

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TANZİMAT DEVRİ HUKUK ZİHNİYETİ:
CEZA HUKUKU VE KANUNLAŞTIRMA SÜRECİ
(1838-1858)

Burak Yasin TAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Türkan POLATCI DEMİRKOL

Çankırı – 2025

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TANZİMAT DEVRİ HUKUK ZİHNİYETİ:
CEZA HUKUKU VE KANUNLAŞTIRMA SÜRECİ
(1838-1858)

Burak Yasin TAŞ
ORCID: 0009-0008-3817-8353

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Törkan POLATCI DEMİRKOL

ankırı - 2025

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	iii
TEZ KABUL VE ONAY.....	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
KISALTMALAR	ix
TABLO LİSTESİ.....	x
ŞEKİL LİSTESİ.....	xi
1. GİRİŞ	1
2. CEZA HUKUKU ZİHNİYETİNİN KAYNAKLARI VE ESASLARI	24
2.1. Ceza Hukuku Zihniyetinin Kaynakları	24
2.1.1. Örf.....	24
2.1.2. Şer’i Hukuk	30
2.1.3. Modern Kanun Fikri.....	37
2.2. Ceza Hukuku Zihniyetinin Esasları	44
2.3. 1. Usul	44
2.3.2. Dil ve Tercüme.....	49
2.3.3. Hukuk Tekniği: Suçlar Ve Cezalar	52
3. CEZA HUKUKU AKTÖRLERİ	62
3.1. Merkezî ve Temsilî Bir Aktör: Padişah	62
3.2. Bir Kanunkoyucu Olarak Tanzimat Meclisleri	68
3.3. Fakıyân-ı Rum’dan Ulema-yı Hukuk’a	73
3.4. Kanunların İlanı ve Gazetelerin Rolü	77
4. TANZİMAT DEVRİ CEZA HUKUKUNUN TEDVİNİ	80
4.1. Memurîne Mahsus Ceza Kanunu	81
4.2 Tarik-i İlmiye Ceza Kanunnamesi	93
4.3. Ceza Kanunnamesi.....	102
4.4. Kanun-ı Cedîd	120
4.5. Men’-i İrtikaba Dair Ceza Kanunnamesi	128
4.6 Ceza Kanunname-i Hümayunu	136
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	147

KAYNAKÇA.....	158
EKLER.....	177

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Tanzimat Devri Hukuk Zihniyeti: Ceza Hukuku ve Kanunlaştırma Süreci (1838-1858)* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

27/ 06 / 2025

İmza

Burak Yasin TAŞ

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Burak Yasin TAŞ tarafından hazırlanan *Tanzimat Devri Hukuk Zihniyeti: Ceza Hukuku ve Kanunlaştırma Süreci (1838-1858)* başlıklı bu çalışma, 27.06.2025 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda oybirliği/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Danışman :Doç. Dr. Türkan Polatcı Demirkol

İmza:

Üye : Doç. Dr. Sibel Kundakçı

İmza:

Üye : Doç. Dr. Uğur Altuğ

İmza:

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Cem Karakılıç

İmza:

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../ 202.. tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ersoy YILMAZ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Temelde ceza hukuku zihniyetinin 1838 - 1858 yılları arasındaki seyrini araştıran bu çalışma, hukuk fakültesinde başlayan bir merakın tarih bilimi vasıtası ile bilimsel şekle bürünmüş halidir. Hukuk reformlarının ve kanunlaştırma çalışmalarının tarihi sürecine odaklanmanın, Türk ceza hukukunun tarihteki ve bugünkü zihniyetine ilişkin problemleri tartışmak noktasında yardımcı olacağı düşünülmüştür.

Çalışmanın konusunu yalnızca kurum ve iktidar odaklı bir bakış açısı ile okumak yerine; sürece dahil olan aktörleri hesaba katarak ve resmi metinlerin arka planını gözeterek bir zihniyet araştırması şeklinde ele almayı tercih ettim. Yorum yöntemlerini, klasik hukuk sisteminin yapısını ve kavram hassasiyetini gözetmeye gayret ettim. Modern bir hukuk devleti kurmaya çalışmak, mevcut sistemin kritiğini yapmak ve aynı zamanda beka kaygısını gözetmek gibi düşüncelerle hazırlanan kanun metinleri bu çalışma için elverişli tarihi metinlerdir. Farklı disiplinlere ait kaynaklardan faydalanmayı gerektiren tezimin bu seviyeye gelmesine destek olan pek çok kişinin emeğini dile getirmeliyim.

Öncelikle öğrenme iştiağının kaynağı olan annemi ve babamı, eğitim hayatı boyunca yetişmemde katkısı olan bütün hocalarımı hürmetle anmayı borç bilirim. Lisans yıllarında hukuk düşüncemize felsefî bir zemin oluşturma gayreti için Prof. Dr. Yaşar Salihpaşaoğlu'na, klasik döneme yaklaşımı sebebiyle Dr. Aydın Kudat'a, meslekî ve kitabî yolculuğumda rehberlik eden Av. Mustafa Akıncı'ya, bir ceza hukukçusu olarak ceza hukuku zihniyetini kavrayışında örneklik teşkil eden amcam Şenol Taş'a müteşekkirim. Kaynaklara ulaşmam için destek veren Kamil Kurt'a, arşiv belgelerini okurken yardımlarını esirgemeyen Zerrin Tavukcu'ya, bir tez yazmanın zorluklarını aşarken yol gösteren Onur Çelik'e minnettarım. Çalışmanın her anında varlığını hissettirerek bitirmemde büyük pay sahibi olan eşim Zuhal

Tavukcu Taş'a, böyle bir desteğin kıymetini idrak edebilmeyi umarak minnettarlık hislerimi ifade etmek isterim.

Çalışmaya yaptığı sayısız katkı için danışman hocam Doç. Dr. Türkan Polatçı Demirkol'a teşekkür ederim. Sürecin başından sonuna kadar yönlendirmeleri ve bilgi paylaşımları olmasaydı bu çalışmanın hitama ermesi düşünülemezdi. Kendisine saygılarımı ve şükranlarımı sunarım.

27/06/ 2025

Burak Yasin TAŞ

ÖZET

Tezin Başlığı : Tanzimat Devri Hukuk Zihniyeti: Ceza Hukuku ve Kanunlaştırma Süreci (1838 – 1858)
Tezin Yazarı : Burak Yasin TAŞ
Danışman : Doç. Dr. Türkan POLATCI DEMİRKOL
Anabilim Dalı : Tarih
Tezin Türü : Yüksek Lisans
Kabul Tarihi : 27.06.2025

Bu çalışma, Tanzimat devri ceza hukuku zihniyetini araştırmaktadır. 1838-1858 tarihleri arasında yürürlüğe giren altı adet ceza kanunu bulunmaktadır. Araştırmada bu ceza kanunlarının zihniyet kaynakları incelenmiştir. Ayrıca zihniyetin esasları ve hukuk aktörleri konu edilmiştir.

Şer'i hukuk ile örfî hukukun ilişkisine değinilmiştir. 18. yüzyılda ortaya çıkan modern kanun fikrinin klasik Osmanlı hukukuna etkisi araştırılmıştır. Böylelikle ceza hukuku zihniyetinin aydınlatılması hedeflenmiştir. Bunu yaparken kanunların usulü ile dil özellikleri gözetilmiştir. Kanunlarda suç ve cezaların nasıl tanımlandığına ve yerleştirildiğine dikkat edilmiştir.

Kanunkoyucu olarak Sultan II. Mahmud, Sultan Abdülmecid ve Tanzimat bürokratlarına kanunlara etkileri nispetinde temas edilmiştir. Ayrıca ulemanın bu konudaki katkıları ve görüşleri çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmanın hedefi, Türk modernleşmesinin ceza hukuku zihniyetini anlamaya çalışmaktır. Böylelikle hukuk devleti kurma isteği, merkezileşme politikaları ve beka kaygısı daha iyi anlaşılabilir. Ceza hukuku zihniyetinin ve kanunlaştırma sürecinin bu amaca elverişli olduğu düşünülmektedir. Çalışmada arşiv belgeleri, ikincil kaynaklar ve araştırma eserleri etkin bir şekilde kullanılmıştır. Kanunlarda yer alan kavramların kullanıldıkları bağlama göre değerlendirilmesinde hassasiyet gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: ceza hukuku, hukuk zihniyeti, Tanzimat devri, kanunlaştırma, modernleşme.

ABSTRACT

Thesis Title : Legal Mentality in Tanzimat Period: Criminal Law and Its Codification (1838-1858)
Author : Burak Yasin TAŞ
Supervisor : Doç. Dr. Türkan POLATCI DEMİRKOL
Department : Tarih
Thesis Type : Master's Thesis
Date : 27.06.2025

This study investigates the criminal law mentality of the Tanzimat period. There are six penal codes enacted between 1838-1858. In the study, the sources of the mentality of these penal codes are analyzed. In addition, the principles of mentality and legal actors are discussed.

The relationship between Sharia law and customary law has been mentioned. In the 18th century, the impact of the modern idea of law on classical Ottoman law was investigated. Thus, it is aimed to shed light on the criminal law mentality. In doing so, the procedural and linguistic features of the laws were taken into consideration. Attention has been paid to how crimes and punishments were defined and placed in the laws.

As lawmakers, Sultan Mahmud II, Sultan Abdülmecid and Tanzimat bureaucrats were touched upon to the extent of their influence on the laws. In addition, the contributions and opinions of the ulema on this issue are included in the study. The aim of the study is to try to understand the criminal law mentality of Turkish modernization. In this way, the desire to establish a rule of law, centralization policies and the concern for survival will be better understood. It is believed that the criminal law mentality and the legalization process are conducive to this purpose. Archival documents, secondary sources and research works were used effectively in the study. Sensitivity has been shown in evaluating the concepts in the laws according to the context in which they are used.

Keywords: criminal law, legal mentality, Tanzimat period, legalization, modernization.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.t.	: Adı geçen tez
a.g.m.	: Adı geçen makale
DABOA	: Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
GÜTCHM	: Gazi Üniversitesi Türk Ceza Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi
İDA	: <i>İslam Düşünce Atlası</i>
İSAM	: İslam Araştırma Merkezi
Kanunname	: <i>Kanunname-i Âl-i Osmanî</i>
Meclis-i Vâlâ	: Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye
TALİD	: <i>Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi</i>
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu

TABLO LİSTESİ

<u>Tablo No:</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 1 <i>Memurine Mahsus Kanun</i> ’da yer alan zihniyet kaynakları öğelerinin dağılım tablosu	89
Tablo 2 <i>Tarik-i İlmiye Ceza Kanunu</i> ’nda yer alan zihniyet kaynakları öğelerinin dağılım tablosu	99
Tablo 3 <i>Men-i İrtikab Kanunu</i> ’nda yer alan zihniyet kaynakları öğelerinin dağılım tablosu	112
Tablo 4 <i>Ceza Kanunnamesi</i> ’nde yer alan zihniyet kaynakları öğelerinin dağılım tablosu	133

ŞEKİL LİSTESİ

Sekil No:

Sayfa

Şekil 1-1: Kanun metninde yer alan zihniyet kaynakları öğelerinin dağılımının kümeler yolu ile temsili gösterimi. (Kanun metninin zihniyet dünyasında sırası ile soldan sağa; birinci küme (I) şer'i hukuku, ikinci küme (II) örfi hukuku, üçüncü küme (III) ise modern kanun fikrini temsil etmektedir.)	90
Şekil 1-2: Kanun metninde yer alan zihniyet kaynakları öğelerinin dağılımının kümeler yolu ile temsili gösterimi. (Kanun metninin zihniyet dünyasında sırası ile soldan sağa; birinci küme (I) şer'i hukuku, ikinci küme (II) örfi hukuku, üçüncü küme (III) ise modern kanun fikrini temsil etmektedir.)	100
Şekil 1-3: Kanun metninde yer alan zihniyet kaynakları öğelerinin dağılımının kümeler yolu ile temsili gösterimi. (Kanun metninin zihniyet dünyasında sırası ile soldan sağa; birinci küme (I) şer'i hukuku, ikinci küme (II) örfi hukuku, üçüncü küme (III) ise modern kanun fikrini temsil etmektedir.)	114
Şekil 1-4: Kanun metninde yer alan zihniyet kaynakları öğelerinin dağılımının kümeler yolu ile temsili gösterimi. (Kanun metninin zihniyet dünyasında sırası ile soldan sağa; birinci küme (I) şer'i hukuku, ikinci küme (II) örfi hukuku, üçüncü küme (III) ise modern kanun fikrini temsil etmektedir.)	127
Şekil 1-5: Kanun metninde yer alan zihniyet kaynakları öğelerinin dağılımının kümeler yolu ile temsili gösterimi. (Kanun metninin zihniyet dünyasında sırası ile soldan sağa; birinci küme (I) şer'i hukuku, ikinci küme (II) örfi hukuku, üçüncü küme (III) ise modern kanun fikrini temsil etmektedir.)	135
Şekil 1-6: Kanun metninde yer alan zihniyet kaynakları öğelerinin dağılımının kümeler yolu ile temsili gösterimi. (Kanun metninin zihniyet dünyasında sırası ile soldan sağa; birinci küme (I) şer'i hukuku, ikinci küme (II) örfi hukuku, üçüncü küme (III) ise modern kanun fikrini temsil etmektedir.)	143

1. GİRİŞ

“Hukuk-ı şahs ü tasarruf masûn taarruzdan

Verildi âlem-i umrâna başka tensikat”

-Sadullah Paşa-¹

Bir kanun, yürürlüğe girdiği günden itibaren sosyal hayata nüfuz etmeye başlar. Söz konusu bir ceza kanunu ise bu sürecin daha hızlı bir hal aldığı söylenebilir. Çünkü bir ceza kanununun içerisinde yer alan müeyyideler, devlet eli ile uygulanarak insanların hayatına doğrudan tesir eder. Mahkeme kararları marifetiyle insanların kişiliği, kimliği ve geleceği hakkında hüküm verilir. Fail, hükmün muhatabı olarak hayat şartlarının ve anlam-değer dünyasının yeniden şekillendirildiğine tanıklık eder. İşte ceza hukuku sistemi, hem kanunlaştırma süreci hem de suçu tespit ve cezasını tayin eden kanunları yoluyla başlı başına bir hukuk zihniyeti oluşturmaktadır.²

¹ Ali Akyıldız, *Sürgün Sefir: Sadullah Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 590-591.

² Hukuk zihniyetine ilişkin yararlanılan çalışmalar için bakınız: Emir Kaya, *Hukuk Zihniyeti*, Eskiye Yayınları, Ankara 2023., Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, (Cilt 1-3), Bilmen Yayınevi, İstanbul 1969. Carl Schmitt, *Hukuki Düşüncenin Üç Türü*, (Çev: Toros Güneş Esgün), Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2021. Gülnihal Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi*, TTK, Ankara 2020. Martin P. Golding ve William A. Edmundson, *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Teorisi Rehberi*, Çev: Kolektif Işık Yayınları, İzmir 2021., Andrea Padovani ve Peter G. Stein (Ed.), *Roma’dan On Yedinci Yüzyıla Hukukçuların Hukuk Felsefesi*, (Çev: Ertuğrul Uzun) Işık Yayınları, İzmir 2024. Dilara Buket Didin, *Doğa Bilimlerinin Hukuk Felsefesine Etkisi: Modern ve Postmodern Paradigma Ekseninde Bir Değerlendirme*, Adalet Yayınevi, Ankara 2025. S. Kaya vd. (Ed.), *Osmanlı Hukukunda Fetva*, Klasik Yayınları, İstanbul 2018. Süleyman Kaya ve Haşim Şahin (Ed.), *Osmanlı’da Fıkıh ve Hukuk*, Mahya Yayınları, İstanbul 2017. Yunus Heper, *Beka Kaygısı*, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2015. Özgür Kavak, *İslam Siyaset Düşüncesinin Fıkhi Temelleri*, Klasik Yayınları, İstanbul 2023. Ceza hukuku zihniyeti hakkında yararlanılan çalışmalar için bakınız: Cesare Beccaria, *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, Çev: Sami Selçuk, İmge Kitabevi Yayınları, 2024. Muharrem Midilli, *Klasik Osmanlı Ceza Hukukunda Şariat-Kanun Ayrımı* Klasik Yayınları, İstanbul 2019. İzzet Özgenç, *Türk Ceza Hukuku: Genel Hükümler*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018. Kadir Gürten, *Roma Hukuku’nda Crimen Kavramı*, Adalet Yayınevi, Ankara 2016. Uğur Arslan, *Türk Ceza Hukukunun Dili*, Yetkin Yayınları, Ankara 2023. Cengiz Kırılı, *Yolsuzluğun İcadı: 1840 Ceza Kanunu, İktidar ve Bürokrasi*, Verita, İstanbul: 2014. Ruth A. Miller, *Fıkıhtan Faşizme: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Günah ve Suç*, (Çev: Hamdi Çilingir), Ekin Yayınları, İstanbul 2018. Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Rüşvet*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2005. Mitchel P. Roth, *Göze Göz: Suç ve Cezanın Küresel Tarihi*, (Çev: Barışhan Erdoğan), Can Yayınları, İstanbul 2017. Alexandre Toumarkine ve Noemi Levy (Ed.), *Osmanlı’da Asayiş Suç ve Ceza (18.-20. Yüzyıllar)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008. Mehmet Aykanat ve İbrahim Ülker (ed.), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukukuna Giriş Mahmud Esad Seydişehir’i’nin Ceza Hukuku Dersleri*, On İki Levha Yayıncılık, Ankara 2020. Ali Rıza Yanyalı ve Vasil Orfanidis, *Ceza hukuku felsefesi: (Mizan-ı Ceza’nın ilk kısmı: hikmet-i ceza)*, Adalet Bakanlığı, Ankara 2021.

Osmanlı Devleti'nin ceza hukuku, örfî niteliği ağır basan kanunnameler yoluyla düzenlenmiştir. Fatih Sultan Mehmed (1444-1446, 1451-1481) devrine ait 855-856/1451-1452 tarihli tarihli iki kanunname ile başlayan süreç, II. Mahmud (1808-1839) devrinde yerini modern kanun fikri kapsamında hazırlanan kanunlara bırakmıştır.³ Peki Osmanlı Devleti 19. yüzyılda niçin peş peşe özel ve genel ceza kanunları çıkarma ihtiyacı duymuştur? Araştırmanın zemininde yer alan bu soru, dönemin hukuk zihniyetini belirleyen parametrelerden biridir. Devlet-i Aliye'yi yirmi yıllık bir süreçte üç adet özel ceza kanunu, üç adet genel ceza kanunu ve cezai hükümler de içeren iki adet kapsamlı ferman hazırlamaya sevk eden hukuki, siyasi, iktisadi ve sosyolojik sebepler irdelenerek kanun metinlerine aynı zamanda tarihi birer belge olarak yaklaşılmaya gayret edilmiştir.

Bu çerçevede, yukarıda bahsi geçen mevzuatın hukuki manada gerekçelerinden birini oluşturan rüşvet suçunun kanunlaştırma süreci, hukuk zihniyetinin çözülmesine imkan veren dikkat çekici bir örnektir. İlk olarak ele alınan 1254/1838 tarihli *Tarîk-i İlmiye Ceza Kanunnamesi* ve *Memurîn Ceza Kanunnamesi*, öncelikle Osmanlı Devleti'nin iki güzide sınıfını (ilmiye ve kalemiye) bu suçun pençesinden kurtarma gayretidir. Bu durum rüşvetin, 1254/1839 tarihli *Gülhane Hatt-ı Hümayunu*'nda kötülüklerin "sebeb-i azamı" olarak nitelendirilmesiyle devam edecektir.⁴ Akabinde,

³ Kanun, kanunname, yasa kavramları için bakınız: Halil İnalçık, "Kanun", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 20 Mart 2024, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kanun--hukuk.>, İnalçık, "Kanunnâme", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 20 Mart 2024, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kanunname>. Fethi Gedikli, "Yasa", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 12 Şubat 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yasa.>, Teşkilat ve teşrifat kanunnamesi mahiyetindeki ilk genel kanun, Fatih'in emriyle dönemin nişansıcı Leysîzâde Mehmed Efendi (?) tarafından hazırlanmış, o zamana kadar yürürlükte olan hükümlerin kanunlaştırılması mahiyetindeki metne Fatih tarafından kendi zamanına uygun hükümler eklenmiştir. İçerik açısından dönemin veziriazamı Karamanî Mehmed Paşa'nın (?-1481) emeği vardır. Ayrıca Kanunî Sultan Süleyman'ın (1520-1566) emriyle 16. yüzyılda Koca Nişancı Celalzade Mustafa Çelebi'nin (1490-1567) elkab kısmını düzelttiği, Hezarfen Hüseyin Efendi'nin (?-1691) 1670'li yıllarda yazdığı *Telhîsü'l-Beyan fî Kavânîn-i Âl-i Osman* adlı kanun derlemesinde inisiyatif olarak metni yeniden sistematize ettiği belirtilmektedir. Son olarak 1676'da derlenen *Tevkîl Abdurrahman Paşa Kanunnamesi* ile mukayese edildiğinde, değişen teşrifat kanunları dışında bir süreklilik göze çarpmaktadır. 17. yüzyılda dahi eklemeler ile birlikte çoğu hükmünün yürürlükte olduğunun belirtilmesi, Fatih'in uzun soluklu kanunlaştırma hedefinin amacına ulaştığını göstermektedir. Bu sebeple, klasik döneme temas edilirken kanunname olarak teşkilat kanunnamesi esas alınmıştır. Fatih Sultan Mehmed, *Atam Dedem Kanunu: Kanunnâme-i Âl-i Osman*, (Haz: Abdülkadir Özcan), Kronik Kitap, İstanbul 2020. Çalışmada kanun metinlerinin geçtiği yerlerde yürürlük tarihlerinin tespiti ve kanun metinlerinin neşri ile uyumlu olması için hicri ve miladi tarihler birlikte verilmiştir.

⁴ *Gülhane Hatt-ı Hümayunu* galat-ı meşhur olarak *Tanzimat Fermanı* şeklinde zikredilmektedir. Çalışmada *Tanzimat Fermanı* terkibi kullanılmıştır.

1256/1840, 1267/1851 ve 1274/1858 tarihli ceza kanunlarında rüşvet suçunun giderek daha tafsilatlı bir şekilde yer aldığı, hatta 1271/1855 tarihli *Men-i İrtikab Kanunnamesi* yoluyla irtikap suçu ile birlikte özel kanun olarak düzenlenmesine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Sadece bir suç tipinin serencamı, suçların ve cezaların kanunlaştırma sürecinin söz konusu devri anlamak noktasındaki önemine işaret etmektedir.

Kanun metinlerini katmanlarına ayırarak okuduğumuzda; 19. yüzyıl Osmanlı tipi merkezileşme hareketinin hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü anlayışları ile karşı karşıya kaldığı, ceza hukukunu teşkil etmek adına gösterilen gayretin modernleşme yolunda atılan gönüllü adımlar olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca bu düzenlemelerin, dış tesirlerin dayatması neticesinde ortaya çıkan zorunlu fakat arızî durumlar olduğu da iddia edilebilir. Yapılan tercihleri bir başka açıdan değerlendirdiğimizde, tamamen merkezi ve tepeden inme bir yaklaşım ile hukukun eklektik bir biçimde ithal edildiği ve bu kırılma noktasının suç ve cezayı belirleyen ana etken olduğu şeklinde makul bir açıklama yapılabilir.

Son olarak geriye doğru yapılan bir okuma ile; hukuk dilinin ve düzenlenen cezaların laiklik anlayışına doğru bir değişim, sekülerleşme ile neticelenecek bir atılım olması dahi ihtimaller arasındadır. Bütün bu söylemler, *Tanzimat Fermanı*'nın zaman içinde farklı şekillerde algılanmasını da hesaba katıldığı takdirde, bizatihi kanun metinlerinin ve devrin karar mekanizmalarında yer alan aktörlerin hukuk zihniyetini yeteri kadar dikkate almadıkları için ceza hukukunun kanunlaştırma sürecini yalnızca kendi açılarından kısıtlı bir şekilde aydınlatmaya yarar.⁵

Bu noktada tarih, kendisini meydana getiren insanların belirli olaylar karşısındaki pozisyonlarını, tercihlerinin arka planındaki hakim zihniyeti, yaptıkları hukukî

⁵ Modernleşmenin mahiyeti ve Devlet-i Aliye açısından değerlendirilmesi için yararlanılan çalışmalar hakkında bakınız: Recep Şentürk, *İslam Dünyasında Modernleşme ve Toplumbilim*, İz Yayıncılık, İstanbul 2006, 131-177. Bedri Gencer, *Gelenekten Modernliğe Osmanlı*, Ketebe Yayınevi, İstanbul 2019, s. 17-41. Geriye dönük bir okuma için: Cengiz Otacı, *Hukukun Lâikleşme Serüveni*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2012, s. 175-296.

düzenlemelerdeki sistematığı ve çelişkileri açıklayarak yardımcı olabilir. Çünkü, “*tarih insanların ve yaptıkları tercihlerin incelenmesidir.*”⁶ Nitekim tarihin, bu tercihleri psikolojik ve sosyolojik saikleri ile birlikte inceleyen birer alt dalı olarak; düşünce tarihi, zihniyet tarihi, kavram tarihi ve siyasi söylem analizi kapsamında pek çok çalışma yapılmıştır.⁷ Tarihî perspektiften bakıldığında; kamu hukukunun sosyal hayata doğrudan tesir eden şubesi olarak “modern ceza hukuku”, değişim sancısının bütün şiddeti ile hissedildiği bir dönemde kurulmaya çalışılmıştır. Bu çabanın neticesinde; merkezi bir devlet kurma gayesi güden padişah, devletin ömrünü uzatmak için tespit ettikleri reçeteleri uygulayan Tanzimat ricali ve mensup oldukları geleneğin sürekliliğini sağlama vazifesini üstlenen ulema sınıfı farklı usûller ile aynı gayeye matuf çözümler üretmişlerdir.

Böylesi bir atmosferde denklemin bir yanında beka kaygısı ile geleneğin direnci, diğer tarafta dış tesirler ile modernitenin tahakkümü bulunmaktadır. Doğal olarak bu değişkenler çalışmada ele alınan ve aynı zaman dilimi içerisinde yürürlüğe giren kanunların amacına, gerekçesine ve diline sirayet etmiştir. Bu çalışmada ulaşılabılır bir hedef olarak; ceza kanunlarının gerekçeleri, dilleri, zeylleri ve usûllerinin metin odaklı teşrihi ve tahkiki belirlenmiştir.

Böylelikle onları ilan eden, tanzim eden ve eleştiren aktörlerin kanunlara yaklaşımının tespit edilebileceği düşünülmektedir. Söz konusu dönemde yürürlüğe giren düzenlemelere bütüncül bir nazarla bakıldığı takdirde; topluma mal edilmiş, gönüllü bir modernleşme hareketi, icbar edici dış tesirlerin neticesi olarak yapay bir mevzuat yahut tamamen merkeziyetçi bir bakış açısı ile emir üzere hazırlanan kanunlar yerine, her sınıfın kendi pozisyonlarının gereğini gözettiği, süreklilik içinde değişim anlayışının ön plana çıktığı eklektik bir yapı göze çarpmaktadır. Örfün merkezî-temsili bir figürü olarak padişahın; yeni kurulan meclisler vasıtası ile kanunlar vaz eden bürokrat sınıfının ve şeriatın anlaşılmasına gayret eden sınıf olarak

⁶ Zachary M. Schrag, *Tarihçinin Zanaatı Tarih Araştırması İçin Bir Rehber*, (Çev: Semih Türkoğlu), Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2023, s. 29.

⁷ Düşünce tarihi çalışması için örnek: Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s. 23-117.

ulemanın bu yapının esasını teşkil ettiği görülmektedir. Kanun metnlerinin aynı zamanda birer tarihi belge vasfını taşıdıkları düşünüldüğünde; kendilerini ortaya çıkaran, eleştiren ve toplum nezdinde meşruiyet kazandıran politik öznelerin zihniyetlerini yansıtmaları tabiidir.

Peki, ceza hukukunun ilk kez müstakil kanunlarla düzenlendiği bu dönemde nasıl bir hukuk zihniyeti hakimdir? 1838 yılından itibaren genel ve özel ceza kanunları üzerinden bu zihniyeti okumak mümkün müdür; kanun metinleri, gerekçeleri ve zeylleri bu açıdan değerlendirilmeye elverişli midir? Elverişli bir kanun külliyyatına sahip olduğumuzu kabul etsek dahi, Tanzimat devri ıslahat faaliyetleri üzerine yapılan çalışmalara ek olarak ceza hukuku kanunlaştırma sürecini odak noktası seçmek hukuk zihniyeti açısından bir hususiyet arz eder mi? Merkezine yukarıdaki soruları alan bu çalışma, karar mekanizmalarında yer alan farklı öznelerin tercihlerini ve alternatif imkanları kimi zaman düalist bir bakış açısı ile (şer’î-örfî hukuk), kimi zaman bir sacayağı (şer’î-örfî-modern hukuk) şeklinde değerlendirerek ilerlemektedir. Tercihlerin neticelerini kanun metnlerindeki yansımalar üzerinden ve yeri geldiğinde tarihî, hukukî ve fikhî yorum teorilerinden destek alarak yapmaktadır.⁸

Öncelikle çalışmanın, tasviri bir hukuk tarihi şeklinde değil, kanunlaştırma sürecini tarih açısından ele alan ve hukuk sosyolojisinden faydalanan bir usûl ile yürütüldüğü belirtilmelidir. Fıkıh ve toplum psikolojisinden istifade edilerek gerektiğinde disiplinlerarası bir yöntem izlenmiştir. Ayrıca örfî hukuk ele alınırken siyasetname ve ahkâm-ı sultaniye literatürüne, şer’î hukuka dair değerlendirmelerde usûl-ı fıkıh mirasına temas edilmiştir. Modern bir olgu olarak özellikle Amerika Birleşik

⁸ Ceza hukuku zihniyetinin teşrihinde bir tarih araştırması için yardımcı olan yorum teorileri hususunda yukarıda zikredilen eserler dışında ayrıca faydalanan çalışmalar için bakınız: Hans Kelsen, *Saf Hukuk Kuramı*, (Çev: Ertuğrul Uzun), Nora Kitap, İstanbul 2016. Rona Serozan, *Hukukta Yöntem*, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2015. Ernest E. Hırş, *Pratik Hukukta Metod*, Volf Çernis (Ed.), Banka Ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara 2023., Kemal Gözler, *Hukukun Temel Kavramları*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2010. Adnan Güriz, *Hukuk Başlangıcı*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2005. Tekin Akıllıoğlu, *Hangi Hukuka Giriş?: Hukuk Üstdili İncelemesine Giriş*, Yetkin Yayınları, Ankara 2020. İbrahim Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, Elis Yayınları, Ankara 2023. Ebu Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas eş-Şafii, *er-Risale*, (Çev: Abdulkadir Şener ve İbrahim Çalışkan), Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2021, s. 175-325. Muharrem Balcı, *Hukukun Yaygınlaştırılmasına Notlar -I-*, Adalet Yayınevi, Ankara 2022, s. 13-135.

Devletleri'nin bağımsızlığını kazanması (1776) ve Fransız Devrimi (1789) sonrasında dünyaya yayılan “modern kanun fikri” ile klasik örfî hukukun ilişkisinden bahsedilirken siyaset ve hukuk düşüncesi klasiklerine yeri geldikçe başvurulmuştur.⁹

Bu noktada, öncelikle genel olarak ceza hukuku sisteminin tarihine göz atmak, çalışmanın seyri ve modern ceza hukukunu ortaya çıkartan sebepleri anlamlandırmak açısından önemli görülmektedir.¹⁰ Söz konusu tarihe bakışımız, araştırmanın kapsamına uygun şekilde, kanun düzenlemeleri ve kodifikasyon çalışmaları temelinde olacaktır. Yeri geldikçe tarihi süreç içerisinde oluşan belirli hukuk geleneklerine ilişkin ceza hukuk felsefesi ve ceza muhakemesi hukukuna ait veriler de değerlendirilmiştir.¹¹

⁹ Yukarıda zikredilen eserler dışında ayrıca faydalanan çalışmalar belirtilmiştir. Hukuk tarihi için: Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Basım Yayım, Ankara 2014. Hukuk sosyolojisi, hukuk zihniyetinin kanun metinlerinin dışına çıkan unsurlarını değerlendirmesinde yardımcı olmuştur: Yaşar Salihpaşaoğlu ve Dilara Buket Tatar, *Teorik ve Pratik Hukuk Sosyolojisi*, Lykeion, Ankara 2023. Ülker Gürkan, *Hukuk Sosyolojisine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2017. Fıkıh ve usul-i fikihtan suç ve cezaların sınıflandırılması ile şer'i hukukun hukuk zihniyetinin değerlendirilmesi hususlarında faydalanılmıştır. Ayrıca özellikle tazir/siyaset teorisinin kanunnamelere ve kanunlara yansımalarının anlaşılabilmesi, fıkıh mirasının gözetilmesine bağlıdır: Muhammed Ebu Zehra, *Mezhepler Tarihi*, (Çev: Sıbğatullah Kaya), Çelik Yayınevi, İstanbul 2016. Hukuk ve siyaset felsefesi klasikleri ise klasik dönemde kamu hukukunun vazifesini ikame ederken modern dönemde modern kanun fikrine giden yolun teorik zeminini oluşturmaktadır: Niccolo Machiavelli, *Prens Hükümdarlıklar Hakkında*, (Çev: Buğra Poyraz), Kocabı Yayınları, İstanbul 2020. Ebu'l-Hasan Habib el-Maverdi, *El-Ahkamü's-Sultaniye / İslam'da Devlet ve Hilafet Hukuku*, (Çev: Ali Şafak), Bedir Yayınları, İstanbul 2021. İbn Haldun, *Mukaddime*, (Çev: Süleyman Uludağ), Dergah, İstanbul 2007, s. 392-394. İbn Haldun, *Muzilü'l-Melam an Hükkami'l-Enam: Kadılığın Ahlakî Hükümleri*, (Çev: Selim Güzel), İber, İstanbul 2022. Jean Jacques Burlamaqui, *Doğal Hukukun İlkeleri*, (Çev: Barkın Asal), Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2019. Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, (Çev: Berna Günen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021. Thomas Hobbes, *Leviathan*, (Çev: Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008. Jean Bodin, *Egemenlik Üzerine*, (Çev: Reha Kuldaşlı), Timaş Yayınları, İstanbul 2024. İbn Teymiyye, *Şer'i Siyaset: es-Siyasetü's-Şer'iyye fî Islâhi'r-Râi ve'r-Raiyye*, Timaş Yayınları, İstanbul 2021. Gazzali, *Sultana Öğütler: Nasihatü'l-mülük*, (Çev: Şeyda Arısoy ve Deniz Erçavuş), Timaş Yayınları, İstanbul 2024. Friedrich Carl von Savigny, *Çağımızın Yasama ve Hukuk Bilimi Konusundaki Görevi Üzerine*, (Çev: Ali Acar), Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2018.

¹⁰ Ceza kavramı toplumların tarihi tecrübelerine göre şekillenmiştir. Sözlükte “Suç işleyen bir kimseye suçunun derecesine göre verilen acı karşılık” anlamına gelen kavram terim olarak “Suç işlediğinden dolayı bir kimsenin hayat, hürriyet, mal ve izzetinefsi üzerinde, devletin, bunları tahdit ve takyideder mahiyette ittihaz ve tatbik ettiği tedbirler.” şeklinde tanımlanmıştır. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2020, s.194-195., Türk Hukuk Kurumu, *Türk Hukuk Lügati*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991, s. 49. Fikhî açıdan cezanın tanımı iyi ve kötü karşılığın ikisini de kapsamaktadır: “Mücazat, mükafât, bir amele müsavisile karşılıklıta bulunmak. Tâatin sevabı, ma'siyetin de azabı, ikabı. Ceza tabiri, türkcede en ziyade ukubet mânâsında kullanılmaktadır ki, suç işleyenlerin hakkında tatbik edilecek ukubet demektir.” Bilmen, a.g.e., s. 3/12.

¹¹ Şüphesiz bir örgütlenme biçimi olarak devlet olgusunun ortaya çıkışından önce de insan toplulukları arasında cezalandırıcı nitelikte kurumlar ve kuralları mevcuttur. Bu kavramların genellikle, dinî ve örfî nitelikteki bilgiyi tekelinde bulunduran toplumsal sınıf eliyle uygulama sahasına taşındığı görülmektedir. Ayrıca gerek vahiy kaynaklı dinlerde gerek çok tanrılı inançlarda uygulanan ilahi

Hammurabi Kanunları olarak bilinen ve iki yüz seksen iki maddeden oluşan yasalar manzumesi, Mezopotamya'nın ceza hukuku zihniyetini derli toplu bir şekilde yansıtan ilk kanunlaştırma çabasıdır.¹² Kanunun birinci maddesinde; “*Eğer bir adam, bir adamı suçlayıp ona cinayet suçu atar (onu cinayetle suçlar) ve bunu ispat edemezse, suçlayan kimse öldürülecektir.*” şeklindeki hüküm, iftira suçunun, kişiye kasten öldürme fiilinin isnad edilmesi şeklinde işlenmesi ve ispatlanamaması halinde ölüm cezasını öngörmektedir.¹³ Burada ispat yükü müddeiye verilmekte, iddiasını

nitelikli kanunlar, ayrıntılı ceza hükümlerini kapsamakta idi. Bir devlet çatısı altında uygulanan mevcut en eski yazılı ceza hukuku kayıtları ise Sümerlere aittir ve M.Ö. 2300'lere tarihlenmiştir. Genellikle suç hükümlerinin diyet ile cezalandırıldığı ilk ceza kanunlarına mukabil Babil Kralı Hammurabi (M.Ö. 1728-1686) dönemine ait kanunda, ceza hukuku açısından bir önemli bir gelişme olan kısas hükümlerinin ortaya çıkması dikkat çekicidir. Özellikle yazı öncesi ceza hukukunu anlamlandırabilmek için hem arkeolojik ve antropolojik veriler hem de günümüz yazılı olmayan ceza hukuk sistemleri yol göstericidir. Sümer, Akkad, Babil ve Asur ceza hukuku gelenekleri ve kanunları için bakınız: Roth, *a.g.e.*, s. 29-46., Samuel N. Kramer, *Tarih Sümerde Başlar: Yazılı Tarihteki Otuzdokuz İlk*, (Çev: Hamide Koyukan), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2017, s. 76-86., Mebrure Tosun ve Kadriye Yalvaç, *Sumer-Babil-Asur Kanunları ve Ammu-Şaduga Fermanı*, TTK, Ankara 2002. Aynı zamanda günümüze ulaşan en eski tarihi takvim kayıtları olarak bilinen ve M.Ö. 18. yüzyıla tarihlenen Babil dönemine ait *Uğurlu ve Uğursuz Günler Takvimi*'nin Geç Asur dönemi nüshalarında geçen “*Kral o gün mahkemede [oturu]p hüküm ver(me)sin.*” kaydı, yürütme ve yasama kudretinin kralın tekelinde olduğuna işaret etmektedir. Söz konusu kayıtlar, kralın herhangi bir yasanın müeyyidesini uygulayacağı günün dahi takvimlerce belirtildiği, verilecek cezalara ilişkin uygun zamanın yalnızca yeryüzündeki değil, gökyüzündeki yasalara da bağlı olduğu bir kozmolojiye bağlılığı yansıtmaktadır. Bu kozmoloji, devlet şeklinde örgütlenmenin ortaya çıktığı hemen bütün hukuk sistemlerinde görülmektedir. Türk siyaset teorisindeki kut anlayışı, Roma'da yer alan sezaropopizm teorisi, hükümdarı “zillulah-ı fi'l-alem” olarak nitelendiren Osmanlı siyasi söylemi ve devletin kökenini açıklayan pek çok teoride meşruiyeti sağlamaya yönelik bu temellendirmeyi görmek mümkündür. Ayrıca hükümdar bu yetkiyi halkını refaha kavuşturmak, toplumsal düzeni sağlamak ve bunun için tanrının kahr kudretini temsilen gerektiğinde cezalandırmak için kullanacaktır. Tosun ve Yalvaç, *a.g.e.*, s.185-211. Kısasa örnek olarak yüz doksan altıncı ve madde: “*Eğer bir adam, bir adamın oğlunun gözünü kör ederse onun gözünü de kör edeceklerdir.*”, yüz doksan yedinci madde: “*Eğer bir adamın kemiğini kırarsa, kemiğini kıracaklardır.*” Bu aynı zamanda hukuki bir kurum olarak kısasın “göze göz” şeklinde hukuk tarihindeki ilk halidir. Fakat kısasın toplumsal sınıflara göre ayrı ayrı uygulandığı, kişiye göre uygulama yönteminin benimsendiği görülmektedir. Örnek olarak göze gözlük bir durum alt tabakadan sayılan bir “muskenum”a karşı vuku bulmuşsa yüz doksan sekizinci madde de kanun hükmü, bu sefer diyet cezası öngörmektedir: “*Eğer bir muskenum'un gözünü kör eder veya kemiğini kırarsa bir mana gümüş ödeyecektir.*”

¹² Kanunun girişinde Hammurabi kendisini Tanrı Enlil tarafından görevlendirilen bir hükümdar şeklinde tasvir etmektedir. Burada ceza hukukunu ilgilendiren kısım, mukaddimede kralın, “memlekette adaleti tecelli ettirmek”, “şikayet ve kötüyü yok etmek”, “kuvvetlinin zayıfı yok etmemesi için” gayret etmek vazifelerini yüklenmesi ve bu şekilde ceza hükümlerini tatbik etme tekelini elinde bulundurmasıdır.

¹³ Hammurabi Kanunları'nın iki yüz seksen iki maddesinden altmış maddesinin doğrudan ceza hukukuna ilişkin olması, özel hukuka ilişkin maddelerde dahi çeşitli müeyyidelerin yer alması, aslında toplumsal düzeni tanrı adına sağlamakla yükümlü kralın bu vazifesini yerine getirmek için cezalandırma yetkisini ayrıntılı bir şekilde sonuna kadar kullandığını ve hatta metnin genel bir ceza kanunu olarak okunmaya müsait olduğunu göstermektedir. Nitekim, kanunda yer alan yirmi sekiz maddenin cezası olarak basit ve nitelikli (nehre atılma, ateşe atılma vb.) öldürme cezası düzenlenmektedir.

ispat edemediği takdirde iftira suçunun nitelikli halini işlemesi sebebiyle hakkında ölüm cezası uygulanmaktadır. Kanun sistematigi açısından suçun maddi ve manevi unsurlarının ilk halleriyle karşılaştığımız hükümlerde, cezaların uygulanış biçiminin kısa hüküm cümleleri şeklinde tarif edildiği görülmektedir.¹⁴ Sonuç olarak henüz ilk tedvin edilen ceza kanunu incelendiğinde dahi, yaklaşık dört bin yıllık yazılı ceza hukuku tarihinde insanlığın yaşadığı bütün değişime rağmen toplumların suç algısı ve cezalandırma fiilinin icrası açısından bir süreklilik göze çarpmaktadır.¹⁵

Antik Mısır döneminde yasa merkezli bir toplum tasavvur edildiği görülmektedir. Yasaların amacı adalet olarak tercüme edilen “ma’at”ın tesis edilmesidir. Mısır inancında yer alan Osiris kültü sadece kendi döneminin değil, tarih boyunca pek çok kültürde bir yasanın varlığına duyulan gerekliliğin sembolü olarak algılanmıştır. Hatta bu anlayış 19. yüzyılda şekil değiştirerek “yasanın gözü” şeklinde yeni bir kavram olarak Avrupa ceza hukukuna sirayet etmiştir.¹⁶ Kronolojik olarak M.Ö. 16.

¹⁴ Şüphesiz *Hammurabi Kanunları*’nın yürürlüğe girdikleri döneme göre kanun sistematigi açısından tafsilatlı oluşu; kendisinden önceki yüzyıllarda oluşmaya başlayan birikim, devlet aygıtının Sümerler devrinde bir yapı olarak oturması ve yıllar boyu uygulanan cezalandırma pratikleri ile alakalıdır.

¹⁵ Devlet olarak örgütlenmeden geçen uzun bir süreçten Sümer-Babil mirasına kadar bir gelişim gösteren ceza hukuku, sonraki dönemlerde belli başlı hukuk gelenekleri oluşturmuştur. Mısır, Hitit, Çin, Hint, Yahudi, Yunan, Roma, Pers-Sasani, Skolastik-Pandekt, İslam, Moğol-Timur, Anglosakson ve Kıta hukuku gelenekleri adı altında uzun süreli olarak belirli ölçüde tedvin ve tatbik edilmiştir. Her hukuk sistemi, filizlendiği toplum yapısına uygun şekilde suçları kategorize ederek fiziki, mali ve ilahi mahiyetteki cezaları uygulamıştır. Cezalar, toplum içinde kınanma ve alay edilme gibi suçlardan türlü şekillerde ölüm cezasına çarptırılma ve hatta öldükten sonra tekrar cezalandırma gibi geniş bir ölçüğe sahiptir. Süreklilik açısından, Mezopotamya’da olduğu gibi, peşi sıra ortaya çıkan Mısır ve Hitit hukuk geleneklerinde de cezalandırma yetkisi tanrılar tarafından hükümdara tahsis edilmiştir. Kaldı ki, bütün bir devlet tecrübesi ve siyasi düşünce tarihinin “Akdeniz”, “Batı”, “İslam” vs. adlandırma şekline bakılmadan Mezopotamya tecrübesi ile doğrudan ilişkili olduğu açıktır. Meselenin tarihi-siyasi-felsefi ayrıntıları ve İslam siyaset-hukuk düşüncesi ile bağlantısı için kısaca: Hans J. Nissen, *Ana Hatlarıyla Mezopotamya*, (Çev: Zühre İlkelen), Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, İstanbul 2004, s. 191-229. Ş. Teoman Duralı, *Felsefe-Bilim Nedir?*, Dergah Yayınları, 2020, s. 194. William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, (Çev: Alaeddin Şenel), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2021, s. 41-45. İhsan Fazlıoğlu, "Sözcük İle Kavram Arasında Medeniyet Mi, Temeddün Mü? - Eleştirel Bir Yaklaşım-(1)", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 117, 2014, s. 99-111. İlker Kömbe, *İslam Siyaset Düşüncesinin Bir Kaynağı Olarak Siyasetname-Nasihatname Türünde Siyaset Tasavvuru*, Lütfi Sunar, Özgür Kavak (Ed.), *İslam Siyaset Düşüncesi: Adil Devlet, Erdemli Şehir, Mükellef İnsan*, Fikir Kitap, İstanbul 2025, s. 231-233.

¹⁶ “Yasanın gözü” kavramı için: Michael Stolleis, *Yasanın Gözü*, (Çev: Arif Çağlar), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2021, s. 34-62. Klasik dönemde suça karşı yargı erkini kuran bir diğer hukuk sistemi olarak Hint ve Çin hukukunun oluştuğunu görmekteyiz. Hint ve Çin ceza hukukunun ayırt edici özelliği, her ne kadar parçalı bir yapı görünümünde olsa da, uygulamaların gelenek olarak varlıklarını yüzyıllar boyunca devam ettirmesinin verdiği kanıksanmışlık olgusudur. Öyle ki, bir kanunun toplum tarafından benimsenmesi, müeyyideyi uygulayacak erkin bir meşruiyet kaygısı gütmekten cezalandırmasını kolaylaştırmaya yarar. Öncelikle zihniyet olarak toplum, davranışın suç olduğu ve kati surette cezalandırmayı hakettiğine ister ilahi olarak ister dünyevi olarak ikna olmuştur, diyebiliriz. Özellikle Hinduizmin kutsal kitap külliyatına dahil olan *Manu Kanunnamesi*, çoğu antik

yüzyıla geldiğimizde, vahiy kaynaklı şer'i bir düzenin kanunlarıyla birlikte oluştuğunu görmekteyiz. Yeni oluşmaya başlayan Yahudi hukukunda suç kavramı, *On Emir* olarak bilinen ve *Tevrat*'ta yer alan hükümler ile özetlenebilir. *Mısır'dan Çıkışta* bölümünde bir emir hükmü olarak ünlü "Öldürmeyeceksin." yasası ve diğer emirler yer almaktadır. *Tevrat*'taki suç hükümleri genelde emir cümlesi ile kesin olarak yasaklanan fiilleri içermektedir. Ayrıca Mısır'dan çıkarken tanrı Yehova ile yapılan ahitleşme, yasaya uymanın meşru zeminini oluşturmuştur. Yahudi hukuku, devlet düzeninde çok az uygulanmış olsa da, tarih boyunca varlığını sürdürmesi sebebiyle ceza hukuku açısından önemlidir.

Devlet tecrübesine ve cezalandırma fiilini icra edecek yargı erkine sahip olmasına rağmen günümüze geniş bir kanun külliyyatının ulaşmadığı bir örnek için Antik İran dönemine bakılmalıdır. Antik İran'ı kapsayan Pers-Sasani hukuku, günümüze kadar gelen kanun külliyyatlarından mahrumdur. *Avesta*, M.Ö. 1400-1100 yılları arasına tarihlenen fakat orijinalinin kaybolması sebebiyle M.S. 6. yüzyıldan kalma nüshaları günümüze ulaşan Mecusilik dininin kutsal kitabıdır. İçerisinde yasalar, ahlaki ödevler ve cezaları da barındırmaktadır. Ahamenid, Part ve Sasani imparatorlukları devrinde (M.Ö. 550-M.S. 651) Antik İran coğrafyasında Mecusilik dini ve gelişmiş bir siyasi yapının tesiriyle sürekli bir devlet aygıtının tatbik ettiği ceza hukukundan bahsetmek mümkündür. Fakat Antik İran, kendisinden sonraki geleneklere daha çok devlet anlayışı ve siyaset yapma biçimleri üzerinden siyasetname ve ahlak eserleri eliyle tesir etmiştir. Fakat burada, İran siyaset geleneğinin kendisinden sonraki devlet gelenekleri üzerinde tesirli olduğunu, Devlet-i Aliye üzerinde de kamu hukukunun bir kaynağı olarak siyasetnameler, ahkâm-ı sultaniye literatürü ve siyaset-i şer'iyeye eserleri üzerinden bunun devam ettiğini söylemeliyiz.¹⁷

kanun külliyyatı gibi genel bir kanun niteliği taşısa da, içerdiği cezai hükümler sebebiyle zikredilmelidir. Çin kültüründe ise katı bir gelenek yapısı altında yasanın ve cezalandırma yetkisinin hükümdara mutlak itaati gerektirdiğini söyleyebiliriz. Elbette Hint hukuku yüzyıllar içerisinde büyük değişimler geçirmiştir. Fakat antik dönemden günümüze kadar devam eden sınıflı bir toplum yapısı ve buna uygun organize edilen ceza hukuku bir sürekliliğe işaret etmektedir. Çin'de ise bir din veya felsefi/ahlakî tutum olarak Konfüçyüsçülük anlayışının tesiri ile, yasaya ve geleneğe uymaya yönelik kuvvetli bir toplumsal baskının varlığı görülmektedir.

¹⁷ Süleyman Turan ve Emine Battal, *Dünya Dinlerinde Kutsal Metinler*, Eski Yeni Yayınları, Ankara 2024, s. 173-197. Muhammed eş-Şehristani, *Milel ve Nihal*, (Çev: Mehmet Dalkılıç), Litera Yayıncılık, İstanbul 2024, s. 209-223. İran siyaset geleneğinin Devlet-i Aliye'ye tesiri hakkında: Halil

Modern ceza hukukunun asli kaynaklarından birisi olarak Roma hukuku, klasik anlamda M.Ö. 753-M.S. 565 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. İlk olarak M.Ö. 451 yılında bronz levhalara yazılan *On İki Levha Kanunları* ile çoğunluğu özel hukuka ait olmak üzere ceza hükümleri de içeren örfi hükümler yazıya geçirilmiştir. Roma ceza hukukuna ilişkin en önemli gelişme, devrin sonuna doğru yapılan kodifikasyon faaliyetidir. *Corpus Juris Civilis* adındaki külliyat sadece ceza hukukunun değil, bir bütün olarak kamu ve özel hukukun tedvin edilmesiyle oluşmuştur.¹⁸ Özellikle kamu hukuku-özel hukuk ayrımı üzerinden tesiri günümüze kadar devam etmiştir. Nitekim, modern ceza hukuku, bugün bilimsel olarak kamu hukukunun bir alt dalı kabul edilmektedir.

Fark edileceği üzere; Antik Yunan, Roma ve Skolastik hukukun kronolojik olarak eş zamanlı devam ettiği dönemler olmuştur. Haliyle bu husus modern ceza hukukuna kadar gelen süreçte cezalandırma pratikleri açısından zengin bir zihniyet birikimine zemin hazırlamıştır. 610 yılında İslamiyet'in tarih sahnesine çıkması ile birlikte İbrahimî dinler açısından Yahudilik ve Hristiyanlıktan sonra yeni bir inanç sistemi, ve hukuk düzeni ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda, Kur'an-ı Kerim'in hükümleri

İnalçık, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı: 39, Ankara 1966, s. 259-271.

¹⁸ Antik Yunan'da ise önemli kanun külliyatları olarak; radikal bir hukuk sistemine sahip Sparta'ya ait *Lykurgos Yasaları*, bir ceza kanunu mahiyetindeki *Drakon Yasaları* ve *Solon Yasaları* sayılabilir. Solon tarafından *Drakon Yasaları*'nın sertliğine tepki şeklinde yürürlüğe sokulan yasalar, kendisinin ideal kanunkoyucu tipinin örneği olarak tasvir edilmesine yol açacak şekilde sonraki dönemleri etkilemiştir. Örneğin Roma ceza hukuku, Antik Yunan tecrübesinden faydalanmıştır. İmparator Justinianus'un (483-565) ölümü ile birlikte klasik dönem kapanmış ve Avrupa'da mukim kabileler devletleşme ve Hristiyanlaşma temayülü göstererek Skolastik ceza hukukunu uygulamaya başlamıştır. Bu noktada Roma hukukunun skolastik ve pandekt hukuk üzerinden Kıta Avrupası ve Anglosakson hukukuna, bu sürece kadarki tecrübesi üzerinden ise fıkha tesir ederek çift yönlü bir etkileşim içerisine girdiğini söyleyebiliriz. Akabinde, örfi kuralların Roma pratikleri ile birlikte ele alındığı Pandekt hukuk ise kabaca 12.-19. yüzyıl arasını kapsamaktadır ve böylece Antik Yunan mirası, Roma ve skolastik ceza hukuku Avrupa'nın hukuk zihniyetinin kodlarını oluşturmuştur. Skolastik hukuk, kendi içinde dönemlere ayrılmakla birlikte, ilk dönem daha çok *Kitab-ı Mukaddes* hükümleri mevcutken zamanla Hristiyanlığın yayılması ve özellikle 334 yılında Roma İmparatoru Konstantin'in Hristiyanlığı kabul etmesi sebebiyle bir devlet çatısı altında skolastik ceza zihniyetini geliştirmiştir. Yahudilik ve Hristiyanlık ceza hukuku sistemleri açısından karşılaştırıldığında, *İncil* olarak adlandırılan *Yeni Ahit* daha çok *Eski Ahit* doğrultusunda tamamlayıcı bir işlev gören ve ahlaki ödevler barındıran bir kutsal kitap iken *Eski Ahit*'in şer'i bir hukuk düzeni öngördüğü, ayetlerde suçların ahlaki ödevden ziyade kesin emir olarak yasak edildiği söylenebilir. Fakat ahlakın tarih boyunca hukukun kaynaklarından birisi olduğu ve ahlaki müeyyidelerin toplumsal düzeni sağlamadaki tesiri unutulmamalıdır. Yaşar Salihpaşaoğlu, *Din ve Devlet Arasındaki İktidar Mücadelesi*, Adalet Yayınevi, Ankara 2016, s. 68-123.

doğrultusunda baştan tanımlanan ve tatbik edilen yeni bir suç ve ceza anlayışından da bahsedebiliriz. Daha sonraki dönemde hükümlerin kaynağı olarak Kur'an-ı Kerim, *sünnet*, *icma* ve *kıyas* belirlenmiştir ve fikhî mezhepler ortaya çıkmaya başlamıştır. Böylelikle fûru fıkıh alanında *ukubat* alt başlığında düzenlenen İslam ceza hukuku kaynakları ve uygulamaları ile gelişimini tamamlamıştır.¹⁹

İslam'ın yayılışı ile birlikte fıkıhın müktesebatı da gelişerek ayrıntılandırılmış, fethedilen topraklardaki örfî ceza uygulamaları ve mevcut kanun külliyyatları yukarıda bahsedilen dört hüküm kaynağına aykırı olmamaları nisbetinde yürürlükte kalmaya devam etmiştir. 7. yüzyıldan beri yürürlükte olan ceza hükümleri, Hint ve Çin hukukunun aksine geniş bir coğrafi alana yayılmanın neticesinde, farklı mezhepler altında geniş bir külliyyat ve pratik mirasına sahiptir. Ceza hükümlerinin belirlenmesi hususunda, ana kaynaklar noktasında bir ihtilaf yok iken yargılama sahasında mezheplerin tesirli olduğunu görmekteyiz. Araştırmamız yönüyle, İslam ceza hukukunun mekan ve zaman açısından geniş bir kanun ve uygulama evresine şahit olan Osmanlı Devleti dönemi mirasına aşağıda değinilecektir.²⁰

Moğol yasa/yasak geleneği toplumsal düzenin sağlanması adına ceza hükümlerine geniş yer ayıran bir hukuk sistemidir. İlk olarak *Cengiz Yasası*'ı olarak bilinen ve Cengiz Han (1155-1227) tarafından kodifiye edilen örfî kurallar değişiklikler geçirerek Moğol devlet geleneğini sürdüren Altınordu, İlhanlı, Çağatay, Timur, Babür devletlerinde ve Orta Asya hanlıklarında varlığını belirli ölçüde idame ettirmiştir. Emir Timur'un (1336-1405) *Tüzükat*'ı ceza zihniyeti açısından aynı

¹⁹ Kur'an-ı Kerim cezalandırma yetkisinin kullanılması konusunda yetkinin sınırlarını emredici bir hükümle çizmiştir: "*Kötülüğün cezâsı da misli kötülüktür, fakat her kim affedip ıslah ederse onun da ecri Allahadır, her halde O zalimleri sevmez.*": Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2021, Şura 42/40. Bilmen'in eserinin üçüncü cildi büyük oranda ukubata ayrılmıştır: Bilmen, a.g.e., s. 3/7-331.

²⁰ İslam hukuk mirası bir bütün olarak fıkıh bilimi adı altında incelenmektedir. Fıkıh-ı ekber daha sonra kelim bilimi şeklinde inanç konularını düzenler iken fikh-ı asgar denilen asıl fıkıh bilimi usul ve fûru şeklinde ikiye ayrılmıştır. Usul-i fikh topyekün hukuk düşüncesini düzenlemekte iken fûru fıkıh ameli ve tatbiki hukuku düzenlemektedir. Genel olarak İslam'ın ortaya çıktığı Arap yarımadasında Hanbelilik, Afrika ve Endülüs'te Malikilik, Mezopotamya bölgesinde ve Malay dünyasında Şafilik, Türklerin meskun olduğu bölgelerde ise Hanefilik mezhebinin yaygın olduğu görülmektedir. Caferilik ise İran coğrafyasında hakim itikadi/fikhi bir diğer mezheptir. Yine aynı şekilde Zahirilik Endülüs'te ortaya çıkan bir diğer fikhi mezheptir. Mezheplerin yayılımı için: Ebu Zehra, a.g.e., s. 263-369.

geleneğe mensup bir bakış açısının ürünüdür. Karasal sınırları Kore'den Avrupa'ya uzanan Moğol geleneğine mensup devletler silsilesinde yasa, zamanla tariheşerek yerini farklı ceza anlayışlarına bırakmıştır. Burada, özellikle İlhanlı, Çağatay ve Altınordu devletlerinin İslamlaşması ve Çin'de büyük hanın meskun olduğu merkezin çökmesi etkili olmuştur. *Cengiz Yasası* ve *Tüzükat* içerdiği hükümler açısından, kısa sürede pek çok toplumu hakimiyeti altına alan bir devletin asayiş anlayışını yansıtır şekilde hızlı, kısa süreli ve etkin ceza mantığına sahiptir. Ayrıca aşağıda belirtildiği üzere, Osmanlı örf zihniyetinin kaynaklarından birisidir.²¹

Son olarak ceza hukukunun Devlet-i Aliye nezdinde modern anlamda tesisini anlamlandırmak için bir bilim olarak teşekkülüne ve bilimler sınıflandırmasındaki yerine göz atmak faydalı olacaktır. Bilindiği üzere, modern anlamda ceza hukuku tarihi Cesaira Beccaria'nın 1178/1764 yılında *Suçlar ve Cezalar Hakkında* eserinin yayımlanması ile başlatılabilir. Bu eser, kıta Avrupası ceza hukuku açısından yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.²² Oysa klasik dönemde, bugün ceza hukuku adı altında incelenen konular tasnif-i ulum literatürü dahilinde yasa/örf, fıkıh, ahlak ve siyaset alanında ele alınmakta idi.²³ Dolayısıyla Roma hukukundan gelen

²¹ Habibe Temizsu, *Yasak: Cengiz Han Yasası ve Moğol Devletleri Tarihinde Yaşadığı Değişim*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018. Emîr Timur *Timur'un Günlüğü: Tüzükat-ı Timur*, Adnan Aslan ve Kutlukhan Şakirov (Haz.), İnsan Yayınları, İstanbul 2020. İçtihat temelli bir hukuk anlayışına örnek olarak Anglosakson ceza hukukuna değinmek gerekmektedir. Anglosakson hukuk zihniyeti, içtihat temelli bir hukuk anlayışına sahip oluşu ile diğer hukuk zihniyetlerinden ayrılır. Gelişiminde Antik Yunan ve Roma tesirinin Kıta Avrupası'na göre daha az oluşu, Avrupa'dan ayrı bir ada ülkesi olarak coğrafi konumu, Anglikan mezhebine mensup olmaları ve sömürgecilik döneminde geniş bir alana yayılarak farklı hukuk sistemleri ile temas etmeleri şüphesiz bu ayrımın sebeplerindendir. İngiltere ve sömürgesi altındaki ülkelerde uygulanan ve ortak hukuk olarak adlandırılan ortak ceza hukuk sistemi, 1066 yılındaki Norman istilasının akabinde hakimler tarafından uygulanan ve farklılaşmalar ile birlikte Amerika'da da geçerli olan bir anlayıştır. Tarih boyunca kanun odaklı modern Kıta ceza hukuku ile karşılıklı etkileşim halinde olmuştur.

²² Belirtmemiz gerekir ki, modern kanun fikrini anlatırken kıta Avrupası ceza hukuku olarak ayrı bir dönemlendirme yapmamız tamamen itibari bir değerlendirmedir. Modern kanun fikrinin ve 18. yüzyıldaki kodifikasyon hareketlerinin ortaya çıktığı evreyi, kendisinden önceki Antik Yunan, Roma, Skolastik-Pandekt hukuk anlayışından ayırmak için tercih edilmiştir. İçerik olarak seküler, milliyetçilik merkezli, modern devletin oluşmaya yargı erkinin oluşmaya başladığı bir dönemi işaret etmektedir. Bu araştırma açısından ise, toplumsal ilişkilerin klasik döneme oranla karmaşılaştığı, modern devletin vatandaşlık hukukuna geçiş yaparak yurttaşları üzerindeki cezalandırma tekeli daha ayrıntılı şekilde düzenlediği bir zaman dilimi kastedilmektedir. Nitekim hapisane ve seküler cezalandırma biçimleri de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Modern kanun fikrine giden ceza tanımı ve sınıflandırma için: Beccaria, *a.g.e.*, s. 25-49. Seydişehir, Yanyalı ve Orfanidis bireysel cezalandırma yerine kamunun cezalandırma hakkı olduğunu vurgular: Aykanat ve Ülker (Ed.), *a.g.e.*, s. 163-175. Yanyalı ve Orfanidis, *a.g.e.*, s. 48-85.

²³ Hukukun o dönemki bilimler sınıflandırmasındaki yeri hakkında bkz: Ömer Türker, "İslam Düşüncesinde İlimler Tasnifi", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Cilt:3, Sayı: 22, 2011, s. 533-

kamu hukuku-özel hukuk ayrımı gözetilmeksizin fıkıhın *ukubat*(cezalar) alanında incelenen ceza hukuku, yöneticiye yasa/örf adı altında geniş bir düzenleme alanı bırakmak ile birlikte ayrıca pratik felsefenin alt dalı olarak siyaset ve ahlak alanını da ilgilendirmekte idi. 19. yüzyılda özel hukukta *Code Civil*'in ilanı, kamu hukukunda ise anayasaların yürürlüğe girmesiyle birlikte -pozitivizm felsefesinin tesiri- ile Pandekt hukuk ve kilise hukukundan ayrılan modern ceza hukuku anlayışı çerçevesinde peş peşe ceza kanunları yayımlanmaya başladı.²⁴

Böylelikle ceza hukuku, kamu hukukunun genç bir alt dalı olarak 18. yüzyılın sonunda bağımsız bir şekilde kurulmaya başlamıştır, diyebiliriz. Merkezileşme temayülü gösteren modern devletin kamusal hayata daha fazla müdahil olması, şehir hayatının giderek karmaşıklaşması ile birlikte ceza hukuku alanındaki düzenlemeler kazuistik ve tehlike boyutunu önceleyen bir hal almıştır. Modern devletin mekanik yapısının ve bu dönemdeki bilimsel gelişmelerin ceza hukukunun tarihi seyrindeki payı göz ardı edilmemelidir. Bu hale kapsamlı infaz rejimi düzenlemeleri ve kriminoloji biliminde meydana gelen gelişmeler eşlik etmiştir.

Ceza hukukunun teorik/zihinsel tekamülünün ardından literatürde bu zihniyete ışık tutan çalışmaları kısaca ele almak gerekmektedir. Türkiye’de Tanzimat devri hukuku konusunda daha önce pek çok çalışma yapılmışsa da dönemin ceza hukukunun nispeten az çalışılmış bir alan olduğunu söyleyebiliriz. Bu çalışma için özellikle ceza hukuku kanunlarını değerlendiren ve uygulamadan ziyade kanunlaştırma safhasına yoğunlaşan çalışmalar dikkate alınmıştır, halbuki literatürün pek çoğunun doğal olarak doğrudan hukuk tarihine ilişkin çalışmalar olduğu görülecektir. Bu alana dair ilk çalışma Ahmet Gökçen’e ait *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri* başlıklı 1987 tarihli yüksek lisans tezi olup ek olarak üç ceza kanununun metnini vermesi ve kanun metinlerinin transkripsiyonunu

56. Hukukun Batı klasik düşüncesinde bir sosyal bilim şeklinde sınıflandırılması için bakınız: Şentürk, *a.g.e.*, s. 55-58.

²⁴ Georg Jellinek, *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi Üzerine Modern Anayasa Tarihine Bir Katkı*, (Çev: Muzaffer Dülger), Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2017. Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2015, s. 22-33. Aykanat ve Ülker, *a.g.e.*, s. 174-179.

içermesi sebebiyle önemlidir.²⁵ Şer'î hukuk için fıkıh kaynaklarından veya *fikh-ı mukâren* (mukayeseli fıkıh) anlayışı dairesinde kaleme alınan modern çalışmalardan yararlanması ise kanun maddelerinin daha iyi aydınlatılmasına hizmet etmektedir. İlgili çalışma kanun metinlerinin otantik halleri yerine sonraki dönemde yazılan şerhlerini kullanması sebebiyle kanunların ilk hallerine ve zeyllere ilişkin bilgi vermemekte, ayrıca kamu hukuku dalında yapılan bir çalışma olduğu için cezaları hukuk tekniği açısından incelemekle yetinmektedir.

Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku: Kanunlar, Tadiller, Layihalar, Uygulama, Mustafa Şentop'a ait 2004 tarihli bir çalışmadır. Çalışmasının esasını özellikle 1274/1858 kanunu üzerine 1909 yılında yapılan kapsamlı tadiller oluşturur. Dolayısıyla 1256/1840 ve 1267/1851 yıllarındaki kanunlara kısaca değinmekle iktifa edilmiştir. Özellikle Türk ceza hukukunun sırası ile Fransız Alman ve İtalyan ceza hukukunun etkisini ve 1926 yılında yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu'nun temelinde İtalyan Ceza Kanunu tercümesinin olduğunu ortaya çıkarması çalışmanın orijinal yönleridir. Böylelikle 1858 ve 1926 yıllarında yürürlüğe giren ceza kanunlarının devamlılığının hangi bağlamda olduğu anlaşılmaktadır.²⁶

Dönemin akabinde kaleme alınan bir eser olarak *Osmanlı Ceza Hukuku Mufasssal Nazariyyat-ı Ceza*, Mehmed Aziz'in ders kitabı olarak tasarladığı bir kitaptır. Ayrıca giriş kısmında dönemin ceza kanunu şerhlerini değerlendirdiği için ceza hukuku zihniyetini aydınlatıcı mahiyettedir. Aynı şekilde 1301/1885 yılında kaleme alınan *Mizan-ı Ceza'nın İlk Kısmı: Hikmet-i Ceza* adlı eser o dönem henüz Mekteb-i Hukuk öğrencileri olan Ali Rıza Bey ile Vasil Orfanidis'in tarafından yazılmıştır. Ceza hukukunun felsefesini yaptığı için içerik olarak, 1274/1858'de yürürlüğe konulan kanun devrinde ve hukuk öğrencileri tarafından yazıldığı için ise zihniyet olarak önemlidir. Söz konusu eserler yazıldıkları tarih itibarıyla *Ceza Kanunnamesi* açısından birincil kaynak hükmünde olup genel olarak Tanzimat dönemi hukukunu aydınlatıcı niteliktedir. Fakat bu iki eserin sırası ile ders notları ve öğrenciler tarafından yazılan eserler olduğu dikkate alınarak değerlendirilmiştir.²⁷

²⁵ Ahmet Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1987.

²⁶ Mustafa Şentop, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku: Kanunlar, Tadiller, Layihalar, Uygulama*, Yayıncılık Matbaası, Ankara 2004.

²⁷ Aykanat ve İbrahim Ülker (Ed.), *a.g.e.* Yanyalı ve Orfanidis, *a.g.e.*

Fıkıhtan Faşizme: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Günah ve Suç, Tanzimat devrinden 1926'ya kadarki ceza hukuku tarihimizi farklı yönlerden eleştirel bir biçimde ele almaktadır. Miller, eserinde diğer ülkelerle karşılaştırmalı yaklaşımı, Osmanlı'nın ceaz hukuku reformlarındaki iç dinamikleri hesaba katması gibi yönleriyle literatürden ayrılmaktadır. Adından anlaşılacağı gibi değer yüklü bir şekilde devletin ceza hukuku yoluyla toplum üzerindeki denetim ve kontrol mekanizmasını geliştirdiğini vurgulamaktadır. Yer yer oryantalist bir yaklaşımla Osmanlı hukukunu laik-dini hukuk ayrımı ile değerlendirse de devletin cezalandırma yetkisini kullanışını detaylı bir şekilde anlatması zihniyeti anlamlandırmak adına önemlidir.²⁸

Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza: 18. – 20. Yüzyıllar adlı eser editöryal bir çalışma olup yalnızca ceza hukukunu değil, infaz rejimi, kolluk rejimi ve kriminolojiyi de esas alan bir çalışmadır. İçerik itibarıyla daha geniş bir zaman dilimini kapsamaktadır. Ayrıca bir bütün olarak kamu hukuku sisteminin panoramasını sunduğu, devletin baş gösteren tehlikelere karşı nasıl önlem almaya çalıştığını anlatması yönüyle önemlidir. Asayiş olgusu üzerinden tehlikelere karşı önleyici cezalar, suç işlendikten sonra uygulanan infaz tedbirleri ve ceza siyasetine ışık tutmaktadır. Fakat çalışmanın İstanbul özelinde bir araştırma olması sebebiyle dönem açısından yalnızca başkentte olan olayları aktarmaktadır.²⁹

1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunname-i Hümayunu'nun Kaynakları, Muhtevası ve Şer'i Hukukla Münasebeti, bu konudaki en güncel çalışma olup *Ceza Kanunname-i Hümayunu'nun şer'i hukuk ve Fransız Ceza Kanunu* ile ilişkisini ele almaktadır. Böylelikle 1274/1858 tarihli kanun hakkındaki tercüme ve resepsiyon tartışmalarına hem fıkhi dayanaklar hem de Fransızca kanun metni üzerinden yaklaşma imkanı vermektedir. Kayapınar, şer'i hukuktan direkt veya dolaylı şekilde faydalanan kanun maddeleri hakkında yaptığı açıklamalar ile kanunun tercüme olduğu iddiasının

²⁸ Miller, *a.g.e.*, s. 11-103.

²⁹ Toumarkine ve Levy (Ed.), *a.g.e.*

geçersiz olduğunu savunmaktadır. Kanunun ceza mevzuatındaki yerinin belirlenmesi açısından önemli bir çalışmadır.³⁰

“Hukuk zihniyeti” ve “zihniyet” kavramlarını kullanırken teorik açıdan faydalandığımız ve bu konuda -şimdilik- Türkçe literatürdeki tek eser olan *Hukuk Zihniyeti*, Emir Kaya’nın hukuk sosyolojisi temelli ve günümüz hukuk zihniyetini incelediği doçentlik başvuru eseridir.³¹ Günümüze dair bir eser olmasına rağmen Türk hukukunun kodlarındaki pozitif hukuk anlayışının nasıl yerleştiği ve algılan(ama)dığı, doğal hukuk anlayışı değerlendirme imkânı, Türk hukuk tecrübesinin tarihi süreci vb. konularda literatüre ve kanunlara getirdiği eleştirel bakış sebebiyle zikredilmesi gerekir. Eserde ceza hukukuna dair ayrı bir bölüm olmamakla birlikte, hukuk sosyolojisinde ceza hukukunun topluma temas eden başlıca alanlardan birisi olması kitaptan yararlanmaya imkân vermektedir. Bu sebeplerden ötürü, çalışmanın hukuk zihniyeti çerçevesinin oluşmasında söz konusu eserden faydalanılmıştır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde; Tanzimat-ı Hayriyye’nin nizam-ı alem anlayışının bir yorumu olarak okunup okunamayacağı hususuna, böylelikle Tanzimat hukukunun süreklilik içinde değişim mantığı ile kavranabileceğine temas edilmiştir. “Nizam-ı alem” ile “Tanzimat” kavramları arasında yalnızca köken itibarıyla bir ilişkinin değil; devletin modernleşme karşısında ihtiyaç duyduğu büyük çaplı dönüşüm projesinde kaynak olarak anlam devşirdiği daha kapsamlı bir bağlantının varlığına dair tespitler evvela hukuk zihniyeti üzerinden araştırılmıştır.³² Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ceza hukukuna ilişkin düzenlemeleri anlamlandırabilmek için tarihi zemin olarak seçilen Tanzimat reformlarının asgari ölçüde ele alınması, niçin böyle bir değişime ihtiyaç duyulduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Böylelikle tarihi hadiselerde bilgi eksikliğinden kaynaklanan; herhangi bir olayın nedensellik

³⁰ Muhammed Mustafa Kayapınar, *1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunname-i Hümayunu’nun Kaynakları, Muhtevası ve Şer’i Hukukla Münasebeti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2024.

³¹ Kaya, a.g.e.

³² Nizam, Tanzimat, Nizam-ı alem kavramları için: Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, Nakışlar Yayınevi, 1978, s. 319-523.

bağıntısından azade bir şekilde birden zuhur ettiğine yönelik algılar veya mistifikasyon tehdidi bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Batılılaşma, modernleşme, merkezileşme, tecdid ve çeşitli ideolojilerin çalışmada mevzu bahis edilmesi ancak yukarıdaki bağlamda değerlendirilmelidir.

Bilindiği üzere, klasik dönemde ceza hukukunun kaynağı olarak örfî hukuk ve şer’i hukuktan yararlanılmıştır. Fakat özellikle II. Mahmud devrinin sonlarında 1837-1838 yapılan cezai düzenlemelerde yeni bir kaynak olarak modern ceza kanunlarının ve Kıta Avrupası hukukunun değerlendirildiğini görmekteyiz. Söz konusu hukuk sisteminin başat unsuru Fransız İhtilali sonrası aydınlanma düşüncesinden yararlanması ve modern devlete giden yolda modern kanun fikri gözetilerek tanzim edilmesidir. İşte bu yeni kaynak ile birlikte daha önce mevcut olan ve örfün kaynağını oluşturan Orta Asya kökenli yasa/yasak fikri, artık ceza kanunlarının üç kaynağından biri olarak dikkate alınmıştır. Tarihi süreç içeren ve cezai müeyyideler içeren Türk töresinin hukuk zihniyetinin Çin hukuku, Sasani siyaset anlayışı, fıkıh, Moğol yasa/yasakları ve Roma hukuku dönemeçlerinin ardından bu sefer modern kanun fikri ile karşılaşp tedricen değiştiğini görmekteyiz.

Bir kanunun yapılış usulü, dili ve sistematığı tahkik edildiği takdirde zihniyetine ve geçirdiği değişime ilişkin pek çok şey söyler. Öncelikle yapılış usulü; gerekçesi, meclis mazbataları ve kanunun ilan edilme şekline bakılarak tespit edilebilir. Mesela, padişahın kanunu *Takvim-i Vekayi*’de yayınlanan bir tebliğ-i resmi ile ilan etmesinin yanında matbu şekilde basılarak vilayet merkezlerine gönderme ihtiyacını hissetmesi kanunun uygulama alanını genişletmek ve meşruiyetini sağlamlaştırmaya yönelik siyasi hamleler olarak okunabilir. Bir başka ülkeye ait hukuk zihniyetinin resepsiyon veya eksepsiyon yolu ile aktarılıp aktarılamayacağı ise bir dilin toplum ile karmaşık ilişkisi sebebiyle tartışmalıdır, fakat dil olarak kastedilen olgunun içerisine kanunun kavram haritası ve yeni hukuk kurumlarının mevcut sisteme adapte edilmesi de dahildir.³³ Hukuk tekniği ise suçların ve cezaların nasıl tanımlandığı, hangi cezaya

³³ “Latince ‘almak, kabul etmek, geri istemek’ anlamlarına gelen ‘recipere’ mastarından türetilen ‘receptio’ kelimesi, çeşitli Avrupa dillerinde ‘reception, rezeption, réception, recezione’ şekillerini almıştır. Bu kelime bugün hukuk tarihinde bir toplumun hukukî mevzuatının bir başka toplum tarafından, kendi hukuku olmak üzere alınması olgusunu ifade etmek için kullanılmaktadır.” Ayrıca

karşılık hangi müeyyidenin öngörüldüğü, normlar hiyerarşisi ve bir cezanın farklı kanunlardaki yer alış biçimi gibi unsurları kapsamaktadır.

İkinci bölümde; mevcut hukuk düzeninde değişiklik yapma iradesini gösteren aktörlerin tercihleri konu edilmiştir. Ayrıca kaynak olarak değerlendirilmesi gündeme alınan Kıta Avrupası hukukunun hukuk devleti anlayışından bahsedilmiştir. Düzenlemelerde ağırlığı hissedilen fıkıh mirası, hukuk aktörlerinin beka kaygısı ve hukukun üstünlüğünü ön plana çıkararak Kıta Avrupasına alternatif teşkil eden İngiliz hukuku anlayışlarının nitelikleri kısaca sıralanmıştır. Çünkü farklı hukuk anlayışlarının ceza teorileri kanun düzenlemelerine yansımakta ve bu da müeyyidelerin belirlenmesinde etkin olmaktadır. Nihayetinde hukuk zihniyeti, arka plandaki farklı fikri pozisyonların ilişkisi neticesinde meydana gelmektedir.

Merkezi bir devlet kurmaya azmeden padişah figürü olarak Sultan II. Mahmud ile *Tanzimat Fermanı* ve 1272/1856 tarihli *Islahat Fermanı*'nın banisi Sultan Abdülmecid aslında erk olarak dönemin en tesirli hukuk aktörleridir. Padişahın yanı sıra, ilk kez bu dönemde kurulan ve kanun koyucu vazifesini ifa eden Tanzimat meclisleri, parlamenter sistemdeki meclise benzeyen ve ondan ayrılan yönleri ile kanunlaştırma sürecini belirlemektedir. Yeni ortaya çıkmaya başlayan Tanzimat bürokrati tipi, daha önceki klasik kalemiye sınıfından farklı olarak, Avrupa'da eğitim görmesi, ve devletin geçtiği varlık-yokluk mücadelesinden sıyrılmak için Avrupaî yöntemleri kullanmaktan çekinmemesi yönleri ile Tanzimat meclislerinin önemini artırmaktadır. Öte yandan geleneksel konumunu ve özerkliğini yavaş yavaş kaybetmeye başlayan ulema sınıfı özellikle devletin meşruiyet kaygısı sebebiyle bu dönemde de etkili olmuştur. Bu etki, hem meclislerde aza olarak yer almaları sebebiyle kanunkoyucu vasfında hem de yapılan düzenlemelere karşı tenkitlerini dile getirmeleri açısından muhalefet rolünde yer almalarını sağlamıştır ki, bu da dönemin kritik edilmesi gereken konularındandır.

“sömürgeci devletlerin kendi hukuklarını sömürgelerine taşımalarına ‘Expansion’ adı verilir.” “Dar anlamda kanun koymayı ifade eden kanunlaştırma (codification), bir ülkede dağınık ve yazılı olmayan bir şekilde bulunan hukuk kurallarını birleştirerek, tüm ülkede geçerli bir hukuk sistemi meydana getirmektir.” Resepsiyon, ekspansiyon, kodifikasyon kavramları ve kanunların tercümesi hakkında: Bozkurt, *a.g.e.*, s. 5-149.

Kanunların yayınlanması ve gazetelerin ortaya çıkması padişahın hatt-ı hümayun ile iş görmesi usulünü değişime uğratmış, ayrıca kamuoyu oluşturma gücü ile birlikte artık devletin icraatlarının takip edilmesine zemin hazırlamıştır. Daha birkaç yıl önce yeniçeriliğin ilgası sonrasında “devlet sohbeti” gerekçesi ile kahvehanelerin yasaklandığı, berber dükkanı şeklinde kamufle edilen kahvelerin dahi kapatıldığı bir dönemin hemen ardından resmi gazetenin ve özel basının ortaya çıkması dikkat çekicidir. Resmi gazete bir meşruiyet unsuru olarak İstanbul’da *Takvim-i Vekayi* adıyla 1831’de yayınlanmaya başlamıştır. Gazetelerin toplum hayatına girmesi ve gazeteci sınıfının oluşması ile birlikte düzenlemeler ve bunlara ilişkin gazeteci yorumları kamuoyunun bilgi kaynağı olarak yerini almıştır. Bu bölümde yeni ortaya çıkan gazete olgusuna çalışmanın sınırlarını aşmamak adına, yalnızca bir meşruiyet aracı olması açısından yer verilmiştir.³⁴

Üçüncü bölümde ise çalışmamızın isminde yer alan kanunlaştırma sürecini bizatihi kanun metinleri üzerinden değerlendirmektedir. Askeri hukuka, ceza muhakemesine ve infaz hukukuna ilişkin düzenlemeler, farklı hukuk dallarına ait olmaları sebebiyle dışarıda tutulmuştur. 1254/1838 yılında yayınlanan *Tarik-i İlmiyeye Dair Ceza Kanunnamesi* ile başlayan ceza hukuku tedvin faaliyeti, aynı yıl yürürlüğe giren *Memurine Dair Ceza Kanunnamesi*, 1256/1840 tarihli *Ceza Kanunnamesi*, cezai müeyyideler içermesi sebebiyle incelenen 1260/1844 *Polis Nizamnamesi*, 1267/1851 tarihli *Kanun-u Cedit*, 1271/1855 tarihli *Men-i İrtikab Kanunnamesi* ve son olarak 1274/1858 tarihli *Ceza Kanunnamesi* ve kanunların zeylleri ile nihayet bulmuştur. Tanzimat ve *Islahat Fermanı* ise yalnızca ceza hukukuna ilişkin maddeleri boyutuyla değerlendirilmiştir. Sonuç ve öneriler bölümü çalışmanın genel bir değerlendirmesi ile birlikte, bu çalışmanın amacını ve eldeki malzeme ile bu amaca ulaşmanın imkanını vurgulamaktadır.

³⁴ “Devlet sohbeti” kavramı ile kahvehane ve berberlerin rolü için: Kahraman Şakul, “Payitaht Halkı ve Siyaset”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, Erişim tarihi: 20 Mayıs 2025, <https://istanbultarihi.ist/42-payitaht-halki-ve-siyaset>. Nesimi Yazıcı, “Takvîm-i Vekâyî”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 26.05.2025, [https://islamansiklopedisi.org.tr/ Takvim-i-vekayi](https://islamansiklopedisi.org.tr/Takvim-i-vekayi). Ayrıca meşruiyet kavramının önemine ilişkin bakınız: Balcı, a.g.e., s. 54-65.

Bu çalışmada sıkça kullanılan zihniyet ve hukuk zihniyeti kavramlarını açıklamak çalışmaya nüfuz etmek açısından gerekliliktir. Zihniyet kavramı sözlükte; “Belirli görüş, inanç ve alışkanlıkların etkisiyle oluşan düşünme tarzı, zihin yapısı” olarak tanımlanmaktadır.³⁵ Zihin kavramı ile zihniyet kavramı arasındaki türetme ilişkisinden faydalanarak anlatmak gerekir ise, zihin yeni bir fikirle karşılaştığı vakit nöronlar arası güzergah manasında yeni yolaklar oluşur ve biz bu sayede yeni bir fikir ediniriz. Yeni fikri ne kadar derin öğrenir isek yolaklar o kadar güçlenir. Hatta daha önce bağlanmamış iki yolak arasında bağlantı kurulabilir ve böylelikle zihnimizde yeni bir bilgi oluşur.³⁶

Neticede bir insanın zihin yapısı olumlu veya olumsuz manada bu bağlantılardan oluşur. Aynı şekilde toplumu bir insana benzeterek bir zihniyetin nasıl teşekkülün ettiğini anlamak mümkündür. Yeni bir fikrin bir topluma girişini, yolakları temsil eden söylemler, kurumlar ve mevzuat vasıtasıyla yayılarak kökleşmesini takip edebiliriz. En sonunda yolaklar kendi aralarında bağlantılar kurarak bir toplumun zihniyetini oluştururlar. Bu manada, bilinci ve bilinçaltını aynı anda içeren bir kavram olarak zihniyet, olumlu ve olumsuz bağlantıları kapsadığı için nötr bir tanım elde etmemize imkan sağlamaktadır.³⁷

Hukuk zihniyeti ise kısaca; bir toplumun bir bilim olarak hukuka ilişkin kavrayışı, aynı zamanda sosyal hayatta karşılaştıkları normlar karşısında geliştirdikleri alışkanlıklar ve bir teknik olarak hukuk ile münasebetlerinden ortaya çıkan bağlantıların oluşturduğu yapı, şeklinde tanımlanabilir. Öncelikle hukuk zihniyeti yerine ilk akla gelen hukuk düşüncesi, hukuk kültürü, hukuk nosyonu gibi terkiplerin tercih edilmediği görülecektir. Kaya’nın bahsettiği üzere düşünce, kültür ve nosyon

³⁵ Ayverdi, a.g.e., s. 1389. Kelime zihin kökeninden türetilmiştir. Zihin ise sözlüklerde; “İnsanın kendini ve çevresini bilmesinde rol oynayan idrak, tanıma, anlama, kavrama, hatırlama, sembolleştirme, muhâkeme ve soyutlama gibi faaliyetlerin bütünü.”, “Kuvve-i müfekkire, düşünme ve anlama kuvvet ve istidadı.”, “zihin, anlama, bilme, unutmama kuvveti, hâfıza.” anlamlarına gelir. Ayverdi, a.g.e., s. 1389., Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 1380., Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2013, s. 1383.

³⁶ Jo Boaler, *Sınırsız Zihin: Sınırları Aşarak Öğren, Yönet Ve Yaşa*, (Çev: Zeynep Nur Ayanoglu), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2022, s. 23-66.

³⁷ Kaya, a.g.e., s. 8. Ayrıca toplumu ferde benzeten organik devlet görüşü için: İbn Haldun, (2007), a.g.e., s. 392-394. Beccaria, a.g.e., s. 126.

kelimelerinin değer yüklü anlamları genelde olumlu çağrışım yapmakta ve meseleye nötr bir biçimde yaklaşmayı zorlaştırmaktadır. Hukuk ideolojisi kavramı, toplumu belirli bir hukuk anlayışına yöneltmek; hukuk felsefesi ise sistematik belirli bir düşünce yapısı doğrultusunda hareket etmek anlamlarını haiz olmaları sebebiyle dışarıda tutulmuştur. Bu noktada kavram tercihi ve dışarıda bırakılan kavramlara dair detaylı bilgi için yukarıda bahsi geçen Emir Kaya'ya ait *Hukuk Zihniyeti* adlı esere müracaat etmek faydalı olacaktır.³⁸

Araştırmada takip edilebilir bir yapının kurulabilmesi için yeter-şart olmasa da gerek-şart olarak kavram hassasiyeti gözetilmeye çalışılmıştır. Zihniyet tarihçiliğinden faydalanan kısımlarda zihniyet anlamında kullanılan mantalite, Latince de zihin/mens ismi ile onunla ilgili zihinsel/mentalis kelimesinden türetilmiş bir sıfattır.³⁹ Bizatihi zihin, zamanın kaydına bağlı olarak iş gören bir yapıdır. Yukarıdaki benzetmeye uygun şekilde bir toplumun zihniyetinin teşekkülü de o zihniyeti oluşturan öğelerin zaman ve mekan kaydı altında işlemesi neticesinde oluşur. Ayrıca zihin/mens kelimesinin zaman ve zamanın bir görünümü olarak tarih ile ilişkisi bizi zihniyet üzerinden bir tarih okuması yapılabileceği düşüncesine götürmektedir.

Dönemlendirme tercihi olarak 1254 - 1274/1838 - 1858 tarih aralığının seçilmesi ise tamamen ceza hukuku mevzuatının yürürlük tarihlerinin esas alınması ile ilgilidir. Haliyle dönemin en önemli tarihi hadisesi olarak *Gülhane Hatt-ı Hümayunu* durur iken başlangıç noktası olarak ondan bir yıl evvel yayınlanan *Tarik-i İlmiyeye Dair Ceza Kanunnamesi* ve *Memurine Dair Ceza Kanunnamesi*'nin seçilmesi, ceza hukukuna dair ilk müstakil kanunlar olmalarından kaynaklanmaktadır. Bitiş tarihini ise *Islahat Fermanı* değil, ondan iki yıl sonra yürürlüğe giren ve ceza hukukumuzun en uzun süreli kanunlarından olan *Ceza Kanunnamesi* tayin etmektedir. Tarihi bir araştırma için dönemlendirme yapılırken araştırmanın öznesi merkeze alınarak başlangıç ve bitişler tayin edilmelidir.⁴⁰ Özellikle dönemin siyasi ve askeri

³⁸ Kaya, a.g.e., s. 4-20.

³⁹ Ahmet Şimşek (Ed.), *Tarih İçin Metodoloji*, TTK, Ankara 2022, s. 295.

⁴⁰ Schrag, a.g.e., s. 125.

hadiselerinin tarihlerin belirlenmesinde başat unsur olarak kabulü, hukuk zihniyetine ilişkin farklı disiplinlerden faydalanan bu çalışma için uygun görülmemiştir.⁴¹

Suç içeren bir eylemin vuku bulması halinde, cezalandırma işlemi dönemin ceza anlayışı doğrultusunda ve suçlunun ıslahını dikkate alan yöntemlerle yapılmaktadır. Bu yönüyle adaletin nasıl tesis edeceğinin somut göstergelerinden birisi ceza hukuku düzenlemeleridir. Dolayısıyla Tanzimat dönemi ceza hukuku zihniyetinin kanunlaştırması süreci üzerinden çalışılmasının hukuk zihniyetinin genel bir dökümüne ulaşmak için önemli olduğu düşünülmektedir. Böylelikle adaletin sağlanması ihtiyacının tarihi süreci daha kapsamlı bir şekilde aydınlatılır iken aynı

⁴¹ Siyasi tarihin dönemlendirmesi olarak tercih edilen “en uzun yüzyıl” ve “tereddüt ve teceddüt yılları” benzeri adlandırmaların ve dönemlendirmelerinin hukuk zihniyeti açısından işlevsel olmadığını düşünüyoruz. Bu düşünce, araştırmaya başladıktan sonra siyasi tarih ile hukuk zihniyeti tarihinin eş zamanlı olarak seyretmediğinin farkına varılmasıyla hasıl oldu. Özellikle ceza hukuku söz konusu olduğunda bu farklılık bariz bir şekilde ortadadır. Öncelikle *Küçük Kaynarca Anlaşması*’nın siyasi ve askeri açıdan kendisinden öncesi ile sonrasını büyük ölçüde ayrıştıracak denli tesirli olması, Devlet-i Aliye için 19. yüzyılın itibari şekilde erken bir tarihte başlamasına sebep olmuştur. Fransız İhtilali ile küresel çapta hızlı akmaya başlayan tarih, Osmanlı açısından sonraki dönemin kendi içerisinde daha küçük parçalar halinde incelenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Nizam-ı Cedid, Tanzimat devri, istibdat devri, Meşrutiyet devri vb. siyasi dönemlendirmeler bu dönemi başlıca belirten isimlerdir. Fakat, bilginin yeni bir zihniyeti doğuracak şekilde değişmesi, gelenek haline gelen kadim bilginin buna cevabı ve bütün bu olan bitenin zeminimiz olan ceza hukuku zihniyetindeki yansımaları okuyabilmek farklı bir tarihlendirme denemesini dikkate almamızı gerektirmiştir. Siyasi tarih açısından elbette anlamlı ve değer yüklü bu tabirler, söz konusu Osmanlı hukuk zihniyeti ve ceza hukukunun kanunlaştırma süreci olduğunda yeni bir dönemlendirmeyi mecbur kılacak kadar uyumsuzluk arz etmektedir. İlk bakışta gerek 1774-1914 ve 1768-1908 dönemlendirmeleri gerekse Tanzimat devri için tercih edilen 1839-1856 ve 1839-1876 tarih aralıkları yaşanan büyük kırılmaları esas alması sebebiyle tutarlı görünmektedir. Fakat modern kanun fikrinin ve akabinde hukuk düzenlemelerinin tarihi seyrine baktığımızda Nizam-ı Cedid dönemi askeri ceza kanunlarının yürürlük tarihi olan 1789’a kadar geriye gitmek mümkün görünmektedir. Ayrıca askeri ceza yargısının ayrıklığı gözetilerek 1254/1838 yılında yürürlüğe konulan Tarik-i İlmiye Ceza Kanunnamesi’ni özellikleri sebebiyle modern ceza kanunu döneminin asıl başlangıcı olarak alınabilir. Bu sebeple Tanzimat’ın ilanını, kırılma noktası almak cezalandırma yetkisinin icrası açısından mümkün görünmemektedir. En azından 1274/1858 tarihli ceza kanununa kadar örf-şer’i hukuk-modern kanun fikrinden oluşan sac ayağı görüntüsünün bozulmadığı görülmektedir. 1858 yılından sonrası çalışmamızın boyutlarını aşmakla birlikte kabaca 1908 yılındaki kapsamlı değişikliğe kadar Fransız ceza hukuku kapsamında bir Kıta Avrupası tesiri görüldüğü söylenebilir. Askeri ceza hukuku ayrı bir konu oluşturduğu, Mısır’daki ceza kanunları ise yer bakımından sınırlı kanun kategorisine girdiği için çalışmamızın tarihi sınırları 1789-1858 tarihleri arasındaki dönem içerisinde şeklen modern ceza kanununa geçişi işaret eden 1838-1858 yılları arasını kapsamaktadır, diyebiliriz. Siyasi tarih dönemlendirmelerinin kısıtlılığı hakkında bakınız: Recep Alpyağıl (Ed.), *Felsefe Dili Olarak Türkçenin Gelişim Aşamaları ve Felsefe Sözlüklerimiz 1*, İz Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 19. Siyasi tarihteki dönemlendirme örnekleri için: Fatih Yeşil ve Yüksel Çelik, *Osmanlı Modernleşmesinde Tereddüt ve Teceddüt Yılları (1768-1908)*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2024. İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Kronik Kitap, İstanbul 2022.

zamanda hukuk zihniyetinin bu noktadaki rolü de ortaya çıkacaktır. Bu çalışmada; Devlet-i Aliye'nin hukuk zihniyetinin kaynakları, esasları, ceza siyasetinin aktörleri ve onların kararları neticesinde vücut bulan kanun metinleri, dönemin adalet anlayışı ve hukuk zihniyetini okumakta kullanılacak araçlardır.

Klasik dönemdeki kanunname, adaletname, ahidname, nizamname ve belirli bir hukuki konuyu düzenleyen hatt-ı hümayunlarını klasik kanun teorisi bağlamında kabul ettiğimiz takdirde, geniş bir coğrafyada yüzyıllara yayılmış binlerce kanun ile karşılaşırız. Sonraki dönem için meclis kayıtlarına göre 1920-1960 yılları arasında 7480 adet, 1960-2025 yılları arasında çalışmanın yapıldığı an itibariyle 7538 adet kanun çıkarıldığı göz önüne alındığında (bu büyük yekün içerisinde pek çok ceza hukuku düzenlemesi bulunduğunu hesaba katarak) herhangi bir kanun metninin devlet denilen soyut aygıtın bir konuda söz söyleme biçimi olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz.⁴² Bu çalışma; Devlet-i Aliye'nin ceza hukuku kapsamında müdahil olduğu binlerce andan üç genel ceza kanunu, üç özel ceza kanunu, bir nizamname ve iki fermanı kendisine konu edinmiştir.

Mer'i mevzuatın devletin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde reorganizasyonu, yeni kurulan hukuki yapının eklektik karakteri, hatta kanun metinlerinin hazırlanmasında istifade edilen yabancı kanun tercümelerinin kapasitesi hep birlikte pozitif ve negatif yönleriyle dönemin zihniyetini belirler. Amaçları, dil ve usulleri, yürürlüğe konulma ve değiştirilme safhaları dönemlerindeki değişimi aksettirecek özelliktedir. Bu değişimi, öncesi ve sonrası ile dikkate alıp hukuk dilinin -tabiri caizse- soğukkanlı, keskin ve tanımları tayin edilmiş kavram odaklı yapısı üzerinde tarih biliminin araçlarını kullanarak gözlemleyeceğiz.

⁴² Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), "Mevzuat Bilgi Sistemi", erişim 13 Şubat 2025, <https://www.mevzuat.gov.tr/#mevzuatFihristleri>. Karşılaştırma için: Ayrıca ek olarak 27 Mayıs 1960-7 Eylül 1961 tarihleri arasında kabul edilen 375 adet kanundan bahsedilmektedir. Yaşarsalihpaşaoğlu ve Tatar, *a.g.e.*, s. 53-54.

2. CEZA HUKUKU ZİHNİYETİNİN KAYNAKLARI VE ESASLARI

*“Şem‘idir kalbimizin cân ile mâl ü nâmûs
Hıfz için bâd-ı sitemden olur ‘adlin fânûs”
-Şinâsî-⁴³*

2.1. Ceza Hukuku Zihniyetinin Kaynakları

2.1.1. Örf

Kelime olarak “*Yasalarla belirlenmediği halde halkın kendiliğinden uyduğu âdet, gelenek*” anlamına gelen örf, Osmanlı hukuku terim olarak padişahın yönetme icra yetkisini ifade etmektedir. Yukarıda bahsedildiği üzere, ilk olarak temel hukuk düzenini sağlayan örf ve âdet kuralları, toplumların devlet şeklinde örgütlenmesi ile birlikte zaman içerisinde tedvin edilmeye başlanmıştır. İslam hukukunda dört asli kaynağın yanında, onlara aykırı olmamak kaydı ile yardımcı kaynak olarak örfe yer verildiği görülmektedir.⁴⁴

⁴³ Adem Çalışkan “İbrahim Şinâsî Efendi’nin Mustafa Reşid Paşa Üzerine Bir ‘Kasîde’si ve Tahlili”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 4 Sayı: 19, s. 42.

⁴⁴ Ayverdi, *a.g.e.*, s. 966. Zihniyeti teşhir için anahtar bir kavram olması sebebiyle örfün üzerinde durulması gerekmektedir. “Maruf yani bilinen mânâsıdır ki insanlarca hüsnü telâkki ve kabul olunan şey demektir. Fukahâ-yı haneîye örfü ‘aklen veya şeran müstahsen olan ve akl-ı selim eshabı indinde münker olmıyan şeydir’ diye tarif ederler. Âdet ve teamül ile aralarında fark vardır.” şeklinde tanımı için: Türk Hukuk Kurumu, s. 275. Kavramın tarihi seyri ve Hanefî fıkıh literatürü ile Osmanlı hukuku için anlamlarına ilişkin bakınız: Midilli, (2019), *a.g.e.*, s. 39-50. İbrahim Kâfi Dönmez ve Mehmet Akman, “Örf”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim Tarihi 12 Şubat 2025,

Hanefî fıkında diğ er mezheplere göre  rf n konumunun tespiti, Osmanlı ceza hukukunu anlamak adına önemlidir. Ceza hukukunda  rf n, lafzen siyaset ve kisas kavramları şeklinde kullanılarak hükümdarın kanuni düzenleme ve müeyyide uygulama yetkisine dayanak oluşturduğu görülmektedir. Örfün  er'i hukuka aykırı olmadığı, özellikle ceza hukuku alanında  eriat tarafından hükümdara verilen yetkilerin kullanılması şeklinde inşa edildiği bir hukuk düzeni  ng r lm   t r.  rf  hukuk, aşağıda nizam-ı alem kavramı ile birlikte açıklanacak olan kanun-ı kadim kabul edilen " rf   ad t"ın devamı şeklinde organize edilmi  tir. Dolayısıyla yazılı olmayan örf adet hukukunun yazılı hale getirilmesi yönüyle bir kodifikasyon, fethedilen topraklardaki mevcut hukuki düzenin Osmanlı'ya uyarlanması yönüyle bir resepsiyon söz konusudur. Fatih Sultan Mehmet devrinde başlatılan  rf  hukukun kanunla tırılması süreci II. Mahmud devrindeki modern kanunlara kadar dört asırlık bir devreyi kapsamaktadır.⁴⁵

Teşkilat kanunu şeklinde tanzim edilen *Kanunname-i Al-i Osmani* ve genel bir kanun niteliğindeki *Kanun-ı Padi ah 'nin* ceza hukukundaki yeri kendisinden sonraki kanunnamelere biçim ve içerik açısından örnek olması bakımından önemlidir. *Kanunname*'nin "*Bâb-ı Evvel-Merâtib-i a'y n-ı ek bir beyânındadır*" başlıklı ilk bölümünün son hükmü "*Bu kadar ahv l-i saltanata nizâm virildi. Şimdiden sonra gelen evlâd-ı kir mum dahi ıslaha sa'y itsünler*" diyerek yapılan düzenlemenin bilinçli bir şekilde bir hukuk zihniyeti inşasına yönelik olduğunu ve yürürlükte kalmak üzere değişikliklere açık olduğunu beyan eder. *Kanunname*'nin ceza hükümlerini tanzim ederken  rf  hukukun kendisine sağladığı yetkiyi etkin biçimde kullandığı görülmektedir. Bu noktada kendisinden evvel İslam dünyasında yapılan son büyük tedvin faaliyeti olarak Emir Timur'un *T z k t*'i ile veya genel olarak  rf  hukuku etkileyen Cengiz Han'a ait *Yasagname-i B z rg* ile ceza hukuku

<https://islamansiklopedisi.org.tr/orf>. Örf ve adet hukuku ile  rf  hukuk arasındaki farklılığa işaret eden  alı malar: Yılmaz Yurtseven, *Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Tazir Suç ve Cezaları*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2023, s. 61-67.

⁴⁵ çalışma boyunca  eriat-kanun ikilemi yerine  rf  hukuk- er'i hukuk kavramları tercih edilmi  tir. Yerine göre  rf  hukukun örf,  er'i hukukun  eriat ve fık  kelimeleri ile birlikte kullanıldığı görülecektir. Örf kelimesinin kullanılması, Tursun Bey'in (?-1491'den sonra)  ahsında Osmanlı hukukunun örfe yüklediği anlamı takip etmenin neticesidir. Örf, yasa/yasak ve kanun kelimelerini kapsayıcı, ceza hukuku için tazir/siyaset bağlamını da ele alacak şekilde kullanılmaya elverişlidir.  rf  *yasag-ı padi ah * kavramına benzeten ve  er'i hukuk ile ilişkisini açıklayan Tursun Bey'in kullanımı için: Midilli, (2019), *a.g.e.*, s. 40-53.

hükümleri açısından bir kıyaslama yapılabilir. Böylelikle modern kanun fikrinden evvel kanuni düzenlemelerin meşruiyetini sağlayan kaynaklardan birisi olarak yasa/yasak anlayışının tesiri daha iyi görülebilecektir.⁴⁶ *Kanun-ı Padişahî*'nin ise ilk üç faslı bütün ülkede geçerli olmak üzere tanzim edilen ceza hükümlerinde oluşmaktadır. Bu hükümler şer'i hukukun vaz ettiği had ve kısas cezalarını tamamlayıcı veya iktidar olarak sultanın tasarrufuna bırakılan hususları düzenleyici niteliktedir.⁴⁷

Diğer bir kaynak türü olarak dikkate alınması gereken siyasetname, nasihatname ve ahkâm-ı sultaniye literatürü, kamu hukuku-özel hukuk ayrımı bulunmayan Osmanlı hukukunda genel olarak kamu hukukunun özel olarak da ceza hukukunun kaynakları arasındadır. Devlet teorisinin ve hükümdarın yetkilerini nasıl kullanacağını resmini çizen bu tür eserler yöneticiler için bir kılavuz, ulema için hükümdar ve ilmiye sınıfı içerisinde bir yetkinlik göstergesi ve politik bilginin kendi çağına yeniden tercümesi anlamına gelmektedir.⁴⁸

⁴⁶ Mehmed II, *a.g.e.*, s. 15. Cengiz Han'ın *Yasa*'sı, devlet teşkilatını daha çok idari ve askeri konularda düzenleyen ve 51 hüküm içeren 36 maddeden müteşkil olup bu maddelerin 23 tanesi doğrudan ölüm cezasını öngörmektedir. 2 maddede hadden ölüm ve taziren sopa ile dayak cezası arasında benzerlik kurulabilir. Timur'un *Tüzükâtı*'ı ise bir mukaddime ve 26 tüzükten oluşmaktadır. Kanun, ayrıntılı bir idari-mali-askeri teşkilat tüzüğü şeklinde tanzim edilmiş olup doğrudan cezai hüküm içermemektedir. Fakat ortaya konulma amacı örf-şeriat dengesi ve idari-mali düzenlemeleri bakımından *Kanunname* ile benzerlikleri bulunmaktadır. Sadece mukaddimedeki süreklilik teması dahi bu benzerliği gösterecek niteliktedir: "*Buna göre saltanat kurma, devlet tutma işlerini belli tüzüklere bağladım. Kendi saltanatımı devam ettirmek için müfredât kurallarını yazıp koydum. ...Şimdi benim evlâd ve nesillerimden hangisi benden sonra bu saltanat devletine sahip olursa, bu kurulmuş tüzükleri gerçekleştirerek iş yapsın.*" Karşılaştırma için bakınız: Temizsu, *a.g.e.*, s. 56-67., Emîr Timur, *a.g.e.*, s. 71.

⁴⁷ Kanunun metni, muhtevası ve hükümlerin şer'i hukuk kapsamında değerlendirilmesi konusundaki tartışmalar için: Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1990, s. 1/346-367. Halil İnalcık, "Osmanlı Hukukuna Giriş : Örfi - Sultani Hukuk Ve Fatih'in Kanunları", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi Cilt: 13, Sayı: 2, 1958, s. 116-123.

⁴⁸ Asım Cüneyd Köksal, *Fıkıh ve Siyaset: Osmanlılarda Siyaset-i Şer'iyye*, Klasik Yayınları, İstanbul 2016, s. 13-23. Fıkhi siyaset anlayışında şeriata bağlılık şart koşulurken akli siyasetin ürünü olan siyasetnamelerde tecrübî bilgi ve örf öncelenir. Siyasetnamelerde Büyük İskender (M.Ö. 356 - M.Ö. 323), Erdeşir, Nuşirevan (531-579) gibi eski kralların tavsiyelerinin zikredilmesinin sebebi budur. Sonuç olarak siyasetnameler, bağlayıcı hukuk kurallarını değil, yorumlayıcı ve yardımcı mahiyette hukukî-siyasî-mali-askerî kılavuz-el kitabı görevini üstlenmişlerdir. Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'a sunulan *Nasihatü'l-Müluk* ise bu türün tesirli bir örneğidir. Melikin "Allah'ın gölgesi" olarak nitelendirilmesi *zıllullahi fi'l-alem* tabiri ile yaygın halini Gazzali (1058-1151)'de bulmuştur. Dünyevî-uhrevî otorite arasındaki dengeyi fıkın sultana sağladığı meşruiyet üzerinden tesis eden filozof, Büyük Selçuklu Devleti'nin Abbasi Halifeliği ile arasındaki siyasi krize bir çözüm sunmuştur. Sultanın politika üretirken başvuracağı kaynaklar olarak tanzim edilmiştir. Gazzali, *a.g.e.*, s. 51-99. Köksal, *a.g.e.*, s. 65-67. Siyasetname-nasihatname türünün kavram olarak gelişimi ve Gazzali'nin örfi hukuk-şer'i hukuk dengesini fıkıh üzerinden kurmasına dair bakınız: Kömbe, s. 252-258. Hem

Siyaset-i şer'iyye ise “*kamu otoritesinin yönetilen topluluğun yararına olacak ve dinin genel ilkelerine ters düşmeyecek düzenlemeler ve bu çerçevede uygulamalar yapma yetkisi*” şeklinde tanımlanan, örfi hukukun şariat ile ilişkisinin temelinde yer alan belirleyici bir kavramdır. İbn Teymiyye (1148-1225) tarafından teorik temelleri inşa edilen siyaset-i şer'iyye teorisi aynı zamanda kamu hukuku alanında şer'i hukuka uyumlu bir siyaset yapmanın yolunu gösteren eserlerin ortak adı olmuştur. Osmanlı döneminde hem İbn Teymiyye'nin adı geçen eseri hem de bir Osmanlı fakihî olan Dede Cöngî'nin (?-1567) aynı adlı eseri etkili olmuştur.⁴⁹

Fakat siyaset-i şeriye teorisinden daha önemli bir kavram olarak bizatihi siyaset kavramı, örfi hukukun ceza hukukundaki adı olarak zikredilmelidir. Burada Hanefî fakihlerin ceza hukukundaki tazir teorisini geliştirerek hukuk-siyaset ayrımı üzerinden bir ayrım yaptıklarını belirtmeliyiz. Bu ayrım sayesinde tazir suçları, had-kıyas olarak şariatın belirlediği alanın dışında tanzim edilecektir. Tazir, kendi içerisinde şer'i hukuka uygun düşen cezalar ile şer'i hukukun dışında padişah tarafından uygulanan cezalar olarak ikiye ayrılmıştır. Büyük bir hassasiyet gözetilerek yapılan bu ayrımın neticesi, şer'i hukuk dışındaki cezalandırma fiillerinin “siyaset” olarak tavsif edilmesidir. Böylelikle ulema, ceza hukukundaki örfi-şer'i dengesini tazir/siyaset kavram çifti ile kurmuş bulunmaktadır.⁵⁰

literatürü hem de Gazzalî'nin eserini, Batı siyaset düşüncesinde yer alan “Mirrors for Princes” kavramı ile mukayeseli şekilde ayna metaforu etrafında ele alan bir çalışma için: Süheyla Yenidünya Gürgen, *Gelenekçi Laladan Şehzadeye Mektuplar Sultan II. Mahmud'a Şehzadeliğinde Sunulan Bir Siyasetname*, Dergah Yayınları, İstanbul 2022, s. 23-70. Gürgen'in mezkur çalışması, aynı zamanda II. Mahmud'u yetiştiren siyasi düşünce kodlarını içermesi sebebiyle hukuk zihniyeti açısından önemlidir. Literatürün 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı dünyasında aldığı özel bir görünüm olarak “ıslahatname” türü gelişmeye başlamıştır: Coşkun Yılmaz, “Osmanlı Siyaset Düşüncesi Kaynakları ile İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: Islahatnâmeler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)*, Sayı: 2, 2003, s. 299-338.

⁴⁹ İbn Teymiyye'nin suç ve cezalar ile hükümdarın bunları nasıl uygulayacağına ilişkin fikirleri için:

İbn Teymiyye, *a.g.e.*, s. 75-187. Dede Cöngî'nin eseri ve önemine dair: Köksal, *a.g.e.*, s. 199-226.

⁵⁰ H. Yunus Apaydın, “Siyâset-i Şer'iyye”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 23 Mayıs 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/siyaset-i-seriyye>. Fıkhi bir ıstılah olarak “*Beşeriyetin salâh ve intizamı için şeriatı islâmiyenin kabul ve iltizam ettiği bir kısım yüksek ahkâma 'siyaseti şer'iyye' denilmiştir.*” şeklinde tanımlanmaktadır. Hakimler, görevleri itibarıyla siyaset-i şer'iyyeyi tatbik yetkilidirler. Bilmen, *a.g.e.*, s. 3/330-331. Midilli, (2019), *a.g.e.*, s. 96-99. Köksal, siyaset kavramının siyaset-i şer'iyyenin kısaltılmışı olarak kullanıldığını belirtmekte ve devamında tazir-siyaset kavramlarının yakın ilişkisini vurgulamaktadır. Ayrıca Osmanlı'da örfi hukuk ile siyaset-i şer'iyyenin büyük ölçüde örtüştüğünü ifade etmektedir: Köksal, *a.g.e.*, s. 33-49. Aynı şekilde ahkamu's-sultaniye

Siyaset kavramı, ceza zihniyetini Hanefi hukuku üzerine kuran Osmanlı tecrübesi için siyaset-i şer’iyeden daha elverişlidir. Zira, kanunnamelerde tercih edilenin siyaset kavramı olduğu görülecektir. Bunun sebebi, Hanefi hukukunda siyaset kavramı hassaten ceza hukuku için kullanılırken Şafii-Maliki-Hanbeli orjinli siyaset-i şer’iye kavramı genel olarak kamu hukukuna ilişkin kullanılmaktadır.⁵¹ Kavramın Osmanlı hukukundaki temsilcisi Dede Cöngi iken fıkıh literatüründe bu kavramın yaygınlaşmasının yukarıda bahsi geçen ve bir Hanbeli-Selefi alimi olan İbn Teymiyye’ye ait olması tesadüf değildir.

Nitekim mukayese edildiği takdirde, Midilli’nin Hanefi hukukundaki tazir/siyaset teorisi üzerinden tafsilatlı izahatı, kanunnamelerde siyaset kavramının yaygın kullanımı ile karşılaştırıldığında siyaset-i şer’iyeyle kıyasla örfi hukuku temellendirmek noktasında daha tercihe şayan görünmektedir. Burada yapılan nispet bağlamında fıkıhın yorumlayıcı erk olarak şer’i hukuk kapsamı dışındaki normatif düzenleme ve pratik uygulamaları siyaset olarak adlandırarak şer’i olarak meşru kabul edilen melikin/imamın kamu otoritesi altında tasnifidir. Yapılan bu epistemolojik tercih, örfi düzenlemelerde şer’i hukuk dışındaki müeyyidelerin siyaset olarak nitelendirilmesiyle neticelenmiştir.⁵²

Siyaset-i şer’iye teorisi içerisinden Osmanlı hukuku tecrübesine muvafık görüş, teorinin büyük isimleri olarak İbn Teymiyye yahut Dede Cöngi’den ziyade İbn Teymiyye’nin öğrencisi İbn Kayyım el-Cevziyye’ye (1292-1350) aittir. Onun, siyasetin zaten şer’in içinde mevcut olduğu, bu konuda siyaset kavramını dışarıda bırakmanın sultanların keyfi kanunlarına yol açabileceği ihtarı mühimdir. Tursun

kavramı, fıkıh ve siyaset düşüncesinin kamu hukuku anlayışını yansıtan anahtar bir kavramdır. Maverdi’ye (974-1058) ait *Ahkâmu’s-Sultaniye* adlı genel kamu hukuku mahiyetindeki kitap, türe adını verecek kadar türü içerisinde öne çıkmaktadır. İslam dünyasındaki yaygınlığı nazara alınarak devlet yönetiminde kılavuzluğun sınırları aşır kamu hukukunda bir kılavuz ve el kitabı özelliği taşıdığı belirtilmiştir: Cengiz Kallek, “Mâverdi’nin Ahlâkî, İçtimâî, Siyasî Ve İktisadî Görüşleri”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Sayı: 17, 2004, s. 219-265. Maverdi, *a.g.e.*, s. 13-29.

⁵¹ Fakat Köksal, yukarıda siyaset ile siyaset-i şer’iye kavramları arasındaki ilişkiden bahisle Osmanlı kanunnamelerinin birer siyaset-i şer’iye ürünü olarak nitelendirilebileceklerini söylemektedir. Köksal, *a.g.e.*, s. 47.

⁵² Ayrıntılı bilgi için: Midilli, (2014), *a.g.e.*, s. 46., Midilli, (2019), *a.g.e.*, s. 106.

Bey'in örf nazariyesi ile birlikte bu husus yalnızca ulemanın epistemolojik endişesini göstermekle kalmaz, mevcut durumu şer'i bilgi içerisindeki tasnif etme açısından bir bilimin teorik çerçevesinin imkanlarını sonuna kadar kullandıklarını da göstermektedir.⁵³

Bir dizi kavramın kısaca izahati bu zihniyet araştırması açısından elzem görülmüştür. Öncelikle kanun-ı kadim kavramı, nomos/nâmus kavramının tezahürü olarak yeryüzündeki düzen fikrine işaret eder. Klasik öğretilerde kadim olanın önceliği, ilahi düzenin kadim bir kanun tarafından idare edildiği düşüncesi ile yakından ilgilidir. Ayrıca bu ilahi düzenin yansıması olarak yeryüzünde nizam-ı alem'in tesis edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Politik organizasyon olarak devlet, meşruiyetini bu kozmik anlayıştan türetmiştir.⁵⁴ Nizam-ı âlem anlayışını gerçekleştirmek için organize edilen Osmanlı devlet düzeni, bu anlayışa uygun bir adalet düzenini ortaya koymak üzere hukuku organize etmiştir. Nizam-ı alem, aynı zamanda Allah'ın Şari sıfatıyla vazettiği şer'i düzenin vekil olarak padişah tarafından gerçekleştirilmesine hizmet etmektedir. Daire-i adliye kavramı, tesis edilecek adalet düzeninin oluşturan kategorik sebepleri ve toplumsal sınıfları açıklar niteliktedir. Devletin temeli olarak adalet, dairesel bir döngü içerisinde, devletin varlığının ve toplumsal huzurun teminatıdır. Bu sebeplerle klasik hukuk öğretisi fıkıh, siyasetname, kanunname gibi farklı alanlardaki eser türlerinde ilahi/dünyevi adaleti gaye edinmiştir. Bu gayeyi

⁵³ Midilli, (2019), *a.g.e.*, s. 36-38. Ayrıca Dede Cöngi üzerinde doğrudan tesiri olan Karafi'nin (1229 - 1285) siyasete meşruiyet sağlayan ve alan açan görüşleri de Osmanlı tecrübesine aktarılmıştır. Zira, İbn Kayyım'ın siyasi görüşlerinin bir kaynağı da Karafi'dir. Köksal, *a.g.e.*, s. 75-84.

⁵⁴ Nomos/nâmus kavramı ve kanunla ilişkisi için: Fuat Aydın, "Nâmûs/Nomos Cebriâl Mi Tevrat mı?: 'Bed'ü'l-vahy' Hadisindeki Nâmûs Kavramı üzerine", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*", Sayı: 15, 2003, s. 53-85. Muhammed Mahmut Bakır, *II. Mahmud'un Gölgesinde*, İnsan Yayınları, İstanbul 2022, s. 29-32. İki kavram arasındaki nüans, klasik devirde Taşköprülüzade'de (1495 – 1561) görüldüğü üzere, nomos/şeriat alanında değil de canon/kanun alanında akli siyasete alan açılmasına sebebiyet vermiştir: Köksal, *a.g.e.*, s. 276-282. Kadim olanın kudemini açıklarken Genç, gelenekçilik üzerinden "kadimden olagelene aykırı iş yapılmaması" şeklinde ekonomik bir ilkenin izahını yapar: "Kadim olan nedir? sorusuna bir kanunnamede 'Kadim odur ki, onun öncesini kimse hatırlamaz.' diye verilen cevap, gelenekçiliğin ilke olarak ne ölçü ve nitelikte yerleşmiş olduğunu gösteren en veciz ifadedir." Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021, s. 45. Bu yorum, çalışmada kullandığımız kanun-ı kadimin epistemolojik kökenini izah için gerekli fakat yeterli değildir. Kavramın cedid ile ilişkisini de gözeten ve felsefe-bilim açısından tahlilini yapan bir çalışma için bakınız: İhsan Fazlıoğlu, "Türk Felsefe-Bilim Tarihi'nin Seyir Defteri (Bir Önsöz)", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Sayı: 18, 2005, s. 1-57.

adalet dairesi teorisini de kullanarak nizam-ı aleme ulaşmak şeklinde belirtmişlerdir.⁵⁵

2.1.2. Şer'i Hukuk

Şeriat kavramı sözlükte “açık, doğru ve düz yol” anlamına gelmektedir.⁵⁶ İslam’da şeriat; Allah’ın kullarına dünya hayatında nasıl davranmaları gerektiğini gösteren Kur’an-ı Kerim, Hz. Peygamber’in söz ve davranışlarını kapsayan sünnet, Müslümanların üzerinde ittifak ettikleri meselelerde oluşan icma ile bir hüküm metodu olarak uygulanan kıyas kaynakları ekseninde şekillenmiştir. İslam’ın ilk dönemlerinden itibaren fetihler yolu ile farklı devlet tecrübeleri ile karşılaşan İslam toplumu, karşılıklı etkileşim neticesinde tevhid anlayışını zedelemeyen yabancı kuralları uygulamakta bir beis görmemiştir. Bu durum, ceza kanunları ve cezalandırma biçimleri için de geçerlidir. Zaten kamu düzenini sağlamak adına hükümdara yetkiler tanıyan fıkıh, özellikle tazir cezaları ve örfi uygulamalar hususunda fethedilen topraklardaki hukuktan etkilenmiştir.⁵⁷

⁵⁵ Bizatihi nizâm kelimesinin anlamı, kullanıldığı bağlama uygun şekilde kozmolojik düzene atıfta bulunmaktadır: “Kâinatta ve her türlü kuruluştaki, o şeyin varlığının gerektirdiği şekilde mevcut olan ve devâmını sağlayan yasa ve kural, düzen, usûl.” Ayverdi, *a.g.e.*, s. 937. Adalet dairesi, Kınalızade Ali’ye (? – 1572) ait *Ahlak-ı Alai* adlı eserde klasik ifadesini bulmuştur. Kavramın anlam olarak İslam siyaset düşüncesine girişine ilişkin Aristoteles’in (M.Ö. 384- M.Ö. 322) *Sırrü’l-Esrar* adlı apokrif eseri ile Sasani İmparatoru Erdeşir’in (221-240) *Ahd-i Erdeşir* adlı siyasetname/nasihatname türündeki eserinin 8. yüzyıldaki tercümesi kaynak olarak belirtilmektedir. Kömbe, s. 235. Nizam-ı alem ve daire-i adliye kavramları arasındaki ilişki ile *Sırrü’l-Esrar* rivayeti için: Bakırlı s. 32-49. Nizam-ı alemin padişah tarafından tesisinin şer’i gerekçesi için: Midilli, (2019), *a.g.e.*, s. 43-44.

⁵⁶ Ayverdi, *a.g.e.*, s. 1266. İstilah olarak “Cenabı Hakkın kulları için vaz’etmiş olduğu dini, dünyevi ahkâmın heyeti mecmuasıdır.” şeklindeki tanımı için: Bilmen, *a.g.e.*, s. 1/14. Hazreti Ömer (h. 13-23/634-644) dönemindeki fethedilen topraklardaki mevcut hukuki düzenin değerlendirilmesinin ve ayrıca Hazreti Ömer’in hukuki tasarruflarının daha sonraki şeriat-kanun ilişkisinin temelini oluşturduğu söylenebilir. Midilli, (2019), *a.g.e.*, s. 32-34. Şibli Numani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, Çev: Talip Yaşar Alp, Mahya Yayınları, İstanbul 2015, s. 304.

⁵⁷ Bu noktada çalışmanın devamındaki kullanımları sebebiyle fıkıh, din ve şeriat kelimeleri arasındaki ilişkiye dikkat çekmek gerekir. Fıkıh, sözlükte “İslâmiyet’in içtimâî, medenî, hukûkî, siyâsî bütün ameli hükümlerini şer’î delilleriyle birlikte açıklayan ilim” anlamına gelmektedir. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 382. İstilah olarak ise “insanın amel cihetile lehine ve aleyhine olan şer’î hükümleri bir meleke halinde bilmesi” demektir. Bilmen, *a.g.e.*, s. 1/13. Din kelimesi ise “insanların yaratıcı olarak kabul ettikleri üstün güce olan imanlarını, ona yapacakları ibadetlerin bütünü ve bu îmana göre davranışlarının nasıl olması gerektiğini düzenleyen inanış yolu” şeklinde tanımlanmıştır. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 287. İstilah olarak din; “hakim olma, itaat altına alma, hesaba çekme, ceza-mükafat verme, boyun eğme, aczini anlama, teslim olma, ibadet etme” anlamlarında kullanılmıştır. Hüseyin Algül vd., *İlmihal I: İman ve İbadetler*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007, s. 3. Din, fıkıh ve şeriat kelimelerinin birbirinin yerine kullanımı yaygın olsa da bilimsel açıdan anlamlarının ayrı ayrı belirtilmesi çalışmanın fıkhi boyutuna temas eden kısımları itibarıyla elzemdir. Bu konuda özellikle fıkhi konularda şer’î olan ile şeriat dahilinde olan arasında dahi istilahi boyutta nüans farkı olduğunu belirtmek gerekir. “Şer’î” ifadesi; Allah’ın dini ve o dine ait şeriatı koymasını anlatırken dinamik bir

Karşılıklı etkileşimi gösterebilmek adına şer'i hukuk ve Roma hukukunun cezalandırma yetkisi ve faillik özelliği konularında babaya/aile reisine bakışı mukayese edilebilir. Fakat mukayese ederken ihtiyatlı davranmak, hukuk tarihinde bir erkin müeyyide yetkisini sistematik bir biçimde kullanmasının Mezopotamya'daki ortak tarihi bağlarını hatırdan çıkarmamak gerekecektir. Roma hukukunda; crimen kavramı genel olarak kamu suçunu ifade etmektedir. Bununla birlikte suç (crimen) ile haksız fiil (delictum) arasındaki ayrımın net olarak yapılmaması sebebiyle ayrı bir ius poenale/criminale (ceza hukuku) bölümünden bahsetmek çok zordur. Zira, her haksız fiilin suç sayılması sebebiyle müeyyideye bağlandığı görülmektedir. Bu sebeplerle verilen örnekte cezalandırma yetkisinin sınırları genel hukukun ilkelerine bağlı olarak belirlenmiştir.⁵⁸

Fıkıh bu meselede; oğlunu veya torununu öldüren ebeveyn hakkında tazir, diyet ve mirastan mahrumiyet gibi cezalar öngörür iken kısas hükmünün uygulanmayacağını belirtmiştir. Kısas yasağının şer'i delili açıklanırken ebeveynin fûruuna karşı şefkat ve muhabbetinin çokluğu gözetilerek böyle bir cezanın işlenme olasılığı hesaba katılmıştır.⁵⁹

yapıdadır. Şeriat tabiri ise yalnızca ameli hükümlere atıf yapmaktadır. İşte fıkıh bu anlamda; şer'i ameli hükümleri bilmek olarak tanımlanırken oradaki şer'i ifadesi fakihlerin içtihatları ile oluşan dinamik ve kapsayıcı yapıyı kast eder, yalnızca şeriatı vaz eden şarî olarak Allah'ın koyduğu statik ameli uygulamaları değil. Özet olarak fakihlerin nazari faaliyetleri şer'i olarak nitelenebilirse de şeriat olmadıkları ve şeriatı tabi olmaları hasebiyle dolaylı yoldan şariye nispet edilebilecekleri, şeriatın yalnızca şar'i tarafından yapılan ve peygamberler aracılığı ile iletilen düzenlemeler olduğu belirtilmelidir. Çalışma boyunca fakihlerin yaptıkları bilimsel faaliyetler anlatılır iken "fıkıh" kavramının, örfi hukuk ile ilişki içerisinde dini de kapsayan vahiy kaynaklı hukuki düzenlemeler geniş anlamda anlatılırken "şer'i" kavramının, yalnızca şarî tarafından yapılan düzenlemelerden bahsedilirken de "şeriat" kavramının kullanıldığı görülecektir. Ayrıntılı bilgi için: Hacı Yunus Apaydın, "Fıkıh, Dînin ve Şerîatin Nesi Olur?: Din, Şeriat, İslam ve Fıkıh Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme", *Bilimname*, Sayı: 52 (31 Ekim 2024): 1-65, <https://doi.org/10.28949/bilimname.1493702>. Ali Bardakoğlu, *Osmanlı Hukukunun Şer'îliği Üzerine*, Güler Eren(Ed.), *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 412-417.

⁵⁸ Gürten, *a.g.e.*, s. 5-10.

⁵⁹ Örnek olarak Giriş bölümünde bahsi geçen *Hammubi Kanunları*'nın evlatlığı babanın mülkiyeti kapsamında zikreden yüz seksen beşinci maddesi ile aile reisi olarak babaya karşı işlenen suçları ağır bir biçimde cezalandıran yüz doksan iki, yüz doksan üç ve yüz doksan beşinci maddelerine bakmak yeterlidir. Yüz doksan beşinci madde: "Eğer evlat babasına vurursa bilekten (elini) keseceklerdir." şeklindedir. Tosun ve Yalvaç, *a.g.e.*, s.204-205. Söz konusu kısas yasağı bir hadis olarak rivayet edilmiştir. Hadisin Arapça metni ve yorumu için: Bilmen, *a.g.e.*, s. 3/64. Hadisin Türkçe tercümesi "Çocuğunu öldürmesi sebebiyle babaya kısas uygulanmaz." şeklindedir. Ebu İsa Muhammed bin İsa bin Sevre et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, Çev: Abdullah Parlıyan, Konya Kitapçılık 2004, s.238. Kısas yasağı ile meselenin müeyyide yönüyle sınırlandırılmasına rağmen İslam'ın gelişi ile birlikte şeriat, başta örfi hukukun aile reisine verdiği kudreti evlat lehine kısıtlayarak sınırları çizmiş ve her ne kadar

Osmanlı hukukunda kuruluştan itibaren alınan kararların şer'i hukuka uygun olmasına adaletin tesisi ve meşruiyetin sağlanması için oldukça önem verilmiştir. Osmanlıların yerleştikleri topraklarda nüfus açısından gayrimüslim tebaanın çoğunluğu oluşturması sebebiyle, ehl-i kitabın hukuki uygulamaları ve örfi düzenlemeler doğal olarak tarih boyunca gözetilmiştir. Bu mecburi ve siyasi açıdan pragmatik gözetimi; *ahidname*, *adaletname* gibi hem iç hukuka hem de milletlerarası hukuka yönelik pek çok kanuni düzenleme üzerinden izlemek mümkündür. Haliyle cezalandırma yetkisi de söz konusu yapıya uygun şekilde katmanlı olarak icra edilmiştir.⁶⁰

babanın ceza hukukundaki imtiyazlı hali belirli ölçüde devam etse de bu sınırlar fıkhi yorumlarla korunmuştur. Bu faaliyet içtihat ile değil, doğrudan şeriatın kendisi tarafından yapılmıştır: “Bilgisizlikle, düşüncesizlikle evlâdlarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine merzuk buyurduğu nimetleri Allah'a iftira ederek haram ve memnû' kılanlar şüphe yok ki ziyan ettiler, şüphe yok ki yanlış gittiler ve hiçbir zaman muvaffak olmadılar.” Yazır, a.g.e., Enam 6/140. Zira kız çocuklarının öldürülmesi gibi hadiselerin görüldüğü Cahiliye devrindeki uygulamaları şeriat yasaklamaktadır. Nitekim, “Şüphesiz ki senin üzerinde çocuğun için de bir hak vardır.” hadisi bunu belirtmektedir. Müslim bin Haccac, *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*, (Çev: Mehmed Sofuoğlu), İrfan Yayımcılık ve Ticaret, İstanbul 1988, s. 3/374.

⁶⁰ Örfi ve şer'i hukuk arasındaki ilişkiyi meşruiyet temelinde “sessiz mutabakat” olarak tanımlayan Bardakoğlu, şer'i hukukun Osmanlı'daki uygulama genişliğine dikkat çeker. Bardakoğlu, a.g.m., s. 416. Gencer, ulemaya hürmetin kökenini şeriatın meşruiyeti tesisine bağlar. Gencer, a.g.e., s. 70. Ahidname ve adaletname kavramları için: Mübahat S. Kütükoğlu, “Ahidnâme”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 23 Mayıs 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahidname#2-turk-tarihi>. Halil İnalçık, *Osmanlı Hukuk Sisteminde Adaletin Üstünlüğü*, İnalçık (Ed.), *Adalet Kitabı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2015, s. 155-217. Gayrimüslimlere ilişkin cemaat hukukunun tanziminde, devletin güçlü olduğu dönemlerde bir norm türü olarak ahidnamelerin, zaafa düştüğü dönemlerde ise milletlerarası antlaşmaların etkili olduğu görülmektedir. Birer iç hukuk düzenlemesi olarak Islahat Fermanı'nda Fatih'in Gennadius'a (1405-1473) verdiği ahitnameden bahsedilmesi, bulunulması dört asır önce yürürlüğe konulan bir normun geçerliliğini göstermesi açısından hukuken önemli bir atıftır. Fermanda ilgili hüküm “*Cennetmekân Ebûlfeth Sultan Mehmet Han-ı Sâni hazretleri ve gerek ahlâf-ı izâmları taraflarından Patrikler ile Hristiyan piskoposlarına ita buyrulmuş olan ruhsat ve iktidar*” şeklindedir. Musa Gümüş, “Anayasal Meşrûfi Yönetime Medhal: 1856 Islahat Fermanı'nın Tam Metin İncelemesi”, *bilig*, Sayı: 47, 2008, s. 7. Gayrimüslim Sırp tebaasına verilen “anayasa” olma özelliklerini haiz bir ferman, fermanların da örfi bir norm olarak şer'i hukuk açısından statüleri mahfuz toplumsal sınıfların haklarını düzenlediğini göstermektedir. Ferman ve anayasal açıdan kritiği için: Kemal Gözler, “İlk Osmanlı Anayasası: 1838 Sırp Knezliği Anayasası (Turski Ustav)”, Erişim tarihi: 23 Mayıs 2025, www.anayasa.gen.tr/turski-ustav.htm. Ayrıca şer'i hukuk açısından örfün kaynağı ikincil derecede önemli bir meseledir. Önemli olan örfi normun şer'i hukukla kuracağı hiyerarşik ilişkidir. Meşruiyeti tayin eden şer'i bilgi olduğu sürece örf İran siyaset geleneğinden, Moğol yasak anlayışından, Roma hukukundan veya yerleşik Sırp örfünden gelebilir. Muharrem Midilli, “Klasik Osmanlı Hukukundaki Şer'- Örf Ayrımına Dair Modern Tartışmalar”, *TALİD*, Cilt: 12, Sayı: 23, 2014, s. 41. Bu anlayışın veciz ifadesi “*el-Ma'rûfu 'urfen ke'l-meşrû'i şer'an*” olup “*Örfen maruf olan şey şer'an meşru kılınmış gibidir.*” anlamına gelmektedir. Dikkat edilirse, örf için şart bilinmek ve bu şartın neticesi şer'i olarak meşru kabul edilmektedir. Akgündüz'den aktaran ve açıklayan: Midilli, (2019), a.g.e., s.54. Günümüz hukuk kaynağı olarak dahi örf ve adetin manevi unsuru kendisine uyulmasına ilişkin halkta mevcut olan genel inanç olarak ifade edilmiştir. Salihpaşaoğlu ve Tatar, a.g.e., s. 7-8.

Ceza hukukunun asli iki kaynağı olarak örf-şeriat dengesinin sağlanması Devlet-i Aliye hukukunun başlıca gerilim noktalarından birisini oluşturur. Literatürdeki baskın görüş minvalinde; örfî hukuk ve şer’î hukukun birbiriyle ilişkisinin bir hayli tartışıldığı görülmektedir. Tartışmanın ana eksenini; Osmanlı hukukunda örfî uygulamaların baskın olduğu ve şeriatın pragmatik biçimde araçsallaştırıldığı tezi ile, şeriatı uygun bir düzen kurarak örf’e ancak şer’î olanın müsaade ettiği ölçüde başvurduğu tezinin oluşturduğu tespit edilmiştir. Tartışmalar hacim ve konu olarak bu araştırmanın kapsamını aşmaktadır. Fakat ceza hukuku zihniyeti açısından örfî hukuk-şer’î hukuk dengesinin hukuki düzenlemelerde nasıl yer aldığına yer vermek daha sonra modern kanunlar yapılırken bu dengenin hangi ölçüde değiştiğini anlayabilmek için elzemdir. Son olarak ifade etmemiz gerekir ki, Midilli’nin yukarıda bahsi geçen örfî hukuk ile şer’î hukuk arasındaki “sessiz mutabakatın”, kavramın ifade ettiğinden “çok daha güçlü bir onaya işaret etmekte” olduğu şeklindeki yorumu, Hanefî tazir/siyaset teorisi bağlamındaki açıklamalar ile birlikte yorumlandığında tutarlı görünmektedir.⁶¹

Örfî hukuk ve şer’î hukuk arasındaki ilişkinin seyrine klasik örnek kardeş katli meselesidir. Bu mesele ikincil kaynaklar yoluyla da derinlemesine tahlil edildiği için klasik ceza hukuku zihniyeti açısından bir ayna görevi görebilir. Bu noktada ceza

⁶¹ Bu konudaki tartışmaların kritik edildiği bir çalışma için: Midilli, (2014) *a.g.e.* Literatürdeki tartışmanın baskın görüşü temsil eden çalışmalar için bakınız: M. Fuad Köprülü, “Ortaçaman Türk Müesseseleri: İslam Amme Hukukundan Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok Mudur?”, Belleten, Cilt: 2, Sayı: 5-6, 1938, s. 39-72. Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu Teşkilat Ve Müesseselerinin Şer’iliği Meselesi”, Journal of Istanbul University Law Faculty, Cilt: 11, Sayı: 3-4, 2011, s. 203-224. Coşkun Üçok, “Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler III”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 4, Sayı: 1, 1947, s. 48-74. İnalcık, (1958), s. 102-126. Joseph Schacht, *İslâm Hukukuna Giriş*, Çev: Abdülkadir Şener ve Mehmet Dağ, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1985, s. 97-102. Uriel Heyd, “Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat”, Çev: Selahaddin Eroğlu, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 26, Sayı: 1-4, 1983, s. 633-652. Ahmet Yaşar Ocak, “XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Resmi Dini İdeolojisi ve Buna Muhalefet Problemi”, *İslami Araştırmalar*, 1990, Cilt: 4, Sayı: 3, s. 190-194. Tartışmanın diğer tarafına ilişkin emsal çalışmalar için bakınız: ; Köksal; Koca Nişancı Celalzade Mustafa, Ebussuud Efendi, Katip Çelebi (1609 – 1657), Hezarfen Hüseyin Efendi ve İbrahim Müteferrika’nın (1670 – 1747) eserlerinden örneklerle klasik devir alim-bürokratlarının meseleye bakışını göstermektedir: Köksal, *a.g.e.*, s. 99-109. Hassaten ceza hukukunun şer’iliği meselesini ayrı bir bölüm olarak Fatih, II. Bayezid (1481 - 1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ve Kanuni dönemi kanunnalemeri üzerinden ele almıştır: Köksal, *a.g.e.*, s. 121-139. Mehmet Akif Aydın, “Türk Hukuk Tarihçiliği”, *TALİD*, 2005, Cilt: 3, Sayı: 5, s. 19-23. Fethi Gedikli, *Osmanlı Mahkemesinde Fetva Kullanımı ve Fetva-Kaza İlişkisi*, Süleyman Kaya vd.(Ed.), *Osmanlı Hukukunda Fetva*, Klasik Yayınları, İstanbul 2018, s. 201-226. Akgündüz, (1990), *a.g.e.*, s. 1/102-236., Ahmet Akgündüz, “Kanunnamelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer’î Tahlili”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, 1999, s. 1-16. Bardakoğlu, s. 412-417., Murat Şen, *Osmanlı Hukukunun Yapısı*, Güler Eren (Ed.), *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 1999, s. 327-339.

hukukunun zihniyet tarihinde vurgulanan İran siyaset anlayışı, Moğol yasa/yasak geleneğinin tesiri ve klasik Türk siyaset teorisinin hükümdara biçtiği rol de etkilidir. Osmanlı Devleti, klasik Türk/Moğol hakimiyet anlayışını revize ederek kardeş katlini şer'i cevaz üzerinden kanunlaştırmayı tercih etmiştir. Bu yenilikteki maksat devletin ayakta tutulması inancıdır. Kadim, “*ilden geçilir, töreden geçilmez*” anlayışından “*dinden de devletten de geçilmez*” anlayışına doğru bir tekamül söz konusudur. İslam'ın neşv ü nema bulduğu ve ilk devirde yayıldığı beldelerden epey uzakta, uc olarak tabir edilen sınır hattında ayakta kalmanın ve hakimiyetini kabul ettirmenin yolu olarak öne sürülen bu formül, padişahı ve devlet erkanını radikal hukuki tedbirler almaya sevk etmiştir.⁶²

Buna yönelik Timur hanedanının itirazına verdiği cevap zihniyet değişimini tespit için önemlidir. Çelebi Mehmed (1386-1421), kardeş katli meselesinde hanedanını eleştiren ve *Töre-i İlhanî*'ye uymadığını belirten Şahruh'a (1377-1447); nasihatlarını kabul etmekle beraber atalarının bazı müşküllerini tecrübeyle hallettiklerini, bir ülkede iki padişahın barınamayacağını, bilhassa etraftaki düşmanların daima fırsat kolladıklarını söylemiştir. Dolayısıyla zihniyet açısından devleti hanedanın ortak malı sayana klasik *ülüş* sisteminden hakimiyetin yalnız hükümdara ait olduğu Osmanlı hakimiyet anlayışına bir geçiş söz konusudur. Hükümdarın bu tercihi bir mecburiyetin örfî hukuk yoluyla tedvininden ibarettir. Fatih'in ulema tarafından verilen cevaza vurgusu ise şer'i hukuk eliyle bu zaruretin meşrulaştırmasına matuf hukuki bir hamledir. Ulemanın zımni cevazı; 16. yüzyılda geçmişe dönük olarak yapılan şehzade katllerinin takdir edilmesine ve en son II. Osman (1604-1622) devrinde Şehzade Mehmed'in (?-1621) Rumeli Kazaskeri Taşköprizâde Kemâleddin Efendi (1553-1621) fetvasıyla katlinde resmi onaya dönüşmüştür.⁶³

⁶² Bu konuyu dördüncü bölümde kanun maddelerinde de yer verilen din ü devlet terkihi üzerinden tafsilatlı bir şekilde anlatan bir çalışma için: Gencer, *a.g.e.*, s. 42-77. Gencer'in üzerinde durduğu “din ü devlet mülk ü millet” terkihinin mevzuat üzerindeki yansımaları devam etmektedir. Heper'in belirttiği üzere, normatif düzenlemelerimizde yer alan “devletin ve milletin bölünmez bütünlüğü” ilkesinin temelinde bu terkihin zihniyet kodlarının yer aldığı görülecektir. “Beka kaygısı” kavramı için temel alınan çalışma: Heper, *a.g.e.*, s. VII-VIII. Nitekim *Men'-i İrtikaba Dair Ceza Kanunnamesi'nin Esbab-ı Mucibe Layihası*'nda bu husus “ihya-yı din ve devlet ve ibka-yı mülk ve millet için” şeklinde geçmektedir: Ahmet Akgündüz, “1274/1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesinin Hukuki Kaynakları, Tatbik Şekli ve Men'-i İrtikâb Kanunnamesi”, *Belleten*, Sayı: 51, 1987, s. 153-192.

⁶³ Mehmed II, *a.g.e.*, s. XXXIV-XXXVIII. Abdülkadir Özcan, “Türk Devlet Geleneğinde Osmanlı'nın Yeri”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2, 1999. Turan, s. 328-342.

Bu noktada, hukuki bilginin öznesi olarak fakihler üzerinden yorumlamayı üçüncü bölüme havale ederek hukuki bilginin nesnesi konumundaki kitaplar üzerinden ceza hukuku zihniyetinin kaynaklarına göz atalım. Öncelikle bir fıkıh metni, eğer fûru fıkıh denilen amelî-tatbikî kısma ait ise genel olarak içerisinde yer alan ukubat bölümünde ceza hukukuna ilişkin pratik bilgileri, bağlı olduğu mezhebin görüşlerini ve hükümlerin kaynaklarını ihtiva eder. Usul-i fıkıh eseri ise Kur'an-ı Kerim, sünnet, icma ve kıyas yoluyla hükmün nasıl çıkarılacağını, hukuk mantığı ve metodolojisini, meseleye mensup olunan mezhebin yaklaşımını muhtevidir. Fetva derlemeleri ise, belirli dönemlerde ifta makamınca verilen fikhî görüşlerin emsal niteliğini taşıması ve yol göstermesi amacıyla oluşturulan eserlerdir. Böylelikle bir davranışın suç teşkil etmesi halinde eğer müeyyidenin uygulanması fikhın dairesi dahilinde ise bunun ne şekilde tatbik edileceği usulüne uygun olarak belirlenmiş olur. Eğer şer'i hukuk tarafından örfî hukuka havale edilen ve kasıtlı olarak hükümdara bırakılan bir hukuk boşluğu mevcut ise bu takdirde hükümdar Osmanlı hukukundaki manası ile örfe/kanuna göre siyaset yetkisini kullanır.⁶⁴

Neticede bu yetki şer'an tanınmış ve meşru bir yetkidir. Tabii ki tarihte hiçbir mesele tamamen şablonlar üzerinden okunamaz. Dolayısıyla örfî hukuk-şer'i hukuk

⁶⁴ Ahmet Özel, "Fıkıh", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 24 Mayıs 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fikih>. Hasan Hacak, "Klasik Dönemde Fıkıh Usûlü", İDA, Erişim tarihi: 24 Mayıs 2025, <https://islamdusunceatlası.org/klasik-donemde-fikih-uslu>. Asım Cüneyd Köksal, "Yenilenme Döneminde Fıkıh Usûlü", İDA, Erişim tarihi: 24 Mayıs 2025, <https://islamdusunceatlası.org/yenilenme-doneminde-fikih-usulu>. Gedikli'nin çalışmasında fetvanın kadının hükmü üzerindeki bağlayıcılığı hususu değerlendirilmektedir. Kadı, fetva ile hukuken bağlı olmasa dahi reddi halinde bunu gereklendirmekle mükellefti. Aksi takdirde bir üst yargı organı olarak Divan-ı Hümayun'da kararın bozulması söz konusu idi. Fetvaların mahkeme kayıtlarında değerlendirilmesi üç şekilde ele alınmalıdır. Genelde yargılamanın tarafları, uyuşmazlık konusuna ilişkin fetvayı, iddialarını kuvvetlendirmek için kadıya sunmakta idi. Bu durumda modern uzman görüşüne benzer nitelikte yargılamanın taraflarının mahkemeye sunduğu yardımcı bir normdan bahsedilebilir. Bu normun değerlendirilmesi, üst mahkemenin atfettiği önem sebebiyle, bilirkişi raporuna aksi görüş serdetmeye benzer şekilde gerekçelendirilmelidir. Hülâsa, şeklen taraflarca getirildiği için uzman görüşüne, madden gerekçelendirilmeden reddedilemediği ve uygulamada dile getiren tarafı kuvvetlendirdiği için bilirkişi raporu ile mukayase edilebilir. Hukuki nitelik açısından müstakil bir delil olarak değil, delil değerlendirme vasıtası olarak görülmelidir. Burada da kadı figürünün, yargı erki içerisinde Devlet-i Aliye'deki özerkliği ön plana çıkmaktadır. Hem şer'i hem örfî hüküm verme kapasitesi açısından İslam tarihinde kadının konumu bir "Osmanlı Türk yeniliğidir." Bizatihi kadılar tarafından mahkeme kayıtlarında zikredilen fetvalar ise, hukukun yardımcı kaynağı mesabesindeki bilimsel görüş/doktrin olarak değerlendirilmelidir. Fethi Gedikli, (2018), *a.g.e.*, s. 201-226. Osmanlı Türk yeniliği kavramı için: Heyd, *a.g.e.*, s. 640. Bilirkişi raporu ve uzman görüşünün hukuki nitelendirilmesi için: Mehmet Onursal Cin, "Ceza Yargılama Sorunları", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 4, 2021, s. 170-184. Mikail Bora Kaplan, "Medenî Usûl Hukukunda Bilirkişi Raporu ile Uzman Görüşü Arasındaki Çelişkinin Giderilmesi", *Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 2022, s. 557-586.

dengesinin örfî düzenlemeler ile hükümdarın yasama yetkisi lehine veya şer'i bilginin gücünden yararlanan ulema eliyle şeriat lehine bozulduğu durumların olduğunu görmekteyiz. Bakır, ilk durumun de facto (fiili, hukuk dışı) karakterini mutlak hakimiyet üzerinden ayrıntılı şekilde açıklamaktadır. Ulemanın padişah üzerindeki denetleme yetkisinin sınırlarını göstermesi bakımından önemlidir. Halihazırda padişahın yine şeriat dairesinde ulu'l-emr olarak yetkili kılındığını düşünürsek salt bu de facto durumdan bir karşıtlık yaratılamayacağını değerlendirebiliriz. Midilli ise Hanefî hukukun tazir/siyaset teorisini açıklayarak meselenin -en azından ceza hukuku boyutunun- de jure (kanuna göre, hukukî) karakterini ortaya koymaktadır. Siyaset-i şer'îye kavramının her ne kadar fıkıh literatürünce üretilse, Osmanlı ceza hukuku zihniyetini kapsamaya yönelik yukarıda bahsi geçen sınırlılıkları da unutulmamalıdır.⁶⁵

Osmanlı'da kanunnamelerin varlığı yanında, fakihlerin gayretiyle oluşturulan bilimsel literatür hukuk zihniyetini belirleyen esaslardan birisidir. El kitabı ve kanun mecmuası hükmündeki fûru fıkıh eserleri, yargılama ve yorumlama metotlarını düzenleyen usul eserleri ile fetva mecmuaları üzerinden tesirlerini sürdürmüşlerdir. Molla Hüsrev'in (1397-1480) yazdığı *Gurerü'l-Ahkâm*'a dair yine kendisinin kaleme aldığı *Dürerü'l-Hükkâm fî Şerhi Gurerü'l-Ahkâm* adlı eser 15-16. yüzyıl boyunca mahkemelerin başvuru kaynağıdır.

Akabinde İbrahim el-Halebî'nin (1456-1549) yazdığı *Mültekâ'l-Ebhûr*, 16. yüzyılın ortalarından başlayarak *Mecelle*'nin telifine kadar hem kanun mecmuası hem de ilmi başvuru eseri şeklinde tesirini sürdürmüştür. Molla Fenarî'nin (1350-1431) yazdığı *Fusûlü'l-Bedâyi* fıkıh usulündeki ilk büyük hamledir. Hemen ardından yine Molla Hüsrev'in telif ettiği *Mirkâtü'l-Vusûl* adlı esere kendisinin yazdığı *Mir'âtü'l-Usûl fî Şerhi Mirkâtü'l-Vusûl* adlı eser medrese müfredatındaki yerini almıştır. 18. yüzyılda *Hâşiyü'l-İzmîrî 'alâ Mir'âti'l-usûl* adıyla Mevlana Mehmed İzmirî'nin (? – 1751) bu

⁶⁵ Bakırlı'nın yorumunun, bilhassa Osmanlı siyasi düşüncesine ilişkin yazma eserleri baz alan geniş bir literatüre dayandığını belirtmek gerekmektedir. Bakırlı, s. 49-99. Midilli'nin örfün üç cephesini tarif; kanun-ı kadim olarak örf ü adât, siyasi bir tasarruf olarak padişahın örfî hukuku ve fikhî bir yardımcı norm türü olarak örf şeklidir. Söz konusu nüansa dikkat etmeden Osmanlı hukuk zihniyetine ilişkin yapılacak yorumlar, fakihlerin genel olarak örf hakkındaki yaklaşımlarını anlamayı zorlaştıracaktır. Tursun Bey'in kapsayıcı örf tanımı, örfî hukukun diğer iki tanımı da kapsayacak şekilde ve fakat asıl olarak siyasi tasarruf olduğunu işaret eder. İbn Kayyım'ın ikazı ise bu tasarrufun şer'i hukuk dairesinde değerlendirilmesi için kıstaslar belirlemektedir. Midilli, *a.g.e.*, s.36-55.

esere yazdığı haşiye ise 18. yüzyılda etkili olmuştur. Bu yüzyılda yazılan bir başka usul-i fıkıh eseri Ebu Said el-Hâdimî'nin (1701-1762) yazdığı ve usulde Molla Hüsrev'in eserinin yerini alan *Mecâmi 'u'l-hakâik*'tir.⁶⁶

İfta makamları, ilk iki asırlık sessizlikten sonra, İbn Kemal (1469-1534), Ebussuud Efendi (1490-1574), Zekeriyâyâde Yahya Efendi (1553-1644) tarafından derlenen örnekleri ile birlikte 18. yüzyıla kadar başvuru fetva mecmualarını ortaya çıkarmıştır. 18. yüzyıl sonrası ise *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, *Behcetü'l-Fetâvâ* gibi eserlerin yaygınlaştığı görülmektedir. Son olarak *Netîcetü'l-fetâvâ* adlı derleme, 18. yüzyılda görev yapan şeyhülislam fetvalarının çoğunu içermesi sebebiyle başvuru kaynağı olarak klasikleşmiştir.⁶⁷ Netice itibarıyla kanunnameler ve şer'i kaynakların birleşmesiyle devletin kuruluşundan modern kanun fikrinin zihinlerde yer edişine dek klasik bir Osmanlı ceza hukuku zihniyetinin teşekkül ettiğini söyleyebiliriz.

Kanunnameler hakkındaki tartışmaları ele aldıktan sonra tazir/siyaset teorisi bağlamındaki yorumu Köksal'dan alıntılalım:

*“Bu kanunlar, fıkıh kitaplarında ayrıntılarıyla anlatılan had cezalarının yerine geçmek, veya yetkililere bu konuda bir tercih hakkı vermek üzere değil, bu cezaların uygulanamadığı durumlarda bedel olarak, kimi durumlarda da hadlerle beraber ilave ceza olarak uygulanacak tazir cezalarının belirlemek üzere vaz' edilmişlerdir.”*⁶⁸

2.1.3. Modern Kanun Fikri

⁶⁶ Mülteka'nın “kanun gibi muteber bir metin” olarak değerlendirilmesi için: Köksal, *a.g.e.*, s. 122. Şükrü Selim Has, "MÜLTEKA'İ-EBHUR", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 20.05.2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/multekal-ebhur>.

⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için: Aydın, *a.g.e.*, s. 96-97. Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, Muhammet Hekimoğlu (Haz.), Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2019. Hacak, *a.g.m.*, Köksal, *a.g.m.*, Nail Okuyucu, Muhâsebe Dönemi'nde Fıkıh ve Usûlü, İDA, Erişim tarihi: 24 Mayıs 2025, <https://islamdusunceatlası.org/muhsebe-doneminde-fikih-ve-uslu>. Şükrü Özen, *Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü*, Süleyman Kaya vd.(Ed.), *Osmanlı Hukukunda Fetva*, Klasik Yayınları, İstanbul 2018, s. 249-378.

⁶⁸ Köksal, *a.g.e.*, s. 139.

Modern kanun fikri, 18. yüzyıl sonundaki kanunlaştırma hareketleri sırasında doğmuştur.⁶⁹ Bunun ceza hukukuna yansması ise Beccaria'nın ve mensup olduğu İtalyan ceza hukukunun çabaları ile olmuştur. Seküler, pandekt hukuk anlayışı üzerinden Roma hukuku mirasını sahiplenene, vatandaşlık esasına göre tanzim edilmiş bir toplumu öngören yeni ceza siyaseti modern devletin amaçları ile örtüşmektedir.⁷⁰

Klasik dönem Roma hukukunda, fıkıh ile benzer şekilde, zihniyetin sürekliliğini göstermeye elverişli örnekler olarak, aile hukukuna ilişkin spesifik düzenlemeler bulabiliriz. Roma hukukunun farkı; özellikle Cumhuriyet öncesi dönemde (M.Ö. 753- M.Ö. 509) babanın aile reisi olarak geniş aile üzerindeki hak ve yetkilerinin fazla olmasıdır. Babanın *pater familias*(aile reisi) olarak alt soyunu suçüstü yaptığı

⁶⁹ Modern, modernite, modernleşme kavramlarının analizi bu çalışmanın sınırları dışındadır. Fakat modern kanun fikri özünde modernleşme olgusunu barındırdığı için izah edilmiştir. Girişte belirtildiği üzere çalışma, süreklilik içinde değişme düsturunca hazırlanmıştır. Dönüşüm/tahavvül yerine değişim/tagayyür tercihi, modernliğin sonuçlarından kaynaklanmaktadır. Modernleşme Gencer tarafından; "Sivil bakımdan cemaatten cemiyete, siyasî bakımdan feodal emperyal devletten kapitalist ulusal devlete XIX. asırda Sanayi İhtilâli'nin gerçekleştiği İngiltere'de anaların ve çocukların fabrikalarda çalıştırılmak üzere evlerinden koparılmasında görüldüğü üzere, özelden kamusala geçiş." olarak tanımlanmıştır. Gencer, *a.g.e.*, s. 772. Ceza hukukunun zihniyet teşrihi açısından bu bölümde kullanılan modern kavramının ıstılahi ve tarihi seyri için bakınız: Gencer, *a.g.e.*, s. 17-41.

⁷⁰ Beccaria, yasanın toplumsal mutabakatı sağlamaya yarayan bir araç olarak önemini vurgulamaktadır. Dolayısıyla kamu hukukunun müeyyide açısından en sert kolunu kuran anlayış yasacı veya kanun devleti taraftarı değildir. Ayrıca toplumsal sözleşme teorisine uyarak kamu maslahatının bireysel menfaate öncelenemesinin bireylere ceza verme yetkisinin temelini oluşturduğunu öne sürer. Şer'i hukuktan farklı olarak uhrevi suç ve ceza zihniyetini yasaların dışında tutar. Bu düşünce, modern ceza hukukunun seküler karakterini vermektedir. Onun ceza hukuku teorisinin temelinde, failin cezalandırılacağına ilişkin mutlak yargının yasalar eliyle oluşturulması vardır. Modern dönemi ayıran bir diğer etken, matbaanın yaygınlaşması ile birlikte yasaların kutsal makamların boyunduruğundan kurtarılaraq asıl muhatabı olan halka ulaşmasıdır. Beccaria, *a.g.e.*, s. 26-43. Genel bir kodifikasyon ve resepsiyon tarihi için: Bozkurt, *a.g.e.*, s. 18-37. Schmitt, *a.g.e.*, s. 63-85. Roth, *a.g.e.*, s. 79-91. Yunan *logos* düşüncesinin parçası olarak Platon'un (M.Ö. 427- M.Ö. 347) idealına gerçeklik payesi veren Augustinus (354 – 430), onları teslis inancına dahil ederek yorumlamıştır. Bu yorum, hakikat olarak tanrının anlaşılması, sözcüsü olarak Oğul'un, adaletin temsilcisi olarak Kutsal Ruh'un varlığını gerektirir. Tanrının idealar doktrini ile ilahi zihin olarak yorumlanması, buna müsait Kitab-ı Mukaddes okumaları ile özellikle Augustinus tarafından Hristiyan düşüncesine aktarılmıştır. Logos ile tanrı arasında kurulan ilişki, yaklaşık bin yıl hakim olacak bir yoruma sebep olmuştur. Klasik adalet düşüncesi, logos olarak tanrının ebedi yasasından Kutsal Ruh'un yoluyla insanlara verilmiştir. Böylelikle Grek-Latin-Kilise üçlemesi, Avrupa düşüncesinin sacayaklarını oluşturmuştur. Roma hukuku ve genel olarak Avrupa hukukunun kökenindeki Yunan ve Hristiyan logos'una ilişkin teolojik açıklama için: Padovani ve Stein (Ed.), *a.g.e.*, s. 97-100. Meselenin Grek-Latin-Kilise kavramıyla felsefi teşrihi için: Yalçın Koç, *Anadolu Mayası: Türk Kimliği Üzerine Bir İnceleme*, Cedit Neşriyat, Ankara 2019, s. 169-267. Hukukun teolojik ve felsefi kaynağının ele alınması, modern ceza hukuku zihniyetinin kodlarını anlamak için elzemdir. Böylelikle kadim olan ne idi, kadim nasıl değişerek modern diye tavsif edildi, modern'i modern kılan hususiyet nedir, sorularının peşinden gidilebilecektir. Nitekim, tebaanın cezalandırılması ile vatandaşın cezalandırılması aynı anlama gelmez. İkincinin kökeninde devleti nüfus, toprak ve hakimiyet olarak gören bir devlet anlayışı vardır. Heper, *a.g.e.*, s. 5.

ve öldürdüğü hallerde bu husus bir hakkın kullanılması olarak görülmekte idi. Buradaki zihniyet unsuru, özellikle ilk dönemde işlenen cinayetlerde aile ilişkilerinin baskın olduğunun görülmesi ve geniş aile kavramının antik toplumlarda olduğu gibi, Roma'nın ilk dönemlerinde de varlığını sürdürmesidir. Görüldüğü üzere çok tanrılılık ve tevhid inancına dayalı iki ayrı topluluk, farklı ceza hukuku zihniyetlerine sahip olmalarına rağmen ortak müeyyide ve yasaklar koyabilmekte, bu yasaklar modern ceza hukukuna etki edebilmektedir.⁷¹

Modern kanun fikri, kökenini yalnızca Roma hukukunda bulmaz. Doğa bilimlerindeki doğa yasası kavramı ile de ilişkilidir. Öncelikle Newton'dan (1642 – 1643) itibaren yasalarına kavuşan yeni bilgi anlayışı, klasik dönemdeki bilgi anlayışından farklıdır. Doğanın ilkelerini belirli yasalar üzerinden matematik diliyle kavramayı, buna göre mekanik/matematik bir dünya tasavvuru oluşturmayı hedeflemektedir. Bu anlayışın dönemin toplumlarına inanç ve ahlak düzeyinde etkileri olmuştur. Doğal olarak toplumsal kuralları düzenleyen yasalar, yeni bilgi türünden etkilenmiştir. Artık doğal hukuk anlayışının ilahi ve evrensel yasalarından

⁷¹ Roma'nın klasik döneminde hukukun ve dilin gramerini kuran meşhur filozof ve avukat Cicero'nun (M.Ö. 106 – M.Ö. 43) bir savunması yaygın şekilde Roma mahkemelerine konu olan aile içi suçlara ilişkindir. *Pro Sextio Rosceu* adlı savunmasında genç avukat Cicero, hatipliği ve hukuk bilgisi ile babasını öldürmekle suçlanan Sextio Rosceu'yu kurtararak Roma'da aranan bir avukat haline gelmiştir. Yargılamanın seyri ve metindeki bağlam, mezkur suçun alelade suçlardan ziyade ceza zihniyetini yansıtan kamu suçlarından birisi olduğunu gösterecek mahiyettedir. Roma'da, ilk dönemde Roma örfi hukukunun gereği olarak bu ağır suç atalar tarafından buyrulduğu şekli ile çuval cezası ile cezalandırılmakta idi. Suçlunun çuvala konulup nehre atılmasını öngören müeyyide, Cicero'nun başarılı savunması neticesinde beraate çevrilmiştir. Parricidium şeklinde adlandırılan pater familiası/aile reisini öldürme suçu, Roma'nın kuruluşundan itibaren mevcut olup tiyatro yazarı Plautus'un (M.Ö. 254 - M.Ö. 184) iddiasına göre M.Ö. ikinci yüzyıla kadar uygulanmamıştır. Kayıtlara geçen ilk suçun ardından Roma tarihinde bu suça ilişkin kanunların kodifiye edildiği ve bu suça ilişkin yargılamaların yapıldığı toplumda bir zihniyet değişimine karşılık gelmektedir. Bir ara sürgün ile cezalandırılırken İmparator Konstantin (M.S. 306-337) zamanında çuval cezası sabitlenmiştir. Bu noktada cezalandırma için tarihin her zaman doğrusal ilerlemediği ortaya çıkmaktadır. Gürten, *a.g.e.*, s. 86-97. Savunma metni hakkında bakınız: Fehmi Kerem Bilgin, Halide Gökçe Türkoğlu, "Cicero'nun İlk Müdâfiliği: Pro Sexto Roscio Amerino", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 69, Sayı: 2, 2020, s. 265-324. Yaklaşık on dokuz asır sonra bir başka hukukçu olarak Beccaria pater familiasın iktidarını yıkıcı bir şekilde eleştirecektir. Modern ceza hukuku, bu anlayış üzerine kurularak aile temeli yerine yurttaşlık temeli üzerine kurulmuştur. Tarihin bir cilvesi olarak Beccaria, yurttaşlık temelli cumhuriyetin bu geleneksel aile yapısından kurtarılması için yaptığı reformlar kadar yıktıkları ile de tanınan Romalı diktatör ve konsül Sulla'nın (M.Ö. 138 – M.Ö. 79) yıkıcı dehasına ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Oysaki bu isim, Cicero'nun, iktidar ile karşı karşıya gelmemek adına savunmasının girişinde isteksizce övmek zorunda kaldığı diktatörden başkası değildir. Beccaria, *a.g.e.*, s. 126. Günümüzde ise üstsoy ve altsoy öldürmek kasten öldürme suçunun nitelikli hali olarak cezalandırılmaktadır. Modern ceza hukuku, kökeni antik döneme dayalı bir suç, fıkhnın evlat hakkındaki yorumlarını ile benzer şekilde, çift taraflı olarak cezalandırmayı tercih etmiştir. Suça karşılık modern dönemin sembol müeyyidesi konumundaki hapis cezasına başvurulmaktadır. Gazi Üniversitesi Türk Ceza Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, *Türk Ceza Hukuku Mevzuatı: Cilt 1 (Kanunlar)*, Seçkin, Ankara 2014, s. 255-258. Burlamaqui, *a.g.e.*, s. 87-117.

pozitif hukukun insan tarafından yapılan ve kesinlik belirtmeyi amaçlayan kanunlarına geçişten bahsedilebilir.⁷²

Yeni bilginin dili matematik, zemini fizik bilimi üzerinden inşa edilmiştir. Doğa felsefesindeki (*philosophy of nature*) değişim beraberinde pek çok yeniliği getirmiştir. Descartes (1596 – 1650) felsefesi ile açılan yol, Newton'un *Principia Mathematica* adlı eseri ile vücut bulmuştur. Geometrik metodun aksiyom merkezli yaklaşımı, mekanik dünya tasavvuru, kartezyen felsefenin düalizmi ve tümevarım yeni bilginin zihniyetini oluşturan unsurlardır.

Modern hukuk, doğa bilimlerinin bu metotlarla elde ettiği kesinlik ve nedensellik düşüncesini kendisine rehber ederek bir zihniyet inşa etmiştir. İşte bu zihniyet modern devletten gücünü alan modern kanun fikridir. Doğa bilimlerinin

⁷² Elbette kendisini bir sosyalbilim olarak konumlandıran hukukun toplumsal yasaların tespiti bağlamında sosyal bilimlerdeki yasalılık anlayışı ile ilişkisinden bahsedilebilir. Fakat köken olarak söz konusu fikirle birlikte sosyolojinin ve pozitivizm felsefesi dahi doğa bilimlerindeki gelişmelerin tesirinde 19. yüzyılda geliştirilmiştir. Modern ceza kanununun zihniyetini çalışmanın kapsamını gözeterek ele alabilmek için, doğrudan değişimin kökenindeki doğa yasalarına başvurulmuştur. Klasik dönem doğa felsefesi ve matematik anlayışının 15. yüzyıla kadarki seyri için: Fazlıoğlu (2018), *a.g.m.*, s. 117-174. Öte yandan sosyal bilimler ve fıkıh arasında ontolojik, bilimsel örgütleniş ve toplumbilim olma özellikleri açısından bir analiz yapan Şentürk, en başta nas/society/toplum anlayışı açısından mevcut olan ontolojik farklılıklara dikkat çekmektedir. Akabinde hukukun sosyal bilim olma iddiasına karşılık fıkıhın sosyal bilimlerden ayrıştığı yönleri göz önüne almaktadır. Dolayısıyla Osmanlı ulemasının karşı karşıya kaldığı bir problem olarak yeni hukukun bilimler sınıflandırmasındaki yeri ve fıkıhla ilişkisinin tayini önemlidir. Elbette tazir/siyaset teorisi hukuk felsefesi ve mevzuat açısından belirli oranda çözüm sağlamıştır. Fakat daha derindeki ontolojik ayrılığın, çalışmanın sınırlarına riayet etmek adına, meselenin talim, terbiye ve toplumbilim olma hususlarını beraberinde getirdiğini unutmamak gerekmektedir. Zira Şentürk de fonksiyonel benzerlik noktasında fıkıh ile sosyal bilimler arasında ilişki kurmuştur. Hukuk ile ilişki de -eğer ki hukuk bir sosyal bilim olarak kabul edilirse- fonksiyonellik ve organik yapılar açısından kurulabilir. Şentürk, *a.g.e.*, s. 106-127. Kaya ise, konuyu felsefi argüman yerine sosyolojik argüman üzerinden fıkıh-hukuk ilişkisinin zorunluluğu şeklinde ele almaktadır: Emir Kaya, *Fıkıhtan Hukuka*, Eskiye Yayınları, Ankara 2023, s. 38-50. Osmanlı dönemindeki bilim anlayışı ve doğa düşüncesine ilişkin bakınız: Fazlıoğlu (2021), *a.g.m.*, s. 157-232. Yeni bilgi kavramının mahiyeti, İngiltere'de ortaya çıkışı, teoloji ile ilişkisi ve kamusallaşması hakkında bir monografi: Özdemir (2021). Aynı yazara ait bir başka çalışmada, bu kez kendisini bilim olarak organize eden yeni bilginin Osmanlı Devleti'ndeki macerası ele alınmaktadır. Eğitim kurumları, müfredat programları ve basın üzerinden yapılan tahliller, aynı zaman da hukuki değişimin araçları olmaları sebebiyle önemlidir. Çalışmada ele alınan ilm-i kadim - ilm-i cedid ve talim-i kadim – talim-i cedid kavramları yeni anlayışın talim edilebilir ve kamusallaştırılabilir bilgiye dönüşüm seyrini özetlemektedir. Çalışma, yeni bilgi ile ilk büyük karşılaşma için Lale Devri'ni (1712-1730) verirken büyük değişimin Tanzimat'la başladığını söylemektedir. Uzun bir on sekizinci asır neticesinde, yeni bilimin benimsenmesi zorunluluk kesbetmiştir. Artık yukarıda bahsedildiği şekliyle bir ilgiden ve tercümelerden ziyade, doğrudan Devlet-i Aliye topraklarında bu bilimin öğretilmesi ve hatta üretilmesi tasavvur edilmiştir. Özdemir (2025). Yaklaşık bir asır sonra, bu sefer bilime dayanarak tahakküm kuran pozitivizm ve hukuktaki yansıması olan pozitif hukuka karşı Max Planck, fizik bilimindeki değişim ile cevap verecektir. Doğa bilimlerindeki pozitivizme karşı, fizik bilimi üzerinden tahtı sarsılan kesinlik konusundaki cevabı, Schmitt tarafından pozitif hukukun iptali olarak yorumlanmıştır. Schmitt, *a.g.e.*, s. 62.

tahakkümlerini, pozitivist-determinist doğa tasarımlarını ve kesinlik kaygılarını onlara öykünerek kendi bilimsel faaliyetine uygulayan bir hukuk zihniyeti, 19. yüzyıl ile birlikte tarih sahnesine çıkmıştır.⁷³

Yeni bilginin sosyal bilimlerdeki görünümü de doğa bilimlerindeki gibi tedrici bir seyir izlemiştir. Toplumu insana benzeterek bir organizma olarak tanımlayan ve bu organizmanın belirli yasalara sahip olduğunu öne süren sosyolojik tavır, doğa yasalarındaki kesinlik ve nedensellik taleplerine karşılık sosyal yasaların belirsizliğini gidermeye çalışmıştır. Modern ceza hukuku kurulur iken cezaların tespitinin dayanak noktası insan doğası ve toplum sözleşmesi olarak alınmıştır. Burada bilinçli olarak günah unsuru dışarıda bırakılmıştır.⁷⁴ Kilise tekelindeki ilahi hukukun yerine ikame edilecek bir hukuki sistem kendisini yeniden organize ederek dayanak noktalarını inşa etmiştir. Bunu pozitif hukuk anlayışını benimseyerek yasaya uymanın gereklerini doğa bilimlerindeki nedensellik anlayışından ödünç almaya çalışmıştır ve ahlakı devre dışı bırakmayı denemiştir.⁷⁵ Tabii ki bu durum

⁷³ Fazlıoğlu, nazari bilimlerdeki değişimin mantıktan matematiğe doğru seyrini şu ifade ile özetler: “XVIII. yüzyılın başında daha çok mantık, kelam ve Meşşâî felsefeye dair eserler çevrilirken yüzyılın sonunda kamusal ortamdaki baskın anlayışa uygun bir biçimde matematik bilimlere ilişkin eserler tercüme edilmeye ve dahi Türkçe yazılmaya başlanmıştır.” Ayrıca değişimin eser sayılarındaki artışını da gösterir: İhsan Fazlıoğlu, “Muhâsebe Dönemi’nde Nazari İlimler”, İDA, Erişim tarihi: 24 Mayıs 2025, <https://islamdusunceatlası.org/muhasebe-doneminde-nazari-ilimler>. Mekanik dünya tasavvurunun felsefe-bilim köklerini hikmet anlayışından modern felsefenin Kant tarafından geçerli dizge haline getiriliş sürecine kadar anlatan bir özet için: Duralı, *a.g.e.*, s. 25-133. Didin, *a.g.e.*, s. 30 65.

⁷⁴ Beccaria, *a.g.e.*, s. 196.

⁷⁵ Hukuki pozitivism; hukukun mahiyetini açıklamaya çalışan ve bunu yaparken amprik gözlemleri, hukuk-ahlak ayrımını, doğa yasalarının objektifliğini kullanan bir teoridir. Bentham (1748-1832)’in *common law*(ortak hukuk) karşısında kodifikasyonu savunması ile 18. yüzyılda başlayan çalışmalar 19. yüzyılda Austin’in (1790-1859) buyruk teorisiyle İngiltere ve kıtada hakim olmuş, 20. yüzyılda Kelsen’in(1881-1973) normlar hiyerarşisi kuramı ile birlikte normativizm ile sıkı bir ilişkiye girmiştir. Kelsen’in Kant’tan mülhem aksiyomatik bir kabul olarak aldığı *grundnorm*(temel norm) anlayışı sadece hukuk usulünü değil, sosyoloji ve tarihini de ahlak ile beraber hukuk dışına çıkarmıştır. Hart ile birlikte hukuk-ahlak ayrımı iyice pekiştirilmiştir. Klasik hukuki pozitivism pozitif yasa ile ilahi yasayı birbirinden ayırır. Sosyal bir gerçeklik olarak iktidarın müeyyide desteklenmiş buyruğu hukukun kendisi olarak telakki edilir. İşte bu müeyyide vurgusu, modern ceza yasalarının gerçek hukuk olarak meşruiyetinin seküler kaynağını oluşturmuştur. 19. yüzyıldaki tesir, Devlet-i Aliye ile birlikte günümüz Türk hukukunu da etkilemeye devam etmektedir. Ayrıntılı bilgi için: Golding ve Edmundson, *a.g.e.*, s. 67-95. Ertuğrul Uzun (Ed.), Çağdaş Hukuk Düşüncesine Giriş, İthaki, İstanbul 2015, s. 11-29. Öte yandan *common law* hukuk anlayışı zahiren içtihat hukuku esası bakımından fıkıh tecrübesine benzetilebilecek iken niçin Osmanlı tarafından tercih edilmemiştir? Çünkü zahiri benzerlikten ziyade temelde devlet felsefesine yaklaşım farklılığı bulunmaktadır. Liberal devlet teorisinin geliştirdiği özgürlük kavramının devleti araçsallaştırmasına mukabil, Osmanlı’da devletin aşkınlık fonksiyonu nazari planda ele alınmıştır. Usul-i fıkıh dairesinde örfi hukuk eliyle bu fonksiyon Tanzimat hukukunda merkezileşme politikalarına meşruiyet kazandırmıştır. Hatta Meşrutiyet’ten itibaren ulus/millet tartışmalarında da devletin aşkın tarafı kendisini göstermektedir. Heper, *a.g.e.*, s. 7. Hukuk-ahlak ayrımına ilişkin pozitif hukukun bakışını Kelsen özetlemiştir: “Burada amaç her

özellikle Avrupa için geçerli olup yanı başındaki Devlet-i Aliye de bu görüşlerden birincil derecede haberdar olmuştur.⁷⁶

Pozitif hukuk anlayışı, doğa bilimlerindeki pozitivizm ile Auguste Comte'ün (1798 – 1857) pozitif felsefesini esas alarak hukukun yasa üzerinden tanımlanması neticesinde kesinliğini sağlamayı amaçlar. Böylelikle hakimlerin ve yargı erkindeki diğer aktörlerin kanunları farklı şekilde yorumlamalarının ve keyfiliklerinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Fakat aşırı pozitif tutum, adalet yerine yasanın hükmünün kesin olarak gerçekleşmesinin yeterli olduğu bir anlayışı da beraberinde getirir. Bu anlayış yasaların yalnızca lafzen yorumlanması ve yargı erkinin kanunkoyucunun iradesine tabi olması ihtimalleri ileri sürülerek eleştirilmiştir. Pozitif olarak hukuka bakmak hukukun yasa ile eşitlenmesine yol açabilir. Aranan saf norm, yasa iradesini öngörmeyen her anlayışın meta-hukuki ya da daha abartılı bir ifade ile gayri-hukuki görülmesine sebep olabilir.⁷⁷

Tabii bu anlayışı eleştirirken 19. yüzyılın koşullarını dikkate almak gerekecektir. Modern devlet anlayışı ne nomos olarak krala ne de Hobbes'un (1588 – 1679) karar verici iktidar iradesine benzememektedir. Yeni devlet, kazuistik yasalar ve kanunlaştırma hareketleri yoluyla merkezi politikalar izleyerek varlığını ikame etmektedir. Tam da burada, Schmitt'in siyasal kavramı üzerinden yaptığı kavram

şeyden önce hukuku zincirlerinden kurtarmak, hukuk ile ahlak arasında sürekli kurulagelen bağı koparmaktır." Bu keskin ayrım, adaletin mahiyetini de yeniden tanımlamayı gerektirmiştir. Adalet, ahlaki anlamda "toplumsal mutluluğa verilen isim" iken hukuki olarak "pozitif hukuka uygunluk - özellikle yasaya uygunluk" şeklinde katı bir yasacılığa bağlanmıştır. Kelsen, a.g.e., s. 13-14. Son tahlilde yasanın meşruiyet kaynağı dairesel şekilde kendisinden menkul bir iç tutarlılığa bağlanmaktadır: "Hukuk normu olarak norm, sadece belirli bir şekilde ortaya çıktığı -belli bir kurala uygun olarak yaratıldığı, özel bir metod uyarınca çıkarıldığı veya koyulduğu- için geçerlidir." Kelsen, s. 68-69. Farklı bir bakış açısı, Türk ceza hukukunun genel teorisinden gelmiştir: "Ahlâk ve hukuk kuralları müşterek bir zemine sahip bulunmaktadır. Bu itibarla, hukuki olan bir davranış, aynı zamanda ahlâkidir; ahlâka aykırı bir davranış da , hiçbir zaman hukuki koruma altına alınamaz." Özgenç, a.g.e., s. 30. Bu görüşün önemi mevcut 5271 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun bu görüş çerçevesinde oluşturulduğunun ifade edilmesidir. Böylelikle fuhuş suçu üzerinden, fuhşun klasik dönemdeki cezalandırılmasına benzer şekilde ahlaki temeli de olan bir örnekleme yapılmıştır: Özgenç, a.g.e., s. 36-49.

⁷⁶ Pozitivizm felsefesinin banisi Auguste Comte tarafından Mustafa Reşid Paşa'ya gönderilen mektup pozitivist felsefe ile iletişim başlangıcıdır. "Auguste Comte'un Mustafa Reşit Paşa'ya Mektubu", *Umran*, Sayı: 183, s. 48-49. Sosyoloğun Paşa'yı İslam'ın bu konuda Katoliklikten daha uygun bir teolojiye sahip olması nedeniyle pozitif dine daveti ve gerekçe olarak beka kaygısına çare şeklinde ileri sürmesi dikkat çekicidir. Fakat Comte'ün pozitivizm felsefesi ve toplum görüşünden ziyade siyaset felsefesinin vadettiği ilerleme fikrinin dolaylı tesiri dahi, ilk dönem Tanzimat ricalinin beka kaygısı merkezli pragmatik bir amaç güttüklerini göstermektedir. Heper, a.g.e., s. 33.

⁷⁷ Schmitt, a.g.e., s. 53-62.

çözümlemesine bakmak gerekecektir. Hukuku değerden arı bir şekilde ele almanın imkansızlığı, bütün hukuki düşünce türleri gibi yasanın hükümlerliliği ve pozitif hukuk anlayışlarının da siyasal kökenlerinin ifşa edilmesi gerektiği, bu çalışma açısından Devlet-i Aliye'nin geçirdiği süreklilik içinde değişim mantığını anlamayı kolaylaştıracaktır.⁷⁸

Modern ceza hukukunun seyri; bilimin hukuka sağladığı imkanlar veya hukukun bilime öykünerek kendisine biçtiği paye ile birlikte merkezi devletin kontrolünde biçimlenmiştir. Cezaların bütün idam ve vahşice öldürölme şekillerinden hapis cezasına doğru evrildiği, para cezalarının devletin ihtiyaçları doğrultusunda artırıldığı yeni bir düzen kurulmuştur. Bu düzenin ana teması modernleşme vasıtasıyla dinin tesirinin azalmasıdır. Dinin tesirinin azalması; Bodin'in (1530-1596) hakimiyet anlayışı teorisi üzerinden Fransa monarşisine, Vestfalya Antlaşması'na, Hobbes'un *Leviathan*'ı yoluyla seküler bir iktidarın ortaya çıkışına kadar farklı şekillerde açıklanabilir. Bütün bu açıklamalar 16-17. yüzyıllardan itibaren değişen bir zihniyetin nazarî temellendirilmeleridir. Neticede bu değişim 18. yüzyıl sonunda yeni bir ceza hukukunun doğmasına sebep olmuştur.⁷⁹

Kanunlaştırma tarihine baktığımızda; Napolyon (1769 – 1821) tarafından 1804 yılında yürürlüğe konulan *Code Civil* medeni hukuk, 1810 tarihli *Fransa Ceza Kanunu* ise kamu hukuku açısından etkili olmuş iki modern kanun olarak öne çıkmaktadır. Özellikle ilki, kendisinden sonra gelen özel hukuk kanunlarına model

⁷⁸ Hobbes'un karar verici iktidar iradesi: Hobbes, *a.g.e.*, s. 127-139. Kaya, yasaların değer yüklü ele alınması üzerinden benzer bir eleştiri yapar. Kaya, *a.g.e.*, s. 73-80. Modern devlet anlayışının oluşumunda Avrupa ile Osmanlı arasında karşılıklı bir etkileşim vardır.

⁷⁹ Ceza hukukunun gelişimi: Roth, *a.g.e.*, s. 172-219. Ayrıca yukarıda bahsedilen Osmanlı hukukuna ilişkin şer'i-seküler hukuk dikatomisi üzerinden yapılan okumalar; Avrupa'nın tarihi tecrübesine ait bir konuyu ruhban sınıfına sahip olmayan Osmanlı'ya uygulamanın çelişkilerini taşımaktadır. Bu konuda Avrupa'daki din ve devlet ilişkilerinin serüvenine bakmak gerekmektedir. Dinin devletten dışlanması şeklinde özetlenebilecek din ve devlet ilişkilerinin Avrupa sathındaki özeti ve sekülerleşme kavramı için: Salihpaşaoğlu, *a.g.e.*, s. 121-202. Yazar, Vestfalya Antlaşması'nı dinin hakimiyetinin azaldığı dönemin başlangıcı olarak belirtirken Didin bunun Vestfalya ile değil, Bodin'in hakimiyet teorisinin tarihi örnekliliğini oluşturan Fransa monarşisi ile başladığını öne sürmektedir. Didin, s. 70-81. Vestfalya'yı "uluslararası sosyalleştirmenin modern merhalesi" olarak tanımlayan Gencer, din-devlet ilişkileri için bir dönüm noktası olarak nitelendirir. Gencer, *a.g.e.*, s. 185. Bodin egemenliğinin mutlaklığını vurgularken buna iki adet sınır çizmiştir: "Tanrı'nın kanunları ve doğa yasaları". Dolayısıyla Bodin'de zayıflayan dini hakimiyetin tam anlamıyla kaybolmadığını söylemek mümkündür. Bodin, *a.g.e.*, s. 48. Seküler kavramı ise; nesil, çağ, dünya anlamlarına gelen *saeculum*'dan türetilmiştir. Zaman içerisinde dünyevî, kutsal olmayan manalarını kazanmıştır. Asırlar içerisinde kazandığı anlamlar için; Salihpaşaoğlu, *a.g.e.*, s. 173.

olmuştur. Osmanlı, 1877’de yürürlüğe koyduğu *Mecelle* ile özel hukukunu kendi iç hukukunda istifade ile tanzim ederken ceza hukuku düzenlemesi, ilk iki kanun tecrübesinden sonra 1274/1858 tarihli kanunun tanziminde, 1810 tarihli ceza kanunundan faydalanmıştır.⁸⁰

Peki modern bir kanun hükmü nedir? Yukarıda bahsedilen sürecin neticesinde modern devlet tarafından yürürlüğe sokulan ve herhangi bir şekilde dini referans almayan normatif düzenlemelerin modern kanun fikri kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Her şeyden önce organik bir tanım ile modern kanunun kendisini yalnızca modern devlete nispet ederek otonom bir yapı şeklinde belirlediğini ifade etmeliyiz.

Burada devlet ya da hükümet şekilleri belirleyici bir rol oynamamaktadır. Kanun, hükmünü kamu otoritesinin hakim kudretinden alarak yürütmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında tesirini artıracak olan hukuki pozitivizm, kanunun devleti de aşarak meşruiyet kaynağını kendisine dayandırmasına yol açan dairevi bir yorumu şeklindeki saf hukuk kuramına kadar ilerlemiştir. Fakat modern kanun fikrinin ilk tesisi, modern devlet imgesinin merkezi yapılanmasına hizmet edecek şekilde ortaya çıkmıştır. Nitekim aşağıda detaylı şekilde bahsedileceği üzere, Osmanlı’nın tercihi de salt bir hukuki pozitivizm değil, kanunun merkezileşme politikasına hizmet edecek şekilde kullanıldığı kameralist politika anlayışıdır.⁸¹

2.2. Ceza Hukuku Zihniyetinin Esasları

2.3. 1. Usul

⁸⁰ *Code Civil* için; Bozkurt *a.g.e.*, s. 18. Fransa Ceza Kanunu için; Ayşe Banu Karadağ, *Çeviri Yoluyla Kanun Yapmak: 1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunu’nun 1810 Tarihli Fransız Ceza Kanunu’ndan Çevrilmesi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013. Modern bilgi transferi açısından da Osmanlı’ya en çok tesir eden devlet Fransa’dır. Özdemir (2025), s. 21.

⁸¹ Çiğdem Erdem, “Mehmet Sadık Rıfat Paşa ve 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’na Batılılaşma Bağlamında Kameralizmin Girişi”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2, 2010, s. 171-196. Kameralizmi, Ebubekir Ratib Efendi’den (?-1799) mülhem “hazine-i hümayun disiplini” şeklinde tercüme eden Gencer, mesleki eğitim-öğretim, vatandaşlık ve mülkiyet hukukunu esaslı unsurları olarak belirtir. Kameralizm, merkezi modern devletin bir hukuk düzeni tesisini de kapsar şekilde Alman-Avusturya tecrübesine verilen isimdir. Gencer, *a.g.e.*, s. 383-389. Ayrıca “otonom hukuk” kavramı için: Didin, *a.g.e.*, s. 93-99. Heper, *a.g.e.*, s. 41-43.

Ceza hukuku zihniyetinin kaynakları mahiyeti gereği teorik ağırlıklı ve tarihi süreci ele alan bir yaklaşımla incelenmiştir. Takdir edileceği üzere, bu yapılar ancak muayyen bir zaman kaydı altında ve belirli bir mekanda yorumlanabilirler. Örf, şariat ve modern kanun fikrinin dördüncü bölümde incelenen kanun metnindeki izdüşümlerinin kolaylıkla açıklanabilmesi için bu yöntem gerekli görülmüştür. Fakat aynı husus, zihniyet esasları için geçerli değildir.

Usul, dil ve hukuk tekniği direkt olarak kanun metinleri üzerinden gösterilmesi gereken teknik konulardır. Kaynaklardaki teorik izahata yahut tarihi tecrübenin yoğun anlatımına ihtiyaç duymamaktadır. Bu araştırma kapsamında; bir ceza kanunun yapılış tarzı, kanun tanzim edilirken veya yürürlüğe konulurken tercih edilen yol, aynı zamanda yorumlanma ve uygulanma metotları anlamında geniş bir çerçevede kullandığımız usul kavramı, kanunun tasarı olarak öne sürülmesinden yürürlükte kaldığı süre dahil olmak üzere geçen süreci kapsamaktadır. Tanzimat dönemi normlarının tamamıyla modern kanun özelliği taşımadığının bilincinde olarak anakronik bir okuma yapmamaya dikkat edilmiş, metinlerdeki değişimi algılamak adına modern hukuk mantığı ve yorum usulleri bu husus gözetilerek kullanılmıştır.⁸²

Örfî bir düzenleme olarak bir kanun Osmanlı Devleti'nde sistematik bir usule göre hazırlanırdı. Padişah tarafından yürürlüğe konulacak bir kanun öncelikle divan-ı hümayunda görüşülerek karara bağlanır, ardından nişancı tarafından yazıya geçirilerek tasarı halini alırdı. Doğrudan hükümdarın müdahaleleri ile son şeklini alan kanun tasarısı padişah tuğrasını çekmekle görevli nişancı tarafından son haline getirilirdi. Padişahın tuğrasının çekilmesi kanunun bağlayıcılığı açısından elzemdir. Bu şekilde devletin en üst organı kanuna meşruiyet kazandırmakta idi. Daha sonra bu düzenlemenin duyurulması için vilayetlere gönderilen kanun, uygulamada kullanılmak adına kadılar tarafından şer'îye sicillerine kaydedilirdi.⁸³

⁸² Modern hukuk mantığı ve usulünün hukuk zihniyeti araştırmasında kullanılması için hukuk usulü ile birlikte hukuk sosyolojisine de başvurmak gerekmektedir: Serozan, a.g.e., Gözler (2010), a.g.e., Hırş, a.g.e., Salihpaşaoğlu ve Tatar, a.g.e., Gürkan, a.g.e., s. 33-61.

⁸³ Osmanlı'da bir kanunun hazırlanışı; Aydın, a.g.e., s. 123-141.

Görüldüğü üzere, klasik dönemde bir divan-ı hümayun üyesi olarak nişancının merkezde olduğu kanunun hazırlanma sürecine mukabil, ilan ve uygulama safhasında bir diğer aktör olarak kadı öne çıkmaktadır. Kadı denildiğinde anakronik düşünerek günümüzdeki hakimlik mesleği ile kıyaslamak hata olacaktır. Kadılık kurumu, çok daha geniş görev ve yetkilerle donatılmış hukuki, idari ve askeri veçheleri olan bir kurumdur. Dolayısıyla bir kanunun halk nezdinde meşruiyet kazanması ve yürürlük süresince geçerliliğini koruması hususunda önemli bir rolü bulunmaktadır. O dönemki kanunlar için hukuk zihniyetini devrin aktörlerinin görev tanımları ve yetkilerini nazar-ı dikkate alarak değerlendirmek daha sağlıklı sonuçlara ulaştıracaktır.⁸⁴

Klasik kanunların hazırlanmasında bütün konuları düzenleyen modern kazuistik anlayıştan uzak durulduğu, fıkıhın kazuistik metoda benzetilen meselecî yaklaşımı yerine kavaid-i külliye anlayışına yakın genel düzenlemelerin tercih edildiği görülmektedir. Örfî hukukun bu yapısı hem yazılı olmayan törenin yapısı hem de yasa tecrübesinden faydalanılması ile ilgilidir. Ayrıca modern dönemde ortaya çıkan ve kazuistik metodun aksine belirli bir amaca yönelik kanunlaştırma metodu olarak finalist usul ile benzeşmektedir. Klasik dönemde devletin hayatın tamamına nüfuz edecek kapasiteyi haiz olmaması, bürokrasinin ve idari işlemlerin modern devletteki kadar karmaşık olmaması sebebiyle daha sade bir ceza hukuku düzeni öngörüldüğü söylenebilir. Hapishane gibi uzun yıllara sari bir infaz rejiminin yaygın olarak bulunmaması, cezalandırma fiillerinin çoğu kez dini saiklerle açıklanması ve meşruiyetin erken modern dönemde mutlak monarşiler üzerinden sağlanması bu sadeliğin göstergelerindendir.⁸⁵

⁸⁴ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Kronik Kitap, İstanbul 2020.

⁸⁵ Mustafa Baktır, “Kaide”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 25 Mayıs 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kaide>. Finalist metot ile şer’î hukuk ilişkisi hakkında: Bardakoğlu, *a.g.m.*, s. 414. Ayrıca şer’î hukukun bu sade yapısı özellikle Devlet-i Aliye döneminde hızlı bir şekilde karar verme mekanizması kurulmasını sağlamıştır. Bu konuda Montesquieu (1689-1755) tarafından istibdat yönetimi olarak tasvir edilmesine rağmen Devlet-i Aliye’nin ceza yargılaması övülmektedir. Montesquieu, *a.g.e.*, s. 94-95.

Ek olarak kazuistik metod, bir ahlak felsefesi kavramıdır. Sonradan hukuka taşınmıştır. Kazuistik metod, ahlaki olguların her özel olay için ayrı ayrı ele alınması gerektiğini söylemektedir. Fakat bu anlayıştan her somut olayı kapsayacak geniş çaplı kanunların düzenlenmesi veya her meselenin hukuki çözümünün bir norm vasıtasıyla ele alınması gerektiğini savunan büyük kanun külliyatlarının çıkması ile bir kanunlaştırma usulü olarak kabul görmüştür.

Bu yöntemin formel, doğa bilimleri ve sosyal bilimlerdeki yasacılık anlayışı ile ilişkisi bulunmaktadır. Hukukta adaleti tesis etmek ve hakimın keyfililiğini önlemek adına takdir yetkisini kısıtlamak, formel bilimlerde ve doğa bilimlerinde doğanın dilini çözerek kesinliğe ulaşmak, sosyal bilimlerde toplumların davranışlarının kodlarını çözerek sübjektif olguları objektif hale getirmek için boşluk bırakmayan, kesin ve objektif yasanın varlığına ihtiyaç duyulmuştur.⁸⁶

Kazuistik metod, kanunkoyucunun yürütmeye kanun uygulayıcı erke güvenmemesinin bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Fakat felsefi açıdan yalnızca kuvvetler ayrılığına giden bir yönetim şeklini değil, aynı zamanda hukukbilimin kesinliğe ulaşma noktasında meşruiyet kaynağı olarak bu metodu benimsediği de söylenebilir. Somut olaylara ilişkin ayrı ayrı norm tespit edilmiş olması, yukarıdaki hukuk anlayışlarının tümel bir bakış açısından yoksun oldukları anlamına gelmemektedir. Örfi hukukun toplum nezdindeki itibarı, onu uygulayan gücün meşruiyeti ve yorumları kendisine göre tümel bir bakış açısına sahip olduğunu gösterir. Fıkıh için ayrı bir bilim dalı olarak faaliyet gösteren usul-ı fıkıh, normların külli kaidelerini ve aralarındaki ilişkileri detaylı bir şekilde düzenler.⁸⁷ Modern

⁸⁶ Yurtseven, *a.g.e.*, s. 11-12. Yakup Mahmutoğlu, “İslâm Hukukunun Kazuistik Yapısı Üzerine”, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, 2012, s. 137-147. Halil Kılıç, “İslâm Hukukunun Kazuistik Yapısına Yönelik Eleştiriler ve Karâfi’nin Bu Eleştirilere Karşı Müdafaası”, İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlakı III: 28-29 Mayıs 2021 – Muş: Bildiriler (s. 617-634), İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul 2021.

⁸⁷ Fıkıh biliminin ve usulünün oluşması ile fethedilen topraklardaki mevcut hukuki düzenlemeler ile ilişki kurulmasında bütün mezheplerin ortak kökeni olarak Hazreti Ömer’in içtihat ve eğitim faaliyetlerinin tarihi önemi büyüktür. Bu konuda meseleci bir yaklaşım sergileyen Rey Hukukundan, usul-i fikhın kurucusu Şafilîye ve hadis odaklı bir yaklaşım sergileyen Hanbelîliğe kadar mezheplerin kaynağında Hazreti Ömer tarafından yetiştirilerek Suriye ve Irak gibi farklı coğrafyalara gönderilen sahabelerin katkısı bulunmaktadır. Ayrıca fethedilen şehirlerdeki hukukun yorumlanması, devlet görevlilerin atanması ve uyuşmazlıklar hakkında hüküm verilmesi hususlarında bu devir sonraki döneme etki eden bir miras bırakmıştır. Dolayısı ile fıkıh, kazuistik bir metod olarak tavsif edilmeden

kazuistik metodun da bu açıdan eleştirilerek arka plandaki felsefi zeminin teşrihi, kanunların gerekçeleri ve yorumları üzerinden külli kaidelerinin tespiti yapılmalıdır ki, ayrı bir çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Kanunların yapılış tarzlarının ve yürürlüğe sokulma biçimlerinin değişimleri, meşruiyetlerini sağlamak noktasındaki değişimin yansımalarıdır. Hukuk düzeni, mevcut haliyle sürdürülemediği ve yeni toplumsal problemlerinin bir an önce çözüme kavuşturulması gerektiği düşünülmüştür. Bu acil ihtiyacı gidermek hususunda ceza hukukunun aktif rolü gözetilerek hukuki reformlar yapılmıştır. Süreklilik içinde değişim düşüncesi hem geleneği savunanlar hem de merkezi bir devlet anlayışını yerleştirmek isteyenler için işlevsel bir söylem oluşturmuştur. Zira bu pragmatik siyasal dil Osmanlı Devleti'nin siyasal zihniyetinin önemli özelliklerindendir.⁸⁸ Ayrıca bir yenilik olarak gazetelerin yayınlanması ve yaygınlaşması artık dikkate alınması gereken bir kamuoyunun oluştuğu, devletin varlığını idame ettirmesi için gerekirse içeride ve milletlerarası alanda oluşturulması gerektiği düşüncesini tahkim etmiştir.

Bu yenilikçi söyleme karşılık gelenek içerisinde verilen bir cevaba dikkat çekilmelidir. Bu cevabın boyutları Tanzimat arefesinde vefat eden İbn Abidin'den (1784 – 1836) gelmektedir. Yankıları ise *Mecelle* üzerinden günümüze kadar uzanmaktadır.⁸⁹

önce, o dönemi de dikkate alarak mezheplerin meselelere yaklaşım usulleri ve yorum metodları gözden geçirilmelidir. Ayrıntılı bilgi için: Numani, *a.g.e.*, s. 315-350.

⁸⁸ Osmanlı siyasal dilinin inşası için: Marinos Sariyannis ve E. Ekin Tuşalp Atıyas, *Osmanlı Siyasal Düşünce Tarihi*, (Çev: Çağda Türkmen), Selenge Yayınları, İstanbul 2025, s. 465-490.

⁸⁹ İbn Abidin'in örfi hukukun çeperini genişleten ve bunu yaparken şer'i hukukun gereklerini gözetken tavrı, kendisinden sonra gelen ulema tarafından günümüze kadar sürdürülen bir tutuma işaret etmektedir. Çalışmanın sınırlılığı bakımından yalnızca İbn Abidin tarafından örfi hukuk içerisinde yapılmaya gayret edilen yeni yorumlara ve bunları teferruatlı bir şekilde ele aldığı şerhine değinmekle iktifa edilmiştir: Wael Hallaq, *Bir Osmanlı Reform Öncüsü: Örf ve Hukuki Değişim Üzerine İbn Âbidîn*, Süleyman Kaya vd. (Ed.), *Osmanlı Hukukunda Fetva*, Klasik Yayınları, İstanbul 2018, s. 513-533. Adı geçen şerh: İbn Âbidîn, *Hanefîlerde Mezhep Usulü: Şerhu Ukûdi resmi'l-müftî*, (Çev: Şenol Saylan), Klasik, İstanbul 2016, s. 102-291.

Ceza kanunlarının tanziminde özel hukuk kanunlarında şeriatı uygunluk gayesiyle başvurulmuş mezhepler arası taklit ve telif usulüne başvurulmadığı görülmektedir. Ceza kanunlarında Hanefi hukuk anlayışına göre şer'i hükümler düzenlenmiştir. Taklit ve telif usulü, kanunların hazırlanmasında mevcut duruma uygun olan mezhep görüşünün tercih edilmesi şeklinde yorumlanarak fıkhi çerçevenin sınırlarının aşılması tehlikesini barındırması sebebiyle eleştirilmiştir.⁹⁰ Öte yandan bu yöntem ile Napolyon'un *Code Civil*'ine karşı fıkıh mirasından faydalanılarak tercüme yerine telif bir kanun hazırlanmasının mümkün kılındığı şeklinde bir savunma mevcuttur.⁹¹ Fakat söz konusu ceza hukuku olduğunda zaten bizzat şeriat tarafından yöneticiye bırakılan düzenleme sahası bu usüle başvurulmasına gerek bırakmamıştır.

2.3.2. Dil ve Tercüme

Ceza hukukunun dili, gündelikten dilden farklı olarak müeyyide içeren bir hüküm şeklinde kurgulanır. Ayrıca sözlü dilin aksine resmi yazı dilinin özelliklerini gösterir. Bu dilde noktalama işaretleri, vurgular, madde başlıkları ve normatif düzenlemenin sistematığı dahi hükme ilişkin yorumda bulunmaya elverişli öğelerdir. Dilin semantik yapısı, geniş zaman kullanımı ve kesinlik bildiren kelimelerin tercihi ile genişletilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla bir ceza hukuku normu dil açısından analiz edilirken zihniyete ilişkin herhangi bir unsur barındırabileceği ihtimaline binaen bütün bu hususların gözetilmesi gerekmektedir.

Hukuk dili, lafızların ilk akla gelen halleriyle değil, kurgulanan bir üst-dil üzerinden işlevini yerine getirir. Bu sebeple de hukuk mantığı çerçevesinde çözümlenmesi gerekir. Modern hukuk, doğa bilimlerinden aldığı geometrik düşünme metodunu ve

⁹⁰ Murteza Bedir, "Arayışlar Döneminde Fıkıh", İslam Düşünce Atlası, Erişim tarihi: 08 Aralık 2024. <https://islamdusunceatlası.org/arayislar-doneminde-fikih>. Telif kavramı için: Eyüp Said Kaya, "Telif", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 20 Mart 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/telif>.

⁹¹ Schmitt, tarihçi hukuk okulunun kurucusu Savigny'nin (1779 - 1861) Alman milleti için hukukun yol aldığı mesafe açısından henüz gençlik döneminde olduğu ve bu sebeple *Code Civil*'i örnek alarak bir kanunlaştırma hareketine girişmeye gerek olmadığı yönündeki görüşünü alarak yasacılık hakkındaki eleştirisinde kullanmaktadır. Schmitt, *a.g.e.*, s. 34. Savigny görüşünü öne sürerken aynı zamanda sert bir *Code Civil* eleştirisi yapmaktadır. Savigny, *a.g.e.*, s. 73.93. Osmanlı için benzer bir yorumun "alelacele kanunlaştırma" kavramı ile kullanılışı hakkında bakınız: Heper, *a.g.e.*, s. 60.

tümevarım(endüksiyon-istikra) usulünü de kullanır.⁹² Nitekim bu husus klasik dönem ile modern dönemin ayrıldığı konulardan birisidir.

Klasik dönemde kanun metinleri, kendilerini yürürlüğe koyan iradenin diline tabiidirler. Buradaki dil kavramı, belirtildiği üzere kurgulanmış ve gündelik dilden ayrıştırılmış bir yapıdır. Örneğin Osmanlı klasik döneminde herhangi bir hukuki metnin formülasyonunda, kullanılan elkabdan tutun da unvan ve dualara kadar her bir kısmın hassas bir teknikle düzenlendiği görülmektedir. Padişahın metinde hangi lakaplar ile anılacağı, kullanılan unvanların neye işaret edeceği ve dua kısmının formüle edilmesi, şablonlar üzerinden geriye doğru okunabilecek şekilde sistematize edilmiştir. Bu husus, Osmanlı arşivinin hukuk belgesi açısından eldeki malzemesi ile birlikte değerlendirildiğinde, normatif kaideleri belirlenmiş yazılı bir hukuk devletinin varlığına işaret eder.⁹³

Osmanlı'nın klasik dönem dilinden bahsederken Arapça-Farsça kelimelerin kullanım sıklığı, belgeyi düzenleyen katip veya müstensihi tasarruflarının yarattığı zorluklar veya ibarenin anlamını bulmanın güçlüğü dilin kendisine ait özellikler olup hukuk dilinin dışında değerlendirilmelidir. Hukuk dilinde mesele, bir kanun metninde maddelerin metne dahil olup olmadığı, mukaddimenin tarihi vesika olarak değerli olsa dahi kanunun uygulanmasında kullanılıp kullanılamayacağı, fermanların içindeki hükümlere göre hukuki niteliği gibi üst-dile ait unsurları da kapsayan ayrı bir alana işaret etmektedir. Örneğin 15. yüzyıl Türkçesi ile kaleme alınan Fatih'in teşkilat *Kanunname*'si bugün için dahi oldukça anlaşılır bir dile sahip görünmektedir.⁹⁴

Fakat zahiren lafızların manalarının sade olmasına karşılık örfî hukuk açıklanırken bahsedildiği üzere, oldukça katmanlı okumalara müsait zihniyet özellikleri gösteren

⁹² Bu hususta sırası ile hukuku bir üst dil olarak kurgulayan ve hassaten ceza hukukunun Türkçe ifadesinin tarihini anlatan iki çalışma için bakınız: Arslan, *a.g.e.*, s. 122-144. Akıllıoğlu, *a.g.e.*. Didin, *a.g.e.s.* 30-35. Bu hususta hukukçuların tabi olduğu mantık kuralları için: Serozan, *a.g.e.*, s. 14-16.

⁹³ Diplomatik ve paleografya açısından ayrıntılı bilgi için: Tayyib Gökbilgin, *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî*, Enderun, İstanbul 1992.

⁹⁴ Arslan, *a.g.e.*, s. 99-102. Mehmed II, *a.g.e.*, s. 3-27.

bir metindir. İşte bize bu yorum imkanını veren metindeki her bir lafzın örfi ya da şer’i açıdan hukuki bir müesseseye, bir hükme veya bir hukuk kaynağına isabet edip etmediğini tespit etmektir. Bu tespit ile beraber, kavramın yer aldığı bölüm içerisinde bağlam olarak anlamı, kanunun sistematığı gibi pek çok unsur da yorumlamada devreye girmektedir. Tanzimat devri kanun metinlerinin açıklanmasında bu özellikler göz önünde bulundurulmaya çalışılmıştır.

Bir kanunun başka bir ülkeye tercüme, kodifikasyon, resepsiyon vb. kavramlar yoluyla taşınması ise hukuk dilinin kurgu boyutundan bağımsız, aktarım meselesiyle alakalı bir konudur. Bu aktarım rızaen veya sömürge-işgal gibi bir tecrübe neticesinde cebren olabilir. İşte bu durumda resepsiyon, eksepsiyon, kodifikasyon ve tedvin kavramları kanunlaştırma hareketinin kilit kavramları olarak öne çıkmaktadır.⁹⁵ Herhangi bir kanunlaştırma süreci öncelikle toplum için hukuki ihtiyacın tespiti, ardından mevcut hukuki düzende bu ihtiyaca yönelik yapılabileceklerin işleme konulmasıyla başlatılır. Eğer ki güncel durum, mevzuatın gerekleri karşılamadığını gösteriyor ise o vakit yeni bir kanun yapılması yasama erki tarafından tartışılmaya başlar.

Osmanlı’da klasik dönemde doğrudan bir kanunun tercüme edilerek yürürlüğe konulduğu görülmemiştir. Fakat *Alaüddeve Kanunnamesi* ve Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan’a (1452-1478) ait kanunname uyarlanarak uygulanmaya devam etmiştir. Ayrıca fethedilen topraklardaki mevcut vergi düzenlemeleri ve örfi uygulamaların Osmanlı hukuk yapısına uygun düştükleri ölçüde, yürürlükte kalmalarında bir beis görülmemiştir. Bu noktada şeklen olmasa dahi maddi anlamda Osmanlı kanunlarındaki ilk resepsiyon uygulamasının fethedilen topraklardaki vergi düzenlemeleri üzerinden ele alınabileceği açıktır. Osmanlı, pratik siyaset politikası gereği lüzumlu gördüğü kanuni uygulamalarını mer’i mevzuatına dahil etmekten çekinmemiştir.

⁹⁵ Bozkurt, *a.g.e.*, s. 5-149.

Ceza hukuku açısından yasa geleneğinin maddi anlamda ilk resepsiyon örneğini teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Şekli anlamda tam bir resepsiyon örneği ise şüphesiz Türk hukuk tarihinde müstesna bir yeri olan Dulkadıroğlu Alaüddevle Bozkurt Bey (1480-1515) tarafından tanzim edilen *Alaüddevle Kanunnamesi*'nin mukaddime kısmı hariç birebir mevzuata dahil edilmesidir. Görüldüğü üzere 19. yüzyıl ceza hukuku kanunlaştırma hareketleri içerik itibarıyla bir zihniyet yeniliğini gösterirken uygulama itibarıyla devletin başından beri yaptığı bir uyarlamanın devamıdır.⁹⁶

Bu sürecin Nizam-ı Cedid'den sonra Avrupa kanunlarından faydalanma düşüncesine evrildiği görülür. Daha sonra şeklen modern kanun biçiminde yürürlüğe sokulan fakat içerik olarak örf ve şeriatın imkanlarından yararlanan kanunlar hazırlanmıştır. Şeklen yenilik, söz konusu toplumsal düzeni sağlayan bir ceza kanunu ise, küçümsenmemesi gereken bir değişimi işaret eder. Çünkü cezai müeyyidelerin nasıl adlandırıldığı, gai okuma ile kanun maddesinin niyetini de ifşa edebilir. Nitekim dördüncü bölümde kanunların uyarlama, tercüme ve kanunlaştırma kavramlarından hangisine dahil edilebilecekleri de değerlendirilmiştir.

2.3.3. Hukuk Tekniği: Suçlar Ve Cezalar

Hukuk tekniği, bir ceza kanunu içerisinde suçların ve cezaların tasnifi ve kanun içerisinde ne şekilde yer aldığı ve bu hususlarla kanun zihniyeti arasında bir ilişki kurulup kurulamayacağı hususlarını tartıştığımız bölümdür. Hangi davranışların suç olarak kabul edildiği, hangi cezaların bir arada değerlendirildiği veya nitelikli hallerinin düzenlendiği, cezaların klasik dönemdeki algılanış biçimleri vb. meseleler, bir toplumun hukuk düşüncesinin sosyolojik, psikolojik ve politik yönlerini göstermesi açısından önemlidir.⁹⁷

⁹⁶ Alaüddevle Kanunnamesi metni için: Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, Oxford, 1973, s. 44-53. Uzun Hasan'ın kanunlarının Osmanlı örfi hukukuna tesiri için Diyarbakır Eyaleti kanunlarına bakınız: Akgündüz (1990), *a.g.e.*, s. 3/215-280.

⁹⁷ Suç ve ceza kavramlarını, “davranış normunun değerlendirme fonksiyonu” kavramı ile izah ederek pozitif hukukun normatif karakterini izah eden bir çalışma için: Özgenç, *a.g.e.*, s. 23-29.

Lafız olarak bir kanun maddesinde tanım, yorum, emredici hüküm gibi çeşitli cümle yapıları kullanılır. Cümle yapısından direkt olarak anlaşılan kanunkoyucunun amacı; eğer mevcut ise, madde başlığı, bölüm başlığı ve gerekçe gibi unsurlar ile dolaylı yoldan daha iyi anlamlandırılabilir. Noktalama işaretlerinin kullanımından cezalara dair belirlenen sınır aralıklarının genişliğine kadar pek çok nüans barındıran ceza kanunu teknikleri, bir bütün olarak o kanunun uygulanmasında belirleyici etkenlerdir.

İlk olarak ele alınması gereken klasik dönem fıkıh literatüründe cezalar suçun niteliğine göre sınıflandırılmıştır. Genel olarak şeriatın kesin hükümlerine karşı işlenen suçlar had cezaları ile; şahıslara karşı işlenen suçlar kısas ile; bunun dışında kalan devlete, mallara karşı işlenen ve şeriatın örfe cezalandırılmasına imkan verdiği suçlar tazir cezaları ile cezalandırılmıştır. Adli para cezaları, diyet ve dünyevi cezalar dışında uhrevi cezalar (tövbe, cenaze namazının kılınmaması, usule uygun defnedilmemesi gibi) da uygulama alanı bulmuştur.⁹⁸

Şahıslara karşı işlenen ve kelimenin genel anlamı ile “cinayet suçları” olarak geçen suçların müeyyideye tabi tutulması, fikhî açıdan hüküm kaynaklarına uygun şekilde temellendirilmiştir. Şahsa karşı işlenen bir suç, yalnızca kişisel adaletin tesisi gayesini gütmemektedir. Aynı zamanda failin ıslahı, topluma karşı ibret olması ve şeriat nazarında hükmün yerine getirilmesi hususları da gözetilmektedir. Öte yandan

⁹⁸ Mezkur eserlerdeki tasnif ve tanımlar Hanefi hukukuna göredir. Devlet-i Aliye'nin fikhî metodu Hanefi hukukuna göre şekillenmiştir. Dolayısıyla çalışma boyunca aksi belirtilmediği sürece fıkıh mirasına değinilen hususlarda Hanefi mezhebinin kast edildiği göz önüne alınmalıdır. Şafilik, Malikilik, Hanbelilik ve Zahirilik mezheplerinin görüşlerinden faydalanır iken karışıklığa mahal vermemek için ayrıyeten belirtilecektir. Hukuki açıdan farklı görüşlere sahip mezheplerin bu görüşlerinin ceza hukuku zihniyeti açısından bir özellik taşıyıp taşımadığının anlaşılması için kasten adam öldürme suçuna ilişkin bir örneğe bakmak yeterlidir. Bu suçun cezası Hanefi ve Maliki fukahası tarafından kısas olarak belirtilir iken Şafiiler ayrıca diyet cezasının da verilebileceğini söylemişlerdir. Farklı içtihatların kökeninde suça ve cezaya karşı yorum farkı öne çıkmaktadır. Hanefilikte kısasın tatbiki ile yalnızca maktulün kasten öldürülmesi fiiline karşı adalet tecelli etmiş olmakla kalmaz, aynı zamanda varislerinin ve toplumun hayatı, emniyet ve rahatı korunmuş olur. Burada toplum odaklı bir ceza siyaseti gözetildiği açıktır. Şafilik ise kişi odaklı bir zihniyet ile, öldürme fiilinden ötürü gerekli cezanın evvela maktül adına verildiğini belirtir. Dolayısıyla diyet cezası ile failden alınacak tutarın her ne kadar doğrudan maktulün istifadesine sunulmаса da borçlarının ödenmesi yahut varislerinin yararlanması ile dolaylı yoldan maktüle fayda sağlayacağını öne sürmektedir. Ayrıntılı bilgi için: Bilmen, *a.g.e.*, s. 3/60-63. Dört fikhî mezhebin oluşumu ve görüşleri arasındaki farklılıklar için bakınız: Ebu Zehra, *a.g.e.*, s. 263-572.

hükümdarın halk üzerinde meşru otoritesinin sağlanması ve halka karşı adalet konusundaki vazifesini yerine getirmesi de cezalandırma fiilinden fıkhen beklenen hedeflerdir.⁹⁹

Suç kategorisinde, Allah'ın haram kıldığı fiiller hududullah başlığı altında toplanmıştır. Şahsi hadlerde ise af ve sulh mümkün olup kısas cezasını gerektirirler. Aşağıda açıklanan cinayet suçları bu kategoriye girer. Ayrıca had cezaları şüphe ile kaldırılamaz. “*Şüpheden sanık yararlanır*” ilkesi hadlerde geçerli değildir. Bunlar af ve sulhün mümkün olmadığı kamu hukukuna karşı suçlardır.¹⁰⁰

⁹⁹ Şahıslara karşı işlenen suçlar için Bilmen'in tasnifi insanların nefislerine, uzuvlarına, kuvvetlerine, mallarına ve ırzlarına karşı işlenmesine göre ayrılmış olup temel biçim olarak şahıslara karşı işlenen halleri tasnif edilerek genelde derecelerine göre kısas ve diyet cezası yaygın şekilde uygulanmıştır:

1-Hapis

2-Kisas

3-Diyet

4-Gurre (Ceninin kaybından ötürü uygulanan mali ceza)

5-Mirastan mahrumiyet

6-Keffareti katil (diyet cezasına ek olarak katilin bir köle azat etmesi veya imkanı yok ise iki ay oruç tutması.

7-Uhrevî mesuliyet (azap vb.). Bilmen'in hapis cezasını idari ve siyasi bir ceza olarak nitelendirmesi onu temelde örfî hukuk alanına ait gördüğüne yorumlanabilirse de, şer'î temellendirmesini ve maslahat açısından faydalarını sayarak şer'î hukuk kapsamında bir siyaset uygulaması şeklinde yorumladığı söylenebilir. Bilmen, *a.g.e.*, s. 3/33-47.

¹⁰⁰ Allah'ın kullar üzerindeki hakkı, hukukullah kavramı ile temellendirilmiştir. Bu müeyyideler fail için ceza, başkaları için ibret ve tembih, amme için menfaat unsurlarını taşımaktadır. Miktarları şeriat tarafından belirlenmiş olup af ve sukutları mümkün değildir. Hadler; zina, kazf(zina iftirası), hamr(şarap içmek), sekr(şarap dışındaki sarhoşluk verici içkilerin içilmesi), sirkat(hırsızlık), kat'ı tarik(yol kesicilik) şeklinde belirlenmiştir. Had cezaları fıkıh literatüründe şeriat tarafından konulması sebebiyle genel bir mutabakatın olduğu ceza türüdür. Cezalara ilişkin Bilmen'in tasnifi:

1-Darp,

2-Hapis,

3-Kat'ı Uzu (Bir uzvun kesilmesi),

4-Katl

5-Recm. Bilmen, *a.g.e.*, s.3/27-304., Yurtseven, had suçlarına bağy (devlete isyan) ve irtidat (dinden dönme) suçlarını dahil etmektedir. Devlet-i Aliye döneminde kardeş katli başta olmak üzere siyaseten katl suçunun şer'î dayanağı olarak devlete isyanın had cezasına çarptırılmasının verdiği hukuki meşruiyete başvurulduğu şeklinde yorumlandığı görülmektedir. Oysa kardeş katli uygulaması örfî bir hukuk düzenlemesi olup meşruiyet kaynağı nizam-ı alem düşüncesidir. İkinci olarak onun da gerisinde, “*Zarar-ı âmmü def için zarar-ı hass ihtiyar olunur.*”, “*Ehvenü's-şerreyn ihtiyar olunur.*” gibi şer'î hukuka ait külli kaidelerin teorik çerçevesi bulunmaktadır. Nihayetinde mesele son olarak, “*...o fitne katlden eşeddir.*” ayeti ile meşrulaştırılmaktadır. Yurtseven, *a.g.e.*, s. 27-55. Bilmen, *a.g.e.*, s. 3/187-188. Mehmed II, *a.g.e.*, s. XXXIX. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2021, s. 1/763. Küçük Mustafa'nın yakalanıp idam edilmesine sebep olan râbdâr İlyâs'a ait şu sözler söz konusu meşruiyet sıralamasını içermesi açısından mühimdir: “*Eğerçi suretâ ben ihânet ettim, amma ma'nen isâbet kıldım. Eğer kosam bu ikisi oğraşıp yürüyüb iklimi harâba verirdi. Zarar-i âmdan zarar-i hâs yegdir, bu fiil aslında âdet-i kadimedir.*” Halil İnalçık, “Osmanlılar'da Saltanat Verâseti Usûlü ve Türk Hakimiyet Telâkkisiyle İlgisi”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi Cilt: 14, Sayı: 01, 1959, s. 93. Kardeş katli meselesine hanedan içerisinden kendi akıbetini de hesaba katarak getirilen bir eleştiri olarak Şehzade Korkud (1467 – 1513)'ün fıkhi eleştirisi örnek verilebilir. Şehzade, burada örf ile şeriatın bir arada bulunamayacağından hareketle örfî hukuku eleştirmektedir: Köksal, *a.g.e.*, s. 260-262.

Had suçları arasındaki ilişki cezalandırılma yönüyle normlar hiyerarşisine göre değerlendirilmeye müsaittir. Örneğin hamr ve sekr suçları birbirine eşit ağırlıkta kabul edilirken zina suçundan hafif kazf suçundan ağır şekilde darp cezasına müstehak kabul edilmişlerdir. Ayrıca sirkat ve kat'i tarik suçları arasında küçüklük ve büyüklük derecesi belirtilmek suretiyle bir hiyerarşi tayin edilmiştir. Yol kesicilik fiili, hırsızlığın yanında farklı suçların bir araya gelmesi ile oluşan ve zarar yönüyle fazlalığı bulunan bir suç olması yönüyle büyük hırsızlık olarak da tanımlanan birleşik bir suç türüdür. Burada fiillerin kanun koyucu nazarındaki kötülükleri açısından bir norm sıralamasına tabi tutuldukları görülmektedir. Sıfat açısından haram olmaları sabit iken, nicelik açısından haramlık dereceleri farklılaştırılmıştır.¹⁰¹

Sirkat suçunda fiilin işlendiği yer, suçun tanımı ve cezalandırılması hususunda özellik arz eder. Fakat bu konuda Zahirilik mezhebi lafzi yorum metodu ile hareket ederek suçun konusu üzerinden bir tanım yapar. Zahirilikte malın nereden çalındığı veya miktarı mühim değildir. Bu durumda sirkat cezasının uygulanması gerekir. Bu açıdan Zahirilik mezhebi, yer yönünden bir ayırım yapmadığı için modern hırsızlık tanımına daha yakındır.¹⁰²

Tazir cezalarının sınıflandırılması tamamen tarihi süreçte ve devletlerin müdahil olmasıyla şekillenmiştir. İslamiyet'ten önce farklı adlar altında uygulanan bir takım cezalar, daha sonra modern ceza hukukuna kadar örfî hukuk kapsamında ve şer'i hukuk ile ilişki içinde süreklilik kazanmıştır. Modern ceza hukuku sonrası ise bir kısım kanunlaştırma çalışmaları neticesinde belirli oranda varlıklarını sürdürmüşlerdir. Tazir cezalarında hakime tanınan takdir yetkisinin genişliği, suçlunun toplumsal konumunu ve suçun mahiyetini gözetmek yoluyla sağlanmıştır.¹⁰³

¹⁰¹ Bilmen, *a.g.e.*, s. 3/256-304.

¹⁰² Bilmen, *a.g.e.*, s. 3/275.

¹⁰³ Tarih boyunca uygulanan başlıca tazir cezaları için Bilmen'in tasnifi:
1-Hakimin suçluya karşı herhangi bir yerde ihtarı,
2-Suçlunun mahkemeye davet edilerek hakim huzurunda yapılan ihtar,

Yeri gelmişken fıkıhın ceza hukuku zihniyetini kavramak için adli para cezasına yöneltlen eleştirilere bakılabilir. Para almak suretiyle tazir cezasına Hanefi hukukunda yalnızca Ebu Yusuf (731 - 798) cevaz vermiştir. Zira, adli para cezası yoluyla halkın malına ve mülküne iktidarı elinde bulunduran kişilerin musallat olması ihtimaline binaen fukaha bu cezayı mahzurlu görmektedir. Hanbeli fakihler de tazir kategorisine ilişkin gai bir okuma usulü ile tazirin amacının kişiyi tedip etmek (terbiye) olduğu ve kişinin malının itlafı ile bu amacın gerçekleştirilemeyeceğini savunmuşlardır.¹⁰⁴

Şer'i hukukta zihniyet açısından kamu menfaati sebebiyle mutlak adalet anlayışı çerçevesinde, bütün suçların aleniyetinin öncelenmediği görülmektedir. Tazir gerektiren bir hadisenin adalet mekanizması önünde ifşa edilmesinde kamu menfaati bulunursa müddeinin iddiası dinlenilir. Fakat böyle bir yarar bulunmadığı takdirde kişinin iddiasına bakılmadan, sırf toplumun sırlarını mecburi olmadığı halde ifşa

3-Vaaz ve nasihat,

4-Suçluya karşı sert bir şekilde bakmak ve hakimın suçlunun bulunduğu meclisi terk etmesi,

5-Azarlama ve sert bir şekilde konuşma,

6-Süreli hapis,

7-Müebbet hapis,

8-İslah olana kadar hapis,

9-Nefy(sürgün),

10-Teşhir,

11-Tehdit,

12-Memuriyetten azl,

13-Hakimin suçlunun kulağını çekmesi,

14-Darp,

15-Katl,

16-Her türlü fesadı karakter haline getiren suçlu üzerine içinde bulunduğu odanın yıkılması,

17-Adli para cezası. Bilmen, *a.g.e.*, s. 3/306-311. Devlet-i Aliye nezdinde Tanzimat öncesi dönemde uygulanan tazir cezalarını sınıflandıran ve şer'îye sicillerinden emsal kararlar sunan Yurtseven'in listesinde, Bilmen'den farklı olarak siyaseten katlin nitelikli hali şeklinde tanzim edilen padişahın kardeş katli cezası, kamu haklarından mahrumiyet, müsadere, kürek cezası, prangabendlik ve kalebentlik cezaları yer almaktadır. Özellikle müsadere ile kürek, prangabendlik ve kalebentlik cezalarının gelişmiş hallerine Devlet-i Aliye döneminde ulaştığı ve yoğun bir şekilde uygulandığı söylenebilir. Yurtseven, *a.g.e.*, s. 74-93. Mehmet İpşirli "Kürek Cezası", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 20 Mart 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kurek-cezasi>. Ömer İşbilir "Kalebend", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 20 Mart 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kalebend>. Kürek ve kalebentlik cezalarının nefy(sürgün) cezasının gelişmiş biçimleri olarak kurgulanmıştır. Kadıların takdir yetkisi ve bir hukuk aktörü olarak görevleri hakkında: Ortaylı, (2020) *a.g.e.* s. 19-67.

¹⁰⁴ Bilmen, *a.g.e.*, s. 3/309. Para cezasının had ve kısas ile ilişkisine Hanefi tazir/siyaset teorisi bağlamında bakmak için: Midilli (2019), *a.g.e.*, s. 159-274. Ebu Yusuf'un cevaz verdiği muvakkat mali ceza uygulaması için: Köksal, *a.g.e.*, s. 128.

etmesi sebebiyle cezalandırılır. Örneğin fasık olduğu bilinmeyen kimsenin fışkının duyurulması, taziri gerektirir.¹⁰⁵

Cezalar arasında zihniyet değişiminin aynası konumundaki hapis cezasının yaygınlaşması modern döneme ilişkin bir olgudur. Zira hapis cezasının yaygınlaşması ile modern ve merkezi devletin gelişimi arasında bağlantı bulunmaktadır. Ayrıca Beccaria'nın eserinde genel olarak tasnif edilen ve sonraki dönem suç tasniflerine tesir eden ceza tipleri şu şekildedir:

- 1- Ağır hapis cezası,
- 2- Yüz kızartıcı cezalar,
- 3- Adli para cezaları,
- 4- Gaspa karşı fiziki-mali ceza
- 5- Aylaklığa karşı sürgün cezası
- 6- Kaçakçılığa karşı hapis cezası, kölelik, kamu yararına angarya
- 7- Müflislere maddi zararı giderme cezası.
- 8- Ek olarak ihkak-ı hakkın geleneksel görünümü şeklinde düello uygulamasının zikredildiği görülmektedir.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Fasık kavramı sözlükte, “*Fısk u fucur sâhibi, şer’at hükümlerine uymayan günahkâr kimse.*” demektir. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 370.

¹⁰⁶ Beccaria, ölüm cezasını eleştirdiği bölümde alternatif olarak ağır hapis cezasını önermektedir. Cezanın uzunluğunun fail ve gelecekte bu suçu işlemeyi düşünenler için caydırıcı olacağını savunmaktadır. Ölüm cezasının yaratacağı şiddetli tesirin ilk anda fail ve halk için ibret verici olsa dahi şok etkisi geçtikten sonra insanın doğasının gereği olarak unutulacağını varsayar. Bu düşüncesini 1792 yılında katıldığı komisyonda azınlık görüşü olmasına rağmen kısmen hayata geçirerek ayaklanma suçu haricinde uygulamasını kaldırmayı başarmıştır. Beccaria, *a.g.e.*, s. 135-147. Fakat aynı yazar, affa karşı bir tutum sergilemektedir. Gerekçe olarak affın uygulanması halinde, her suçun mutlak şekilde cezalandırılacağına olan inancın zarar göreceğini söylemektedir. Beccaria, *a.g.e.*, s. 217-219. Bu konuda Montesquieu ise cezaların hafif olması ve bağışlayıcılığın ön planda tutulmasını savunmaktadır. Montesquieu, *a.g.e.*, s. 103-119. Yeri gelmişken mukayese imkanı vermek adına modern ceza hukuku kurgusunun suç ve ceza teorisine değinmeliyiz. Suçlar devletin kişiliğine, yurttaşların şahıslarına ve şerefine, kamu esenliğine karşı olmak üzere üç kategoride ele alınmıştır. Cezalar açısından sistematik bir yol izlenmediği, zaten kitabın amacının ceza hukukuna ilişkin ilkeler ortaya koymak olduğu belirtilmelidir. İşkence, zor kullanma, ölüm ve yemin cezalarının kaldırılması gerektiği savunulmakta, müsadere cezası ise malların varislerine verilmesi şeklinde değiştirilmektedir. Günümüzde ise uluslararası, kişilere karşı, topluma karşı, millete ve devlete karşı suçlar olmak üzere sıralanmaktadır. Gazi Üniversitesi Türk Ceza Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, s. 243-596. Yüz kızartıcı ceza kavramı yerine günümüzde yüz kızartıcı suç kavramı tercih edilmektedir. Fakat bu kavram suçun kanuniliği ilkesine aykırı bulunmuş, ahlaki bir kategori olarak vasıflandırılarak hukuk devleti ilkesine aykırı görülmüştür. Makalede, ıslah amacı öne sürülerek Osmanlı kaynaklı klasik bir ıstılah şeklinde sunulsa da, aslında modern ceza hukukunun kavramsallaştırdığı bir kategoridir. Selman Dursun, “Yüz Kızartıcı Suç Kavramı”, *Polis Dergisi*, Sayı: 36, 2003, s. 441-447. Düello uygulamasının 14. yüzyıl Fransa’sında görülen bir örneğinin incelendiği ve meselenin yargılama

Tazir suçlarında “suçun şahsileştirilmesi” ilkesi etkin bir şekilde gözetilmektedir. Hakim veya hükümdar, taziri tatbik edeceği zaman suçun mahiyetine ve suçlunun durumuna bakarak uygulayacağı müeyyideye karar verir. Burada gerekirse birden fazla tazir cezasını somut olaya uygulayabilir. Üst sınır olarak hadlerin sınırı belirlenmiştir. Böylelikle fıkhen ceza türleri arasında bir normlar hiyerarşisinin mevcut olduğundan bahsedilebilir. Elbette buradaki sıralama nitelik açısından şeriat hükümlerine göre yapılan bir derecelendirmedir.¹⁰⁷

Tazir ile had arasında bazı farklar bulunmaktadır. Tazir cezasını tatbik hükümdara bağlı iken hadlerde bu husus bizatihi şeriatın tekelindedir. Tazir, terbiye maksadıyla temyiz kudretini haiz çocuğa karşı uygulanabilirken hadlerde çocuklar hariç tutulmuştur. Tazir şüphe ile sakıt olmadığı gibi zamanaşımına da tabi değildir, had cezasında ise şüphe direkt olarak cezanın icrasını engellemektedir ve zamanaşımına tabidir. Tazirde şahitlik açısından cinsiyet ayrımı gözetilmez iken had cezalarında gözetilir. Tazir cezasında sanığın gözaltı suretiyle hapsi mümkün değildir, zira hapis de bir ceza türüdür. Fakat had cezasının uygulanması maksadıyla sanık hapsedilebilir.

Ayrıca tazirde kefalet müessesesi geçerli iken hadlerde mümkün değildir. Tazirin tövbe ile sakıt olduğu haller bulunmaktadır. Tazirde sulh, ibra ve şefaet edilmesi geçerlidir. Tazirde ikrardan rücu edilemez, fakat had cezalarında bu rücuya suçun sabit olmadığı neticesi bağlanarak ceza tatbik edilmez.¹⁰⁸ Tazir eğer darp şeklinde ise

boyutunun ele alındığı bir çalışma için bakınız: Eric Jager, *Son Düello: Ortaçağ Fransa'sında Suç, Skandal ve Düelloyla Yargının Gerçek Hikayesi*, (Çev: Uğur Gülsün), İthaki Yayınları, 2021.

¹⁰⁷ Suçun şahsiliği ilkesi, şer'i hukukun üzerinde en çok durduğu ceza hukuku ilkelerindendir. Bilmen, *a.g.e.*, s. 3/325. Bu konudaki vurgu fıkhnın ceza hukukuna bir katkısıdır. Meselenin şer'i dayanağı için *Vedâ Hutbesi* olarak bilinen metnin hadis kaynaklarında zikredilen versiyonlarına bakılabilir. Bünyamin Erul, “Vedâ Hutbesi”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 20 Mayıs 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/veda-hutbesi>.

¹⁰⁸ İkrarın itiraf müessesesi üzerinden işkence suçunun yaygınlaşmasına yol açtığı modern ceza hukukunun kilise hukukuna yönelttiği bir eleştiridir. İkrar alana kadar faile işkence yapılması, günah çıkarmaya benzetilmiştir. Beccaria, *a.g.e.*, s. 75-88. Had cezaları bu açıdan ikrarı yargılamada başat unsur olarak değerlendirmezken tazir cezalarında ikrardan dönem yoktur. Had cezalarında ise şüphenin izale edilmesi önemli görülmüş, bu sebeple şüphenin varlığına önem verilmiştir. Engizisyon mahkemesinde yapılan 16. yüzyıla ait bir yargılamayı anlatan Ginzburg'un mikro-tarih

darbe sayısı az şiddeti fazladır, had cezasında ise tam tersi uygulanır. Yetki ve görev açısından tazirde vali-yi ceraim (divan-ı mezalim yetkilisi), eş ve kölenin sahibi de yetkili iken had cezasında yalnızca hükümdar ve hakimler yetkilidir. Tazirde hükümlerin içtimaı mümkün değildir.¹⁰⁹

Tazir hükümleri çerçevesinde, Fatih'in *Kanunnamesi* 'nin belirli bir sistematığe sahip olduğunu söylemek mümkündür.¹¹⁰ Örfi bir düzenleme içerik ve usul yönüyle belirli bir serbestlik ile hareket ederken uygulama açısından meşruiyeti sağlamak adına şeriatın gerekliliklerini de gözetmektedir. Örfi-şer'i hukuk ilişkisini değerlendirdikten sonra yapılan düzenlemelerin kendi içerisindeki hiyerarşisine de bakmak gerekir.

İlk dönem ceza mevzuatında suçların ve nitelikli hallerinin ayrı başlıklar altında düzenlenmesi sebebiyle hukuktaki nitelikli hal müessesesini açıklamak gerekmektedir. Nitelikli hal kısaca, bir suçun temel halinden daha ağır şekilde cezalandırılmasını gerektirecek bir fiilin işlenmesidir. İşlenen fiil temel suçun özelliklerini barındırsa da kapsamı itibariyle onu aşan ve farklı bir biçimde müeyyideye tabi tutulmayı hak edecek ağırlıktadır. Suçun temel haline örnek olarak kasten öldürme fiilinin cezası ceza mevzuatında belirlenmiş iken bu suçun kanunun silah kabul ettiği bir alet ile işlenmesi halinde her ne kadar suç gayesine ulaşmış olsa da daha ağır bir müeyyide öngörülmüştür.

araştırmasında, Menocchio'nun işkence yoluyla ikrara zorlandığı görülmektedir: Carlo Ginzburg, *Peynir ve Kurtlar*, Çev: Ayşen Gür, Metis Yayınları, İstanbul 2019.

¹⁰⁹ Bilmen, *a.g.e.*, s. 3/326-329. Divan-ı mezalim kurumu aşağıda açıklanmaktadır.

¹¹⁰ Kanunname, bir mukaddime ve üç bab üzere hazırlanmıştır. “*Ahvâl-i cerâyim ve eh-i mansıba ta'yîn olunan mahsûlâtı ve elkabları beyânındadır*” başlığını taşıyan üçüncü bapta ceza hükümleri düzenlenmiştir. Siyasi bir hüküm olması sebebiyle kardeş katli maddesi ceza hükümleri başlığı altında değil, “*Umûr-ı saltanata müte'allık tertîb ü âyîn beyânındadır*” başlıklı ikinci bapta düzenlenmiştir. Bu bilinçli tercih kardeş katli hükmünün ardındaki hukuki zihniyeti yansıtmaktadır. Mehmed II, *a.g.e.* Mukaddime'de bahsedildiği üzere, “*herkes müstefid olmak için ıstılah ı ibâretten ferâgat olunmuştur*” denilerek sade bir dil tercih edilmiştir. Ayrıca genel hükümler içermesi, vezir ve nişancının dahliyle bürokratların kanunkoyucu olarak paylarının olması ile örf ve adet hukukunu yazılı hale getirmesi, uzun yürürlük süresi birlikte değerlendirildiğinde, kanunlaştırma tarihimiz açısından anayasacılık tarihine *Gülhane Hatt-ı Hümayunu*'ndan daha fazla katkı sağladığı söylenebilir.

Fakat ilk dönem ceza mevzuatında nitelikli hale dair teorik zemin yeterince oluşmadığı ve yukarıda bahsi geçen merkezi devlet otoritesinin tesisi ile beka kaygısının yapılan düzenlemelere tesir etmesi sebepleri ile suçların temel halleri ve nitelikli halleri ayrı maddeler halinde kanunlarda yer almıştır. Ayrıca bu ceza kanunlarının önemli gerekçeleri olarak görülen rüşvet benzeri suçlarda, toplumdaki bu büyük problemi çözmek için kanun koyucu rüşvetin bütün hallerini ayrı ayrı düzenleyerek teferruatlı bir suç tanımı ile bu suçu engellemek istemiştir. Detayları dördüncü bölümde yer almaktadır.

Hukuk tekniğinin bir başka konusu dayandığı felsefi zemin ve kullandığı üst dilin niteliğidir. Burada kast edilen hukukun inşa sürecinde mantık düzleminde mi yoksa matematik düzleminde mi ilerleyeceğidir. Peki bu tercihin sonuçlarını tarihsel süreçte okumak mümkün müdür? Bunun için fıkıh mirasının tercihine göz atmak gerekecektir. Fıkıh, kitap, sünnet ve icma kaynaklarının dilsel analizi yoluyla içtihatlarını inşa etmesi sebebiyle mantık düzleminde bir inşa faaliyetine daha yakındır. Hükümlerin asıl kaynaklardan çıkarılması dilin varlık alanı içerisinde mantık kaideleri uyarınca yapılır.

Öte yandan çıkarılan hükümlerin somut olaya uygulanması için analitik düşünme ve matematiksel bir planlama gerektiği aşîkardır. Basit bir örnek olarak matematik ilimlerin şer'i meşruiyeti için misal verilen feraiz bilimi öne sürülebilir. Feraiz biliminde kaynaklarda yer alan mirasa ilişkin hükümler matematik vasıtası ile belirli bir akıl yürütme neticesinde somut olaya tatbik edilir. Bu da matematiğe şer'i bir destek sağlamasının yanında hukukun matematiksel düzlemde uygulama esaslı inşasına örneklik teşkil eder. Dikkat edilirse, burada geometrik düşünme metodundan ve kartezyen felsefeden farklı bir yol tarif edilmektedir.

Klasik medrese müfredatında hukukçular çok ciddi bir dil eğitiminin yanında sağlam bir klasik mantık eğitimi almaktadırlar. Doğal olarak hüküm vermek noktasında mantıkî bir meleke kazanarak mezun olmaktadır. Matematik eğitimi ise belirli eserler üzerinden, o dönem matematiğin alt dalları olarak bilinen geometri, aritmetik,

cebir ve belirli yerlerde astronominin okutulması şeklinde olmuştur. Bir diğer alt dal olarak müzik eğitimi daha ziyade medrese dışında saray, konak ve tekkelerde verilmektedir. Matematiksel düşünceye yabancı olmayan hukuk sistemi kendisini mantık temelli konumlandırması sebebiyle dünyaya ve olaylara yaklaşımı bu bakış açısı ile olmuştur. Daha basit bir ifade ile, manzaraya nazar etmek için kullandıkları alet klasik mantık bilimidir.¹¹¹

Nova scientea (yeni bilim) ile birlikte Avrupa’da geliştirilen yeni dünya anlayışının temeli ise mantıkî değil matematiksel-mekanik bir dünya tasavvuruna dayanmaktadır.¹¹² Haliyle böyle bir tasavvurun temelinde dilsel analiz metotları değil, geometrik, cebirsel ve aritmetik düşünme usulü bulunmaktadır. Descartes ile belirli bir seviyeye ulaşan bu usul, fizik bilimi üzerinden ifadesini Newton ile bulmuşken felsefi gramerinin tamamlanması için Kant’ı (1724 – 1804) beklemek gerekecektir. Böyle bir düşünme temelinin hukuka yansması da Machiavelli (1469 – 1520) tarzı pragmatik bir anlayış ile pozitivizmin katı kuralları arasında salınan bir hukukbilimin doğması olmuştur.¹¹³

¹¹¹ Bu fıkıhın teşekkül döneminin bir eseri değildir. Teşekkül döneminde mantığa dayanmayan dilsel analiz metotları ile özellikle rey hukukunun somut olay temelli akıl yürütmeleri ve kurgusal mantığı tesirli olmuştur. Gazzali (1058 – 1111) ile birlikte eleştirisi ile birlikte meşruiyet kazanan klasik mantık anlayışı, fıkıh eğitiminin vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Zira, “*mantık bilmeyenin ilmine güvenilmez.*” sözü aynı zamanda bir fakih olan Gazzali’ye aittir. Ömer Türker “Gazzâlî Sonrası Kelâm Geleneği”, İDA, Erişim tarihi: 20 Mayıs 2025, <https://islamdusunceatlası.org/gazali-sonrasi-kelam-gelenegi-kelam-ekollerinde-revizyonlar-ve-yeni-esarilik>.

¹¹² Bu kavramın bir bilim ıstılahı şeklinde kullanımı 16. yüzyıla dayanmaktadır. İtalyan matematikçisi Niccolo Tartaglia (1499- 1557), 1537 yılında yazdığı balistik hesaplamalarını içeren eserine *Nova Scientia* (Yeni Bilim) adını vermiştir. Öklid’in (M.Ö. 3.yy) aksiyomatik yöntemini kullanarak topçular için mümkün olan en uzak mesafeye yüksek isabet oranı ile atış yapmanın imkanını araştırmıştır. Bu ihtiyaç bütün bilimsel ihtiyaçlar gibi arkasında askeri ve siyasi vb. başka sebeplere de dayanmaktadır. Ayrıntılar için: Vural Başaran, “Bilim ve Teknoloji İlişisine Dair Tarihsel Bir Perspektif”, *Üniversite Araştırmaları Dergisi* Sayı: 4, 2021, s.30-35.

¹¹³ Elbette bu sarkaç için seçilen iki tepe noktasına pek çok örnek verilebilir. Fakat bu çalışma tarihi bir süreci ele aldığı için bilinçli olarak kronoloji temelli iki örnek verilmiştir. Ayrıca Beccaria’nın eserinde bilimler hakkında bir bölüme yer vermesi ve burada insanlığın bilim tarafından aydınlatılması halinde suçu ve cezasını hesaplayabileceğini belirtmesi şüphesiz yeni bilgi anlayışının ceza hukukuna yansmasıdır. İyi yasaların bilinçli insanların sayılarını artıracığını ve bunların cehaletin doğurduğu suçlardan uzak duracağını öngörmektedir. Beccaria, *a.g.e.*, s. 205-209. Sarkacın Machiavelli kısmı için: Machiavelli, *a.g.e.*, s. 56-219. Kant’ın felsefi olarak gramerini izah için; Durallı, s. 33-99.

Bu tip bir hukukun ayırt edici unsurlarından birisi, somut olayların değerlerden soyutlanmasının kolaylaşmasıdır. Bu hal her ne kadar mantık düzleminde de mümkünse de, dilin yapısı gereği soyutlama işlevinde her zaman değer yükünü göz ardı etmek mümkün görünmemektedir. Fakat kendisine yeni bir dil oluşturan matematiksel düşünmede adeta bir kavram matematiği şeklinde kurulan kanunlar, biçimlerin de dayatması ile hukuku bir üst dil olarak kurgulamaya elverişli hale getirmiştir. Bu anlayışın Devlet-i Aliye'ye yansımaları çalışmanın sınırlarını aşması sebebiyle yalnızca temas edilerek anlatılmıştır. Temasın mecburiyeti, pozitif hukuk anlayışı ile Kıta Hukukunu metodlarından etkilenen Osmanlı ceza hukuku zihniyetini daha iyi inceleyebilmekten doğmuştur.

3. CEZA HUKUKU AKTÖRLERİ

*“Milliyeti nısyân ederek her işimizde
Efkar-ı frengiye tebaiyyet yeni çıktı”
-Ziya Paşa-¹¹⁴*

3.1. Merkezî ve Temsilî Bir Aktör: Padişah

¹¹⁴ Hasan Gümüsoğlu, “Modernleşmenin Osmanlı Toplumunun İnanç Yapısı Üzerine Yaptığı Bazı Etkileri”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16, 2010, s. 86.

Dördüncü bölümde, ilgili kanunun tanziminde etkili olan isimlere yeri geldikçe atıf yapılacaktır. Bu kısımda hedefimiz, Türk hukukunun zihniyet değişiminde çalışmamız açısından etkili olan isimlere çalışmanın sınırları içerisinde temas edilmesi, bir hukuk aktörünün kanun metninin hazırlanmasını tesirinin elden geldiğince ortaya konulmasıdır. Ayrıca direkt olarak olmasa dahi, yaptıkları ile zihniyeti etkilemiş ise, etkisi oranında bahsedilmiştir. Bunun için kanunların yanı sıra, ferman, sefaretname, layiha, siyasetname, edebi eserler ve gazetelere de başvurulmuştur.¹¹⁵

Osmanlı Devleti'nde bir ceza düzenlemesinin hazırlık, yayınlanma ve uygulanma aşamalarında birden çok aktörün etkili olduğunu görmekteyiz. Padişah başta olmak üzere, sadrazam, nişancı, şeyhülislam, kazasker, müftü, kadı ve naib klasik dönemdeki ceza hukuku aktörleridir.¹¹⁶ 18. yüzyıl sonlarında yeni tip kanuni düzenlemelerin dünyada ve Devlet-i Aliye'de yürürlüğe girmesiyle birlikte bu düzenlemeler üzerinde etkili olan aktörler de değişmiştir. Öncelikle kanunlaştırma hareketlerinin fikri düzeyinde sefirlerin ve daha sonra hariciye görevlilerinin ortaya koyduğu sefaretname ve layihaların etkisi artmıştır.

Dönemin ilk padişahı 1808 yılında tahta çıkan Sultan II. Mahmud'dur. II. Mahmud (1808 - 1839) otuz bir yıllık uzun saltanatını, Devlet-i Aliye tarihi açısından kritik bir dönemin etkili bir hukuk aktörü olarak geçirmiştir.¹¹⁷ Yapılan düzenlemelerin çokluğu ve çeşitliliği açısından Fatih dönemi ile kıyaslanabilir. Fakat bütün bu değişime rağmen genel mahiyette bir teşkilat kanunnamesi düzenlenmemiştir. Bu dönemde yapılan önemli hukuki ve cezai düzenlemeler şu şekildedir:

1- Sened-i İttifak (1808)-Âyanlar

¹¹⁵ Sefaretnameler hakkında çalışmalar için bakınız: Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Bekir Sıtkı Baykal (Haz.), TTK, Ankara 1968, s. 14-46., Hasan Korkut, "Osmanlı Sefaretnâmeleri Hakkında Yapılan Araştırmalar". Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Sayı: 2, 2003, s. 491-512.

¹¹⁶ Osmanlı dönemi hukuk aktörleri için: Aydın, *a.g.e.*, s. 123-141. Kadının konumu ve görevi için: Ortaylı, (2020), *a.g.e.*, s. 19-40.

¹¹⁷ II. Mahmud ve Abdülmecid dönemleri için faydalanan çalışmalar: Bakır, *a.g.e.*, Gencer, *a.g.e.*, Beydilli (2022), *a.g.e.*, Beydilli (2003), *a.g.e.*, Gürgen, *a.g.e.*, Yeşil ve Çelik, *a.g.e.* s 163-213. Ortaylı, (2018), *a.g.e.*, s. 91-269. Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix Yayınevi, İstanbul 2006., Maarif Vekaleti, *Tanzimat I*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940. Cevdet Küçük, "Abdülmecid", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 25.05.2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulmecid>.

- 2- Kal'a-i Sultâniyye Antlaşması (1809)-İngiltere
- 3- Bükreş Antlaşması (1812)-Rusya
- 4- Akkirman Antlaşması (1826)-Rusya
- 5- Müsaderenin İlgasına Dair Emr-i Âli (1826)
- 6- Eşkinçi Layihasına İlişkin Hüccet-i Şer'iyye (1826)
- 7- Edirne Antlaşması (1829)-Rusya
- 8- Hünkâr İskeleyi Antlaşması (1833)-Rusya
- 9- Baltalimanı Muahedesi (1838)-İngiltere,
- 10- Askeri Ceza Kanunu (1837)
- 11- Tarik-i İlmiye Ceza Kanunnamesi (1838),
- 12- Memurine Dair Ceza Kanunnamesi (1838).¹¹⁸

Görüldüğü üzere yapılan büyük çaplı düzenlemelerin içerisinde ceza hukukunun payı oldukça fazladır. II. Mahmud ceza zihniyeti açısından kıyasladığımız Fatih döneminden dahi etkin bir politika izlemiştir. Öncelikle burada yapılan ilga ve kanunlaştırma faaliyetinin kanun-ı kadimin kendisini yeniden üretmesi değil, bizatihi tasfiye edilmesi olduğunu belirtmeliyiz. Yeniden üretme, bir bütün olarak yürütülen merkezileşme politikasına teşmil edilebilir.

Fakat ceza hukuku zihniyetinde siyaseten katl, müsadere gibi hukuki müesseselerin kaldırılması, hediye-rüşvet olgusunun sona ermesi için önleyici ve bastırıcı hükümlerin düzenlenmesi gibi hususlar cedide yer açmak için kadimin tarih sahnesinden tasfiyesi anlamına gelmektedir. Yapılan müdahalenin klasik örfi hukukun reorganizasyonu olduğuna dikkat edilmelidir. Kanun metinlerinde şer'i gerekçeler üzerinde titizlikle durulmaktadır. Bu açıdan 1838 öncesi dönem için şer'i hukukun payının örfi hukukun klasik haline nazaran tesirini artırdığını söyleyebiliriz. Şer'i hukuk söylem ve mevzuat olarak kuvvetini muhafaza etmektedir. Fakat bu

¹¹⁸ Yukarıdaki tarihi belgeler aynı zamanda birer normatif düzenlemedir. Direkt olarak padişah tarafından tanzimi kast edilmemiştir. II. Mahmud döneminde Devlet-i Aliye'nin hukuk aktörü bir devlet olarak yer aldığı milletlerarası antlaşmalar ve iç hukukta yürürlüğe koyduğu düzenlemeden önemli olanlar sıralanmıştır. Ayrıca *Tanzimat Fermanı* her ne kadar Abdülmecid döneminde ilan edilse de fikri açıdan II. Mahmud dönemine ait olduğu muhakkaktır.

vaziyet çok uzun sürmeyecek, iktidar 1838 sonrası modern hukuk devletine geçiş hamlesi için şeriata nispetle örf olarak adlandırılabilir pek çok düzenleme yapacaktır. Bütün bunların arkasındaki moral kaynağı, 1826 yılında yeniçeriliğin ilgası, Mısır meselesi, Yunan bağımsızlığı gibi iç siyasetin gündemleri ile dönem boyunca hissedilen dış baskının büyüklüğüdür.

Sultan Abdülmecid (1839 - 1861), Tanzimat meclisleri vesilesiyle oluşan yeni hukuk sistemi açısından kritik bir devrede tahta geçmiştir. Şöyle ki, anayasal gelişmeler tarihi ve hukuk zihniyeti açısından son üç asırlık zaman diliminde ilan edilen ve çalışmamızda ele alınan *Tanzimat Fermanı* ve *Islahat Fermanı* Sultan Abdülmecid dönemi eserleridir. Genel teşkilat düzenlemesi açısından selefenden daha kapsamlı düzenlemeler yapmıştır. İlk dönem ceza kanunlarında yer verilen idari hükümlere bakıldığında da aynı durum görülür.

Fakat buna rağmen kanunkoyucu vasfının üzerinde pek durulmamaktadır. Şüphesiz bunun sebebi bir padişah olarak merkezi kudreti ile birlikte Tanzimat meclislerinin teşri salâhiyeti sebebiyle temsili rolünün öne çıkmasıdır. Yine de bu temsili rolü iyi tahkik etmek gerekir. Zira askeriye-mülkiye-ilmiye sınıfları, oluşmaya başlayan kamuoyu ve milletlerarası siyaset nezdinde yapılan hukuki düzenlemelerin meşruiyetinin sağlanması, devletin başı olarak padişahın tavrı ile yakından ilgilidir. Döneminde yapılan önemli normatif düzenlemeler şu şekildedir:

- 1- Tanzimat Fermanı (1839)
- 2- Ceza Kanunnamesi (1840)
- 3- Londra Antlaşması (1840)-İngiltere, Avusturya, Prusya, Rusya
- 4- Londra Boğazlar Antlaşması (1841)-İngiltere, Avusturya, Prusya, Rusya, Fransa
- 5- Tensikat-ı Celile-i Askeriye Kanunu (1841)
- 6- Polis Nizamnamesi (1845)
- 7- Balta Liman Konvansiyonu (1849)-Rusya
- 8- Ticaret Kanunu (1850)
- 9- Kanun- Cedit (1851)
- 10- Men-i İrtikab Kanunnamesi (1855)

- 11- Paris Antlaşması (1856) -İngiltere, Avusturya, Prusya, Rusya, Fransa, Sardunya
- 12- Islahat Fermanı (1856)
- 13- Ceza Kanunnamesi (1858)
- 14- Arazi Kanunnamesi (1858)

Ceza kanunları açısından II. Mahmud’a nispeten daha yoğun bir kodifikasyon faaliyeti yürütülmüştür. Bunun sebebi tanzim edilen kanunların, *Tanzimat Fermanı* ile vaat edilen toplumsal düzeni sağlayamadığına yönelik iç ve dış tenkitlerdir. Kanun metinleri dönemin şekli ve maddi unsurlarını taşımak, usulüne uygun şekilde yürürlüğe konulmak ve uygulanmak tarafları ile değerlendirildiğinde geçerli şartları haiz, meşru normlardır. Şüphesiz Abdülmecid döneminde, kendisinden önceki cezai düzenlemelere bakılarak modern kanun fikrini daha iyi aksettiren kanunlar tanzim etmiştir.

Tanzimat Fermanı’nda ve hemen öncesindeki ceza kanunlarında modern kanun fikri çerçevesinde yapılan yeni normlara uyulmasına ilişkin vurgu, hukuk devleti anlayışının kanunlar üzerinden kanun-ı kadimde kendisine yer bulmaya başladığını gösterir. Hukuk devletinin felsefi kökeninde yasacılık(normativizm) görüşü bulunmaktadır. Bu görüşü özetleyen Schmitt; Antik Yunan şairi Pindaros’un(M.Ö. 518 - M.Ö. 438) *nomos basileus*(kral olarak nomos) ifadesinin zamanla dönüşüme uğrayarak *Rex*(kral)- *Lex*(yasa) arasındaki ilişkinin yasa lehine bozulması ve yasaların hükümlerliliği anlayışının doğması neticesinde ortaya çıktığını belirtir.

İktidar sahibi kralın dahi yasalar karşısında boyun eğme mecburiyeti, 1787 tarihli Amerika Birleşik Devletleri anayasasına hakim ilke olan “*goverment of law, not men (insanların değil, yasanın yönetimi)*” şeklinde tezahür etmiştir. Burada normlar hiyerarşisini savunan Kelsen’e getirilen eleştiri, iktidarın denklemden çıkarılması halinde normların bir üst norm kalmayınca kadar hiyerarşi kurması ve neticede ortaya ‘normların normu’ fikrinin çıkmasıdır. Böylelikle hukuk, kendi parçası olan kanunlar eliyle tarif edilir hale gelmiştir. Hukuk devleti, böylelikle yasa devletine (*Gesetzstaat*) dönüşmüş olur. Halk ile devlet arasındaki ilişkinin meşruiyet kaynağı

dahi artık yasadır. Böylelikle nomos kelimesi norm ve kanun kavramlarının dışına çıkarılamaz hale getirilir.¹¹⁹

Dönemin iki padişahının hukuki tasarruflarına bakıldığı takdirde; modern bir hukuk devletine geçiş konusunda kararlı olduklarını, bu süreci şer'i gerekçelerle meşru gördüklerini, modernleşme yanlısı Tanzimat ricalini ve Tanzimat meclislerinin hukuki düzenlemelerini bu sebeplerden desteklediklerini söyleyebiliriz. Kendilerine rağmen yapılan bir modernleşme süreci anlatısı ise romantik bir tarih okuması olarak kabul edilebilir. Zira merkezileşme politikaları ile kanun devleti, modern devletin tahakkümü ile ceza hukuku düzenlemeleri birbirlerinin karşısı olgular değil, farklı açılardan birbirlerini destekleyen tarihi süreçlerdir.¹²⁰

Devrin ayırt edici özelliği ise Devlet-i Aliye'nin klasik döneminde görülmediği kadar diğer aktörlerin etkin olmasıdır. Nişancı Leysîzâde Mehmed Efendi'nin ve Karamanî Mehmed Paşa'nın *Kanunname*'ye sağladığı katkı ile Ahmed Cevdet Paşa'nın komisyon marifetiyle 1274/1858 tarihli *Ceza Kanunnamesi*'ni tanzim etmesi arasında şüphesiz epey fark vardır. İktidar olarak padişahın müdahalesini, geçmiş örfi hukukun tesir kudretini ilkinde açık bir şekilde görmekteyiz. İkincisinde ise bırakınız Osmanlı dönemini, İslam tarihinde dahi daha önce yapılmadığı şekilde Müslüman olmayan bir ülkenin ceza kaideleri, belirli ölçüde artık vatandaş olarak tavsif edilen tebaaya uygulanmak üzere değerlendirilmektedir.

¹¹⁹ Eleştiri için: Schmitt, *a.g.e.*, s. 36-48. Stolleis, Schmitt'in eleştirilerini haklı bularak yasanın mutlaklaştırılmasına karşı çıkmaktadır. Ayrıca hukuk devleti anlayışının tanrısallaştırılmış yasalar yoluyla anayasa kavramı üzerinden inşa edildiğini ifade etmektedir. Kavramın "government by law not by men" şeklindeki kullanımı ve "yasanın gözü" kavramı ile ilişkisi için: Stolleis, *a.g.e.*, s. 48-51. Bu sert yasa odaklı devlet anlayışına karşı Thomas Hobbes tarafından ilk kez modern şekilde ifade edilen kararcılık anlayışı ise, iktidarın erk sahibi olarak yasayı, düzeni ve devleti belirlediği hukuk sistemini ifade eder. *Bellum omnium contra omnes des homo homini lupus*(Herkesin herkes ile savaşı, insan insanın kurdudur.) şeklinde tasvir edilen doğal düzensiz halden *societas civilis*(yurttaşlar toplumu) haline gelebilmek ancak iktidarın iradesi ile mümkün olabilir. Schmitt, *a.g.e.*, s. 48-52. Hobbes'un mutlak egemenlik vurgusu için: Hobbes, *a.g.e.*, s. 153-154.

¹²⁰ Beka kaygısı, padişahları yeni yöntemleri benimsemeye iten bir başka etkendi: "*Amaç, yine İstanbul merkezli, kadim köklerle ilişkili ama cedid bir yer arayışıdır. Bu arayış, Nizam-i cedid'i olanaklı kılacak; ancak bekâ kaygısı, arayışın önüne geçince Tanzimat'la birlikte nazarî arayış, tatbikî çözüme dönüşecektir.*" İhsan Fazlıoğlu, "İstanbul'dan Varlık, Var-olan ve Yokluk'a Kadim bir Nazar", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 101, 2010, s. 128-140.

Bu hususta padişahın rolü ise ilkinde nispetle onaylama ve destek makamı olarak temsilî kalmaktadır. Bu yüzden Tanzimat meclislerinin rolünü aktarırken şura, kurultay, Divan-ı Hümayun, Meclis-i Meşveret gibi klasik dönem meclis yapılanmaları ile mukayesesi yapılmakta, fakat aradaki belirgin fark da göz önünde bulundurulmaktadır. Nitekim, girişte belirtildiği üzere cezalandırma yetkisinin tarih boyunca önemi açıktır. Bu yetkiyi haiz bir normu tanzim edip yürürlüğe sokmak ve hatta yargı makamı olarak uygulamak da ceza hukuku zihniyeti açısından önemli olsa gerektir.

3.2. Bir Kanunkoyucu Olarak Tanzimat Meclisleri

Dönemin devlet mekanizmasındaki değişim ihtiyacını ve bürokratik yapı başta olmak üzere bu değişimi Ahmed Cevdet Paşa *Maruzât*’ın başında bütün dönemi kapsayacak biçimde özetlemektedir. Özellikle meclislerin oluşumundan önce yapılan reformların 1826’ya kadar geriye giden seyrini anlamak için Paşa’nın dönem zihniyetini tasviri önemlidir:

“Turûk-ı seyfiyye ve ilmiyye ve kalemiyye ricâli liyâkat ve kifayetçe yekdiğeriyle mütenâsib olarak umûrî devleti idâre edegelmış oldukları hâlde, kavânîn ve nizâmât-ı devlete inhilâl gelerek her şey çığırından çıkdığı cihetle, Yeniçeriler gem almaz ve harekât-ı isyânîyyeden hâlî kalmaz oldular. Binâen-aleyh Sultan Mahmud Hân-ı Adlî hazretleri eski askerî ocakları ilga etdi ve asâkir-i nizâmîyye icâd eyledi. Kalemiyye ricâli içinde Reşid Paşa yetişdi. O dahi Âlî ve Fuad Paşa gibi âdemler yetiştirdi. Merâtib-i ilmiyye ashâbı olan ulemây-ı resmiyyeden ekseri ceheleden iseler de içlerinde Ârif Hikmet Bey ve Rüşdi Molla ve Ârif Efendi gibi fuhûl-i ulemâdan zâtlar olup anlar bu tarîkin şerf ü meziyyetini muhâfaza ediyorlardı.”¹²¹

Klasik dönemde kanunların yürürlüğe girmesi usulünden yukarıda kısaca bahsedildiği için burada tekrar üzerinde durulmamıştır. Yalnızca Osmanlı’da

¹²¹ Ahmed Cevdet Paşa, *Ma’rûzât*, Yusuf Halaçoğlu (Haz.), Çağrı Yayınları, İstanbul 1980, s.3.

parlamento kavramı ile özdeş nitelikte bir meclis bulunmasa da örfî ve şer’i hukuk tecrübesi ile şekillenen bir şura/kurultay mekanizması olduğunu belirtmekle yetinelim. Kuvvetler ayrılığı yahut kuvvetler birliği şeklinde tasvir edilemeyecek, kendisine özgü tarihi süreçlerin sonucunda ortaya çıkan bir hukuki mekanizmanın ürünü olan divan toplantıları çok ince ayrıntıları ile düzenlenmiş protokol ve iç düzenlemeler ile örülmüştür.

Osmanlı Devleti’nin yürütme kurulu olarak Divan-ı Hümayun, temelde törede belirtilen kurultay, İran siyaset anlayışı ve şer’i hukukun şura müessesinin izdüşümüdür. Divan-ı hümayun sınırlı yasama yetkisi, Fatih’e kadar doğrudan Fatih’ten sonra ise dolaylı yürütme yetkisini haiz bir kuruldur. En dikkat çeken tarafı, olağanüstü yargılama makamı olarak yerine getirdiği yargı fonksiyonudur. Padişahın danışma kurulu vasfıyla şura kavramının devamı olduğu düşünülebilir. 19. yüzyıla kadar varlığını devam ettirmiş, II. Mahmud ile birlikte görevlerini ve yetkilerini kabine ve Tanzimat meclislerine bırakmıştır. Meclis-i meşveret kavramı ise etkinliğini yitiren Divan-ı Hümayun’un yürütme fonksiyonunu olağanüstü hallerde yerine getiren bir meclis türü olup zamanla süreklilik kazanmıştır. İşlevi ve yetkileri açısından Meclis-i Meşveret’in şura kurumuyla daha yakın olduğu söylenebilir.¹²²

Ayrıca Tanzimat meclislerinin yargı fonksiyonlarına bakıldığında İslam devletlerindeki olağanüstü kanun yolu niteliğindeki *divan-ı mezalim* kurumunun bu meclisler ile benzerliği bulunmaktadır. Divan-ı mezalim, Meclis-i Meşveret’in olağanüstü yasama-yürütme makamı olmasına mukabil, olağanüstü yargı fonksiyonunu icra etmektedir. Hükümdarın topladığı olağan divanlar ile şura toplantılarının haricinde kökeni İran siyasi düşüncesine ve Cahiliye dönemine

¹²² Divan-ı Hümayun ve Meclis-i Meşveret kurumları hakkında bakınız: Ahmet Mumcu, "Dîvân-ı Hümâyun", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 25.05.2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/divan-i-humayun>. Akyıldız (2003a), a.g.e., Ayhan Ceylan "Bir Danışma Kurumu Olarak Divan-ı Hümayun, İslam' da Şura ve Divan-ı Hümayun'un 'Şura Meclisi' Niteliği", *Yeni Türkiye*, Sayı: 31, 2000, s. 400-417. Tanzimat meclisleri hakkında yukarıda bahsi geçen ve dönemi anlatan kaynaklara ek olarak faydalanılan çalışmalar: Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Döneminde Yüksek Yargı ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye*, B. Arı vd.(Ed.), *Adâlet Kitabı*, Adalet Bakanlığı Yayını, Ankara 2007, s. 207-220. Akyıldız (2003b), a.g.e., Akyıldız (2003c), a.g.e., Samed Atasoy, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Kanunlaştırma Usulü Ve Meclislerin Rolü (1838-1876)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10 Sayı: 2, 2020, s. 245-274.

dayanan olağanüstü yetkileri haiz mezalim divanı, alelade suçların dışında kalan ve toplumu etkileyen konuların görüşüldüğü meclislerdir. İslam'ın ilk dönemlerinde doğrudan halife yönetiminde yapılan divan toplantıları, toprakların genişlemesi ve nüfusun artması sebebiyle bu mahkemeyi/meclisi toplamaya yetkili kadıların başkanlığında yapılmıştır. Bu kurumun süreklilik arz etmemesi ile Tanzimat meclislerinin ilk derece mahkemesi veya temyiz mercii yetkilerini belirli zamanlarda kullanmaları benzer niteliktedir.¹²³

Tanzimat meclislerindeki kadroların çoğunluğunu mülkiyeden yetişme Tanzimat ricali prototipi oluşturur iken ulemanın da hatırı sayılır şekilde yer aldığını görmekteyiz. Bu yeni yasama-yargı organında fonksiyonunu kurumsal olarak yerine getirdiği ve karma bir kadrolaşmaya sahip olduğu için daha çok tüzel kişiliğine vurgu yapılmıştır. Divan-ı Hümayun'un işlerliğini kaybetmesiyle birlikte 1838 yılında II. Mahmud tarafından kurulan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye dönemin en önemli meclisidir. Sultanın Meclis-i Meşveret'i tedricen Meclis-i Vükela'ya çevirmesi daha çok yürütme fonksiyonuna ilişkin siyasi bir hamle iken Meclis-i Vâlâ hem danışma kurulu hem de yasama vazifesini görmesi için oluşturulan karma bir meclis tipidir. Tanzimat meclislerinin kronolojik ve hiyerarşik yapısı kısaca şu şekildedir:

I-Divan-ı Hümayun

II-Meclis-i Meşveret

III-Meclis-i Vükela

IV-Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye (1838)

- 1- Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî (1836)
- 2- Dâr-ı Şûrâ-yı Bâb-ı Âlî (1838)
- 3- Meclis-i Âlî-i Umûmî (1840)

V-Meclis-i Âlî-i Tanzîmat (1854)

VI-Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye (1861)

- 4- Şûrâ-yı Devlet (1868)

¹²³ Divan-ı mezalim kavramı için: Bilmen, *a.g.e.*, 3/12. Maverdi, *a.g.e.*, s. 156-184.

5- Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye (1868)

IX- Meclis-i Meb'ûsân (1877)

Meclis-i Vâlâ üyeleri zamanla sürekli hale getirilen statü hukukuna tabi tutulmuştur. Fakat Meclis-i Vükelâ'nın üyeleri Divan-ı Hümayun ile kıyaslama yapmaya imkan tanıyacak kadar çeşitlilik arz eder: Sadrazam, şeyhülislâm, serasker, Meclis-i Vâlâ başkanı, kabine üyeleri ve kaptan-ı derya. Hükümetin bütün organlarını ve modern devletin hükümet mekanizmasını karşılayacak bir yapıda kurgulandığı görülmektedir.

Meclis-i Âlî-i Umûmî ise Meclis-i Vâlâ'da görüşülen hususların ikinci kez görüşüldüğü sürekli bir meclis olarak 1840'da kurulmuştur. Yalnızca Meclis-i Vâlâ üyelerinden oluşmayan yapısı ve kararları değiştirme yetkisi gözetildiğinde, bir üst meclis olduğu söylenebilir. Meclis-i Vükelâ da aynı şekilde Meclis-i Vâlâ'nın kararlarını değiştirebildiği için yürütme ve üst meclisin yasama ve yargı fonksiyonları üzerinde hiyerarşik üstünlük kurduğu bir modern devletin teşekkül ettirildiği söylenebilir. Meclis-i Vâlâ'nın Tanzimat düzenini korumak ve sürdürmek gayelerini güttüğü söylenebilir. Tabii bu yapılaşma uzun sürmemiş, meclisin banisi Mustafa Reşid Paşa'ya karşı kendi yetiştirdiği Âli Paşa'nın muhalefeti neticesinde 1854 yılında Meclis-i Âlî-i Tanzimat kurularak Meclis-i Vâlâ'nın yasama yetkileri önemli ölçüde budanmıştır.¹²⁴

Bu ikili yapının kararsızlığı, dönemin bir başka etkili aktörü Ahmed Cevdet Paşa tarafından 1861 yılında kurulan Meclis-i Ahkam-ı Adliye ile birlikte nispeten düzene oturmuştur. Yasama ve yargı fonksiyonlarında üst merci olarak kendisini konumlandırması ile hem Tanzimat düzeninin sürekliliğini sağlayacak hem de etkin bir şekilde kanunları hazırlayabilecektir. Yargılama makamı olarak temyiz mercii vazifesi, 1868 yılındaki Şura-yı Devlet ve Divan-ı Ahkam-ı Adliye şeklinde

¹²⁴ Meclis-i Vala'nın Abdülmecid döneminde yeniden düzenlenmesi hakkında Ahmed Cevdet Paşa'nın gözlemleri için: Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 14-15.

ayrılmasına kadar devam edecektir. Nitekim Dördüncü bölümdeki kanunların hazırlanması ve uygulanmasına Meclis-i Ahkam-ı Adliye'ye kanun metninde yapılan atıflar, ceza hukuku zihniyetinin yerleşmesinde Tanzimat meclisleri arasında başat rolün Meclis-i Ahkam-ı Adliye'ye ait olduğunu gösterir.

Modern kanun fikrinin Devlet-i Aliye'ye esas olarak Ebubekir Ratib Efendi ve Sadık Rifat Paşa üzerinden kameralizm politikasının aktarımı yoluyla girdiğinden ikinci bölümde bahsedilmiş idi. Dolayısıyla ceza hukuku zihniyeti açısından modern dönemin zihniyet bazlı başlangıcı esas olarak Sadık Rifat Paşa'nın 1837-1839 yılları arasında Hariciye Nezareti'ndeki görevlendirilmelerinde aranmalıdır. İlk dönem kanunlaştırma çalışmaları için Mustafa Reşid Paşa'nın ve kurucusu olduğu Meclis-i Vâlâ'nın 1838-1854 arası etkinliğini takiben 1861-1868 yılları arasındaki süreci Ahmed Cevdet Paşa ve Meclis-i Ahkam-ı Adliye devralmıştır.

Genel olarak Tanzimat meclislerinin karışık görünen görev ve yetki dağılımının sebebi, yerine ikame edildiği Divan-ı Hümayun'un birden fazla fonksiyonu icra eden bütüncül yapısı ile modern devletin karmaşık bürokratik ağının gereklilikleri şeklinde özetlenebilir. İlk için kısmi ihtisaslaşma ile görev dağılımı usulü izlenirken ikincisi için tedricen modern meclis tiplerinin yürürlüğe konulması gerekecektir.

Yerel meclisler ise vilayet merkezlerinde toplanan ve yerel problemleri çözen meclisler ile gayrimüslim cemaatlerin devlet tarafından kendilerine sağlanan imtiyaz nisbetinde toplandığı meclisler olarak iki başlık altında ele alınabilir. Bu meclisler ceza hukuku açısından kısmen mahkeme hüviyetinde oldukları için önemli olup ancak yerel düzenlemeleri uygulamakla mükelleftir. Dolayısıyla genel bir cezai müeyyide uygulanacağı zaman merkezi devletin mevzuatına göre hareket ederler.

Tanzimat ricalinin yenilikler karşısındaki tavrını pür yenilik yanlısı şeklinde algılamamak gerekir. Burada da kanun-ı kadim yanlıları ile kanun-ı cedidi savunanlar arasında bir gerilim mevcuttur. Bu gerilim, yapılacak kanuni

düzenlemelerde yaşanan zamana devlet tarafından verilecek cevabın hangi kaynaklara müstenid şekilde tanzim edileceğini belirlemektedir. Alman hukuk düşüncesinin ve toplum yapısının Fransız Devrimi sonrası yayılan liberal düşünceler ve akabinde Napolyon dönemi kanunlaştırma hareketine karşı bilinçli yahut bilinçsiz 19. yüzyıl boyunca reaksiyon göstermesi benzer bir tepki, Devlet-i Aliye içerisinde idari ve siyasi kadrolar arasında görülmektedir.¹²⁵

Tanzimat meclisleri ve parlamento mukayesesi yapıldığı takdirde, yukarıda bahsedilen tarihi süreklilik göze çarpmaktadır. Kanunkoyucu ve uygulayıcı olarak önem kazanan Tanzimat ricali, padişahların desteğini de alarak bu meclislerde ulema ile birlikte görev almış, git gide öne çıkarak kanuni düzenlemelerin yapılışında belirleyici aktör haline gelmişlerdir. Tanzimat meclislerinin hukuk zihniyeti mirası, gelecekteki yüksek yargı organlarının ve Meclis-i Mebusan'ın yargı ve yasama fonksiyonlarının kökenini oluşturması açısından da önemlidir. Bu fonksiyonları ne kadar yerine getirebildiği ayrı bir araştırmanın konusudur.

3.3. Fakıyân-ı Rum'dan Ulema-yı Hukuk'a

Başlıkta yer alan “fakıyân-ı rum” tabiri, fakihler zümresi içerisinde bilhassa 13. yüzyıldan itibaren diyar-ı rum olarak tasvir edilen Anadolu coğrafyasında yaşayanları belirtmek için kullanılmıştır.¹²⁶ Osmanlı daha kuruluşundan itibaren bir hukuk düzeni kurmaya gayret etmiş, bunun için ulemayı devlet görevlerinde en üst kademelere kadar görevlendirmiştir. Dolayısıyla kaynaklarda bahsedilen ve Aşıkpaşazade'deki dörtlü tasnifin dışında yer alan fakihler sınıfı, ayrı bir zümre olarak ceza hukuku zihniyetinin belirleyici unsurudur.¹²⁷

¹²⁵ Kanunlaştırma karşıtı Alman hukuk ve siyaset düşüncesi ile Savigny'nin bu konudaki görüşleri için Schmitt, a.g.e., s. 64-73.

¹²⁶ Kavramın “fakihân-ı rûm” şeklinde kullanımı ve kuruluş devrindeki seyri için: Haşim Şahin, *Fakihan-ı Rum: Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Fakihler*, S. Kaya ve Şahin (Ed.), a.g.e., s. 27-52.

¹²⁷ Osmanlı'da ulema zümresi hakkında faydalanan çalışmalar için: Mehmet İpşirli, *Osmanlı İlmiyesi*, Kronik Kitap, İstanbul 2021. Fazlıoğlu (2017a), s. 1-68., Fazlıoğlu (2025), a.g.e.. Abdurrahman Atçıl, *"Osmanlı Devleti'nin Ulemâsı"/ "Osmanlı Âlim-Bürokratlar Sınıfı"*, Ömer Mahir Alper vd. (Ed.), *Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası*, Klasik Yayınları, İstanbul 2015, s. 265-282., Mehmet Gel, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Fakihler Ve Tursun Fakih”, *Yayımlanmamış*

Fakihlerin etkinliğinden bahsedilirken bu olgunun Osmanlı devri boyunca aynı şekilde ele alınamayacağını belirtelim. İpşirli'nin deyimiyle, 14-15. yüzyıllarda padişah nezdindeki yüksek konumla birlikte ulema, devlet yönetimine karşı “müstağni tavır” içerisindeydi.¹²⁸ Özellikle Fatih *Kanunname*'sinde devlet içerisindeki güçlü konumu belirlenen ulema, şeyhülislamın riyasetinde karar mekanizmalarında yer almaya, ilmiyeden yetişmesi istenilen nişancının nezdinde örfi hukukta tesirli olmaya başlamıştır. Ulemanın görüşü ekseri Sünni-Hanefi hukuk paradigması içerisinde yer almıştır. Bu yapı 16. yüzyıldan itibaren bazı açılardan bozulmaya başlarken ulemanın tesiri de kendisini alim-bürokrat tipi ile İslam dünyasındaki klasik ulema imajından farklı yeni bir tipolojiye bırakmaya başlamıştır.¹²⁹

18. yüzyıldan sonra, dünyada yaşanan gelişmelere paralel biçimde, mevcut sistemin bilgi anlayışı kritik eden devlet, Osmanlı alim-bürokrat tipinin yeni bilim anlayışına göre değiştirilmesini destekleyen politikaları yürürlüğe koymuştur. Bu yeni ihtiyaç devleti, ulemanın yardımı ve yabancı uzmanların istihdamıyla “mütefennin zabıt” yetiştirilmesi hedefine yöneltmiştir. Mühendishanelerin açılması, yabancı askeri uzmanların görevlendirilmesi ve ulema sınıfının kendi sistemlerini gözden geçirmesi gibi etkenler fıkıhın da değişim geçirerek yeni döneme hazırlanmasını gerektirmiştir. Bu noktada fıkıhın etkili şubeleri olarak mezheplerin kendi içlerinde ve mezhepler arası şekilde tartışmalar gerçekleştirdiği, medrese müfredatlarının değişime uğradığı, medrese dışından ve tasavvuf hareketleri üzerinden tecdid düşüncesinin yaygınlık kazandığı görülmektedir.

Master Tezi, Ankara 2004. Ömer Lütfi Barkan, *İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri*, Yahya Kemal Taştan (Haz.), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2023, s. 147-338. İlhami Yurdakul, *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı'nda Reform (1826-1876)*, İletişim Yayınları, 2024. Ayrıca Şaka'ik ve zeyllerine bakıldığında fakihlerin Osmanlı Devleti boyunca süren tesirleri fark edilecektir. Taşköprizâde, a.g.e. Fakihlerin Osmanlı'daki etkinliğini anlayabilmek için öncelikle devraldıkları bilgi birikimine göz atmakta fayda var. Osmanlı, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yalnızca siyasi değil, bilim anlamında da varisi olarak Konya'daki birikimi kendi bünyesine katmıştır.

¹²⁸ İpşirli, s. 14. “Âlim-bürokrat” tipini geçmişteki ulema-bürokrasi ilişkilerinden ayırmak için Taşköprülüzade'den mülhem “Osmanlı Devleti'nin ulemâsı” ifadesini kavramsallaştırdığı “Osmanlı âlim-bürokratlar sınıfı” tabiri, meselenin özeti mahiyetindedir. Atçıl, s. 279.

¹²⁹ Ulemanın yetiştirme usulü ve bürokraside yer almaya başlaması ile ilgili: İpşirli, s. 225-233.

Vakıf sistemi üzerinden mali özerkliğini, kurdukları mantık dili ile bilimsel özerkliğini sağlayarak bilimsel çalışmalarını yürüten ulema 17. yüzyıldan itibaren ıslahatname literatürü içerisinde de eserler telif ederek devletteki bozulmaya karşı teorik ve pratik çözümler sunmuştur. Ulemanın özerkliği meselesini ele almamızın sebebi, hukuki bilgiyi organize etmenin getirdiği gücün çalışmanın temel problematiklerinden birisi olan örfî hukuk-şer'i hukuk dengesini belirlemekteki yeridir.

Ceza hukuku açısından ulemanın rolü ele alınırken yalnızca kadılar tarafından asırlardır uygulanan hukuk pratiklerini ve şer'îye sicillerini göz önüne almak gerekli ve fakat yeterli olmayan bir tercihtir. Öncelikle normu ortaya çıkaran ve tasnifini, tahlilini yaparak sınırlarını çizen fakihlerin nazari boyuttaki açıklamalarının en az hukuk pratikleri kadar önemli olduğunu belirtmek gerekir.¹³⁰

Ulemanın “din ü devlete” karşı hayırlı iş işleyecek şekilde kurgulanmasının ceza hukukundaki örneği *Tarik-i İlmiye Ceza Kanunnamesi*'nin 16. maddesinde mevcuttur. Söz konusu maddede din ü devlete ve insanlara emsallerine nispetle daha iyi hizmet eden hakimlerin padişah tarafından ödüllendirilmesi hususu düzenlenmiştir. Bir ceza kanununda verilecek ödülden bahsedilmesi ilk bakışta hayreti mucip görünse de idare hukukunun henüz oluşmaya başladığı bir çağda ilmiye sınıfa ait idare hukukuna ilişkin düzenlemelerin bu ceza kanununda kendisine yer bulmasını tabii bir durum olarak karşılamak gerektiği kanaatindeyiz.¹³¹

Osmanlı devletinin uleması, yenilik ihtiyacı karşısında öncelikle kendisini kritik ederek yola koyulmuştur. Bu noktada çalışmamız açısından bir profil olarak Eğinli Numan Efendi'ye (? - 1755'ten sonra) bir bahis açılmalıdır. Her ne kadar

¹³⁰ Midilli, *a.g.e.*, s. 90. Modern araştırmalarda bir eleştiri unsuru olarak şer'îye sicillerinin yeterince kullanılmadığı sıklıkla dile getirilmektedir. Bu eleştiriye katılmakla birlikte, fikhî ve usul-i fikhî eserlerinin Osmanlı hukuku araştırmaları için en az şer'îye sicilleri kadar önemli olduğu açıktır. Şer'îye sicillerinin önemini vurgulayan çalışma için: Fethi Gedikli, *Şer'îye Sicillerinin Hukuk Tarihi Açısından Önemi ve Sicillere Dayalı Araştırmalar*, Ali Akyıldız vd. (Ed.), *Dünden Bugüne Osmanlı Araştırmaları: Tespitler-Problemler-Teklifler*, İSAM Yayınları, İstanbul 2007, s. 77. Çalışmanın kanunlarını ele alması sebebiyle uygulamanın bir ürünü olan şer'îye sicillerine yalnızca bu açıdan temas edilmiştir.

¹³¹ Günümüzde dahi genel bir idare kanununa sahip olmadığımız düşünülür ise 19. yüzyıl için bu hususu evleviyetle normal karşılamamız gerekir.

matematikçi ve tarihçi olarak bilinse de, aynı zamanda ordu kadılığı da yapmış bir hukukçudur. Çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Numan Efendi, bir yandan *Tedbîrat-ı Pesendîde* adıyla yazdığı eserinde klasik bir Osmanlı alimi olarak devletin içinde bulunduğu vaziyete çare aramaktadır. Öte yandan *Tebyîn a'mâli'l-misâha* adlı matematik eseri ile arazi ölçüm tekniklerindeki yenilikleri Osmanlı teknik düşüncesine taşımaktadır. Kitap, uygulamalı geometride arazi ölçümüne dair modern bilgileri ihtiva etmektedir. Bu konuda Osmanlı'daki ilk telif kitap olması, hukukçuların mekanik-matematik dünya tasavvurunu kavramadaki öncü adımlardan birisi olarak kabul edilebilir. Numan Efendi'nin aynı zamanda bir hukukçu olarak matematik temelli yeni düşünceden bahis açması, şüphesiz yeni bilginin Devlet-i Aliye'deki seyri ve modernleşme tarihi açısından dikkate değer bir husustur.¹³²

Kurumsal olarak ulemanın modernleşmesine şeyhülislamlık kurumunun 19. yüzyılda geçirdiği değişim örnek verilebilir. II. Mahmud devrinde özellikle 1836 sonrası yapılan düzenlemeler, şeyhülislamlık makamının yetkilerini genişletmeye ve reformlar doğrultusunda yeni hiyerarşik mekanizmadaki yerini belirlemeye matuftur. Değişimin somut göstergeleri, devletin merkezileşme politikası doğrultusunda verilen kritik fetvalardır. Yeniçeriliğin ilgasına dair şer'i dayanak olarak tanzim edilen *hüccet-i şer'îye*, bu konuda padişahı destekleyen Şeyhülislam Kadızâde Mehmed Tahir Efendi'nin (1747 - 1838) konağında ve ulemanın ortak görüşü ile düzenlenmiştir.

Aynı şekilde cizyenin kaldırılması hususunda, Fetvahâne açık bir fetva vermekten imtina etse de, bu konuda Hazreti Ömer dönemi uygulamalarını emsal gösteren bir mazbata hazırlanarak devlet politikasına destek verildiğini görmekteyiz. Şüphesiz tepkileri gösteren aksi örnekler veya bu görüşü destekleyen bulgular artırılabilir. Çalışmamıza bakan yönüyle, ulemanın modern devlet organizasyonundaki yerini,

¹³² Halime Mücella Demirhan Çavuşoğlu, "Osmanlı Mesâha Literatürüne Genel Bir Bakış ve Bu Literatür İçerisinde Eğinli Nu'mân Efendi'nin Tebyînü A'Mâli'l-Misâha İsimli Eserinin Yeri", *Dört Öge*, Sayı: 17, 2020, s. 95-120. Cevat İzgi, "Nûman Efendi, Eğinli", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 26.05.2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/numan-efendi-eginli>.

teorik ve pratik kökleriyle belirlemek amaçlanmıştır. İkinci bölümde meselenin telif eser boyutu özetlendiği için tekrar değinilmemiştir.¹³³

3.4. Kanunların İlanı ve Gazetelerin Rolü

Gazete, Devlet-i Aliye topraklarına 1790’lardan itibaren yabancı elçilikler vasıtasıyla girmiştir. Bu gazetelerin şüphesiz yaygınlıkları nispetinde, modernleşmeye katkıları olmuştur. Fakat bu çalışma açısından gazetenin ele alınması daha çok kanunların ilanı ve yenilikleri destekleyen kamuoyu oluşturma politikasına yöneliktir. Zira, klasik dönemde ferman ve kanunnameler, uygulanmaları için vilayet merkezlerine ve kadılıklara gönderilir, onlar da bu hükümleri istinsah ederek çoğaltır ve uygulamaya koyarlar idi. Bazı fermanların halka duyurulması için okunarak ilan edilmesi dahi tembih edilir idi. Nitekim bu usulün modern dönemdeki meşhur örneği, Gülhane’de okunan *Gülhane Hatt-ı Hümayunu*’dur.¹³⁴

18. yüzyılın sonu ile birlikte değişen siyasi ve zihni haritanın etkisinde yeni bir siyasi söylem ve bunun yansıması olarak edebi dil geliştirilmiştir. Gazeteler bu dilin etki alanındaki aygıtlar ve aynı zamanda bu dilin olduğu mecralar olarak önemlidir. Gazetelerin kamuoyu oluşturmak noktasındaki katkısı ulemanın merkezi yönetimdeki tesirinin zayıflaması ile birlikte özellikle 1860’lı yıllardan sonra yeni bir hukuki aktör olarak gazetecilerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Burada

¹³³ Yurdakul, s. 270-288.

¹³⁴ Kanunların ilanı ve gazeteler hakkında faydalanılan çalışmalar için: Özdemir (2025), s. 119. Nedim İpek, "Churchill Vak'ası (1836)", *Belleten*, Sayı: 59, 1995, s. 661-714. Yazıcı, *a.g.m.* Ziyad Ebüzziya, "Ceride-i Havâdis", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 26.05.2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ceride-i-havadis>. Emre Gebece, Tarih Araştırmalarına Bir Kaynak Olarak Takvim-i Vekayi (1831-1840), *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014. Metin Çatalkaya, Bir Kaynak Çalışması Olarak Takvim-i Vekayi (1840-1849), *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017. Mehmet Akman, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Hukuk Mevzuatı 1: 1. Tertip Düstur'un Tarihi Fihrist ve Dizini", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı: 3, 2007, 67-224. Mehmet Akman, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Hukuk Mevzuatı 1: 1. Tertip Düstur'un Tarihi Fihrist ve Dizini", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı: 4, 2007, 41-368. Mehmet Akif Aydın, "Düstur", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 26.05.2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dustur>.

gazeteci vasfını taşıyan kalemler çoğu zaman Münif Paşa, Şinasi, Namık Kemal gibi devlet adamları ve şairler zümresidir.¹³⁵

Gazetenin çıkarılma amacı, iç ve dış siyasete yönelik olup, vatandaşlık bilinci oluşturmak açısından iç siyasete, özellikle Yunan meselesi için kamuoyunu doğru bilgilendirmek açısından ise hem iç hem dış siyasete yöneliktir. 1831 yılında resmi gazete olarak yayınlanmaya başlayan *Takvim-i Vekayi* ile birlikte, kanunların merkezi bürokrasi, taşra teşkilatı ve halk tarafından öğrenilmesi usulü tamamen değişmiştir.

Tarihi açıdan *Takvim-i Vekayi*'nin öncülleri bulunsa da bir hukuk zihniyeti oluşturmak yönünden yalnızca resmi gazete sıfatıyla *Takvim-i Vekayi* incelemeye alınmıştır. Bu tercihin sebebi 1816'da yayın hayatına başlayan ve Bağdat Valisi Kölemen Dâvud Paşa'nın çıkardığı *Curnalü'l-İrâk* adlı ilk gazete ile Mehmed Ali Paşa'nın 1828'de neşrettiği *Vekayi-i Mısıriyye*'nin yerel nitelikte olmasıdır. *Ceride-i Havâdis* gazetesi ise 1840'ta yayın hayatına başlayan ilk özel gazetedir. Fakat özel gazete olmasına rağmen idari haberlere yer vermesi ve hükümet haberlerini yorumsuz yayınlaması, yarı-resmi hüviyet kazanmasına sebep olmuştur. Yorum, subjektivite demektir, bu da o dönemde vatandaşlık bilinci oluşturmak ve merkezîleşmek isteyen Devlet-i Aliye'nin en son isteyeceği şeydir.¹³⁶

¹³⁵ Gencer, ulemanın bir sınıf olarak tesirinin azalması, gazetelerin yaygınlaşması ve kamuoyu oluşmasına mukabil ulemeden udebaya (edebiyatçılara, hassaten şairlere) bir geçişten bahseder. Artık edebiyatçılar toplumsal muhalefetin ve kamuoyu vicdanının sesi olarak öne çıkmıştır. Fakat bu geçişin sembol ismi Namık Kemal, çalışmamızın esas aldığı dönemin sonunda bir genç olarak ilk şiirlerini kaleme almaktadır. Daha öncesinde Münif Paşa gibi devlet adamları ile Şinasi gibi ilk gazeteci-şairler bir gazete dilinin oluşmasını sağlamıştır. Bedri Gencer, *Çağdaş Türkiye'de İslam Düşüncesi*, Selim Eren ve Ali Öztürk (Ed.), *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni*, İnsan Yayınları, İstanbul 2015, s. 9/21-23.

¹³⁶ Düstur ise sonraki dönemde yoğunlaşan yeni hukuk düzenlemelerinin bir arada yer alması gayesine matuf olarak düzenlenmiş olup resmi gazetede yayınlanan kanunların derlendiği bir kanun külliyatıdır. Kelime anlamı itibariyle Düstur, "*Devlet kanunlarını içine alan kitap, kanun dergisi*" demektir. Kanunlaştırma hareketleri ile mevcut kanunların bir araya getirilerek düzenlenmesine ve külliyat halinde yayınlanmasına karar verilmiştir. Bu kapsamda ilk defa 1851 yılında yapılan düzenleme ile 142 sayfalık isimsiz bir kitap oluşturulmuştur. 1863 yılında ise Ahmet Cevdet Paşa tarafından hukuki düzenlemeleri bir araya getirilerek *Düstûr-i atik* adıyla yayınlamıştır. "Düstur" ismi bizzat Ahmet Cevdet Paşa tarafından verilmiştir. Kronolojik bir metot izleyen Düstur'un ilk tertibinde *Tanzimat Fermanı*'nın ilanından itibaren yayımlanan hukuki mevzuata yer verildiğini görüyoruz. Mevzuat ilgili ferman, kanun, nizamname, talimat vb. hukuki normun yayımlandığı tarihe göre sıralanmıştır.

Ceride-i Havadis'in bu çalışma için tarihi önemi, yayınlanmasına vesile olan ve *Churchill Vak'ası* olarak bilinen 1836 tarihindeki adli vakadır. Gazetenin kurucusunun adının karıştığı bir çocuğun yaralanması olayı, Üsküdar kadısının soruşturma neticesinde düzenlediği ilam ile birlikte büyüyerek hukuki bir mesele iken İngiltere elçiliğinin müdahalesi ile siyasi bir meseleye dönüş(türül)müştür. Türk yargısının cezalandırma yetkisini küçümseyen tavır ve şüphelinin yargılama bitmeden şiddete uğraması Hariciye Nazırı Akif Paşa'nın azli ile neticelenen bir yığın hadiseyi tetiklemiştir. Olayda İngiltere elçisinin Türk hukukunu tanımamaktaki ısrarı ve yabancı basının meseleyi siyasi yönle çekmesi gazetenin 1830'larda siyaseti etkileyecek güce ulaştığını göstermesi bakımından kayda değerdir.

Devlet bir yandan elçiliklerden verilen resmi takrirlere cevap vermekle uğraşırken öte yandan yabancı basının tazyikine karşı kendi hukukunun haklılığını savunmak durumunda kalmıştır. Şüphesiz bu, ceza hukukunun zihniyetinin oluşum safhasında gazetenin rolünü gösterecek spesifik bir vakıadır. Neticede, Akif Paşa'nın azli ve Churchill'in devletten imtiyaz elde etmesine sebep olan bu vakıadan dört yıl sonra ilk Türkçe özel gazete, yine sanık William Churchill tarafından yayın hayatına başlamıştır.¹³⁷

Kanunların yayınlanması ve gazetelerin ortaya çıkması, padişahın hatt-ı hümayun ile iş görmesi usulünü değişime uğratmış, ayrıca kamuoyu oluşturma gücü ile birlikte artık devletin icraatlarının takip edilmesine zemin hazırlamıştır. Daha birkaç yıl önce yeniçeriliğin ilgası sonrasında “devlet sohbeti” gerekçesi ile kahvehanelerin yasaklandığı, berber dükkanı şeklinde kamufle edilen kahvelerin dahi kapatıldığı bir dönemin hemen ardından resmi gazetenin ve özel basının ortaya çıkması dikkat çekicidir. Resmi gazete olarak *Takvim-i Vekayi*'nin ayırt edici rolüne ilan suretiyle ceza vasıtası şeklinde kullanılması örnek verilebilir. *Memurine Dair Ceza Kanunnamesi*'nde ibret olması adına memurun azl ve tazir cezasına ek olarak

“Tertip” olarak adlandırılan Düstur'un farklı dönemlerdeki yayımlarında bu kronolojik metot uygulanmaya devam etmiştir.

¹³⁷ İpek, a.g.e.

suçunun *Takvim-i Vekayi*'de ilan edilmesi öngörülmüştür. Bu örnek kanun koyucu tarafından seçilen bir kamuoyunun resmi gazete yolu ile ilan edilen cezadan haberdar olması, ibret alması ve aynı akıbete uğramamak adına işlemlerinde daha dikkatli olması düşünülerek eklenmiş bir hükümdür. Söz konusu hüküm, aynı zamanda ikinci bölümde Bilmen'in tazir cezalarını tasnifinde yer alan teşhir cezasının modern dönemdeki ifadesi şeklinde okunmaya elverişlidir.

Gazetelerin tarih ve hukuk kaynağı olarak fonksiyonu daha o dönemde fark edilmiş ve değerlendirilmeye başlanmıştır. Nitekim resmi gazete olarak kanunların yayınlanması, devletin haber kamuoyu oluşturmak için gazeteleri kullanması ve kısmen de olsa özel gazeteciliğin gelişmeye başlaması, devletin bu konuda kaynak olarak gazeteleri değerlendirmesine vesile olmuştur. Ahmed Cevdet Paşa dahi, *Tezâkir*'i hazırlarken ayrıntılar için gazetelere başvurduğunu belirtmektedir.¹³⁸

Gazetelerin objektif yönüyle ceza hukuku zihniyetine tesiri, devlet tarafından yayınlanan resmi gazeteler yoluyla veya özel gazetelerde devlet destekli haberlerin yayınlanmasıyla mümkündür. Sübjektif yönüyle bir tesirden söz edebilmemiz için yayınlanan binlerce haberin iç siyaset veya dış siyaset açısından bir kamuoyu oluşturması gerekmektedir. Böylelikle haberin öznesi konumundaki adli vaka, soruşturma, ilam veya sanıkların etkisi hukukîliğin çerçevesini aşarak devleti bu konuda bir idari tasarrufa veya normatif düzenlemeye zorlayabilecektir.

4. TANZİMAT DEVRİ CEZA HUKUKUNUN TEDVİNİ

¹³⁸ “Mücmel olarak zabt olunan vekayi'in ekseri Takvim-i Vekayi' ve Ceride-i Havadis nüshalarında mufasssalen mastur olduğundan takdim olunacak hülasaların ceride-i vekayi'e dercinde anlardaki tafsilata müracaat buyurulmak lazım geleceği ihtar olunur. İşte maksada şüru' ediyorum.” Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir*, Cavid Baysun (Haz.), TTK, Ankara 1953, s. 1/5.

“Gamze gelsün tiğ-i hün-palaya hacet kalmason

Devlet öldürsün bizi a’daya hacet kalmason”

-Yenişehirli Avni Bey-¹³⁹

4.1. Memurîne Mahsus Ceza Kanunu

Çalışmada öncelikli olarak ele aldığımız kanun; modern kanun fikrinin zihniyet açısından ilk tatbiki şeklinde nitelendirdiğimiz Memurine Dair Ceza Kanunnamesi’dir. Kanun metni; mukaddime, on dört madde ile bir mukaddimeden ve bir maddeden oluşan bir zeylden müteşekkildir. Madde başlıkları belirtilmemiş, maddeler paragraf şeklinde birbirinden ayrılmıştır. Ayrıca, hukuk metninin yorumlanmasında önem arz eden noktalama işaretleri de kullanılmamıştır.

Kanunnamenin adlandırmasında farklı tercihler söz konusudur. Karakoç ve Kaynar “Memurîne Mahsus Ceza Kanunu” demektedir; Gencer “Me’mûrîne Mahsus Ceza Kânûnnâme-i Hümâyûnu”; Bakır ise “Memurine Dair Ceza Kanunnamesi” terkiibini kullanmaktadır. Kanunun uzun isimlendirmesine bakıldığında bu tercihlerin yazarların tasarrufu olduğu anlaşılmıştır.¹⁴⁰ Modern kanunlarda isim, kanun metnine dahil değildir. Fakat bu kanunun isminden içeriğine ve zihniyetine dair yorum yapılabilir.

Öncelikle kalemiye sınıfına modern devlette memurların sahip olduğu hukuki güvencenin verildiği görülmektedir. Artık siyaseten katl ve müsadere “külliye ilga” olunmuştur. Cürümlerin cezalandırılmasının “şer ve kanun” dairesinde yapılacağı belirtilmesi iki yönüyle açıklanmaya muhtaçtır. Birinci yönüyle şer’i hukukun tesirini sürdürdüğü açık olmakla birlikte, ikinci yönüyle suç ve cezanın kanuniliği ilkesi vurgulanmaktadır. Bu ilke vasıtasıyla ceza hukuku üzerinden hukuk devleti

¹³⁹ Lokman Turan, “Yenişehirli Avni Bey Divanı’nın tahlili (tenkitli metin)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1998, s. 254.

¹⁴⁰ Kanunun arşivdeki tam ismi “Memurin Vesairenin Keyfi Surette Katl Ve Müsadere Vesair Şekillerde Tecziyesi Külliye İlga Olunarak Her Cürme Şer Ve Kanun Dairesinde Ceza Verilmesi Esasına Müstenid Olarak Tanzim Olunan Ceza Kanunnamesi” şeklindedir: Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümayun [HAT], No: 1242, Gömlek No: 48294.

anlayışına geçilmesi amaçlanmıştır. Ceza hukuku, somut göstergeleriyle hukuk devleti anlayışını yerleştirmenin kamu hukukundaki en verimli dallarından biridir. Vergi hukuku ile birlikte, iktidarın hakimiyet anlayışı doğrudan halk üzerindeki tasarrufları ile yansır.

Kanunun yayınlanma tarihi Karakoç'un kaydına göre Rebiülevvel 1254/Mayıs-Haziran 1838'dir. Kaynar neşrinde yalnızca 1254'te, Bakır neşrinde Mayıs 1838'de, Gencer'de ise doğrudan 6 Mayıs'ta çıkarıldığı belirtilmektedir. Bu tarihinin kaynağı verilmemiştir. Akyıldız'da ise *Kanun*'un çıkarıldığından bahsedilmekte fakat tarihine yer verilmemektedir. Findley ise konuya dair iki eserinde de 1838 tarihiyle yetinmektedir. Şimdilik 6 Mayıs 1838 tarihinin kesin olarak verilen tek yürürlük tarihi olduğunu belirtmekle yetinmek zorundayız. Yürürlük tarihini içeren kanun maddeleri modern dönemin sonraki dönemde gelişen bir uygulamasıdır. Karakoç'un *Fihrist*'inde verdiği tarih tartışmalıdır. Kanunun ilk halini yalnızca Rebiülevvel olarak belirtirken "*Hazîne-i Evrâk'ta destres olunan irâde-i seniyye metn-i aslîsinde ise zamanında cari usul vechiyle hiçbir tarih işareti mestur bulunmadığından tarih-i tab'ının ibkasına mecburiyet hasıl olmuştur.*" demektedir.¹⁴¹

Bu ceza kanunnamesi kendisinden hemen sonra tanzim edilen ilmiye sınıfına mahsus ceza kanununa nispetle bütün memuriyet meslek gruplarını kapsadığı için genel, iki yıl sonra ilan edilen *Ceza Kanunnamesi*'ne nispetle özel kanun hükmündedir. Kanunnamedeki hükümlerin rütbesine bakılmaksızın Devlet-i Aliye'de istihdam

¹⁴¹ Kanun metni Külliyyat-ı Kavanin'de yer almaktadır. Takvim-i Vekayi ile Düstur'un birinci ve ikinci tertibinde kanun metnine rastlanmamıştır. 1861 yılında Ahmed Cevdet Paşa'nın tertip ettiği, *Düstür-u Atîk* içerisinde yer alması ihtimal dahilinde olup söz konusu eserin metnine ulaşılammıştır. Daha önce Kaynar tarafından neşredilmiştir. Bakır, yakın zamanda yayınlanan doktora tezinde Mayıs 1838 tarihli arşiv metninin transkripsiyonunu vermektedir. Çalışmada; Devlet Arşivleri'nde yer alan nüsha, Kaynar'ın ve Bakır'ın transkripsiyonu ile karşılaştırarak güvenilir bir kanun metni elde edilmeye çalışılmıştır. Mezkur kanun zihniyetinin çözümlenmesinde faydalanan çalışmalar için bakınız: DABOA, HAT, No: 1242, Gömlek No: 48294., Sarkis Karakoç, *Külliyyat-ı Kavanin I. Cilt: Fihrist-i Tarihi*, (Haz: Mehmet Akif Aydın vd.), TTK, Ankara 2006, s. 152-153. Bakırlı, a.g.e., s. 470-479. Yurdakul, a.g.e., s. 141-142. Gencer, a.g.e., s. 574. Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 55. Carter V. Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye: Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, (Çev: Gül Çağalı Güven), Alfa, İstanbul 2020, s. 107, Findley, (2019), s. 248. Reşat Kaynar, Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat, TTK, Ankara 1991, s. 295-301. Mumcu, a.g.e., s. 74-77. Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Sadık Rifat Paşa ve Avrupa'nın Ahvâline Dair Risâlesi", *Liberal Düşünce*, Cilt: 1, Sayı: 3, 1996, s. 115 -124.

edilen bütün memurları kapsadığı vurgulanmaktadır. Özel kanun (*lex specialis*) ile genel kanun (*lex generalis*) arasındaki hiyerarşi normların uygulama safhasında önem kazanmaktadır. Fakat uygulamada bu iki özel kanunun hemen ardından ilan edilen *Tanzimat Fermanı* ile birlikte dengelerin değiştiği, fermana vaat edilen *Ceza Kanunnamesi*'nin asıl ceza kanunu olarak anlaşıldığı görülmektedir. Zira, 1271/1855 senesinde ilan edilen *Men'i İrtikab Kanunnamesi* ile birlikte memurlar ve ulema için asıl önlenmesi gereken rüşvet ve irtikab suçuna hasredilen bir kanun yapılacaktır.¹⁴²

Kanunun zihniyet incelemesi, ikinci ve üçüncü bölümlerde açıklanan zihniyet kaynakları ve esasları ile hukuk aktörleri çerçevesinde yapılacaktır. Tamamen sıralı şekilde maddelerin şerhi beklenmemelidir. Ceza hukuku zihniyeti yönüyle özellik gösteren maddeler belirlenerek teorik bir çerçeve çizilmeye gayret edilmiştir. Öte yandan yer yer kaynaklar, esaslar ve aktörler bir arada ele alınarak meseleye bütüncül bir açıdan yaklaşılmıştır. Bu usul, çalışmada ele alınan bütün kanunlarda uygulanmıştır.

Kanun ilk olarak örfi hukuk hükümleri yönüyle incelenmiştir. İkinci maddede padişaha ilişkin “zillullah” yani Allah’ın gölgesi vasfının kullanılması, klasik terminolojideki *zillullah-ı fi'l-alem* (Allah’ın yeryüzündeki gölgesi) şeklindeki kanun-ı kadime ait telakkinin yeniden vaz edilmesidir. Kanunun en mühim hükmü hiç şüphesiz müsadere yasağı ve siyaset-i örfiyye olarak anılan siyaseten katl müessesenin terk edildiğini emreden ikinci maddesidir. Beşinci maddede ise memurların makamlarını öne sürerek işlem yapmaması halinde fakir halk tabakası ile zayıfların kalplerinin nefretle dolacağına bir kanun metninde belirtilmesi Türk devlet geleneğinde hükümdarın halka karşı sorumluluğunun bir ifadesidir. Aslında kavramlar ile kurulan bir dile ait olmadığı açıkça görülen böyle bir ifadenin kendisine yer bulması örfün sürekliliğinin tesiridir.¹⁴³

¹⁴² Serozan, *a.g.e.*, s. 147-149.

¹⁴³ Klasik Türk hakimiyet düşüncesinde halkın refahına karşı hükümdarın bakış açısının sürekliliği benzerdir. Orhun kitabelerinden II. Abdülhamid’e verilen örnek için: Gencer, *a.g.e.*, s. 45.

Onuncu maddede taşra yetkililerinin zulmetmesi yasaklanırken vezir, müşir, voyvoda gibi klasik rütbelere ile birlikte âyan sınıfının da sayılması dikkat çekicidir. 19. yüzyılda güç kazanarak iktidara ortak olmaya niyetlenen bu sınıfın taşradaki etkinliği devletle yarışacak düzeyde özerk bir yapı teşkil etmektedir. Bu aynı zamanda ceza kanununun merkezileşme politikası kapsamında hukuki bir müdahalesidir. *Sened-i İttifak* ile yapılmak istenen karşılıklı meşruiyetin devlet tarafından halihazırda törpülen zümreye cezai müeyyide olarak cevabıdır.¹⁴⁴

Kanunun şer'i hukuk açısından da bazı özellikler taşıdığını söyleyebiliriz. Bu kanunda padişah, ilk maddede “müceddid-i kavanin-i devlet” sıfatını taşımaktadır. Devlet kadimden beri kanun üzere yönetilen bir yapı iken burada padişahın tecdid yönünün dile getirilmesinin hikmeti, kanunları kanun-ı kadimin kendisini yeniden ürettiği bir vasatta vaz-ı cedit üzere tanzim etmesidir. Yeni olan, modern kanun fikrine dayalı bir hukuk devleti yapısının teşkilidir.

Kanunun ikinci maddesinde memurların vazifesi din-i mübine ve Devlet-i Aliyye'ye hizmet etmek olarak belirlenmiştir. Ayrıca aynı maddede rüşvetin yasaklanmasında şeriata göre yasak olduğunun vurgulanmasına dikkat edilmiştir. Dördüncü maddede memurların işlerini “şer'i ameller suretinde” yerine getirmeleri tenbih edilmektedir. Kanunun yedinci maddesinde sırları ifşa etme suçunu işleyenlerin cezalandırılması “din ve devletin namusunun muhafazası” olarak görülmüştür. Ayrıca on birinci maddede memura karşı irtikap iddiasıyla iftira atılması suçunda, cezalandırılırken iftiranın şeriata aykırılığı da dile getirilmiştir. Son olarak kanun dilinde geçen “şer-i şerif ve kanun-ı münif” tabiri, şariat-örf dengesinin hukuki ifadesidir.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Ali Akyıldız, “Sened-i İttifak'ın ilk Tam Metni”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, 1998, s. 209-222.

¹⁴⁵ “Din ü devlet” terkinin alelade kullanılan bir terkip olmadığına ikinci bölümde değinilmiş idi. Burada bu iki yapının namus/nomusu olarak sır hassasiyetine vurgu yapılmaktadır. Nitekim sırların ifşası, insanları sözün fesada uğradığı zannına götürür. Bu da söz ile iş gören canlılar olarak huzurumuzun bozulmasına ve asayişin temin edilememesine yol açabilir. Basit gibi görünen böyle bir suçun özel bir ceza kanununda zikredilmesinin ardındaki ceza siyaseti bu düşünceye dayanmaktadır. “Şer-i şerif ve kanun-ı münif” terkinin şariat-örf dengesi şeklinde değerlendirilmesi için: Bakırlı, *a.g.e.*, s. 49-98.

Kanunnamenin yalnızca ismine bakıldığı takdirde zihniyet itibariyle hukuk devletine doğru bir yönelimin amaçlandığı görülmektedir. Bir sene evvel öncelikle seyfiye sınıfına ilişkin bir askeri ceza kanunu yürürlüğe sokulmuş, akabinde aynı yıl içerisinde peş peşe devletin sac ayağını oluşturan ilmiye ve kalemiye/mülkiye sınıflarına ilişkin özel ceza kanunları tanzim edilmiştir. Tam da bu noktada tekrar hatırlatmakta fayda olduğu kanaatini taşıdığımız husus; fikhın özellikle ceza hukuku kısmında örfi idareye tanıdığı hareket alanının genişliğine istinaden ihtiyaç hissedilmeyen kanunlaştırma hamlesi, artık merkezi ve modern bir hukuk devletinin zarureti olarak kendisini göstermiştir. Kısacası yeni idari teşkilat idari hükümler de içeren yeni bir özel ceza kanunu üzerinden devletin muktedir sıfatını hissedecektir.¹⁴⁶ Kanunun mukaddimesi yalnızca yasaklı fiilleri işleyenleri değil, bu kişilere müsamaha gösteren veya cezalandırmakta gaflete düşenleri de uyarıcı mahiyette, cezalandırma ilkesi olarak önleyici tedbir mantığını yansıtan bir söyleme sahiptir.

Onuncu maddede aynı şekilde taşradaki yetkililerin siyaseten halka zulmetmesi yasaklanmaktadır. Kul statüsünden vatandaşlığa doğru yönelen tabiiyet hukuku böylelikle yönetici sınıfın padişah tarafından görevden azli müteakip hayatını ve malvarlığını kaybetme riskini ortadan kaldırmıştır. Hukuk devleti açısından bu adım çerçevesi önceden belirlenmiş statü hukukuna ve idari hukuka doğru modern bir adımdır. Sekizinci maddede bir memurun suç teşkil eden fiilinin devletin iç ve dış politikası ile maliyesine zarar vermesinden bahsedilmektedir. Bu maddenin gai nedeni, başlı başına yukarıda bahsi geçen 1836 tarihli *Churchill Vak'ası* olabilir. Kanun, madde eklemeye ve geliştirmeye açık şekilde hazırlanmıştır.

Kanunun modern altyapısının kurulmasında teorik zemin için Sadık Rifat Paşa'nın kaleme aldığı *Avrupa Ahvâline Dair Risalesi*'ne bakılmalıdır. Paşa esasında raporunda; istirahat-ı tebaa/halkın rahatını temin, vefret-i hazîne/hazinede bolluk ve kuvve-i askeriyye/askeri kuvvet esaslarına dayalı modern bir devlet tahayyül etmektedir. Bu tahayyülün tasavvur sahasına çıkabilmesi için ise modern hukuk düzeni elzemdir. Paşa'nın diplomasi ile birlikte andığı husus bu sebeple insan hakları

¹⁴⁶ İdari kanun özelliğine bir diğer örnek ikinci maddede bir ceza kanununda yer verilen hizmeti layıkıyla yerine getiren memurların ödüllendirileceğinin müjdelenmesidir.

ve hukuki güvencedir. Nitekim “her bir akvâm ve milletin can ve mal ve ırz ve i’tibârı hakkında emniyyet-i kâmile” anlayışı ile *Tanzimat Fermanı*’nın içeriği arasındaki benzerlik, Seyitdanlıoğlu’nu, eseri Tanzimat’ın teorik temellerinin atıldığı metin olarak nitelendirmesine yol açmıştır. Metnin vurgularına bakıldığında Tanzimat’ta çizilen hukuk devleti portresine tesiri olduğu izahtan varestedir.

Devlet yönetimi için esas alınması gereken ilke bellidir: “hukûk-ı millet ve kanûn-ı devlet”. Bu ilkenin ceza hukukuna yansması ise “kanunsuz suç ve ceza olmaz” ve “suçların ve cezaların şahsiliği” ilkeleridir. Böylelikle vatandaş, cezalandırma yetkisinin kendisi üzerinde hangi müeyyide yoluyla icra edileceğini bilir. Ayrıca bir suçtan ötürü yalnızca kendisinin cezalandırılacağını farkına varır. İktidarın da kendi koyduğu kanunlar ile bağlı olduğu bilinci yerleştirilmeye çalışılmıştır. Hukuki güvence ve belirliliğin kamu hukukundaki en somut tezahürü vergi hukuku haricinde, ceza hukuku normlarıdır. Bu sebeple; modern hukuk zihniyetinin yansımaları evvela mülkiye ve ilmiye sınıfının esaslarını düzenleyen özel ceza kanunlarıdır. Ayrıca iki yıl sonraki Ferman’da çıkarılacağı vaat edilen tek kanun da ceza kanunu olmuştur.

Eserin incelediği olgu ise açıkça belirtilmiştir: “Avrupa’nın şimdiki sivilizasyonu”. Bunu sağlayan umdelerden birisi olarak Tanzimat ceza kanunlarının gündemini oluşturan rüşvet suçundan da bahsetmektedir. “mâdde-i mekrûhe-i rüşvet ile maslahat göremezler ve nâ-chil olan şahsa rüşvet ve şefaât ile emr-i hükûmeti tevfiiz idemezler.” Burada rüşvet suçunun Avrupa devletlerinde iş yapmak için geçerli yol olmadığına dikkat çekilmektedir. Cezalandırmanın kanuni esasa istinad etmesi; “büyük cünhası olmadıkca veyahud icabât-ı hakîkiyyesi vuku’ bulmadıkca tebeddülât ve te’dibât vuku’ bulmaz.” şeklinde ifade edilmiştir. Müsadere uygulamasının uygulanmadığı ve maaşı ile mallarının hukuken varislerine geçtiği belirtilmektedir. Suçluların gözüaltına alınması için “polis tabir olunan zâbitan”dan bahsetmektedir, Devlet-i Aliye 1845 senesinde *Polis Nizamnamesi*’ni yayınlayarak aynı zamanda önleyici bir tedbir olan Polis Teşkilatı’nı kurmuştur. Suçlulara ilişkin

tahkikat aşamasının anlatılması etkin bir soruşturma yürütüldüğünü ve bunun adaletin tesisindeki önemini göstermeye yöneliktir.¹⁴⁷

Paşa'nın dikkatini, böyle bir toplum yaratmak için gerekli olan eğitim mekanizması da çekmiştir: “*ana göre ulûma ve fûnûn ve sanayi'e dâ'ir şeyleri terbiye hânelerinde öğrenüb on sekiz yaşına vardıkda fûnûn-ı lâzımeı tekmîl iderler.*” Vatandaşlık bilincinin yerleşmesi için yalnızca cezai müeyyidelerin belirliliği değil, bunları anlayacak bilinçte yeni insan profilinin de yetiştirilmesi lazımdır. Böylelikle devlet kademelerinde yer alan memurlar dahi, eğitim vasıtasıyla bu bilincin taşıyıcısı olacaklardır. Netice olarak Paşa'nın ikinci bölümde bahsedilen kameralist politikaların hem fikri hem pratik olarak Devlet-i Aliye'de karşılık bulması konusunda en etkili isim olduğu açıktır. Bu politikaların öncelikli hedeflerinden birisi de aksaklıkları tespit edilen ceza hukuku zihniyetinin değiştirilmesi olmuştur.¹⁴⁸

Bu fikirler bağlamında tanzim edilen söz konusu suç teşkil eden bir fiilin cezalandırılması; kabahat-cünha-cürüm şeklinde üçlü bir taksime göre derecelendirilerek müeyyideye tabi tutulmaktadır. En hafif suçlar kabahat olarak adlandırılırken daha ağır nitelikli fiiller sıra ile cünha ve cürüm olarak derecelendirilmiştir. Kabahatlerin ceza kanununda düzenlenmesi, kanunun idari yönünü kuvvetlendirmektedir.¹⁴⁹ Kanunun içeriği net olarak görebilmek için suçların konusuna göre bir fihrist denemesi yapılmıştır. Fihristte maddeler suç teşkil eden

¹⁴⁷ Nail Öztürk, *Asayiş Berkemal: Polis teşkilatının Kuruluşu ve Olay yeri İnceleme Çalışmaları 1844-1920*, Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2013, s. 12-29.

¹⁴⁸ Metnin aslı için: Rifat Paşa (1290), s. 2/2-12. Paşa'nın gözlemlerini ihtiva eden bir diğer metin *İtalya Seyahatnamesi* olup diplomatik bir geziden devşirdiği gözlemleri aktarmaktadır. Rifat Paşa, *a.g.e.*, s. 2/13-30. Paşa'nın elçilik vazifesinden bahseden bir çalışma için: Ahmet Dönmez, “Mehmed Sadık Rifat Paşa'nın Viyana Elçiliği ve İtalya Misyonu (1837-1839)”, *History Studies*, Cilt: 16, Sayı: 1, 2024, s. 93-109. Paşa, gözlemlerinin neticelerini vakit kaybetmeden uygulamaya dökmüş ve ilkokullarda okutulmak için bir ahlak risalesi kaleme almıştır. Ahlak risalesinin aslı: Rifat Paşa (1290), s. 1-12. Paşa'nın siyasi, ahlaki ve iktisadi görüşleri ve Tanzimat'a etkileri hakkında çalışmalar için: Bekir Günay, *Mehmed Sadık Rifat Paşa'nın Hayatı Eserleri ve Görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992., Dilek Türkdemir, *Osmanlı Devleti'nin Yeniden Yapılanma Sürecinde Önemli Bir Devlet Adamı Mehmed Sadık Rifat Paşa*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2007. Seyit Battal Uğurlu, Mehmet Demirtaş, Mehmet Sadık Rifat Paşa ve Tanzimatü, *History Studies*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2010, s. 44-64.

¹⁴⁹ Bu ayırım, 2005 yılında yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'na kadar devam etmiştir. Günümüzde kabahatler 5326 sayılı Kabahatler Kanunu'nda ayrıyeten düzenlenmektedir. Özgenç, *a.g.e.*, s. 109-116.

filin içeriğine göre adlandırılmış, metin üzerine bir müdahale olmaması sebebiyle anlaşılabilirliğini artırmak için modern kanun diline başvurulmuştur.

Fihrist

Mukaddime

1. Madde: Müsadere Yasağı ve Siyaseten Katlin İlgası ile Memurların Mükafatlandırılması
2. Madde: Rüşvet Suçu
3. Madde: Raşinin (Rüşvet Verenin) Zaruret Halinde Affi
4. Madde: Memurların İşlerine Öncelik Vermemesi
5. Madde: Memurların İşlem Yapmaması Suçu
6. Madde: Sırları İfşa Etmek Suçu
7. Madde: Mühimmat ve Lojistik İşlerinde Görevli Memurların İşlemesi Yoluyla İrtikap ve Zimmet Suçunun Nitelikli Hali
8. Madde: Memurun Cünhası
9. Madde: Adam Kayırma Suçu
10. Madde: Taşradaki Mülki Amirlerin Cünhası
11. Madde: İrtikap Suçu ve Kamu Görevlisi Hakkında İşlenmesi Yoluyla İftira Suçunun Nitelikli Hali
12. Madde: Memurların Kabahatlerinin Affı Usulü
13. Madde: Yürürlük ve Hitam

Netice olarak çalışmada değerlendirilen söz konusu kanun; ceza hukuku zihniyeti ve içerik bakımından örfi bir düzenleme görüntüsüne sahipken şekli açıdan modern bir kanun fikrine daha yakın olduğu söylenebilir. Şer'i hukuk ise meşruiyet unsuru olarak tesir etmektedir. Ayrıca modern kanun fikrinin, felsefi bir zemin olarak seküler bir otorite tarafından vaz edilmesine binaen örfi idarenin klasik düzenine tabi olan ve onu aşarak yeni bir düzen dayatan kısımları gözetilmelidir. Bu kısımlar rasyonel bir hukuk devleti kurma arayışının ürünüdür. Kanun kaynaklarının dağılımı aşağıdaki tabloda verilmektedir:

TABLO 1

<u>Madde</u>	<u>Ser'i Hukuk</u>	<u>Örfi Hukuk</u>	<u>Modern Kanun Fikri</u>
Mukaddime	X	X	-
1. Madde	X	X	X
2. Madde	X	X	-
3. Madde	-	X	-
4. Madde	X	X	-
5. Madde	-	X	-
6. Madde	X	X	-
7. Madde	-	X	-
8. Madde	X	X	X
9. Madde	X	X	X
10. Madde	X	X	X
11. Madde	X	X	-
12. Madde	X	X	-
13. Madde	X	X	X

Memurine Mahsus Kanun'da metninde yer alan zihniyet kaynakları öğelerinin dağılım tablosu.

Bir kanun ve on üç maddeden müteşekkil kanunda maddelerin tamamında örfi hukukun tesiri hissedilmektedir. Bunun sebebi kanunun devletin bürokrasisini oluşturan kalemiye sınıfına ilişkin olmasıdır. Bu zümre, ceza hukukunda kanun-ı kadimin tasfiyesini ve modern kanun fikrinin tercihini gerçekleştiren ve gelecekte yapılacak reformlar için Tanzimat ricali olarak politika üreten asıl sınıfı teşkil edecektir. Ayrıca maddelerin yalnızca cezai değil, idari hükümler de içermesi örfi karakterini güçlendirmiştir.¹⁵⁰

On bir kanun maddesinde dayanak, müeyyide veya meşruiyet kaynağı olarak şer'i hukuka atıf yapıldığı tespit edilmiştir. Bu kanunda şer'i hukukun etkisi, ilmiyeye dair kanundaki kadar belirgin değildir. Daha çok zihniyet olarak meşruiyet kaynağı olduğu ve memurların fiillerinin yalnızca suç teşkil etmekle kalmayıp şeriata da aykırı olmaması gerektiği belirtildiği için tesir etmiştir.

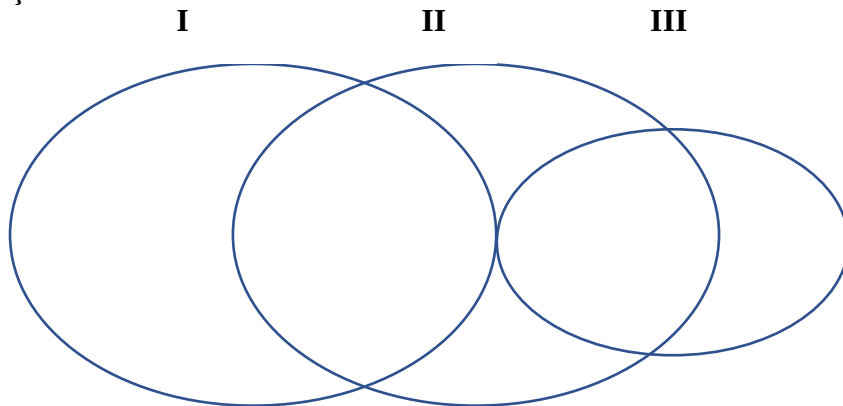
Modern kanun fikri açısından asıl ilerleme bu kanunda gerçekleşmiştir. Beş kanun maddesinde doğrudan ve dolaylı olarak modern bir kanun fikrinin izleri görülmektedir. Bu tesir kanunun ilanı ile klasik hukuk düzenindeki kurumların hukuk devleti kurmak adına ilga edilmesi şeklinde olmuştur. Kanun-ı kadim, klasik

¹⁵⁰ Kanunun orijinal metninde yer almayan madde başlıkları tarafımızca eklenmiştir.

ögelerinin önemli bir kısmını tasfiye ederek kendisini yeniden düzenlemiş ve hukuk devletine uymayan müesseselerin ortadan kaldırılarak hukuki güvence verilmesini temin etmiştir.

Elbette kanun hükümleri içerikleri itibarıyla saf bir matematiğe dökülemez. Zira bu metinler, kendilerine ait bir kurguya sahip ve buyruklar içeren cümle yapılarıyla örülüdür. Fakat konunun daha iyi anlaşılması için yukarıda kavramsal analizi yapılan hususlar şekle dönüştürülebilir. Genel olarak baktığımızda başlığı, mukaddimleri ve zeyli dahil on yedi parçadan oluşan kanunumuzun kavramsal analizi yapılarak kanunların zihniyet kaynakları tablo haline dönüştürülmüştür. Ayrıyeten lafzi yorum ve gai yorum metodları birlikte kullanılarak cümlelerin baskın özellikleri göz önüne alınmış ve kanunun şeklen nasıl bir karaktere sahip olduğu kümeler yoluyla izah edilmeye çalışılmıştır. Direkt olarak geleneksel bir düzenleme yahut modern bir kanun demek yerine, yukarıda izah edildiği şekliyle kanundaki açık veya örtük anlamlar ve vurgular üzerinden şekli bir yorum tercih edilmiştir. Madde sayısı bazında, dörder parçasında örfi ve modern hukuka, beş parçasında ise şer'i hukuka ait zihniyet unsurlarını taşıdığı tespit edilmiştir. Unsurların taşıdıkları anlam ve yoğunluk da göz önüne alınarak kanunun zihniyet nispetleri, kümeler yoluyla şekle dönüştürülmüştür. Şekildeki kümelerin boyutu; kanunun meşruiyet kaynağı, amacı ve kaynaklar arasındaki hiyerarşi gözetilerek belirlenmiştir. Kanun kaynaklarının zihniyet gösterimi şu şekildedir:

ŞEKİL 1

Şekil 1.1.: Kanun metninde yer alan zihniyet kaynakları öğelerinin dağılımının kümeler yolu ile temsili gösterimi. (Kanun metninin zihniyet dünyasında sırası ile soldan sağa; birinci küme (I) şer'i hukuku, ikinci küme (II) örfi hukuku, üçüncü küme (III) ise modern kanun fikrini temsil etmektedir.)

Şeklin yorumuna gelince; örfi hukukun şer'i hukuk ile iç içeliği ikinci bölümde izah edildiği üzere Osmanlı hukuk düşüncesinin tarihi gerçekliğıdir. Modern kanun fikrinin şer'i hukuk ile teması ise ceza hukuku açısından 1830'larda tercih edilen kameralizm anlayışı ve hukuk devleti düşüncesinin meşruiyet gerekçesi olarak şer'i referanslara dayanmasından ötürüdür. Nitekim kanunun mukaddimesinde bu husus zikredilmektedir. Fakat felsefi açıdan seküler bir zihniyetin ürünü olan kameralizme dayandığı için her ne kadar kaynak olarak şer'e dayansa da bu dayanak noktasının temas şeklinde olduğu açıktır.

Modern kanunun amacı ise beka-yı devlettir, dolayısıyla Osmanlı pragmatik siyasetinin bir ürünüdür. Şeklen de örfi bir düzenleme olarak kabul edilmiştir. Kanun, şer'an da organik açıdan örfidir. Fakat yeni olan tarafları ile rasyonel bir modern devlet mekanizması kurmayı amaçladığı için klasik örfi düzenin dışında olan tarafları şekilde gösterilmiştir. Haliyle bu ilk kanunun klasik düzenin dışına çıkabilme kapasitesi sınırlı olduğu için şekilde küçük gösterilmek durumunda kalınmıştır.

Hukuk dili açısından anlaşılır bir yapıya sahip olsa da bu kanunnamenin, genel kanunlara nazaran daha ağır bir dille kaleme alındığı açıktır. Vatandaşlık bilincini oluşturmaya matuf yeni hukuk zihniyeti için gerekli hukuk dili ancak genel ceza kanunları ile gelişmeye başlayacaktır. Dil ve tercüme bölümünde bahsi geçen Fatih'in sade dil ile kanun tanzimi politikası, tekrardan 19. yüzyılın ikinci yarısında benimsenecektir.

Devlet-i Aliye'nin ceza siyasetini yansıtan tipik rüşvet suçunun modern anlamda ilk hali, bu kanunun ikinci maddesinde düzenlenmiştir. 1838 yılında başlayan modern süreç, 1855'e kadar her kanunda tekrar ber tekrar zikredilmeye devam edecek, neticede sırf bu suça özel kanun düzenlenmesi dahi yapılacaktır. Fakat çözüm,

normatif düzenlemelerin içeriğinde değil, zihniyet olarak rüşvetin bir suç ve toplumu çürüten bir illet olduğunun yerleşmesindedir. Dolayısıyla rüşvetin azaltılması yolunda sarf edilen gayretlerin en azından hukuki cephesinin nispeten başarılı olduğu söylenebilir.

Hemen akabinde kanuna bir adet zeyl yapıldığını görmekteyiz. Bu zeyl maddesi rüşvet suçu ile hediyeleşmenin sınırlarını çizmeye yöneliktir. Hediyeleşmenin yaygın olması sebebiyle kapsamı geniş olarak düzenlenen rüşvet suçunun ayrıntılandırılması gerekmiştir. Olağan nitelikteki hediyelerin verilmesi rüşvet suçunun kapsamı dışına çıkarılmıştır. Bu madde önceki düzenlemenin uygulama imkanını artırmaya yöneliktir.

II. Mahmud devrindeki bu kanun tamamen merkezileşme politikasına uygun olacak şekilde düzenlenmiştir. Zira bu politikanın taşıyıcı unsuru ulema ile birlikte mülkiye mensuplarıdır. Padişah bu kanun ile devletin merkez ve taşra teşkilatı mensuplarını yeni düzene göre şekillendirmek istemiştir. Kanunname zeylinin öncelikle bir meclis-i aliyye mütalaa ve müzakere edildiği belirtilmektedir. Bu meclis Meclis-i Vala mı yoksa sıklıkla toplanan Meclis-i Meşveret mi belirlenememiştir. Kanunda herhangi bir şekilde meclise yönelik bir ifade yer almamaktadır.

Kanundan bir yıl öncesine baktığımızda, hem ceza kanunlarının hem de *Tanzimat Fermanı*'nın fikri alt yapısının hazırlanması bizi 1837 yılına götürmektedir. Dolayısıyla ceza kanunları ile *Tanzimat Fermanı* arasındaki zamanlama ilişkisi yalnızca kronolojik bir anlam ifade etmekte olup fikri açıdan bir öncelik-sonralık ilişkisi bulunmamaktadır. Esasında 1826 yılında yeniçeriliğin ilgası ile başlayan süreç 1837 yılında toplu bir kodifikasyon hareketine evrilmiştir. Bu sürecin pratik başarısından ziyade tanzim hareketi olarak değerini Bakır şü sözlerle özetlemektedir:

“Burada temas edilmesi gereken esas problemler, yapılan planların gerçekleşebilmesi için gerekli olan tecrübe, insan ve finans kapasitesinin

sınırlı olması, toplumsal iletişim ve inandırıcılığın azlığı, politik kamplaşma ve menfaat kaygılarının hangi taraf ve hizipçe olursa olsun süreci yavaşlatması vb. hususlardır. II. Mahmud devri yapılan tanzim faaliyetinin esas değeri, devletin mali, siyasi, içtimâî, iktisadi ve askerî keşmekeş içerisinde olduğu vetirede yapısal yenilikleri tamamlanmamış bir ordu ve güvenlik sistemiyle söz konusu hususları başarmaya dönük cesur adımlar atmasında saklıdır.”¹⁵¹

Kanunun resmi gazetede ilanı ile ikinci maddesinde yer alan herkesin bilmesi gerektiğine ilişkin vurgunun vatandaşlık bilincine geçiş ile yakından ilgisi vardır. Ceza hükümleri için memurlar açısından kanunu bilmemek mazeretini engellemek amacıyla konulmuştur. Bu hüküm bugün dahi meri mevzuatta genel bir ceza ilkesi olarak yer almaktadır. Devlet böylelikle cezalandırma yetkisini kullanırken önceden uyarmış olmanın verdiği haklılığa sığınmaktadır.

Onuncu maddede adam kayırma suçunun cezalandırılmasında müeyyide olarak Takvim-i Vekayi’de bu suçun ilan edilmesi hem faile karşı toplum baskısını kullanarak hem de mülkiye sınıfının tembih edilmesi yoluyla önleyici bir tedbir olarak düzenlenmiştir. Suçlunun kamuoyuna resmi gazete yolu ile ifşa edilmesi, şüphesiz hükmün tesirini artırmak için düşünülmüş modern bir cezalandırma metodudur. Devletin bundan umduğu dolaylı fayda ise ceza hukuku yardımıyla kamuoyunda kanun devletine ilişkin bir zihniyeti oluşturmaktır. Gazete, o dönem için bu uzun soluklu politikanın gerçekleştirilebileceği en verimli araçlardan birisi olarak kullanılmıştır.

4.2 Tarik-i İlmiye Ceza Kanunnamesi

Çalışmada incelediğimiz ikinci kanun; modern kanun fikrinin zihniyetini geleneksel sistemin bilgi kaynağı olan ulema sınıfı üzerine tatbik eden *Tarik-i İlmiye Ceza Kanunnamesi*’dir. Kanun metni; mukaddime, on sekiz madde ve bir zeyl

¹⁵¹ Bakır, a.g.e., s. 325.

maddesinden oluşmaktadır. Madde başlıkları belirtilmemiş, maddeler paragraf şeklinde birbirinden ayrılmıştır. Ayrıca, ilk kanunda da olduğu gibi, hukuk metninin yorumlanmasında önem arz eden noktalama işaretleri kullanılmamıştır.

Kanunun yayınlanma tarihi Karakoç'un kaydına göre 14 Rebiülevvel 1254/7 Haziran 1838'dir. Çadircı neşrinde ve Gencer'de Mayıs ayı sonlarında çıkarıldığı belirtilmektedir. Karakoç'un *Fihrist*'inde verdiği tarih tartışmalıdır. Kanunun ilk halini yalnızca Rebiülevvel olarak belirtirken "*Tasdik-i şahâneye mukâreneti mukaddimesinde muharrer ise de tarih malum değildir. Bu tarih kanun-ı mezkûrun Matbaa-i Âmire'de matbû olan nüshasının zîrinden muktebesdir.*" diyen yazar, 14 Rebiülevvel tarihini, 25 Ramazan 1254/12 Aralık 1238 tarihli zeylin başlığında zikretmektedir.¹⁵²

Kanunun yedinci maddesinin uygulanma potansiyelinin düşüklüğü, adeta kadük olarak vücut bulmasına sebep olmuş ve bu husus hemen anlaşılarak aynı yıl içerisinde bir zeyl yapılmıştır. Yedinci maddede kadı ve naipilerin değerlendirilerek göreve layık olmayanların azledileceği düşünülmüş iken böyle bir uygulama neticesinde kadroların boşalacağı endişesi ile ilk kanun hükmünü mülga hale getirecek bir zeyl düzenlenmiştir.

¹⁵² Kanun metni Külliyyat-ı Kavanin'de yer almaktadır. *Takvim-i Vekayi* ile *Düstur*'un birinci ve ikinci tertibinde kanun metnine rastlanmamıştır. 1861 yılında Ahmed Cevdet Paşa'nın tertip ettiği, *Düstûr-u Atîk* içerisinde yer alması ihtimal dahilinde olup söz konusu eserin metnine ulaşamamıştır. Daha önce Çadircı tarafından zeylin dahil olduğu matbu metnin aslı, sadeleştirilmiş özeti ile birlikte neşredilmiştir. Bu metin, 12 Aralık 1838 tarihinde tab edilerek vilayet merkezlerine ve kadılıklara gönderilmiştir. Bakır, yakın zamanda yayınlanan doktora tezinde bu metnin transkripsiyonunu vermektedir. Çalışmada; Devlet Arşivlerinde yer alan nüsha, Çadircı'nın matbu neşri ve Bakır'ın transkripsiyonu ile karşılaştırarak güvenilir bir kanun metni elde edilmeye çalışılmıştır. Modern anlamda ilk ceza kanunu metninin şimdiye kadar göz ardı edilmesine dair Çadircı'nın yorumlarına katılmamak mümkün değildir. Maalesef, Sarkis Karakoç'un gayretleri, kendisinden bir asır sonra hala aşılabilmiş değildir. Ayrıca bizatihi Karakoç'un Külliyyat-ı Kavanin'i dahi yayınlanmamıştır. Yapılan ceza hukuku zihniyeti araştırması, mevcut ve güvenilir mevzuat neşirleri üzerinden yapılamamaktadır. Öncelikli olarak mevzuatın tahkikli neşirlerine ve ilk yürürlüğe girdiği hallerine ulaşmak gerekmektedir. Mezkur kanun zihniyetinin çözümlenmesinde faydalanılan çalışmalar için bakınız: Sarkis Karakoç, Külliyyat-ı Kavanin I. Cilt: *Fihrist-i Tarihi*, (Haz: Mehmet Akif Aydın vd.), TTK, Ankara 2006. Bakırlı, a.g.e., s. 480-490. Musa Çadircı, "Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Osmanlı İmparatorluğunda Kadılık Kurumu Ve 1838 Tarihli 'Tarik-i İlmiyye'ye Dair Ceza Kanunname'si'", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 14 Sayı: 25, 1981, s. 139-161. Yurdakul, a.g.e., s. 141-142.

Düzenlemenin isminin “kanunname” olarak belirtilmesi bizi yanıltmamalıdır. Örfî hukuk açısından “kanunname” terimi padişah tarafından yürürlüğe konulan genel düzenlemeleri ifade etmektedir. Bu örfî düzenleme ise doğrudan ulemanın cezalandırılması hallerini kapsaması sebebiyle örfî hukuk-şer’i hukuk dengesini ilkinin lehine değiştirecek seviyededir.

Kanunnamenin mukaddimesi; kanunun gerekçesini, kaynaklarını, padişahın sıfatlarını ve yürürlüğe girme biçimini ihtiva etmektedir. Bu açıdan mukaddimeler kanunun zihniyetini yansıtmakta ve yol gösterici olmaktadır. Mukaddimede padişahın “kavanin-i mülk ü millet” uğruna gayret ve himmeti belirtilmektedir. Bu husus Türk devlet geleneğinde yöneticinin temel vasıflarındandır.¹⁵³

Mukaddimede şeyhülislam ile müzakere edilerek kaleme alındığı belirtilir iken yargı erkinde personel üzerinde şeyhülislamlığın idari bir makam olarak yetkisi olduğu hususu gözden kaçırılmamalıdır. Bu noktada günümüze benzer şekilde, bir normun kendi görev alanı ile ilgili olan idare tarafından müzakere neticesinde kaleme alınması tabiidir. Ayrıca kanun zeylinde mecliste görüşüldükten sonra şeyhülislam ile muhabere edilmesinin sebebi izah edilirken hem meselenin şer’i yönünden ötürü dikkati vacip olduğu hem de kanunun uygulanacağı kişilerin ilim erbabı olması belirtilmektedir.

İlmiyeye ilişkin bir kanunun bir meclis tarafından taslak haline getirilmesini müteakip o sınıfın en yüksek makamı ile muhabere edilerek yürürlüğe sokulması gayet doğaldır. Burada şeyhülislamın şer’i yetkisi ile kanunu idari bir makam olarak incelemeye matuf örfî yetkisinin iç içe geçtiğini görüyoruz. İki yetki de aynı ismin görev tanımı kapsamında olduğu için yetki çatışması yahut karmaşasından bahsedilemeyeceği açıktır. Ayrıca Yurdakul’un da belirttiği gibi, söz konusu dönem,

¹⁵³ “Din ü devlet, mülk ü millet” tabirinin tarihi süreçteki gelişimi ve “töre, kut, il ve bodun” kavramlarıyla ilişkisi için bakınız: Gencer, *a.g.e.*, s. 42-58.

ilmiye teşkilatının şeyhülislamlık makamı nezdinde merkezileşme politikalarına uygun olarak yeniden organize edildiği bir dönemdir.¹⁵⁴

Mukaddimenin başında kanunkoyucu olarak padişahın dinin hâmisî olduğu belirtilerek şeriata karşı muhafaza vazifesi vurgulanmaktadır. Devamında padişahın şariat usulünün hükümlerini sağlamlaştırma vasfı ile bu görev pekiştirilmektedir. Padişahın müceddidlik sıfatı ise II. Mahmut özelinde gerçekleştirilen ıslahatlar sebebiyle kendisine yüklenen ayırt edici bir vasıftır. Dini emirlerin aslı ve saltanat işlerinin kaynağı şeriata itaat etmektir.¹⁵⁵

Ardından şariat hizmetinde bulunanların sıfatları sıralanmıştır; iffet, doğruluk ve dürüstlükten ayrılmama, hünerli ve eğitilmiş olmak, zühd ve takva sahibi olmak, ateşten(azaptan) kurtulmuş olmak.¹⁵⁶ Beşer olmanın gereği hata işleyenler ile genelde kim oldukları devletçe malum olmayan kadı naipleri bu sıfatlara aykırı hareket etmektedir. Kanun dili “meçhulu’l-ahval kimesneler” olarak bu kişileri hukuk nitelemektedir. İşte bu kanunun amacı bu fiilleri işleyen kişilerin cezalandırılmasıdır. Böylelikle dolaylı amaç olarak diğer kişilerin ıslah edilmesi ve uyarılması da öngörülmektedir.

¹⁵⁴ Yurdakul, *a.g.e.*, s. 23-92. İslam dünyasında klasik dönemde kadıların işlerini nasıl yapacağına ilişkin ahlaki ve fıkhi konuları düzenleyen eserler idari kanunlar şeklinde değil, adab literatürü çerçevesinde özel bir tür olarak vücut bulmuştur. Söz konusu eserler aynı zamanda bir yönetmelik gibi meslek kurallarını ve mesleğin icra edilmesine ilişkin maddeleri de ihtiva etmektedirler. Ayrıca ahkam-ı sultaniye ismiyle adlandırılan eserler de devlet teşkilatına ilişkin idari düzenlemeleri ihtiva etmektedir. İbn Haldun’un kadıların mesleki kılavuzu için: İbn Haldun, (2022), *a.g.e.*, s. 137-156.

¹⁵⁵ Kanuni ve Yavuz’un müceddidliğine dair: Gencer, *a.g.e.*, s. 67. Ayrıca Lütü Paşa’nın (1488 - 1563) *Halâsü’l-Ümme* adlı imamet dair eserinden aktaran Köksal, *a.g.e.*, s. 160-161. II. Mahmud’un müceddidliği hakkında bakınız: Özgür Kavak, *Siyasi Tecdid ve Osmanlılar*, Klasik Yayınları, İstanbul 2021, s. 82-84. Aynı yıl içerisinde kanunun 18. maddesi hükmüne eklenen zeylin birinci maddesinde padişaha atfedilen müceddidlik sıfatının “*müceddid-i usul ü nizâm-ı devlet*” şeklinde yinellendiğini görmekteyiz.

¹⁵⁶ Maverdi hakim olmanın şartlarını sayarken vasıf olarak; zeka, adalet ve hukuk bilgisini de saymaktadır. Maverdi, *a.g.e.*, s. 138-141. Mecelle’de hakim olanın sahip olması gereken sıfatlar 1792. maddede sıralanmıştır; “‘Hâkim; hakîm (bilgin), fehîm (zeki), müstakîm (doğru), emîn (güvenilir), mekîn (temkinli) ve metîn (dayanıklı) olmalıdır.” Mustafa Avcı, “Mecelle’ye Göre Hâkimin Nitelikleri Ve Yargılama Etiği”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Sayı: 27, 2016, s. 33-58.

Hukuk devletinin kanunlar yoluyla iş görmesi ve modern devletinin işlevini normlar aracılığı ile yerine getirmesi doğaldır. Kanunun denetlenebilir olması, hukuka uygun değişiklikler ve zeyiller yolu ile varlığını devam ettirebilmesi, yürürlüğe girmesi ve mülga olmasının belirliliği sebebiyle hukuki güvence vermesi, bu kanunları modern kılan vasıflardandır.

Bir yandan merkezi bir devlet kurulurken öte yandan bürokrasinin gücünün artması ve padişahın normlar hiyerarşisinde temsiliyete doğru geçmesi bu devrin özelliklerindendir. Aslında burada devlet olarak organize edilen modern devlettir. Bu hukuk devleti şeklinde yapılmaktadır. Dolayısıyla burada bir tezat varmış gibi görünse de merkezi yapının taşraya ve diğer güç odaklarına karşı gücünü artırması bahis mevzuudur. Fakat bu güç artışı klasik dönemdeki gibi monarşik bir yapılanmayı değil modern devletin hukuk devleti şeklinde zuhur etmesini gerektirmiştir. Netice olarak padişahın temsili bir makama dönüşmesinden kasıt budur.

Mesele bir yönüyle, klasik hakimiyet teorisindeki değişimdir. Yoksa doğrudan padişahın törensel bir figüre dönüşmesi kast edilmemektedir. Fakat kabul edilmelidir ki, devlet artık şahısla kaim bir sistem şeklinde tasavvur edilmemektedir. Daha komplike bir bürokrasi ve karmaşık ilişkiler ağının -diplomatik (elçilikler), kültürel (gazete), ekonomik (banka) yeni araçların dahil edildiği bir vasatta- oluşturduğu yeşni bir hakimiyet anlayışıdır söz konusu olan. Padişah, hukuki bir aktör olarak kanunkoyucu vasfından sıyrılarak kanunu ilan makamından onay makamına geçmiştir. Normlar hiyerarşisi anlamında değişim bunu gösterir. Kanun fihristi *Memurine Mahsus Ceza Kanunu* ile aynı kıstaslar gözetilerek hazırlanmıştır:

Mukaddime

1. Ulemanın Göreve Aykırılık Halleri
2. Şer'i Hizmette Bulunanların Hatıra Riayet ile İhkak-ı Hakta Rehavet Etmesi Yoluyla İrtikap Suçunun Nitelikli Hali
3. Rumeli ve Anadolu Kazaskerlerinin Rüşvet ile Rütbe Vermesi Yoluyla Rüşvet Suçunun Nitelikli Hali

4. Görev Süresinin Usulsüz Uzatılması Suçu
5. Naip Tayininde Rüşvet Alınması Yoluyla Rüşvet Suçunun Nitelikli Hali
6. Görevde Bulunan Kimsenin Yalancılık ve Nefsine Tabi Olmakla Bilinmesi Suçu
7. Hizmet Talebinde Bulunanların İmtihan ve Atanma Usulü ile Ehil Olmayanların Azli
8. Hizmet Talebinde Bulunanlara Yapılacak İmtihanın Esasları ve Geçemeyenlerin Durumu
9. Hakim Ataması Yapılmayan Küçük Kazaların Durumu
10. Rüşvet Suçunun Hakim Tayini Sırasında İşlenmesi Yoluyla Nitelikli Hali
11. Rüşvet Suçunun Hakim Tarafından Kamu Personeline Verilmesi Yoluyla Nitelikli Hali
12. Hakimin Tarafsızlık İlkesi ve Rüşvet Suçunun Görülmekte Olan Bir Davada İşlenmesi Yoluyla Nitelikli Hali
13. Hakimin Tereke İşlemlerindeki Yetki ve Sorumlulukları ile Rüşvet Suçunun Terekeye Karşı İşlenmesi Yoluyla Nitelikli Hali
14. Hakimin Tereke İşlemlerinde Usulsüzlük Yapması Suçu
15. Hakimin Murafaa Başına Alacağı Ücretin Tespiti
16. Din ü Devlete ve İnsanlara Karşı İyi Hizmet Eden Hakimlerin Ödüllendirilmesi
17. Hakimin Davalarda ve Bilmediği Meselelerde Dikkat Edeceği Hususlar ile Aykırı Hareketinin Tespiti Halinde Cezalandırılması
18. Yürürlük ve Hitam

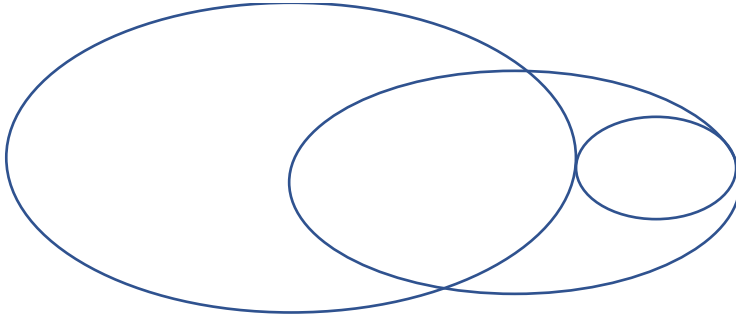
Netice olarak kanunun, zihniyet bakımından şer'i, içerik bakımından örfî bir düzenleme görüntüsüne sahip olduğunu söyleyebiliriz. Şekli açıdan modern bir kanun fikrine ait unsurlar barındırmaktadır. İlan ediliş gayesi, meşru bir temelde devletin bekasını temin için modern bir hukuk devleti anlayışının kurulmasıdır. Ayrıca modern kanun fikrinin felsefi zeminin vaz ettiği seküler ilkeler, bu kanun için de geçerli olup modernliği ise örfî hukukun sınırlarını aştığı kadardır. Kanun kaynaklarının dağılımı aşağıdaki tabloda verilmektedir:

TABLO 2

<u>Kanun Maddesi</u>	<u>Örf</u>	<u>Şeriat</u>	<u>Modern Kanun</u>
Mukaddime	X	X	-
1. Madde	X	X	-
2. Madde	X	-	-
3. Madde	X	-	-
4. Madde	-	X	-
5. Madde	X	-	-
6. Madde	X	X	-
7. Madde	-	X	-
8. Madde	X	X	-
9. Madde	X	-	-
10. Madde	X	-	-
11. Madde	X	-	-
12. Madde	X	X	-
13. Madde	X	X	-
14. Madde	X	X	-
15. Madde	X	X	-
16. Madde	X	X	-
17. Madde	-	X	-
18. Madde	X	X	X

Tarik-i İlmiye Kanunu'nda metninde yer alan zihniyet kaynakları öğelerinin dağılım tablosu.

Bir mukaddime ve on sekiz maddeden müteşekkil bu kanunun on altı maddesinde örfi hukukun tesirli olduğu tespit edilmiştir. On üç maddesinde dayanak, müeyyide ve meşruiyet kaynağı olarak şeriata atıf yapıldığı, suçun tanımı veya cezalandırma fiilin şer'i usule göre yapılacağı belirtilmiştir. Fakat bu maddelerde şeriat, genellikle örfi hukuk kaideleri ile birlikte anılarak zihniyet açısından içerik yönüyle birleşik bir yapı arz ettiği söylenebilir. Şeriat ile örf arasındaki hiyerarşi mukaddime başta olmak üzere meşruiyet kaynağında kendisini göstermektedir. Amaç boyutuyla modern kanun fikrinin sirayet ettiği söylenebilir. Görüldüğü üzere, yalnızca yürürlük ve hitam maddesi hukukun öngörülebilirlik ve belirlilik güvencelerini haiz olduğu için modern kanun maddesi olarak sayılmıştır. Şeklin temsilî yapısı Memurine Mahsus Kanun ile aynı olup kanun kaynaklarının zihniyet gösterimi şu şekildedir:

Şekil 1.2.: Kanun metninde yer alan zihniyet kaynakları öğelerinin dağılımının kümeler yolu ile temsili gösterimi. (Kanun metninin zihniyet dünyasında sırası ile soldan sağa; birinci küme (I) şer'i hukuku, ikinci küme (II) örfi hukuku, üçüncü küme (III) ise modern kanun fikrini temsil etmektedir.)

Şeklin yorumuna gelecek olur isek; örfi hukuk ile şer'i hukukun iç içeliğine yukarıda değinilmiştir. Fakat bu kanun için ayırıcı vasfı, şer'i hukukun hakimiyetidir. Bu hakimiyet şer'i hukukun kanunlaştırma faaliyetinde örf'e karşı bir üstünlüğü şeklinde değil, bilakis örfü temsil eden padişahın ve doğmaya başlayan Tanzimat ricalinin kanun eliyle ilmiyeyi merkezileşen devlet ile sıkı bir şekilde irtibatlandırmasıdır. Modern kanun fikrinin bu kanundaki tezahürü ise bütün bu organizasyonun karmaşık bir bürokratik yapı şeklinde kurgulanması ve şeyhülislamlık makamının klasik dönemdeki görev alanının genişletilmesidir.¹⁵⁷ İçerik açısından örfi bir düzenleme denilmesinin sebebi ise suçların ve cezaların dağılımına bakılarak görülebilir.

Kanunun mukaddime ve maddelerden oluştuğu açıksa da bu kanunda da maddelere numara verilmemiştir. Ayrıca mukaddimenin kanun metnine dahil olup olmadığı da uygulama açısından önemlidir.¹⁵⁸ Kanun zeylinde ilk haline göre bir geri adım atıldığı görülmektedir. Bunun sebebi ise görevde bulunan kadı ve naiplerin yeni kanuna göre değerlendirilmeleri halinde özellikle ileri yaş grubundakilerin bütün gelirlerini makam ve mansıplarına sarf etmeleri sebebiyle maddeten zor duruma düşecek olmalarıdır. Bu sefer padişah, ulemaya karşı şefkat göstererek nizamın

¹⁵⁷ Yurdakul, *a.g.e.*, s. 93-232. Divan-ı Hümayun'un vazgeçilmez üyeleri olan Anadolu ve Rumeli kazaskerlerinin görevleri şeyhülislamlığa aktarılırken Meclis-i Meşayih örneğinde tarikatlar üzerindeki yetkisi gibi yeni meclis tipleri ile yetki sahası genişletilmiştir.

¹⁵⁸ Anayasa girişinin anayasa metnine dahil olup olmaması ile karşılaştırılabilir. Anayasa'nın 176. maddesi: "nayasanın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten başlangıç kısmı, Anayasa metnine dahildir. Madde kenar başlıkları, sadece ilgili oldukları maddelerin konusunu ve maddeler arasındaki sıralama ve bağlantıyı gösterir. Bu başlıklar, Anayasa metninden sayılmaz." şeklindedir. Bu madde anayasanın hukuki yorumunda başlangıcın yol gösterici olmasını sağlamıştır. Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Belgeler 1876-2012*, Doğan Kitap, İstanbul 2012, s. 363.

yürürlük tarihi itibariyle bundan sonrası için sağlanacağını buyurmaktadır. Burada kanun hükmünün zaman bakımından uygulanması hususunda değişiklik yapılmaktadır. Ayrıca atamalarda usule riayet edilmesi ve boş kalan kadroların rüca ve şefaata üzere doldurulması tembih edilmektedir.¹⁵⁹

Nitekim atama usulünde kadının hukuk bilgisine dikkat edilmesi ve hüküm çıkarma metotlarına göre bir kademe sistemi kurulması öngörülmüştür. Bu sistem klasik devirde Ebussuud Efendi'nin kurduğu sistem ile epey benzeşmektedir. Kadıların kademinde fıkıh bilgisinin derecelendirmesi hususu klasik dönemde Ebussuud Efendi tarafından bir yargılama vesilesiyle ifade edilmiştir. *“Eğer kitaplara bakıp oradan hüküm çıkarmaya yetkisi varsa bunu diyebilir. Yani arar, hükmü arayıp bulabilecek kadar kudreti varsa, buna gidebilir ama kudreti yoksa o zaman fetvaya uymak zorundadır. Uymazsa azlolunur.”*¹⁶⁰

Klasik dönemde kanunlar belirli bir formata göre hazırlanmaktadır. Kanunların dili bu formatın gereğine göre sıfatlar, lakaplar, hitap ve hitam bölümleri ile şekillenmektedir. Arapça ve Farsça terim ve terkiplerin yoğun olarak kullanıldığı kanunnameler, fıkhi ve örfi ıstılahların anlamları bilinerek anlaşılabilir. 19. yüzyıldan itibaren kademe kademe resmi dilin sadeleştirilmesi gündeme gelmiştir. Bunun için kanunların dilinde de git gide daha sade ifadeler tercih edilmeye başlanmıştır. Modern kanun dilinin Türkçede yerleşmesinde ceza hukukunun payı önemlidir. Ayrıca ceza hukuku mevzuatı içerdiği idari hükümler ile dolaylı olarak idare hukukunun gelişimine de katkı sağlamıştır.¹⁶¹

Kanunun banisi olarak II. Mahmud kanun zeylinin birinci maddesinde müceddidlik sıfatı ile birlikte “müeyyid-i din ü şariat” terkihi ile dini ve şeriatı kuvvetlendiren, destekleyen bir aktör olarak tanımlanmıştır. Padişah “adalet sahibi” lakabı ile bunu gerçekleştirecek yegane makamın temsilcisidir.¹⁶²

¹⁵⁹ Yurdakul, *a.g.e.*, s. 142.

¹⁶⁰ Gedikli, *a.g.e.*, s. 212.

¹⁶¹ Arslan, *a.g.e.*, s. 122-140.

¹⁶² Aynı maddenin devamında bu gerekli düzenlemeyi ancak “şan-ı müceddidiyet” sahibi padişahın yapabileceği belirtilmektedir.

Tarik-i İlmiye Ceza Kanunnamesi, Mayıs 1838 yılında ilan edilmiştir. Meclis-i Vâlâ ise 24 Mart 1838’de açılmıştır. Mukaddimesinden, ilanından evvel hazırlanması için görüşmeler yapıldığı, sonrasında ferman şeklinde ilan edilmek üzere padişaha sunulduğu belirtilmektedir. Asıl bilgi ise kanun mazbatasında yer almaktadır. Mazbataya göre kanun taslağı “*Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye’ye takdim*” olunmuştur.¹⁶³

İçeriğine baktığımızda ise, özellikle son maddede, zorlu davaların Şeyhülislam’a sorulması gerektiği ifade edilmektedir. Bu ifadelerden kanunun hazırlanmasında, tahta çıktığından beri ilmiyenin halinden şikayetçi olan II. Mahmud’un o dönemki Meclis-i Vükelâ ve şeyhülislam ile birlikte kanunun hazırlanmasında etkili aktörler olduğu anlaşılmaktadır. Nihayetinde bu ilk modern kanunun hazırlanmasında padişah, Tanzimat ricali ve ulema işbirliği halindedir. Gazetelerin rolü ise henüz bir kamuoyu tam anlamıyla oluşmadığı için kanunun *Takvim-i Vekayi*’de yayımlanması ile sınırlıdır, diyebiliriz. Tabii ki bu katkı, yapılan normatif düzenlemenin ülke tarihinde duyurulması ve ilanı yoluyla meşruiyetine katkı sağlanması açısından önemlidir.

Hukuk tekniğinin değişimi bir önceki ceza kanunu ile başlamış ve bu tecrübe ikinci ceza kanununun hazırlanmasına tesir etmiştir. Kanunun bir önceki ceza kanununa göre daha tafsilatlı hükümler içerdiği, adeta bir medrese vakfiyesi formatında kadıların ve naipinin atama, azil, kıdem esaslarını düzenlediği tespit edilmiştir. İlmiyenin cezalandırılmasının üzerinde bu kadar hassasiyetle durulması; yapılacak toplumsal reformlar için destek talep edilen ulemaya bir an önce çekidüzen verilmesi ve özellikle rüşvet ile irtikab gibi ulemanın temsil gücünü zayıflatan suçların nihayete erdirilmesine yönelik hamleler olarak okunmalıdır.

4.3. Ceza Kanunnamesi

¹⁶³ Mazbatadaki ifade için: DABOA, *Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Sicilleri Nizamât Defterleri* [A.{DVNSNZAMd}], No: 46, 1.

Çalışmada incelediğimiz üçüncü kanun; *Tanzimat Fermanı*’nda bir alt norm olarak adı geçen *Ceza Kanunnamesi*’dir. Kanun metni; mukaddime, kırk iki madde ve iki zeyl maddesi ile bir kanunda değişiklik yapan irade-i seniyyeden oluşmaktadır. Kanunda ceza artırımına giden irade-i seniyyenin mahiyeti aşağıda tartışılacaktır. Geçmiş iki kanunun aksine, Devlet-i Aliye tarihinde ilk kez bir normatif düzenlemede madde başlıkları belirtilmiş ve kanun fasıllara ayrılmıştır. Hukuk metninin yorumlanmasında önem arz eden noktalama işaretleri kullanılmamıştır.

Kanunun yayınlanma tarihi Karakoç’un kaydına göre 1 Rebiülevvel 1256/3 Mayıs 1840’tır. Gökçen neşrinde Ahmed Lütfi’nin *Mirat-ı Adalet*’te yayınladığı nüshayı kullanır ve ondan naklen 1 Rebiülevvel (3 Mayıs) tarihini verir. Karakoç, *Fihrist*’inde 1 Rebiülevvel tarihini verirken şüphe etmektedir. “*Kanun-ı mezkûra ait irâde-i seniyye zamanında cari usul vechile müverrah olmadığından bi’z-zarûre Matbaa-i Âmire’de tarih-i tab’ia ittiba edilmiştir.*” diyen yazar, devamında “*Hazîne-i Evrâk’ta mahfuz bulunan bir tezkre-i maruza zahrında 13 Rebiülevvel 1256 tarihi mevzudur.*” demektedir. Karakoç ve Ahmet Lütfi’nin verdiği bilgilerden hareketle Kanun’un 3 Mayıs 1840’ta yürürlüğe girdiğini söylemek mümkündür.¹⁶⁴

Kanuna ekleme yapılması ihtiyacı ilk ayda ortaya çıkmış ve birden fazla maddesi güncellenmiştir. Bir süre sonra cezaların infaz rejimiyle alakalı bir zeyl daha

¹⁶⁴ Kanun metni *Külliyat-ı Kavanin*’de yer almaktadır. *Takvim-i Vekayi* ile *Düstur*’un birinci ve ikinci tertibinde kanun metnine rastlanmamıştır. 1861 yılında Ahmed Cevdet Paşa’nın tertip ettiği, *Düstûr-u Atîk* içerisinde yer alması ihtimal dahilinde olup söz konusu eserin metnine ulaşılammıştır. Ayrıca Ahmed Lütfi’ye ait 1302(1884) tarihli *Mirat-ı Adalet* isimli kanun derlemesinde yer almaktadır. Gökçen tarafından zeylin dahil olduğu Ahmed Lütfi’nin yayınladığı matbu metnin transkripsiyonu daha sonraki ceza kanunları ile birlikte yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Çalışmada; *Külliyat-ı Kavanin*’de yer alan nüsha, Ahmed Lütfi’nin yayınladığı matbu nüsha ve Gökçen’in transkripsiyonundan faydalanılarak güvenilir bir kanun metni elde edilmeye çalışılmıştır. Kanunun -eğer mevcut ise- Meclis zabıtlarındaki taslak hali arşivlerde tespit edilememiştir. Nitekim Karakoç da ulaşabildiği matbu metni külliyatına almıştır. Kanun dair faydalanılan çalışmalar için bakınız: Sarkis Karakoç, *Külliyât-ı Kavânîn: Kavânîn ve Nizâmât ve Ferâmîn ve Berevât ve İrâdât-ı Seniyye ile Muâhedât ve Umûma Ait Mukâvelâtı Muhtevidir*, TTK Kütüphanesi Y/1038, Ankara, Cilt 4., Sarkis Karakoç, *Külliyat-ı Kavanin I. Cilt: Fihrist-i Tarihi*, (Haz: Mehmet Akif Aydın vd.), TTK, Ankara 2006. *Mirat-ı Adalet*, Ahmed Lütfi, Matbai Nişan Berberyan, İstanbul 1304, s. 127-149. Gökçen, *a.g.t.*, s. 126-139. Kırılı, *a.g.e.*, Rabia Beyza Candan, “1840 Tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu İncelemesi”. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 1, s. 63–81.

eklenmiştir. Konusu hasta mahkumların hanelerinde tedavi edilmeleri olup Devlet-i Aliye'deki hapishane rejiminin düzenlenmesine paralel bir değişikliktir.¹⁶⁵

Devlet-i Aliye'nin ceza hukuku tarihinde, kendisinden önceki kanunnamelerden ayrılan yönleriyle, modern anlamda ilk genel ceza kanunu unvanını hak eden 1256/1840 tarihli Ceza Kanunnamesi, *Tanzimat Fermanı*'nın vaat ettiği bir normatif düzenlemedir. Varlık sahasına çıkışı, yukarıda izah edildiği üzere, 1837 yılından sonra yaşanan gelişmelerin ceza hukuku zihniyetine toptan bir yansımasıdır. Hem örfi hukukun potansiyelini hem de fıkıh mirasının yeni bir şekil ile sunumunu göstermesi açısından ayrıyeten kıymetli bir denemedir. Bu sebepler gözetilerek ilk iki özel ceza kanunu ve sonraki kanunlara göre zihniyet çözümlemesi daha detaylı şekilde yapılmıştır.

Elbette bu yönleriyle ilk olmanın getirdiği kusurlarla maluldür. Bir kere, özel ceza kanunlarının şekli sıkıntıları bu kanun için de geçerlidir. Daha da önemlisi, *Tanzimat Fermanı* ile müjdelenmesi sebebiyle bu kanuna dair bir beklentinin oluşmasıdır. Nitekim bu kanun, Tanzimat'ta korunacağı temin edilen hakların hukuki güvencesidir. Bütün bu tarihi ve hukuki vasıflarına rağmen şimdiye kadar hak ettiği değeri gördüğü söylenemez. Henüz elimizde tahkikli bir neşri bulunmamaktadır. Kanun üzerine yapılan zeyiller incelenmemiştir. Modern anlamda ilk genel ceza kanunumuz, şimdiye dek tarihi bir vesika olarak sınırlı sayıda araştırmanın konusu olmuştur.

Ceza kanunnamesi şeklen modern bir kanun görünümünde olsa da netice itibarıyla padişah tarafından ilan edilen bir hatt-ı hümayun üzere hazırlanmıştır. Padişahın ilanını kanun teklifi şeklinde düşünsük dahi bir otorite olarak ilan ettiği fermanın akabinde tasdik ettiği bir ceza kanunu bahis konusudur. Dolayısıyla kanunun bu haliyle organik olarak örfi bir düzenleme karakteri taşıdığı inkar edilemez.

¹⁶⁵ Kaya Göktepe. "Osmanlı Devleti'nde Mahkûmların İmar ve İnşa Faaliyetlerinde İstihdamı (1840-1920)", *Belleten*, Sayı: 87, 2023 s. 919-958.

İkinci faslın birinci maddesi, altıncı faslın üçüncü maddesi, dokuzuncu faslın üçüncü maddesi ile on birinci faslın birinci ve ikinci maddeleri ceza olarak kürek cezasını benimsemiştir. Kürek cezası örfi bir uygulama olup suçlunun donanma hizmetinde mecburi çalışmaya tabi tutulmasını öngörmektedir. Suçlu, denizci kabiliyetine sahip olmaması sebebiyle hastalık veya cezanın uygulanması sırasında hayatını kaybetmek riskiyle karşı karşıyadır. Bu sebeple kürek cezasının ağır bir cezalandırma yöntemi olduğu kabul edilebilir. Fakat 19. yüzyılda buharlı gemilerin ortaya çıkması ile birlikte kürekli gemiler kullanımdan kalkmaya başlamıştır. Buna mukabil ceza hukuku uygulamadan geri kalmış ve bu suç, 1926 yılında kabul edilen *Türk Ceza Kanunu*’na kadar yürürlükte kalarak kadük bir hüküm haline gelmiştir. Sayısal olarak kırk iki maddenin beşinde kürek cezasının yer aldığı görülmektedir. Her maddede cezai bir müeyyide belirlenmediği göz önüne alındığında kürek cezasına bu kadar yaygın olarak kullanılması kanun yapılırken acele edildiğine karine oluşturabilir. Zira, kanunun ilanı için *Tanzimat Fermanı*’ndan itibaren altı aylık bir süre bulunmaktadır. Takdir edilecektir ki, bütün devlet sathında geçerli ve alanında ilk kez yapılacak bir ceza kanunu için bu süre yeterli değildir.

İkinci faslın ikinci maddesi isyan, isyana azmettirme ve yardım etme suçlarını idam ile cezalandırırken padişaha bu cezayı müebbet kürek cezasına indirme yetkisi vermektedir. Dördüncü faslın ikinci maddesinde modern dönem ceza hukukunda ilk kez nefy cezasından bahsedilmektedir. Sürgün cezası olarak tarif edilen nefy, örfi bir ceza olup kürek, kalebentlik, prangabentlik ve hapis cezalarına nazaran daha hafif bir cezadır. Fizan’a sürgün edilmek deyiimi ile dilimize yerleşen sürgün cezası, bu maddede mala zarar verme suçunun kamu görevlisi olmayan kişilerce işlenmesi halinde uygulanacaktır.

Sekizinci faslın ilk maddesi daire-i adliye anlayışının modern bir ifadesine elverişli bir örnektir. Hakim(ilmîye), askeriye ve maliye(kalemiye) sınıfları bir devletin hükümetinin üç türü olarak tarif edilmektedir. Her bir sınıf görevleri esas alınarak tanımlanmıştır. İlmiye sınıfının gayesi şeriatın ve kanunların muhafazasıdır.

Mukayese edildiğinde, daire-i adliye teorisinde de dairenin başlangıç noktası adalet olarak seçilmiştir. Kanunda askeriye sınıfı memleketin asayiş ve nizamının koruyucusu olarak tasvir edilmektedir. Söz konusu teoride ise askeriye, mülkü zapt etmenin şartı olarak yer almıştır. Kanunda maliye üzerinden kalemiye ise, devlet mallarının tahsili ile yükümlü tutulurken teoride mal, reayanın ürettiği ve sisteme dahil ettiği bir girdi olarak denkleme dahil edilmiştir. Maliye kaleminden özel olarak bahsedilmesi ve vergilerin yeniden tanzimi, 1837’de Sadık Rifat Paşa’nın Viyana elçiliği vasıtasıyla Avusturya tecrübesinden Osmanlı hukuk düşüncesine giren kameralist politikaların hukuka yansımalarıdır.¹⁶⁶

Findley, adalet dairesinin 18. yüzyılda yeniden üretilmesine örnek verirken İbn Haldun’un bu yüzyılda yeniden değerlendirilmesini ve kendisinin adalet dairesini ele aldığını belirtir. Halbuki İbn Haldun’un adalet dairesini ele alışı yalnızca klasik teorinin bir aktarımı olup tespit niteliğindedir. Gökdağ’ın da belirttiği gibi, bu adalet teorisinde *daire-i adliye* merkezi bir kavram değildir. Adalet-iktisat ilişkileri üzerinden bir çözümleme yapılmaktadır. Dolayısıyla İbn Haldun’un ve daire-i adliye’nin 18. ve 19. yüzyılda yeniden ele alınışı, aslında Findley’in ifade ettiği gibi

¹⁶⁶ Vergi hukukunun Tanzimat döneminde de kanunlaştırma hareketlerinde içerik açısından merkezi konumunu korumaya devam ettiğini görmekteyiz. Klasik dönemde de devletin başlıca varlık sebeplerinden olan vergilerin adil bir biçimde toplanması, esasında kanunların düzenlenme sebeplerindendir. Hatta bu konuda cezai müeyyidelerin kodifikasyonundan daha öncelikli bir konu olduğu söylenebilir. Nitekim örfi hukuk-şer’i hukuk ilişkisi bağlamında Midilli, ayrıca siyasetin Memlûklü hukukçu Makrizî (1364-1442) tarafından verilen kanun tarifindeki “*adabı, maslahatları ve malların intizamını gözetmek için konulan kanun*” tanımından onun Memlûk toprak ve vergi hukuku tecrübesi ile ilişkisini kurmaktadır. Osmanlı hukukundaki toprak rejimi düzenlemeleri ve kanunnamelerdeki ayrıntılı vergi hukuku normlarına bakıldığında, Midilli’nin Memlûk-Osmanlı hukuki benzerliği üzerinde hukuk zihniyeti mukayesesi açısından önemli görülmektedir. Kanun kavramının “*vergilendirmeye yönelik arazi tahririnde kullanılan uzunluk ölçüsü birimi*” şeklindeki Yunanca kanon kökünden türetildiği, İslam literatürüne de vergi hukuku üzerinden kavramın girdiği unutulmamalıdır. Örfi hukukun Osmanlı tarihindeki başat kavramları olan kanun-siyaset ikilisinin vergi hukuku ve toprak rejimindeki merkezi rolü ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla salt ceza hukuku kaynaklı bir siyaset teorisi yahut kanun zihniyeti yapılması eksiktir. Siyaset ve kanun açısından Osmanlı’da vergi ve toprak rejimi ceza hukukuna göre, üzerine sarf edilen teşrik-i mesai yönüyle birincil derecededir. Dolayısıyla meseleyi salt ceza hukuku odaklı ele almak bir yerden sonra Heyd’in yorumu gibi; fakihlerin bu konuda yazdıklarının yetersizliğine kanaat getirme riskini taşımaktadır. Nitekim, Fatih’in *Kanunname*’sindeki ceza-vergi hükümlerinin sathi kıyası dahi bakış açısını ortaya koymaktadır. Heyd’in görüşünde mensup olduğu kültürün kazuistik kanun anlayışının tesiri üzerinde düşünülmelidir. Rey hukuku meselecisi veya farazî yönleri olmakla birlikte kazuistik yahut kanunlaştırma merkezli bir hukuk faaliyetini öngörmemektedir. Toprak ve vergi meselelerinin önemi için: Ömer Lütfi Barkan, *İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri*, Yahya Kemal Taştan (Haz.), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2023, s. 121-132. Halil İnalcık, *Devlet-i ‘Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar - I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021, s. 245-339. Midilli, (2019), *a.g.e.*, s. 37. Heyd, s. 647.

bir “eskinin yeniden ele alınması” faaliyeti değil, Sadık Rifat Paşa’da müşahhas hale gelen; beka-yı devlet için kadimin pratik gayelere hizmet edecek şekilde okunmasıdır. Zira, İbn Haldun Osmanlı’yı pek çok yönden etkilerken, bunu adalet teorisi üzerinden yapmadığı aşıkardır. Halbuki şimdi *ezmanın tagayyürü* ile adalet-iktisat ilişkisinin kurulmasına ihtiyaç hasıl olmuştur.¹⁶⁷

On ikinci faslın ilk maddesinde usul-i edebiyeye riayet etmemek suç olarak tanımlanmıştır. Bu suçun cezası takdirve terbiye edilmek şeklinde belirlenmiştir. Ceza hukukunda tazir cezaları geniş bir uygulama alanına sahip olup fıkıhta usul-i edebiyeye riayet etmemek hususunun tazir cezası şeklinde klasik dönemde yer aldığını görmekteyiz. Bu tazir cezası aynı şekilde Ceza Kanunu’nda kendisine yer bularak varlığını devam ettirmiştir. Maddenin devamında yargısız infaz yasaklanmaktadır. Fakat bu yasak, yargılama yapılmaksızın hapis, tedib ve nefy cezası verilmemesi olarak sınırlanmıştır.

Ceza Kanunnamesi şahsında kanunların devlet yapısında yarattığı köklü zihni dönüşümün hülasasını Gencer’den aktaralım:

“Bu, gelir ve yaptırım yönünden enformel bir sistemde çalışan örfî (kul) bürokrasisi yerine artık formel bir sistemde çalışacak aklî (rasyonel) bürokrakiye geçişi, Almanya’da olduğu gibi rechtsstaat [hukuk devleti] gayesinin beamtenstaat [memurlar devleti] olarak tezahürünü gösteriyordu. Zira Osmanlı, zaten hükümdar ve millet olarak şahısların hakkını sağlayacak şeriata dayalı bir nomokrasi [rule of law=hukuk devleti] idi. Devlet baba ve müminlerin emiri olarak padişahın meşruiyet problemi yoktu; “gâvur padişah”, makama değil, şahsa bağlı ârızî bir meşrûiyet krizini ifade ediyordu.”¹⁶⁸

¹⁶⁷ İnalçık, Seyitdanlıoğlu, a.g.e., s. 335-337., Kamuran Gökdağ, *İbn Haldûncu Bir Adalet Dairesi*, Ömer Türker, Yunus Kaplan (Ed.), *İslam Düşüncesinde Adalet*, Fikir Kitap, İstanbul 2024, s. 313-326.

¹⁶⁸ Gencer, a.g.e., s. 574.

Kanunun şer'i hukuk ile ilişkisi, bütün vatandaşlara uygulanması hasebiyle Memurine *Mahsus Ceza Kanunu*'na göre daha fazladır. Mukaddimede fermanla verilen hukuki güvenceler ile kanundaki hükümlerin aynı zamanda şeriatın gereği olduğu belirtilmiştir. Birinci maddede padişah tebaanın şeri açıdan tabi olduğu makam olarak tasvir edilmektedir.

Üçüncü maddede Dersaadet'te işlenen adam öldürme suçlarının doğrudan Şeyhülislam tarafından yargılanacağı belirtilerek fetva makamının ilk derece mahkemesi şeklindeki görevi belirtilmiştir. Fakat kararın tasdiki ve uygulanması padişah tarafından bu konuda verilecek fermana bağlıdır. Dördüncü madde ise aynı konunun taşrada kurun meclis-i meşveretlerde görülecek davanın ardından şeyhülislamlık makamının tasdiki ile yargılama safhasının sona ereceğini, kararın yine padişah tarafından verilecek ferman ile kesinlik kazanacağını belirtmektedir.

Kanunun hatt-ı hümayun suretindeki giriş metninde, padişahın iradesini bağlayıcılığı açısından kayıt altına alınmaktadır. Padişahın ahd ve misak gereği kanunu muhafaza ve icra edeceği belirtilmektedir. Otoritenin kanun yolu ile kısıtlanması ve bu iradenin kanun metninin girişinde ifade edilmesi hukuk devletini oluşturmak açısından ceza hukukunun zihniyetinin değişimi bağlamında önemli bir adımdır. Kanun nüshalarının mahkemelerde ve meşveret meclislerinde faydalanılmak üzere bastırılarak çoğaltılması ve bu makamlara gönderilmesi devletin bu noktadaki kararlılığını göstermektedir. Klasik dönemde padişahın fermanlar, resmi yazışmalar ve literatürü oluşturan fıkhi eserlerden oluşan başvuru mevzuatına özellikle ceza hukuku gibi örfi hukukun ağır bastığı bir alanda ceza kanunnamesi hükümleri de eklenmiştir.

İkinci faslın üçüncü maddesinde Meclis-i Ahkam-ı Adliye, Dersaadet'te işlenen devlete karşı fesat suçuna ilişkin özel yetkili mahkeme olarak görevlendirilmiştir. Yargılama usulünün meclise has kılınması, ileride Yargıtay ve Danıştay şeklinde ikiye ayrılacak üst yargı makamlarının kökenini oluşturan Meclis-i Ahkam-ı Adliye'nin yasama ve yargı kuvvetlerini bünyesinde topladığını göstermektedir.¹⁶⁹

¹⁶⁹ Seyitdanlıoğlu (2007), *a.g.e.*, s. 207-220.

Aynı zamanda kanunların icrasını himaye edici vasfı ile yürütmeye ilişkin görevler de üstlenmiştir.

Kurulmaya çalışılan hukuk devleti modelinde padişahın bir kısım yetkileri ile şeyhülislamın görevlerinin Meclis-i Ahkam-ı Adliye'ye aktarıldığını söylemek mümkündür. Dördüncü maddede ise taşradaki yargılama usulü, taşra meclisinden sonra yine Meclis-i Ahkam-ı Adliye'de yargılamanın tekrarı şeklinde düzenlenmiştir. Üçüncü faslın birinci maddesi, kamu görevlisinin kişilere karşı dayak ve sövme suçunu düzenlemektedir. Dersaadet'te işlendiği ve failin rütbe sahibi veya ulema sınıfından birisi olması halinde ise muhakkak Meclis-i Ahkam-ı Adliye'de yargılama yapılacaktır. Beşinci faslın birinci maddesinde rüşvet suçuna cesaret edilmemesi salık verilirken sınıf ve millet ayrımı yapılmadığının ifade edilmesi vatandaşlık hukukuna geçişin ceza yargısındaki karşılığıdır. Devlet, cezalandırma yetkisini kullanır iken şer'i açıdan kişinin milletine bakmayacağı gibi, örfi açıdan idari sınıfını da dikkate almayarak kanun önünde eşitlik ilkesinin cari olduğunu belirtmektedir. Yedinci faslın ilk maddesi ile Meclis-i Ahkam-ı Adliye'ye tahsilat ve imalat mesarifat memurlarının hesabını denetleme yetkisi verilmektedir. Bu yetki ile ileride Sayıştay'ın temelini teşkil edecek bir idari yargı fonksiyonunu deruhte eden meclis, bu konuda cezalandırma yetkisini de haizdir.

Kanun metnine baktığımızda genel bir durum olarak suçların nitelikli hallerinin temel şekillerinden önce düzenlendiği dikkat çekecektir. Başkentte işlenen suçların farklı şekilde yargılama usulüne tabi tutulması bir kanun yapma metodu olarak benimsenmiştir. Dolayısıyla suçun temel şekli ancak taşra birimleri için ve daha sonra olacak şekilde tanzim edilmiştir:

Mukaddime

1. Evvelki Fasl

1.1. Birinci Madde-Padişaha İhanet ve Devlete Karşı Fitne Çıkarma Suçu ile Siyaseten Katl Yasağı

1.2. İkinci Madde-Adam Öldürme Suçunun Yaş Bakımından Uygulanması

- 1.3. Üçüncü Madde-Adam Öldürme Suçunun Dersaadet'te İşlenmesi Yoluyla Nitelikli Hali
- 1.4. Dördüncü Madde-Adam Öldürme Suçu
2. İkinci Fasıllı
 - 2.1. Birinci Madde-Devlete Karşı Fesat Çıkarma Suçu
 - 2.2. İkinci Madde-İsyan, İsyana Azmettirme ve Yardım Etme Suçu
 - 2.3. Üçüncü Madde- Fesat Suçunun İşlenmesi Yoluyla Nitelikli Hali ve Yargılama Usulü
 - 2.4. Dördüncü Madde- Fesat Suçu ve Yargılama Usulü
3. Üçüncü Fasıllı
 - 3.1. Birinci Madde-Kasten Yaralama ve Hakaret Suçlarının Kamu Görevlisince İşlenmesi Yoluyla ve Dersaadet'te İşlenmesi Yoluyla Nitelikli Halleri
 - 3.2. İkinci Madde- Kasten Yaralama ve Hakaret Suçlarının Kamu Görevlileri ile Askeriye Sınıfı Arasında İşlenmesi Yoluyla Nitelikli Hali
 - 3.3. Üçüncü Madde- Kasten Yaralama ve Hakaret Suçu ile Askeriye Sınıfı Tarafından Bu Suçun İşlenmesi Yoluyla Nitelikli Halleri
 - 3.4. Dördüncü Madde- Kasten Yaralama ve Hakaret Suçu
 - 3.5. Beşinci Madde-Kasten Yaralama Suçunun Silah Kullanılarak İşlenmesi Yoluyla Nitelikli Hali ve Kasten Yaralama İftirası ile İftira Suçunun Nitelikli Hali
4. Dördüncü Fasıllı
 - 4.1. Birinci Madde-Mala Zarar Verme Suçu
 - 4.2. İkinci Madde- Mala Zarar Verme Suçunun Kamu Görevlisince İşlenmesi Yoluyla Nitelikli Hali
5. Beşinci Fasıllı
 - 5.1. Birinci Madde-Rüşvet Suçu
 - 5.2. İkinci Madde-Rüşvet Suçu(!)
 - 5.3. Üçüncü Madde- Rüşvet Suçu(!)
 - 5.4. Dördüncü Madde-Rüşvet Suçu (!)
 - 5.5. Beşinci Madde-Rüşvet Suçu (!), Raşinin Zaruret Halinde Affı ile Rüşveti Bildirmeme Suçu
 - 5.6. Altıncı Madde-Hediye Kabulü Usulü
 - 5.7. Yedinci Madde-Düğünlerde ve Dostane Verilen Hediyein Kabulü Usulü

6. Altıncı Fası

6.1. Birinci Madde-İrtikap Suçu ile Memur Tarafından İşlenmesi Yoluyla Hırsızlık Suçunun Nitelikli Hali

6.2. İkinci Madde-Rüşvet Suçu(!)¹⁷⁰

6.3. Üçüncü Madde-Memur Tarafından İşlenmesi Yoluyla Hırsızlık Suçunun Nitelikli Hali

7. Yedinci Fası

7.1. Birinci Madde-Tahsilat ve İmalat Mesarifat Memurlarının Hesaplarının Denetimi ve Memur Tarafından veya Kamu Malına Karşı İşlenmesi Yoluyla Hırsızlık Suçunun Nitelikli Hali

7.2. İkinci Madde-Memurun Fiiliyle Kamu Zararı Oluşması Suçu

7.3. Üçüncü Madde-İrtikap Suçunun Hatır İçin Adam İstihdam Etmek Şeklinde İşlenmesi Yoluyla Nitelikli Hali

7.4. Dördüncü Madde-Kalemiye ve İlmiye Sınıfının İrtikap Suçu Açısından Meclis-i Ahkam-ı Adliye Tarafından Yargılanması

8. Sekizinci Fası

8.1. Birinci Madde-Fonksiyon Gaspı

8.2. İkinci Madde-Fonksiyon Gaspı (!)¹⁷¹

9. Dokuzuncu Fası

9.1. Birinci Madde-Vergi Usulü ve Vergiyi Usulüne Göre Ödememe Suçu

9.2. İkinci Madde-Zabit Tarafından Çağrıldığında Özürsüz Davete İcabet Etmeme Suçu

9.3. Üçüncü Madde-Kamu Görevlisine Silah Çekmek Suçu ile Kamu Görevlisini Öldürmek Suretiyle Adam Öldürme Suçunun Nitelikli Hali

10. Onuncu Fası

10.1. Birinci Madde-Silah Çekme Suçu ile Kasten Öldürme Suçunun Silah Kullanılarak İşlenmesi Yoluyla Nitelikli Hali

10.2. İkinci Madde-Neticesi Sebebiyle Ağırlaşmış Yaralama Suçu¹⁷²

¹⁷⁰ Beşinci fasıl ve altıncı fasılın ikinci maddesi rüşvet suçunun temel halini düzenlemesi sebebiyle aynı şekilde adlandırılmıştır. Üçüncü maddede rüşvet suçunun failinin kamu görevlisi olmaması halinde, gelecekte hiçbir şekilde devlet nezdinde istihdam edilmemesi cezası ile birlikte üç yıl kürek cezası öngörülmüştür. Beşinci maddede ise rüşveti bildirmemenin bir yıl müddetle nefy cezasına müstehak olduğu bildirilmiştir.

¹⁷¹ İki madde aynı hususu düzenlemektedir.

11. On Birinci Fasl

11.1. Birinci Madde-Yol Kesicilik Suçu

11.2. İkinci Madde-Yol Kesicilik Suçunun Adam Öldürmek Suretiyle İşlendiğine Dair Kuvvetli Şüphe Bulunması Şeklinde Nitelikli Hali

11.3. Üçüncü Madde-Yol Kesicilik Suçunun Adam Öldürmek Suretiyle İşlendiğinin Sabit Olması Suretiyle Nitelikli Hali

12. On İkinci Fasl

12.1. Birinci Madde-Kanun Önünde Eşitlik, Devlet Yetkililerine İtaat Etmeme ve Usul-i Edebiyeye Riayet Etmeme Suçları

12.2. İkinci Madde-Yargısız İnfaz Yasağı

13. On Üçüncü Fasl

13.1. Muhassıl, Hakim ve Askeriye Sınıfına Gönderilen Talimnamelere Uyulmaması Suçu¹⁷³

Netice olarak çalışmada değerlendirilen bu ilk genel ceza kanunu, ceza hukuku zihniyeti bakımından şer'i, içerik bakımından örfi bir düzenleme görüntüsüne sahipken şekli açıdan modern bir kanun fikrine daha yakın olduğu söylenebilir. Modern kanun fikrinin seküler zemini bilhassa bu kanun için göz önüne alınmalıdır. Zira, ilk defa şeklen modern kanun yolunda bu denli aşama kaydedildiğini görmekteyiz. Bunda bir üst norm olarak *Tanzimat Fermanı*'nın etkisi kabul edilmelidir. İçerik açısından örfi bir düzenleme denilmesinin sebebi ise suçların ve cezaların dağılımına bakılarak görülebilir. Sayısal açıdan kanun kaynaklarına baktığımızda tablo daha net görülür:

TABLO 3

<u>Kanun Maddesi</u>	<u>Örf</u>	<u>Seriat</u>	<u>Modern Kanun</u>
Mukaddime	-	X	X
1. Madde	X	X	X
2. Madde	-	X	-
3. Madde	-	X	X

¹⁷² İkinci madde, ilk maddede yer alan kasten yaralamanın silah kullanılarak işlenmesi suçunun düzenlemektir.

¹⁷³ Son olarak düzenlenen kanun fihristi, üzerinde fazla inceleme yapılmaması sebebiyle *Ceza Kanunnamesi* olup sonraki kanunlar için fihrist düzenlenmemiştir.

4. Madde	-	X	X
5. Madde	X	-	-
6. Madde	X	X	
7. Madde	X	X	X
8. Madde	X	X	X
9. Madde	X	-	X
10. Madde	-	-	X
11. Madde	X	-	X
12. Madde	X	-	X
13. Madde	X	-	X
14. Madde	-	-	X
15. Madde	X	-	X
16. Madde	-	-	X
17. Madde	X	-	X
18. Madde	X	-	X
19. Madde	X	-	X
20. Madde	X	-	X
21. Madde	-	-	X
22. Madde	-	-	X
23. Madde	-	-	X
24. Madde	-	-	X
25. Madde	X	-	X
26. Madde	-	X	X
27. Madde	-	-	X
28. Madde	-	-	X
29. Madde	-	-	X
30. Madde	X	X	X
31. Madde	X	-	X
32. Madde	-	X	X
33. Madde	-	-	X
34. Madde	X	X	X
35. Madde	X	-	X
36. Madde	X	X	X
37. Madde	X	X	-
38. Madde	X	X	-
39. Madde	X	X	-
40. Madde	X	X	X
41. Madde	X	-	X
42. Madde	-	-	x

Tablo 1.3.: *Ceza Kanunnamesi*'nde yer alan zihniyet kaynakları öğelerinin dağılım tablosu.

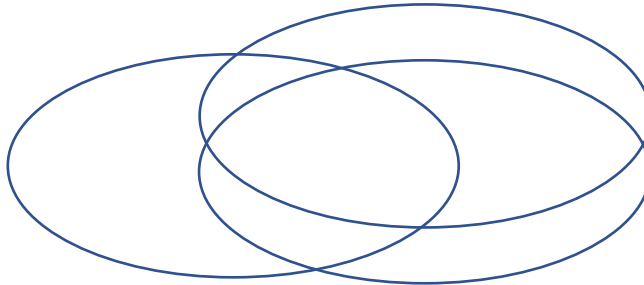
Modern kanun fikri kendisine yer açarken aslında örfi idarenin bir düzenlemesi olarak klasik örfi düzeni değişikliğe uğratmakta idi. Bu denklemde şer'i hukuk, söylem olarak meşruiyet kaynağı vazifesinin git gide zayıfladığı bir sürece girmekle beraber kanunlar üzerinde özellikle suç fiilinin tanımı ve verilecek cezanın şer'iliği hususlarında tesirini devam ettirmiştir. Tedrici bir değişimin öngörüldüğünün

unutulmaması şer'i hukuk -modern kanun fikri birlikteliğinin var olduğu kanun maddelerini anlamayı kolaylaştıracaktır.

Bir mukaddime ve kırk iki maddeden müteşekkil bu kanunun yirmi beş maddesinde örfi hukukun tesirli olduğu tespit edilmiştir. On üç maddesinde dayanak, müeyyide ve meşruiyet kaynağı olarak şer'i hukuka atıf yapıldığı, suçun tanımı veya cezalandırma fiilin şer'i usule göre yapılacağının belirtildiği görülmektedir. Fakat bu maddelerde şer'i hukuk, genellikle örfi hukuk kaideleri ile birlikte anılarak zihniyet açısından içerik yönüyle birleşik bir yapı arz ettiği söylenebilir. Şer'i hukuk ile örf arasındaki hiyerarşi mukaddime başta olmak üzere meşruiyet kaynağında kendisini göstermektedir. Kanuna ek yapılması imkanı bu ilk genel ceza kanunu için de geçerli bir husus olarak giriş metninde işlenmiştir.

Şekildeki kümelerin boyutu, kanunun gerekçesi, meşruiyet kaynağı, amacı ve kaynaklar arasındaki hiyerarşi gözetilerek belirlenmiştir. Böylelikle, hükümdarın otoritesine kaynak olarak atıf yaptığı şeriat, neticede kanunlaştırma açısından metnin örfi bir düzenleme şeklinde ortaya çıkması sebebiyle örf ile henüz oluşmaya başlayan modern kanun zihniyetinin kümeleri farklı boyutlardadır. Bu izahın kümeler üzerinden gösterimi şu şekildedir:

ŞEKİL 3 **I** **II** **III**

Şekil 1.3.: Kanun metninde yer alan zihniyet kaynakları öğelerinin dağılımının kümeler yolu ile temsili gösterimi. (Kanun metninin zihniyet dünyasında sırası ile soldan sağa; birinci küme (I) şer'i hukuku, üstteki ikinci küme (II) örfi hukuku, alttaki üçüncü küme (III) ise modern kanun fikrini temsil etmektedir.)

Şeklin yorumuna gelecek olur isek; bu kanunun ayırıcı vasfı, şer’i hukukun modern kanun fikri ile iç içeliği hususudur. Bu noktada modern kanun fikrinin kendisine açtığı alan; sanılanın aksine yalnızca şer’i hukukun değil, bilakis klasik örfî düzenin hakim olduğu cezalandırma fiilinin ifadesinden gelmektedir. Örf, kanun-ı kadim olarak yeniden tanzim edilirken modern kanun lehine klasik düzeninden feragat etmek durumunda kalmıştır.

Kanunun uygulanmasında bir problem olarak normlar hiyerarşisinin tartışılması gerekmektedir. Burada söz konusu olan ceza kanununun özel bir kanun(*lex specialis*) olması değil, *Tanzimat Fermanı*’nın üst kanun(*lex superior*) olarak kabul edilip edilemeyeceğidir. Öncelikle bir “kanun” olarak kabul edilip edilemeyeceği aydınlatılmalıdır. Fermanın normatif değerini tespit için Bakır’ın açıklamaları önemlidir. Fermanın yanlış adlandırılmasına dikkat çekildikten sonra, galat-ı meşhur olarak *Tanzimat Fermanı* olarak bilinen *Gülhane Hatt-ı Hümayunu*’nun, aslında diplomatika bilimi açısından “beyaz üzerine ferman” şeklinde tanzim edilmiş olup bizatihi padişah tarafından kaleme alındığı belirtilmektedir. Dolayısıyla daha sonra eyaletlere çoğaltılarak gönderilmesi hususu bu özelliğini etkilememektedir. Padişahın kendi iradesiyle düzenlenen ve okunan bir düzenleme olarak Fatih’in örfî kanun şeklinde tanzim ettiği genel teşkilata dair *Kanunname*’si ile mukayese edilemez. Dolayısıyla yine örfî bir düzenleme olarak *Hatt-ı Hümayun* kategorisinde yer aldığı, fakat bir kanun olarak adlandıramayacağı düşünülmektedir. Bu halde, bir üst kanun olmadığı açığa çıkmaktadır.¹⁷⁴

Kanunun şeklen olmasa da zihniyet açısından Gülhane Hatt-ı Hümayunu’na tabi olup olmadığını kapsadığı için kanunun hukuki sınırlarını çizecek mahiyettedir. Bu konuda iki norm arasındaki atıflara dikkat edilmelidir. Sırası ile Ferman’da ve kanun mukaddimesinde geçen ifadeler şu şekildedir:

¹⁷⁴ Gözler, *a.g.e.*, s. 127-129. Bakır, *a.g.e.*, s. 437. Tanzimat’ın yazılışı hakkında *Ceza Kanunnamesi*’nin mukaddimesinde “beyaz üzerine şerefsudûr buyurulup geçen elli beş senesi şaban-ı şerifinin yirmi altıncı günü Gülhane’de kıraat olunan hatt-ı humâyun” ifadesi geçmektedir.

“ve işbu kavânîn-i şer’iyye mücerred dîn ü devlet ve mülk ü milleti ihyâ için vaz’ olunacak olduğundan cânib-i hümayûnumuzdan hilâfına hareket vukû bulmayacağına ahd ü mîsâk olunup Hırka-i Şerîfe Odası’nda cemî-i ulemâ ve vükelâ hazır oldukları halde kasem-i billâh dahi olunarak ulemâ ve vükelâ dahi tahlîf olunacağından ona göre ulemâ ve vüzerâdan ve’l-hâsıl her kim olur ise olsun kavânîn-i şer’iyyeye muhâlif hareket edenlerin kabahat-ı sâbitelerine göre te’dibât-ı lâyıklarının hiç rütbeye ve hatır ve gönüle bakılmayarak icrâsı zımında mahsûsan cezâ kânunnâmesi dahi tanzîm ettirilsin.”¹⁷⁵

“geçen elli beş senesi şaban-ı şerifinin yirmi altıncı günü Gülhane’de kıraat olunan hatt-ı humâyûn-ı ma’delet-makrun-ı hazret-i şahane mucibince kâffe-i tebea-i Devlet-i Aliyye bilâ istisnâ emniyet-i can ve mal ve mahfuziyet-i ırz ve namus, hukuk-u mefruzasına ezser-i nev nail olmuş ve bermüktezayı hürriyet-i şeriyye huzur-u şer ve kanunda ve mevadd-ı hukukiyede herkesin yeksan ü seyyen olması umur-u tabiiyyeden bulunmuş olmakla badezin herkes kendi hukukunu bilip ondan vazgeçmemek ve diğer birisi kendi hukukuna tasallut edecek olursa onun defini davada muktedir olmak ve kavanini müesseseye muhalif hareket edenler her kim ve hangi rütbede olursa olsun haklarında mücazat-ı mukarrara icra olunmak üzere bâ-iradei seniyye tertip olunan ceza kanunnamesidir.”

Bu iki hukuki metin arasında bir normlar hiyerarşisi olduğunu varsayar isek modern hukuk zihniyeti anlamında normlar hiyerarşisini gözetken ilk normatif düzenlemenin 1256/1840 Ceza Kanunnamesi olduğunu söylemek mümkündür. Fakat üst kanun olmaması dolayısıyla yapılan atıf mecburen klasik bir norm olarak bir hatt-ı hümayuna yapılmak durumundadır. Ayrıca anayasal niteliği doktrinde tartışılan *Tanzimat Fermanı*’nın bir anayasal belge olarak tanımlanması sonuç bölümünde ele alındığı üzere ihtiyatla yaklaşılması gereken bir konu ise de, fermanın en azından

¹⁷⁵ Gülhane Hatt-ı Hümayunu’nun çalışmada esas alınan tahkikli neşri için: Mehmet Yıldız, “Tanzimat Fermanı Genel Değerlendirme; Karşılaştırmalı İlmî Metin İngilizce, Fransızca, Almanca ve Arapça Tercümeler”, *Journal of Islamic Research*, Sayı:1, 2012, s. 145-149.

zihniyet açısından kanunlara nazaran kendisine atfı yapılan bir üst norm olduğu açıklık kazanacaktır.¹⁷⁶

Yargılama hukuku açısından özellik gösteren bir madde olarak üçüncü faslın ikinci maddesi kalemiye, ilmiye ve seyfiye sınıfları arasında yargılama usulünü düzenlemektedir. Madde hükmünde 1837 tarihli *Askeri Ceza Kanunu*'na doğrudan atfı yapılarak bu suçun faili olan şahıs sınıfına göre farklı yargı makamlarında yargılanmaktadır.¹⁷⁷ Fail kalemiye yahut ilmiye sınıfına mensup ise Meclis-i Ahkam-ı Adliye'ye sevk olunacak iken eğer askeriye mensup ise dosya yargılama için Bab-ı Seraskeriye'ye havale olunacaktır. Burada askeri yargı ile adli yargının ayrıldığını görmekteyiz. Verilen cezanın hapis cezası olması, konunun ceza kanununda düzenlenmesi bizi hükmün hukuki niteliği hususunda yanıltmamalıdır. Yukarıda izah edildiği üzere, ceza hukuku mevzuatı içerdiği idari hükümlere bakılarak idare hukukuna ait pek çok konunun kodifikasyona tabi tutulduğu bir külliyattır. Üçüncü faslın üçüncü maddesinde halk tabakasının kasten yaralama ile hakaret suçunu işlemesi halinde adil yargılanma hakkının bir yansıması olarak mahkemelerinin yetkisi belirlenmiştir. Fiilin işlendiği yer mahkemesi, yetkili mahkeme olarak tayin edilmiştir.

Genel olarak kullanılan dil, önceki iki kanun ile aynı olsa da maddelerin daha sade ve sistematik düzenlenmesi kanunu daha anlaşılır kılmıştır. Mukaddimede hak arama özgürlüğü aşırı bir dil kullanılarak şu şekilde ifade edilmiştir :

“herkes kendi hukukunu bilip ondan vazgeçmemek ve diğer birisi kendi hukukuna tasallut edecek olursa onun defini davada muktedir olmak ve

¹⁷⁶ Ayrıca dördüncü faslın birinci maddesinde, padişahın malı korumak için söz verdiği belirtilir iken kast edilen ahd ve misak *Tanzimat Fermanı*'dır. Burada dolaylı bir atfı söz konusudur.

¹⁷⁷ Modern dönem kanunlaştırma tarihimiz açısından ilk iki özel ceza kanununda bir atfı bulunmadığı ve *Tanzimat Fermanı*'na yapılan atfın kanunlar arası bir atfı sayılamayacağı göz önüne alınır ise, Askeri Ceza Kanunu'na yapılan bu gönderme tespit ettiğimiz ilk normlar arası atfı olarak kabul edilmelidir. Üçüncü maddede neferler açısından yine Askeri Ceza Kanunu'na gönderme yapılmaktadır. Ayrıca maddenin devamındaki yargı kollarının askeri ve adli yargı şeklinde ayrılması ve bu ayrımın kanun dilinde ifadesini bulması da bu madde ile gerçekleşmiştir.

kavanini müesseseye muhalif hareket edenler her kim ve hangi rütbede olursa olsun haklarında mücazat-ı mukarrara icra olunmak”

Bu aşırılık tercihi, devletin Tanzimat ilkelerini uygulamadaki ısrarının kanuni ifadesidir. Birinci maddede siyaseten katle örnek olarak toplumun yönetici tabakasındaki vezir ile reayanın temsilcisi olarak çobanın verilmesi, esasında hukuk diline uygun bir kullanım değildir. Fakat konunun önemine binaen böyle bir örneğin metne dahil edildiği düşünülebilir. On üçüncü fasılda kanuna aykırı davranışların cezalandırılmasında bir dakika dahi gecikme yaşanmamasının ifade edilmesi, kanun diline uygun bir kullanım değildir. Kanunun yürürlüğe girdiği bağlam içerisinde konulan bir hüküm olarak yorumlandığı takdirde, beka kaygısı ile hukuk devletini kurma endişesinin doğrudan kanun metnine yansımadır.

Her ne kadar ilk genel ceza kanunu olsa dahi, kendisinden önceki 1253/1837 tarihli Askeri Ceza Kanunu ile ele alınan 1254/1838 tarihli iki ceza kanununun tecrübesi bu kanuna öncülük edecek niteliktedir. Bu kanunda ilk kez konular fasıllara bölünmüş, maddeler numaralandırılmış ve daha sistematik bir yöntem kullanılmıştır. Yalnızca on üçüncü fasılda yer alan tek madde numaralandırılmamıştır. Bu şekli bir eksiklik olarak görülebileceği gibi, hitam maddesinin numarasız şekilde verilen mukaddime ile birlikte kanun metninden sayılıp sayılmadığı hususunun tartışılmasını gerektirir.

Kanunun devlete karşı suçlar kategorisine dahil edilen ihanet suçu ile başlaması zihniyetini yansıtan bir unsurdur. Kanunun amacı *Tanzimat Fermanı*’nda vaadedilen hukuki düzenin teşkili ve adaletin tesisi ise de devlete karşı suçların öne alınması bu hususta beka kaygısının tezahürüdür. Halbuki fermanda ve mukaddimede vurgu kişilerin can, mal ve ırz güvenliğine yöneliktir. Bu noktada siyaseten katl yasağının ilk maddede ihanet ve fitne çıkarmak suçu ile birlikte hüküm altına alındığını hatırlatmakta fayda var. Kanunkoyucu böylelikle, bir yandan devletin varlığına

ilişkin iç tehditlere karşı önlem alırken öte yandan kanunun gerekçesi olan kişilere karşı hakların devlet eliyle ihlalini de önlemek istemiştir.¹⁷⁸

Öncelik sırası olarak insanların haklarını birbirlerine karşı korumak yerine devlete karşı onları korumanın tercih edilmesi ise siyaseten katl suçunun niteliği ile ilgilidir. Müsadere yasağı ile birlikte şer'i bir dayanak olmadan hükümdarın kul statüsündeki yönetici tabakanın hayatına son verebilmesi adaletin önündeki en büyük engellerden birisi olarak görülmektedir. İkinci maddede adam öldürme suçuna yaş bakımından eşitlik getirilmiştir.

Üçüncü faslın birinci maddesi, meclis tarafından bu faile hapis cezasının öngörmektedir. Hapis cezasının bir suçun nitelikli hali için yüksek rütbeli statüsündeki veya ulema sınıfındaki özgü faile karşı uygulanması devletin bu konudaki tutumunun ne kadar sert olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde üçüncü maddede ve beşinci maddede hapis cezası işlenmektedir. 19. yüzyıl ile birlikte, kürek, kalebentlik ve prangabendlik cezalarının yerine infaz rejimindeki değişiklikler ile birlikte hapis cezasının uygulanmaya başladığı görülmektedir.

Beşinci fasılda rüşvet alan memurun cezası üç yıl müddetle kürek cezasına çarptırılmak şeklinde belirlenmiştir. Tarik-i İlmiye Ceza Kanunnamesi'nin dördüncü, altıncı, on birinci, on ikinci, on üçüncü ve on dördüncü maddelerinde rüşvet suçunun ilmiye mensuplarınca belirli şekilde işlenebilen nitelikli halleri tespit edilmiştir. Bu kanunda yer alan hali ise suçun temel şeklini oluşturmaktadır. 1254/1838 tarihli ilmiyeye dair kanunnamede nitelikli hallerin cezası olarak, görevden azil, rüşvet olarak alınan şeyin geri alınması ve tazir cezaları öngörülmüştür. "Tazir-i layika" tabiri ile bu hususta yargıya takdir yetkisi tanınmıştır. Bu kavram, klasik dönemde

¹⁷⁸ Günümüzde TCK, "Uluslararası Suçlar" başlığı altında "Soykırım ve İnsanlığa Karşı Suçlar" ile başlamaktadır. GÜTCHM, *a.g.e.*, s. 1/243.

kadıya tazir suçunun uygulanmasına ilişkin verilen takdir yetkisinin devamıdır. Burada bilinçli bir kanun boşluğundan bahsedilebilir.¹⁷⁹

Memurine Mahsus Kanun'da ise ikinci ve üçüncü maddelerde rüşvet suçunun temel halinin ilk kez kanun düzeyinde tanzim edildiği görülmektedir. Bu maddelerde ceza olarak azil, rüşvet verilen şeyin geri alınması ve tazir cezaları öngörülmüştür. 1256/1840 tarihli kanun ile karşılaştırdığımızda *Tarik-i İlmiye Kanunnamesi* özel kanun olarak ilmiye sınıfına mensup kimselere özel olarak düzenlenmiş olsa da *Ceza Kanunnamesi*'nin beşinci fasıl birinci maddesi “kaffe-i ulema” ifadesi ile 1254/1838 tarihli kanunun rüşvete ilişkin ceza hükümlerini mülga hale getirmiş olabilir. Bu hususun kanunda belirtilmesi gerekse de, belirtilmemesi halinde dahi sonradan yürürlüğe giren genel kanunun önceki özel kanunun ilgili hükümlerini ilga ettiğini söylemek mümkündür. Memurlara ilişkin rüşvet maddeleri, her halükarda ilgili maddeler sebebiyle mülga hale gelmiştir.¹⁸⁰

Sultan Abdülmecid, kendi iradesi ile çıkardığı kanun yoluyla kendi kendisini hukuken bu kanuna bağlı hale getirmiştir. Fasılların kendi içlerinde konu bütünlüğüne sahip olduğu söylenemez. İlk maddede ihanet ve fitne suçunu düzenlenirken fasıl devamında kasten öldürme suçu tanzim edilmiştir. Yine de suçların sıralanması açısından bir önem sırası gözetilmiştir. Maddelerin sıralanmasında bir hukuk aktörü olarak padişahın şahsında devlete karşı suçların öne alınması, aynı zamanda kanunun örfî karakterini göstermektedir.

4.4. Kanun-ı Cedîd

¹⁷⁹ Kanun boşluğu kavramı hukuk kurallarının yorumlanması açısından önem arz etmektedir. Bu kavram yoluyla hakimlerin keyfiliklerinin önüne geçilmesi, ceza hukukunda kanunilik ilkesinin korunması amaçlanmaktadır. Fakat kanun boşluğu kavramını esneterek hakimın takdir yetkisinin sınırlarını aşabilmesi de söz konusudur. Kavram için bakınız: Serozan, *a.g.e.*, s. 111-143.

¹⁸⁰ Genel kanun ve özel kanun arasındaki ilişkinin tam olarak belirtilmemiş olması bu ilk ceza normları için doğaldır. Böyle bir hiyerarşi boşluğunda ihtiyatlı davranarak yargı kararları üzerinden şer'îye sicillerindeki uygulamaya yansımaya bakılmalıdır. Genel kanun-özel kanun ilişkisi için: Serozan, *a.g.e.*, s. 143-149.

Çalışmada incelediğimiz dördüncü kanun; *Ceza Kanunnamesi*'nde görülen eksiklikler üzerine on bir yıl sonra tanzim edilen *Kanun-ı Cedîd*'dir. Kanun metni; mukaddime, kırk üç madde ve üç zeyl maddesinden oluşmaktadır. Önceki kanun aksine, Devlet-i Aliye tarihinde ilk kez bir normatif düzenlemede madde başlıkları belirtilmiş ve kanun fasıllara ayrılmıştır. Hukuk metninin yorumlanmasında önem arz eden noktalama işaretleri kullanılmamıştır.

Kanunun yayınlanma tarihi Karakoç'un kaydına göre 15 Rebiülahir 1267/17 Şubat 1851'dir. Gökcen neşrinde Ahmed Lütfi'nin *Mirat-ı Adalet*'te yayınladığı nüshayı kullanırken tarih vermemektedir. Oysa *Mirat-ı Adalet*'te 15 Rebiülahir/17 Şubat tarihi mevcuttur. Meclis-i Vala'nın o yıl neşrettiği *Mecmua-i Kavanin* de aynı tarihi vermektedir. Kanunu hukuki açıdan inceleyen Artuk, tarihine ilişkin bilgi vermemektedir. Karakoç ve Ahmet Lütfi'nin verdiği 15 Rebiülahir 1267/17 Şubat 1851 tarihi, kanunun yürürlük tarihidir.¹⁸¹

Kanuna ilanından iki ay sonra ortaya çıkmıştır. Bir süre sonra katle ilişkin hükümlerin taşradaki icrası ile alakalı bir zeyl daha eklenmiştir. Son zeyl ise velisi bulunmayan maktulün katiline uygulanacak şer'i hükümlere dairdir.

¹⁸¹ Kanun metni *Külliyat-ı Kavanin*'de yer almaktadır. Karakoç metni, 1267/1851 tarihli *Mecmua-i Kavanin*'den almıştır. *Takvim-i Vekayi* ile *Düstur*'un birinci tertibinde kanun metnine rastlanmamıştır. 1851 yılında tertip edilen ilk *Düstur* içinde yer alması ihtimal dahilinde olup söz konusu eserin metnine ulaşılammıştır. Ayrıca Ahmed Lütfi'ye ait 1302(1884) tarihli *Mirat-ı Adalet* isimli kanun derlemesinde yer almaktadır. Gökcen tarafından zeylin dahil olduğu Ahmed Lütfi'nin yayınladığı matbu metnin transkripsiyonu daha sonraki ceza kanunları ile birlikte yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Çalışmada; *Mecmua-i Kavanin*'de yer alan nüsha, Ahmed Lütfi'nin yayınladığı nüsha ve Gökcen'in transkripsiyonundan faydalanılarak güvenilir bir kanun metni elde edilmeye çalışılmıştır. Kanunun -eğer mevcut ise- Meclis zabıtlarındaki taslak hali tespit edilememiştir. Nitekim Karakoç da ulaşabildiği matbu metni külliyatına almıştır. Kanun dair faydalanılan çalışmalar için bakınız: Sarkis Karakoç, *Külliyât-ı Kavânîn: Kavânîn ve Nizâmât ve Ferââmîn ve Bervât ve İrâdât-ı Seniyye ile Muâhedât ve Umûma Ait Mukâvelâtı Muhtevidir*, TTK Kütüphanesi Y/1038, Ankara, Cilt 7., Karakoç (2006), *a.g.e.*, Ahmed Lütfi, *Mirat-ı Adalet*, Matbai Nişan Berberyan, İstanbul 1304, s. 150-177. Gökcen, *a.g.t.*, s. 140-158. Mehmet Emin Artuk, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunlarından 1840 ve 1851 Tarihli Kanunların İncelenmesi", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı: 16, 2013, , s. 5-20. Yasin Yılmaz (Haz.), "Tanzimat Dönemi Ceza Kanunlarına Medhal: Kanun-ı Cezamızın Edvar-ı Tekamülü", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı 25-26, 2018, s. 103-159.

Kanun-ı Cedîd, sistematik ve içerik açısından *Ceza Kanunnamesi* ile büyük ölçüde örtüşmektedir. Fakat suç teorisine ilişkin hükümler barındırması ve cezaların çoğalması ve ayrıntılandırılması yönleriyle ondan ayrılmaktadır. Dolayısıyla kanun zihniyetindeki farklılıklar üzerinden incelenmiştir. Sistematik ve içerik açısından farklılıkların belirtilmediği kısımlarda önceki kanun hakkındaki açıklamalar bu kanun için de geçerlidir. Maalesef taslağının bulunmaması ve eldeki çalışmaların yetersizliği konusundaki açıklamalarımız bu kanun için de geçerliliğini korumaktadır.

İlk olarak bu kanunda da düzenlenme gerekçesinin *Tanzimat Fermanı* olduğu mukaddimede belirtilmektedir. Fakat önceki kanundaki yetersizlikler, uygulamada ortaya çıkan problemler ve yapılan zeyillerin eklenmesi gibi hususlar sebebiyle yeni bir kanun ihtiyacı doğmuştur. Mukaddimeye bakılınca yeni kanun ihtiyacının daha çok pratik gayelerden kaynaklandığı düşünülse de, bütüncül bir şekilde bakıldığında özellikle suç teorisine ilişkin hükümlerin asıl yenilik olduğu fark edilecektir. Dolayısıyla modern kanun fikrinin ilk başta pratik ve şekli olarak alınması yapılmak istenen reformların yarattığı baskı ve beka kaygısına bağlı iken artık teorik olarak da modern kanunların dahil edilmesine başlanılmıştır.¹⁸²

Kanun hazırlanırken acele edildiğine dair karineler mevcuttur. Suçlar ve cezalar tasnif edilirken görüleceği üzere, kanunun üzerinde sistematik bir çalışma yapılmadan ve yürürlükten kalkmaya başlayan örfî hukuka ait cezaların sıkça zikredilmesiyle oluşturulduğu tespit edilmiştir. Bu tespitimiz, yazarı bilinmeyen bir Tanzimat hukukçusunun 1256/1840 ve 1267/1851 tarihli ceza kanunlarını mukayesesi neticesinde vardığı şu hükmüyle uyumluluk arz etmektedir:

“Evvelki makalelerde beyan olunduğu vechile 1256 ve 1267 tarihli ceza kanunlarını tertip ve tanzim edenler ancak ihtiyac-ı acili nazar-ı dikkate

¹⁸² Kanunlar arasında suç ve cezalar açısından karşılaştırma için Gökçen’in ve Artuk’un çalışmalarına başvurulabilir: Gökçen, *a.g.t.*, s. 30-36., Artuk, *a.g.m.*, s. 10-19.

almışlar ve kendilerince esas telakki olunan mevaddı bu kanunlara idhal edip teferruatın tedkik ve tedvinini âtîye bırakmışlardır. ”¹⁸³

Genel olarak sarkıntılık, kumarbazlık, kız kaçırma, resmi evrakta sahtecilik, sahte para basma, narhdan farklı bir ücretle satış yapma, köle ve cariyelerin işledikleri suçlar olmak üzere sekiz yeni temel suç tipi ile önceki kanunda yer alan bazı suçlara ilişkin nitelikli hallerin eklendiği görülmektedir. Eklenen suçlara bakıldığında kız kaçırma, sarkıntılık, narhdan farklı ücretle satış yapma suçları ile vergiye ilişkin nitelikli hallerde örfî hukukun tesirinin arttığı söylenebilir. Köle ve cariyelerin suçları kısmı ise şer’i hukuka ait bir konudur.¹⁸⁴

Ceza olarak önceki kanunda yer almayan pranga ve dayak cezalarının eklendiği görülmektedir. Belirtildiği üzere pranga cezası örfî hukuka aittir. Pranga cezası ile kürek cezası arasında derece farkı konularak suçların ağırlığına göre uygulanacakları belirtilmiştir. Pranga cezası, fasl-ı evvelin on yedinci maddesinde düzenlenen teşhir-i silah suçu gibi hafif suçlar için öngörülmüştür.¹⁸⁵

Cezalara ilişkin alt ve üst sınır belirtildiği suç sayısı artırılarak nispi müddetli hapis cezasının uygulama alanı ve böylelikle hakimın takdir yetkisi genişletilmiştir. Nitekim, fasl-ı evvelin on beşinci maddesinde “taife-i nisaya mahsus mahbesde ıslah-ı nefis edinceye kadar haps” şeklinde ifade edildiği gibi hapis cezasının uygulanması tamamen suçlunun ıslahına yöneliktir. Şer’i hukuk da hapis cezasını örfî hukuka ait bir uygulama olarak gösterirken hikmetini *ıslah-ı nefis* kavramıyla açıklamıştır.

Müddetsiz hapis cezası, önceki kanunda yer almamakla birlikte şer’i hukukun gerekçelendirdiği bir ceza türüdür. Burada maksat suçu itiyad haline getiren

¹⁸³ Yılmaz (Haz.), *a.g.m.*, s. 103-159.

¹⁸⁴ Bilmen, *a.g.e.*, s. 3/307-309.

¹⁸⁵ Dayak cezası bir tazir hükmü olup şer’i hukukta darp şeklinde düzenlenmektedir. Bilmen, *a.g.e.*, s. 3/307-309.

kişilerden toplumu korumaktır. Ayrıca bu kişilerin ıslah olup olmadıklarının kontrolü ile topluma tekrar kazandırmalarının yolu açık bırakılmıştır. Fakat Artuk'un aktardığı üzere, pozitif hukukun ıslah kavramı doğa bilimlerinden alınan gözlem ve deney usulüne göre tanzim edilmiştir. Hukukbiliminin tamamen objektif esaslara göre suçu ve cezayı belirleyebileceği ve bilimsel metotlarla cezaların uygulanabileceğini kasteder. Pozitif İtalyan Hukuk düşüncesine 1847 yılında giren bu "ıslah" metoduyla şer'i hukukun örfî hukuk içerisinde temellendirdiği *ıslah-ı nefis* kavramları şeklen aynı görünse de zihniyet olarak farklı tarihi süreçlerin ürünüdür.¹⁸⁶

Artuk'un infaz rejimiyle alakalı faslı-ı salisin on altıncı maddesinde düzenlenen hükmü *Kanun-ı Cedid*'in bir yeniliği olarak zikretmesi, *Ceza Kanunnamesi*'ne yapılan 20 Safer 1257 (12 Nisan 1241) tarihli zeyli dikkate almamış olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim, "*Mahbûsinden hasta olanların hânelerinde tedavi edilmeleri hakkında Gurre-i Rebûlevvel 1256 tarihli Ceza Kanunu'na müzeyyel irâde-i seniyyeyi mübelliğ ilmühaber*" başlığı altında mezkur zeylden söz eden Karakoç, söz konusu hükmün "*İşbu ilmühaberinin tazammun eylediği ahkâmdan 15 Rebiûlâhir 1267 tarihli Kanun-i Cedîd-i Ceza'nın fasl-ı sâlisinin 16 ncı maddesi vücut bulmuştur.*" demektedir.¹⁸⁷

Fasl-ı evvelin beşinci, on birinci, on dördüncü, on altıncı maddelerinde ve gasl-ı saninin on ikinci maddesinde kürek cezasının alt ve üst sınırı belirlenerek pranga cezası alternatif bir örfî hüküm olarak eklenmiştir. Pranga hükmünün bu kadar fazla zikredilmesi, yavaş yavaş kürek cezasının tatbikinin ortadan kalktığı yıllara denk gelmektedir. Kişinin toplumsal sınıfına göre şer'i hukuk kapsamında değnekle darp cezasına çarptırılabilmesi fasl-ı saninin ikinci , beşinci (sarkıntılık suçu), altıncı (kız kaçırmaya suçu), fasl-ı salisin on dokuzuncu maddelerinde düzenlenmiştir.¹⁸⁸ En son olarak fasl-ı saninin on beşinci maddesinde; kürek cezasına alternatif hüküm şeklinde prangabendlik cezasının getirildiği belirtilmektedir. Gerekçe ise suçlunun mahallinde

¹⁸⁶ Artuk, *a.g.m.*, s. 15-17.

¹⁸⁷ Artuk, *a.g.m.*, s. 11-12., Karakoç (2006), *a.g.e.*, s. 1/188.

¹⁸⁸ Değnekle dayak cezası toplumsal sınıflara göre ayrılmış olup; toplum eşrafın ileri gelenleri, eşraf, normal halk tabakası ile "içtimai vaziyetleri düşkün" kimseler *tazir-i ahissa* olarak dört tabakaya ayrılmıştır. Bilmen, *a.g.e.*, s. 3/311.

hapsinin daha kolay şekilde uygulanabilmesidir. Uygulamaya baktığımızda, 19. yüzyılda hükümlülerin kamu hizmetinde kullanılmaya başladığı görülmektedir.¹⁸⁹

Fasl-ı evvelin birinci ve on ikinci maddelerine eklenen diyet hükmü şer'i hukukça öngörülmüş bir cezadır. Fasl-ı evvelin dokuzuncu ve onuncu maddelerinde yol kesme suçu için ve fasl-i saninin birinci maddesinde hakaret suçu için had cezası düzenlenmiştir. Ayrıca fasl-ı evvelin on üçüncü maddesine şer'i hukukun düzenlediği hataen adam öldürme suçu eklenmiştir.

Fasl-ı evvelin yedinci maddesinde daha önce Dersaadet'teki adam öldürme suçlarında üst mahkeme olarak davalara tekrar bakacağı belirtilen Meclis-i Ahkam-ı Adliye'nin bu sefer kesin bir şekilde ilk derece mahkemesi olarak bu davalara bakacağı hükme bağlanmıştır. Fasl-ı evvelin on dördüncü maddesine azmettirme suçu eklenerek suç teorisine ilişkin azmettirme müessesesi mevzuata dahil edilmiştir. Modern ceza hukuku beraberinde infaz rejiminde de modernleşmeyi getirmiş ve hapisanelerin şartları düzeltilmeye başlamıştır. Fasl-ı salisin on yedinci maddesinde, maddi durumu zayıf hükümlülerin yardım edecek kimseleri olmaması halinde onlara devlet tarafından bakılacağı hükme bağlanmıştır. Bu aynı zamanda hapisanelerin ve hapis cezalarının artırılmasıyla da ilgilidir. Olumlu tarafı hükümlülerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi iken olumsuz tarafı hapis cezasının yaygınlaştırılmasıdır.¹⁹⁰

Ayrıca *Kanun-ı Cedid*'in suç teorisine getirdiği yeniliklere değinmek gerekmektedir. Aslında zihniyetteki değişim modern kanun hükümlerinin mevzuata alınmasından ziyade modern kanun fikrinin taşıyıcısı konumundaki müessese ve teorilerin klasik ceza hukukunda kendisine yer bulması ile ilgilidir. Zira, teorik temeli olmayan bir mevzuat güncellenmesi veya seçilerek alınan bir kanun külliyyatı tam olarak istenileni vermekten uzaktır. Bu sebepten; fasl-ı saninin beşinci ile fasl-ı salisin on dokuzuncu maddeleri tekerrür, fasl-ı evvelin on dördüncü ile on beşinci maddeleri iştirak

¹⁸⁹ Göktepe, a.g.m., s. 919-958.

¹⁹⁰ Hapis cezası ve infaz rejimi hakkında:

hükümlerini kısmen de olsa düzenleyerek modern ceza hukuku zihniyetine katkı sağlamıştır.

Netice olarak çalışmada değerlendirilen yeni genel ceza kanunu, ceza hukuku zihniyeti bakımından şer'iliği önceki kanuna nispetle kuvvetlendirilmiştir. İçerik bakımından örfi bir düzenlemelerin de aynı şekilde artırıldığı görülmektedir. Şekli açıdan modern bir kanun fikrine daha yakın olduğu söylenebilir. Özellikle hapis cezasına ilişkin hükümler bunu göstermektedir. İçerik açısından örfi bir düzenleme denilmesinin sebebi ise yeni eklenen suçların ve cezaların dağılımına bakılarak görülebilir. Yukarıda izah edildiği üzere, iki kanun arasındaki benzerlikten göz önüne alınarak *Kanun-ı Cedîd*'in önceki kanunun tadil edilmiş hali olduğu değerlendirilmektedir. Bu sebeple, maddelerin zihniyet kaynaklarına göre dökümü yapılmayarak yalnızca zihniyet açısından özellik gösteren maddelerin değerlendirilmesine gidilmiştir.

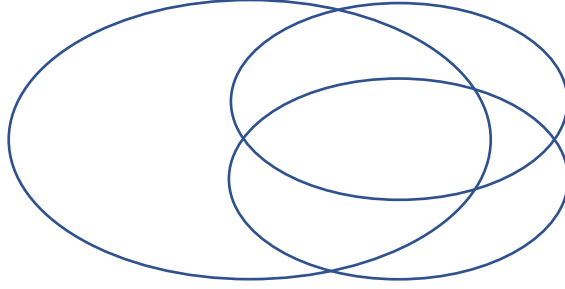
Ayrıca kronolojik olarak geriye gidildiğinde, eklenen yeni maddelerin çoğunun iki kanun arasındaki on bir yıllık müddette padişah tarafından ilan edilen “irade-i seniye” formundaki düzenlemelerde uygulamaya konulduğu görülecektir. Zira, mukaddimedede belirtilen zeyllerin ayrı yerlerde bulunması yalnızca şeklen kanunların değil, padişah iradelerinin de kanuna eklenmesi sebebiyle zikredilmiştir. Bu halde, ceza hukukuna dair irade-i seniyeler, kanun hükmünde kararname mantığı ile çıkarılan *sui generis* (kendine özgü) düzenlemelerdir.¹⁹¹ Kanunun zihniyet

¹⁹¹ Külliyyat-ı Kavanin'den yeni eklenen kanun hükümlerinin irade-i seniye hallerini görmek mümkündür:

1. 7 Şevval 1256 tarihli Kürek cezası mahkûmlarının mebd-i mahkûmiyetlerinin zindan defterlerine kayıt ve tescil edilmesi hakkında irade-i seniye,
2. 6 Muharrem 1259 tarihli Cemiyetli mahallerde kurşunlu tüfenk endaht edenlerin mücâzâtı hakkında irade-i seniyyeyi mutazammın tebliğ-i resmî,
3. 18 Rebiülevvel 1259 tarihli Taşralarda katl davalarının suret-i tahkik ve rü'yeti hakkında irade-i seniyyeyi mutazammın tebliğ-i resmî,
4. 7 Muharrem 1263 tarihli Mûcib-i diyet olan yahut mûcib-i kısıs olup da verese-i maktul tarafından afv edilen katiller hakkındaki mücâzât-ı mürettebe-i kanuniyenin tezyîdi ve taşra mahkûminine müddet-i cezâiyelerinin Dersââdet'te ikmâl ettirilmesi hakkında irade-i seniyyeyi mutazammın tebliğ-i resmî,
5. 21 Rebiülevvel 1264 tarihli Kumar oynarken ele geçenlerin şedîden icra-yı te'dibleri hakkında irade-i seniyyeyi mutazammın tebliğ-i resmî,
6. 24 Rebiülahir 1266 tarihli Kız kaçırma madde-i memnûası hakkında irade-i seniye,

kaynaklarının kümeler üzerinden dağılımı, yapılan eklemelerle önceki kanuna göre değişmiştir. Dolayısıyla yeniden ifade edilmesi şu şekildedir:

ŞEKİL 4 I II III

Şekil 1.4.: Kanun metninde yer alan zihniyet kaynakları öğelerinin dağılımının kümeler yolu ile temsili gösterimi. (Kanun metninin zihniyet dünyasında sırası ile soldan sağa; birinci küme (I) şer’i hukuku, üstteki ikinci küme (II) örfî hukuku, alttaki üçüncü küme (III) ise modern kanun fikrini temsil etmektedir.)

Şeklin yorumuna gelecek olur isek; bu kanunun ayırıcı vasfı, şer’i hukukun içerik açısından tekrar etkinliğini artırmasıdır. Fakat örfî hukuk önceki kanunda olduğu gibi gerilememiş, aksine kız kaçırma gibi suçlar ve pranga cezası gibi cezalar üzerinden içerik kaynaklı ağırlığını artırmıştır. Şekli unsurların bir daha geri dönülmemek üzere modernleştiği kabul edilmelidir. Tanzimat’a yapılan atıf da bu kanunun ceza siyaseti olarak hedefinde bir değişiklik olmadığını gösterir.

Kanunun şeklen olmasa da zihniyet açısından *Gülhane Hatt-ı Hümayunu*’na tabi olduğu mukaddimesinde belirtilmiştir:

7. 17 Zilkâde 1266 tarihli Kız kaçırınların mücâzâtı hakkında irâde-i seniyye. Şüphesiz örnekler artırılabilir. *Kanun-ı Cedid*, büyük ölçüde önceki kanuna yapılan zeyiller ve ihtiyaca binaen padişah tarafından ilan edilen iradelerin yeni bir sistematik altında kanunlaştırılmasıdır. Yalnızca isimlerine bakılarak dahi yeni kanuna eklenen ceza maddelerinin kökeni anlaşılabilir. Bu da Sultan Abdülmecid’in bir hukuk aktörü olarak ne kadar tesirli olduğunu göstermesi bakımından mühimdir. Örnekler için: Karakoç (2006), *a.g.e.*, s. 179-241. 1274/1858 tarihli ceza kanunundaki değişikliklerin de II. Meşrutiyet’e kadar irade-i seniyeler ile yapıldığı görülmektedir. Şentop, *a.g.e.*, s. 37.

“cümleye malum olduğu üzere bin iki yüz elli beş senesi Şaban-ı Şerifi’nin yirmi altıncı günü şeref-efzâ-i sahife-i sünüh ve sudûr buyurularak Gülhane’de kıraat olunan hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrun-ı hazret-i şahanede mansus olan mevadd-ı selase ki emniyeti can ve mal mahfuziyet-i ırz ve namustur.”

Sultan Abdülmecid, ilk kanunun olduğu gibi bu kanunun da banisidir. Ayrıca yukarıda gösterildiği gibi çıkardığı iradelerle kanunkoyucu vasfını da kullanmış ve meclise kaynaklık etmiştir. Padişah, merkezileştirme politikalarını ceza hukuku alanında devam ettirmektedir.

4.5. Men’-i İrtikaba Dair Ceza Kanunnamesi

Çalışmada incelediğimiz üçüncü kanun; rüşvet ve irtikap suçları için çıkarılan özel ceza kanunu niteliğindeki *Men’-i İrtikâba Dair Ceza Kanunnamesi*’dir. Kanunun ismi, arşivdeki asıl metinde ve *Ceride-i Havadis*’teki nüshasında *Men’-i İrtikâba Dair Cezaname Layihası*’dır. Karakoç bu konudaki tereddütlerini “*Gerek Meclis-i Umûmi mazbatasında ve gerek tezkire-i ma’rûzada ‘Men’-i İrtikâb ve İrtişâyâ dair Nizâm-nâme’ diye tavsif kılındığı halde Matbaa-i Âmire’de matbû nüshasının sernâmesi ‘Men’-i İrtikâba dair Ceza Kanunnamesi’ suretindedir*” diyerek açıklar.¹⁹² Kanun metni otuz bir maddeden oluşmaktadır. Zeyli tespit edilememiştir. Çalışmada incelenen ilk iki ceza kanunu ilmiye ve mülkiye sınıflarına mahsus olmakla kişi yönünden uygulamada özellik gösterir iken bu kanun, iki adet suça özel olarak düzenlenmesi yönüyle konu bakımından özel ceza kanunudur. Madde başlıkları belirtilmiş ve kanun fasıllara ayrılmıştır, noktalama işaretleri kullanılmamıştır.

Kanunun yayınlanma tarihi Karakoç’un kaydına göre 5 Cemaziyelahir 1271/23 Şubat 1855)’tir. *Ceride-i Havadis*’te 18 Receb 1271/6 Nisan 1271 tarihli sayıda yayınlanmıştır. Akgündüz, mazbatadan hareketle 15 Cemaziyelahir 1271/5 Mart

¹⁹² Bu çalışmada kanun olarak ele alınmasından ötürü Karakoç’un tercihi benimsenmiştir. Kısaca *Men-i İrtikab Kanunu* terkihi kullanılacaktır.

1855 tarihini verir. Karakoç, *Fihrist*'inde 5 Cemaziyelahir tarihini verirken şüphe etmektedir. “*Matbûunun zirindeki 15 Cümâdelûlâ 1271 tarihi kanun-i mezkûr lâyihasının tarih-i tanziminden kinâyedir.*” diyerek matbu nüshadaki 15 Cemaziyelahir 1271/5 Mart 1855 tarihini kabul etmediğini ifade eder. Karakoç’tan hareketle kanunun yürürlük tarihi olarak 5 Cemaziyelahir 1271/23 Şubat 1855’i esas alıyoruz.¹⁹³

Men-i İrtikab Kanunu’nda yer alan irtikap suçu, rüşvet ve sirkatin nitelikli hali (hırsızlığın kamu malına karşı işlenmesi) olarak düzenlenmiştir. *Tanzimat Fermanı*’nda itibaren bu suçla etkin bir şekilde mücadeleye girişen Abdülmecid, mevzuatın da buna göre şekillenmesini desteklemiştir. *Tanzimat Fermanı* ve ele aldığımız ilk dört kanunda başlıca cezalandırılan suçlardan birisi rüşvet suçudur. Devlete ve topluma verdiği zararın büyüklüğü nispetinde normlarda tanzim edilmiş, en sonunda hakkında özel bir kanun düzenlenmesi kararlaştırılmıştır.

Kanunun gerekçesinde belirtildiği üzere, daha önceki rüşvet düzenlemeleri aslında başarısız hükümler değildir. Suçun bir türlü adi suçlar hükmüne getirilememesi, tamamen uygulamadaki aksaklıklardan kaynaklanmaktadır. Mesele yalnızca padişahın veya meclislerin gerekli normları tanzimi ile halledilebilecek bir problem değildir. Aksine, Devlet-i Aliye’yi tarih boyunca uğraştıran bir zihniyet probleminden yakınılmaktadır. Metinde rüşvetin kaynağına inilirken iltizam uygulamalarına değinilmesi ve yakında kaldırılacağını ifade edilmesi, 19. yüzyılda

¹⁹³ Kanun metni *Külliyat-ı Kavanin*’de yer almaktadır. *Takvim-i Vekayi*’nin 519. sayısı Milli Kütüphane arşivinde bulunmamaktadır. *Düstur*’un birinci tertibinde kanun metnine rastlanmamıştır. Ayrıca Ahmed Lütfi’ye ait 1302(1884) tarihli *Mirat-ı Adalet* isimli kanun derlemesinde de yer almamaktadır. *Ceride-i Havadis*’in yarı-resmi gazete özelliği göstermesi sebebiyle kanun gazetede yayınlanmıştır. Çalışmada; *Külliyat-ı Kavanin*’de yer alan nüsha, *Ceride-i Havadis*’teki nüsha ve Akgündüz’ün transkripsiyonundan faydalanılarak güvenilir bir kanun metni elde edilmeye çalışılmıştır. Kanunun Akgündüz tarafından yayınlanan Esbab-ı Mucibe Lâyihası, gerekçesini ihtiva etmektedir. Maddelerin yorumlanması açısından birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Kanun dair faydalanılan çalışmalar için bakınız: Sarkis Karakoç, *Külliyât-ı Kavânîn: Kavânîn ve Nizâmât ve Ferâmîn ve Berevât ve İrâdât-ı Seniyye ile Muâhedât ve Umûma Ait Mukâvelâtı Muhtevidir*, TTK Kütüphanesi Y/1038, Ankara, Cilt 8., Sarkis Karakoç, *Külliyat-ı Kavanin I. Cilt: Fihrist-i Tarihi*, (Haz: Mehmet Akif Aydın vd.), TTK, Ankara 2006. Akgündüz (1987), *a.g.m.*, s. 174-191. Ahmet Mumcu, *a.g.e.*, s. 80-84.

iltizamın artık tarihe karışması gereken bir müessese şeklinde görüldüğüne işaret etmektedir.

Devlet memuriyetlerindeki kadrolara halkın bakış açısı da rüşveti besleyen bir husus olarak zikredilmiştir. Halkın memuriyete girmek için sarfettiği çaba sebebiyle memuriyetin değeri yükselerek bir şekilde kadroya girenler, elde ettikleri makamın getirisini fazlalaştırmak için gayri nizami yollara başvurmaktadır. Bunun çözümü olarak gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve memuriyete karşı sağlıklı bir bakış açısının yerleştirilmesi öngörülmüştür. Şüphesiz halkın refahını öngören bu fikirde kameralizmin izleri sürülebilir. Bu problemin çözülmesinin yegane yolu, rüşvete bakış açısını değiştirmek ve rüşvetin en başta toplum tarafından mahkum edilen bir suç, kamu vicdanını yaralayan bir hastalık olarak tasavvur edilmesi gerekmektedir.¹⁹⁴

Yapılan bütün normatif düzenlemelerde amaç yalnızca iktidarın sınırlandırılması yoluyla modern hukuk devletini kurmak değildir. Bununla birlikte devletin varlığını sürdürebilmesi için adaletin tesisi gerekliliği de ön plandadır. Böylelikle cezalandırma yetkisinin belirlilik ve sınırlılık esasına uygun şekilde verimli bir şekilde icrası hedeflenmektedir. Zira, bozulmanın sebebi olarak devlet nezdindeki adaletsizlik ile devletin müeyyide uygulayacağı toplumsal adaletsizlik yarışan sebepler olarak görülüyor. Bunların birbiri ile ilişkisi klasik daire-i adliye ile izah edilemeyecek denli karmaşık hale geldiği için modern bürokratik yapı inşa edilmek isteniyor. Bütün yenilikler kurulmaya çalışırken dış sebeplerin baskısı devletin bekasını tehdit etmektedir. Klasik “beka-yı devlet” anlayışının modern ifadesi olarak beka kaygısı ile kanun-ı kadimin modern hukuk devleti şeklindeki tezahürü, modernleşmelerin birbiriyle çatışması halini almaktadır.¹⁹⁵

¹⁹⁴ *Esbab-ı Mucibe Layihası*’nda ilgili husus; “Rüşvet için yine bir nizam yapı lsa bunun için şimdiye kadar yazılmış olan cezaların az çok teşdidinden ibaret olup, halbuki evvelkilerin noksanı mücazatının za’fından olmayıp, adem-i icrasında olduğu emr-i muhakkaktır.” şeklinde ifade edilmektedir. Akgündüz (1987), s. 175.

¹⁹⁵ Anayasa mevzuatı üzerinden benzer tespitler için: Heper, a.g.e., s. 23-25.

Gerekçedeki rüşvetin tarihi süreci ve toplumsal dayanaklarına ilişkin tahliller, devlet mekanizmasının suça dair gözlemlerinin ne kadar yerinde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Kaleme alınan layiha, bugün dahi güncelliğini koruyan ve toplumsal çürümenin kaynaklarına inen bir hukuk sosyolojisi metni olarak tanımlanabilir. Bugünle kıyaslanırken kanunda geçen irtikap tabirinin günümüzdeki irtikap suçuyla denk olmadığının belirtilmesi gerekmektedir. Gerekçede belirtildiği üzere irtikap; rüşvet ve sirkat suçlarının birleşimi olarak tarif edilen bileşik bir suç kavramı şeklinde kullanılmıştır.

Modern irtikap suçu; kamu görevinin sağladığı nüfuzu şahsi menfaatine alet etmek şeklinde icra edilen, özgü fail olarak yalnızca kamu görevlisince işlenebilen, görevin kötüye kullanılması suçunun özel bir şeklidir. Dolayısıyla rüşvet ve kamu malının çalınması suçlarından tamamen farklı şekilde tanımlanmaktadır. Fakat kanunun çıktığı dönemde, kapsayıcı bir kavram olarak tercih edilmiştir.¹⁹⁶ Kanunun fihristi şu şekildedir:

Fasl-1 Rüşvet

1. Birinci Madde-Mürteşi Tarafından İşlenen Rüşvet Suçu
2. İkinci Madde- Raşi Tarafından İşlenen Rüşvet Suçu
3. Üçüncü Madde-Yardım Eden Tarafından İşlenen Rüşvet Suçu
4. Dördüncü Madde-Rüşvet Suçu İşleyenlerin Kamu Görevinden Azli
5. Beşinci Madde-Rüşvet Suçunun Kamu Görevlisi Olmayan Kişilerce İşlenmesi
6. Altıncı Madde-Rüşvet Suçunda Raşi Hakkında Tekerrür
7. Yedinci Madde-Rüşvet Suçunda Mürteşi Hakkında Tekerrür
8. Sekizinci Madde- Rüşvet Suçunun Mürteşinin Kadın Olması İşlenmesi Yoluyla Nitelikli Hali
9. Sekizinci Madde- Rüşvet Suçunun Raşinin ve Yardım Edenin Kadın Olması İşlenmesi Yoluyla Nitelikli Hali

¹⁹⁶ İrtikap suçu ve kanuni düzenlemeler hakkında bakınız: Mekin Nemli, “Türk Ceza Hukukunda İrtikâp Suçu”, *Çekmece Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt: 11, Sayı: 22, 2023, s. 39-53.

10. Onuncu Madde- Rüşvet Suçunun Senet Verilmesi Yoluyla Nitelikli Hali
11. On Birinci Madde- Rüşvet Suçunun Zaruret Halinde İşlenmesi Yoluyla Nitelikli Hali
12. On İkinci Madde-Rüşvet Suçunda Raşı Tarafından Zaruret Halinin Bildirilmesi Usulü
13. On Üçüncü Madde- Rüşvet Suçunda Mürteşi Tarafından Zaruret Halinin Bildirilmesi Usulü
14. On Dördüncü Madde-Rüşvet Suçunun Temettü Faizi Alınması Şeklinde Nitelikli Hali
15. On Beşinci Madde-Rüşvet Suçunun İltizam Usulü Yoluyla Nitelikli Hali
16. On Altıncı Madde- Rüşvet Suçunun İhaleye Fesat Karıştırmak Şeklinde İşlenmesi Yoluyla Nitelikli Hali
17. On Yedinci Madde- Rüşvet Suçunun Fitne ve Fesat yahut Cinayete Azmettirme Şeklinde İşlenmesi Yoluyla Nitelikli Hali
18. On Sekizinci Madde- Rüşvet Suçunun Devlet Hizmetinde Bulunan Yabancılar Tarafından İşlenmesi Yoluyla Nitelikli Hali

Fasl-1 Sirkat

19. On Dokuzuncu Madde-Sirkat Suçu
20. Yirminci Madde-Sirkat Suçunun Uhdesine Teslim Edilen Kamu Malının Şahsi Menfaatine Kullanılması Şeklinde İşlenmesi Yoluyla Nitelikli Hali
21. Yirmi Birinci Madde-Sirkat Suçunun Kamu Görevlisi Olmayan Kişilerce İşlenmesi Yoluyla Nitelikli Hali
22. Yirmi İkinci Madde-Sirkat Suçunun Kamu Görevlisi Tarafından Akçe Kırdırmak Şeklinde İşlenmesi Yoluyla Nitelikli Hali
23. Yirmi Üçüncü Madde-Sirkat Suçunun Kamu Görevlisi Olmayan Kişilerce Akçe Kırdırmak Şeklinde İşlenmesi Yoluyla Nitelikli Hali

Fasl-1 Hedâyâ

24. Yirmi Dördüncü Madde- Usulsüz Hediye Kabul Etme Suçu
25. Yirmi Beşinci Madde- Hediye Kabul Etme Usulü
26. Yirmi Altıncı Madde- Düğünlerde ve Akit Cemiyetlerinde Hediye Kabul Etme Suçu

Fasl-ı Usul ve Mahall-i Muhakemât

27. Yirmi Yedinci Madde-Taşrada İşlenen Suçların Yargılama Usulü
28. Yirmi Yedinci Madde-Dersaâdet'te İşlenen Suçların Yargılama Usulü
29. Yirmi Yedinci Madde-Suçların Yargılama Usulü
30. Otuzuncu Madde-Suçların Yargılama Usulü ve Padişaha Bildirilmesi

Madde-i Mahsusa

31. Mülga Hükümler

Netice olarak çalışmada değerlendirilen bu konu bakımından ilk özel ceza kanunu, ceza hukuku zihniyeti bakımından modern kanun fikrine dayanılarak tanzim edilmiş ilk kanunumuzdur. Şer'i hukuk sadece gerekçede bahsedildiği üzere, kanunda düzenlenen iki temel suç tipinin cezalandırılmasının meşruiyet kaynağıdır. Örfi hukuk ise kanun içeriğine yansımıştır. İçerik açısından örfi bir düzenleme denilmesinin sebebi ise cezaların örfi ağırlığına bakılarak görülebilir. Sayısal açıdan kanun kaynaklarına baktığımızda tablo daha net görülür:

TABLO 4

<u>Kanun Maddesi</u>	<u>Örf</u>	<u>Seriat</u>	<u>Modern Kanun</u>
1. Madde	X	-	-
2. Madde	X	-	-
3. Madde	X	-	X
4. Madde	-	-	X
5. Madde	X	-	X
6. Madde	X	-	X
7. Madde	X	-	X
8. Madde	X	X	-
9. Madde	X	X	X
10. Madde	X	-	X
11. Madde	X	-	X
12. Madde	X	-	-
13. Madde	X	-	-
14. Madde	X	-	-
15. Madde	X	-	-
16. Madde	X	-	-
17. Madde	X	-	X
18. Madde	-	-	X
19. Madde	X	-	X
20. Madde	X	-	X

21. Madde	X	-	-
22. Madde	X	-	X
23. Madde	X	-	X
24. Madde	X	-	-
25. Madde	X	-	-
26. Madde	X	-	-
27. Madde	X	-	-
28. Madde	-	-	X
29. Madde	X	-	X
30. Madde	X	-	X
31.	-	-	X

Tablo 1.4.: *Men-i İrtikab Kanunu*'nfs yer alan zihniyet kaynakları öğelerinin dağılım tablosu.

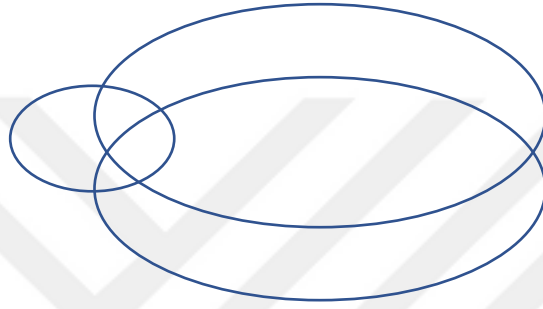
Görüldüğü üzere, bu kanun ile geçmiş dört ceza kanunu arasında zihniyet bakımından nispi bir kırılmadan bahsedilebilir. Öncelikle şer'i hukukun içeriğe tesiri neredeyse sıfıra yakındır. Örfî hukuk ise *Kanun-ı Cedîd*'teki içerik zayıflamasının tersine özellikle ceza boyutuyla kanuna tesir etmiştir. Modern kanun fikri ise öncelikle kanunun sistematik yapısında, daha sonra rüşvet suçunun modern bir olgu olarak ele alınmasında görülmektedir. Toptan yok edilmesi gayesiyle tekerrür ve yardım edenin cezalandırılması gibi modern müesseseler kanuna dahil edilmiştir. Ayrıca daha önceki kanunlarda yer alan ve klasik kanunname üslubu yansıtan bir mukaddimenin yahut hitamın yer almadığı, aksine mülga hükümleri belirten bir madde ile sonlandığı göz önüne alınmalıdır.

Burada devletin kanun-ı kadimi yeniden üreterek ceza siyasetinde örfî esasları yeniden devreye soktuğu söylenebilir. Nitekim rüşvete karşı bütün unsurlarıyla mücadele eden bir modern devlet olgusu görünümü arz etmektedir. Ayrıca kürek cezasının bu kadar sık kullanılması, gerekçedeki etraflı değerlendirmeler ve kanunun layiha şeklindeki haliyle kanunlaştırılması göz önüne alındığında, kanunkoyucu tarafında bir acelecilik de söz konusu olabilir. Bu acelenin sebebi 1855 yılı göz önüne alındığında Kırım Harbi'nden (1853-1856) kaynaklı beka kaygısıdır.¹⁹⁷

¹⁹⁷ İlk cihan harbi olarak yorumlanan Kırım Harbi'nin dünya tarihi ve Osmanlı açısından önemi için: Gencer, *a.g.e.*, s. 533-538.

Otuz bir maddeden müteşekkil bu kanunun yirmi beş maddesinde örfî hukukun tesirini artırdığı tespit edilmiştir. Dört maddesi hariç örfî hukuk etkili iken yalnızca kadınların ayrıyeten cezalandırıldığı maddede şer'î hukukun etkisinden bahsedilebilir. Zira, şer'î hukukta kadınların erkeklere nispeten daha hafif cezalara çarptırılması esastır. Kanunun kümeler yoluyla izahı, nispeten birbiriyle benzeyen önceki kanunlardan farklı bir şekil almıştır. Bu izahın gösterimi şu şekildedir:

ŞEKİL 5 I II III

Şekil 1.5.: Kanun metninde yer alan zihniyet kaynakları öğelerinin dağılımının kümeler yolu ile temsili gösterimi. (Kanun metninin zihniyet dünyasında sırası ile soldan sağa; birinci küme (I) şer'î hukuku, üstteki ikinci küme (II) örfî hukuku, alttaki üçüncü küme (III) ise modern kanun fikrini temsil etmektedir.)

Şeklin yorumuna gelecek olur isek; bu kanunun tamamen modern kanun fikrine göre kurgulanmasıdır. Burada da bir üst norm olarak *Tanzimat Fermanı*'nın artık yerleşen etkisi kabul edilmelidir. Farklı bir tesir olarak padişahın ve Tanzimat ricalinin bu suça karşı ısrarcı tutumu zikredilmelidir. Kanunun zihniyet açısından Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda vaat edilen hukuki düzene en bağlı normatif düzenleme olduğu söylenebilir. Gerekçedeki atıf haricinde kanun metninde bu husus zikredilmemektedir. Dolayısıyla bir normlar hiyerarşisinden bahsedilemez. Yalnızca *Kanun-ı Cedîd*'e açık atıflar sebebiyle doğrudan genel kanun-özel kanun ilişkisi kurulduğu belirtilmelidir. Bu takdirde, ceza hukuku tarihimizde ilk kez kronolojik ve kapsam boyutuyla genel-özel kanun hiyerarşisi tesis edilmiştir.

Kanunun dili önceki iki genel ceza kanununa benzese de, üstdil açısından ayrılmaktadır. Daha tutarlı ve basit bir sistematikte fasıllara ayrılmış ve cezalar

belirlenmiştir. Bu da dil olarak *Ceza Kanunnamesi*'nin açtığı yolu üst dil olarak *Men-i İrtikab Kanunu*'nun yeni bir seviyeye çıkardığını göstermektedir. Nitekim modern ceaz hukukunun kendi üstdilini oluşturması, ceza zihniyetinin değiştirilebilmesi açısından en az hukuk dilindeki sadeleşme kadar önemlidir.

Kanunun birinci maddesinde rüşvetin bir misli kadar tutarın alınması, artırımlı bir ceza uygulamasına geçildiğini gösterir. Azmettirme ve tekerrür hükümleri *Kanun-ı Cedid* ile suç teorisine dahil edilmiş, bu kanunda da yer verilerek iyice yerleşmiştir. Ayrıca diplomatik bir ceza olarak devlet hizmetinde yer alanların rüşvet suçunu işlemeleri halinde, sefaretlerine bunun resmen beyanı, dikkat çekici bir hükümdür. Nitekim diplomatik açıdan oldukça hareketli olan Dersaadet, özellikle 19. yüzyılda hizmetinde görevlendirdiği yabancıların davranışlarına özellikle dikkat etmek durumunda kalmıştır.¹⁹⁸

Son olarak kanunda kürek cezası ile hapis ve sürgün cezaları arasındaki derecelendirmeden bahsetmek gerekir. On dokuzuncu maddede, alternatifli bir şekilde fail hakkında, bir yıl kürek cezası, üç yıl hapis cezası yahut beş yıl sürgün cezası uygulanabileceği hükme bağlanmıştır. Cezalar arasında, süreleriyle ters orantılı olacak şekilde bir ağırlık derecelendirmesi yapılmıştır. Bu noktada takdir yetkisi hakime bırakılmıştır.

Esbab-ı Mucibe Layihası'nı hazırlayan üyeler vesilesiyle kanunda rolü olan hukuk aktörlerini en azından ismen bilmekteyiz. Yalnızca isimlerinin zikredilmesi sebebiyle kim oldukları tespit edilememiştir. Safvet, İbrahim Edhem, Mehmet Fuad, Mehmet Rüşdü, Mustafa Hıfzı, Muhammed ve Es-Seyyid Muhammed Emin Ali adlarıyla imzalanan layiha diğer üyeler tarafından da kabul edilmiştir.

4.6 Ceza Kanunname-i Hümayunu

¹⁹⁸ Osmanlı'nın istihdam ettiği yabancıların görevlerine ilişkin bir çalışma için bakınız: Türkan Polatçı, *Osmanlı Diplomasisinde Oryentalist Memurlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s. 63-124.

Çalışmada incelediğimiz altıncı ve son kanun; belirli ölçüde 1810 Fransa Ceza Kanunu tesirinde hazırlanan *Ceza Kanunname-i Hümayunu*'dur. Kanun metni; mukaddime, iki yüz altmış dört maddeden oluşmaktadır. Çalışmanın sınırlarına riayet etmek adına kanunun zeyl maddeleri zihnyet açısından değerlendirilmemiştir. Zira, altmış sekiz yıl ile en uzun müddet yürürlükte kalan genel ceza kanunu unvanına sahip olan kanun, bu vasfıyla çalışmada şimdiye dek incelenen bütün kanunların toplamından daha uzun süre uygulanmıştır.¹⁹⁹ Sadece müddet açısından değil, esas aldığı Kıta Avrupası hukuku, tafsilatlı oluşu ve fasıllardan ziyade modern bir kanun mantığınca bab şeklinde kısımlara ayrılması gibi pek çok hususiyet arz etmektedir.

Kanunun yayınlanma tarihi Karakoç'un kaydına göre 28 Zilhicce 1274/9 Ağustos 1858'dir. Kayapınar, arşivdeki asıl metne dayanan tez çalışmasında tarih bilgisi vermemektedir. Şentop mazbatanın tarihini 21 Zilhicce 1274/1858 şeklinde vermektedir. Arşivdeki matbu nüsha Karakoç'un tarihiyle uyuşmaktadır. Kanun hakkında pek çok çalışma yapılmış olması ve uzun yürürlük süresi dolayısıyla Karakoç'un verdiği tarih yürürlük tarihi olarak kabule şayandır.²⁰⁰

Men-i İrtikab Kanunu'nun esbab-ı mucibe layihasında bu kanunun düzenleneceği haber verilmektedir. Hem layiha metni olması hem de özel ceza kanunu olması sebebiyle esasında burada bir üst norm ilişkisi bulunmamaktadır. Fakat fıkren daha 1855 yılında, 1267/1851 tarihli *Kanun-ı Cedîd*'in eksikliklerinin görüldüğünü işaret etmektedir. Dört yıl gibi bir kanun ömrü için kısa sayılabilecek sürede yeniden genel

¹⁹⁹ 1926 tarihli Türk Ceza Kanunu 2005 yılına dek yürürlükte kalarak en uzun müddete sahip genel ceza kanunu olmuştur. *Ceza Kanunname-i Hümayunu*, çalışmada incelenen son genel kanun olması sebebiyle bundan sonra kısaca *Ceza Kanunu* olarak adlandırılacaktır.

²⁰⁰ Kanun metni *Külliyyat-ı Kavanin*'de yer almaktadır. Kayapınar arşivdeki matbu nüshayı esas almaktadır. Çalışmada; Devlet Arşivleri'nde yer alan nüsha, Kayapınar'ın transkripsiyonu ve *Külliyyat*'taki matbu nüsha ile karşılaştırarak güvenilir bir kanun metni elde edilmeye çalışılmıştır. Kanunun gerekçe metni düzenlenmediği Kayapınar tarafından bildirilmektedir. Ayrıca bir taslak metin hazırlandığı ve bu müsvedde üzerinden çalışma yapıldığı bilinmektedir. Kanun dair faydalanılan çalışmalar için bakınız: Sarkis Karakoç, *Külliyyat-ı Kavânin: Kavânin ve Nizâmât ve Ferâmin ve Berevât ve İrâdât-ı Seniyye ile Muâhedât ve Umûma Ait Mukâvelâtı Muhtevidir*, TTK Kütüphanesi Y/1038, Ankara, Cilt 4., Sarkis Karakoç, *Külliyyat-ı Kavanin I. Cilt: Fihrist-i Tarihi*, (Haz: Mehmet Akif Aydın vd.), TTK, Ankara 2006. Şentop, *a.g.e.*, s. 36-80. Mumcu, *a.g.e.*, s. 84-89. Mehmet Gayretli, "1858 Osmanlı Ceza Kanununun Kaynağı Üzerindeki Tartışmalar ve Bu Kanuna Ait Bir Taslak Metnin Bir Kısımıyla İlgili Değerlendirmeler", www.e-akademi.org, Erişim tarihi: 28 Mayıs 2025, Sayı: 106, 2010, s. 1-15. Karadağ, *a.g.m.*, s. 1-449. Miller, *a.g.e.*, s. 11-101.

bir ceza kanununa ihtiyaç duyulması hukuk mantığı açısından önceki kanunun yetersizliğini göstermeye kafidir. Fakat burada mesele yalnızca hukuk mantığıyla çözülemez. Yukarıda vurgulanan ve padişahı, bürokrasiyi, hatta ulemayı da saran belirli suç tiplerine karşı bir acelecilik hakimdir.

Aksi takdirde on sekiz yıl boyunca denenen kendi tarihi ve hukuki tecrübesini bir anda azaltacak bir kanunlaştırma tercihi yalnızca hukukbilimi metotlarıyla izah edilemez. Devreye Osmanlı siyasetinin baskın görüşü olan siyasi pragmatizm ve buna bağlı söylem dili girmiştir. Yeni bir kanuna ihtiyaç hissedilmektedir. Bu ihtiyacın anahtarı *Islahat Fermanı*’nda belirtildiği üzere ta *Tanzimat Fermanı*’nda vaat edilen toplumsal düzeni tesis edecek yeni bir ceza kanunundan başkası değildir.²⁰¹

Bahsedilen söylem dili, yasama ve yürütme erkinin başındaki isim olarak padişahın sık sık hikmet-i hükümet/raison d’etat/national interest (*ulusal çıkar*) kavramını devreye sokmasına zemin hazırlamaktadır. Bu kavram, devletin güçlü olduğu dönemde nizam-ı alemi sağlamak için, zaafa uğradığı zaman ise bekasını devamı için normdan saparak maslahat icabı hareket etmesinin önünü açmakta idi. Böylelikle devlet ayakta kalmak için kanun sınırlarını aşabilecek bir yolu maslahata dayandırıyor ve meşrulaştırıyordu.²⁰²

Ceza Kanunu hakkındaki tartışmalar zihniyet araştırması açısından oldukça verimlidir. Asıl mesele olarak 1810 tarihli *Fransa Ceza Kanunu*’ndan ne kadar

²⁰¹ *Men-i İrtikab Kanunu* ile *Ceza Kanunu*’nun ilişkisi için: Akgündüz (1987), *a.g.m.*, s.179. Genel olarak ceza kanunu tanzimine duyulan ihtiyaca dair literatürdeki tartışmaları derleyen bir çalışma için: Kayapınar, *a.g.t.*, s. 16-31. Köksal, siyaseten katl müessesesi haricinde hukuku aşan hikmet-i hükümet kavramına Devlet-i Aliye’de ihtiyaç olmadığını ifade etmektedir. Fakat 19. yüzyılda bu kavramın ikame edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Burada farklı kavramlar üzerinden çift yönlü bir anlam alışverişi söz konusu olabilir. Zira yukarıda Montesquieu’nun Osmanlı ceza yargılamasını övmesine mukabil, kavramın teorisyenlerinden Trajano Boccalini (1556 – 1613), Türklerin Bodin ve Macchiavelli bilmeden hikmet-i hükümet esaslarına göre politika yaptıklarını söylemektedir. Hikmet-i hükümet/raison d’etat ile siyaset-i şer’iyye kavramının mukayesesı ve Boccali’nin ifadeleri için: Köksal, *a.g.e.*, s. 309-312. Ayrıca çift yönlü etkiye dair, Yunus Koç ve Gökhan Topluk, “Osmanlı İslami Politik Düşüncesi ve İdari Tecrübesinin Machiavelli Üzerindeki Etkileri”, Cilt: 26 Sayı: 101, 2021, 123–141.

²⁰² Heper, *a.g.e.*, s. 125.

etkilendiği tartışılmıştır. Haliyle bu konu incelenirken kanun maddelerinin zihniyet kaynakları detaylı bir şekilde değerlendirilmek durumundadır. Literatüre bakıldığında, kanunu şer'i hukukun cevaz verdiği örfî bir düzenlemeden tamamen *Fransa Ceza Kanunu* tercümesi olarak nitelendirmeye kadar geniş bir skalanın mevcut olduğu görülecektir. Elbette bu kadar geniş bir okumaya tabi tutulabilmesinin sebebi yalnızca metnin özellikleri değil, aynı zamanda okuma eylemini icra edenlerin zihniyet farklılığıdır. Nihayetinde bir kanun hükmü nasıl somut bir olaya uygulanırken lafzi, gai, mantıkî pek çok açıdan yorumlanabiliyorsa, aynı şekilde zihniyeti analiz edilirken farklı yorumlama biçimlerine tabi tutulabilir. Nitekim son ceza kanununun başına gelen hadise de bundan ibarettir. Dolayısıyla bu çalışmanın kapsamı dışında kalan tartışmalara değinilmemiştir. Yapılan analizlerin ceza hukuku zihniyeti ve kanunlaştırma sürecine ilişkin söylediklerine odaklanılmıştır.²⁰³

Kanunun her şeyden evvel fasıllar şeklinde değil de içeriği belirlenmiş bölümler halinde modern bir kanun görünümünde tasnif edildiğini belirtelim. Suçlar topluma, kişilere ve devlete karşı olmak üzere üçlü bir tasnife tabi tutulmuştur. Cezalar ise hem çeşitlilik hem de uygulanma şekli bakımından *Kanun-ı Cedîd*'ten daha zengin bir içeriğe sahiptir. Ağır cezalar olarak katl ve kürek/prangabendlik cezaları yerini korurken örfî hukukta bahsettiğimiz kal'abendlik cezasının ilk defa bir genel ceza kanununa eklendiğini görmekteyiz. Asıl ceza türü olarak son ceza nefy olup sürgün cezası halihazırda önceki kanunda da yer almıştır. Kürek cezasına üç seneden on beş seneye kadar bir aralık verilmesi ve 1858 yılında dahi bu kadar uygulama alanı bulması kanunun örfî karakterine bir karinedir. Kamu haklarından ve kamu görevinden mahrumiyet cezaları ise ağır ceza kategorisindeki fer'i nitelikli cezalardır.

Islah-ı nefis kavramı kapsamında uygulanan hapis cezası hükümlerinin detaylandırıldığı görülmektedir. Buna mukabil uygulamada da ağırlığını artırmış, kal'abendlik ile beraber diğer cezaların yerine hükmedilmeye başlanmıştır. Aslında

²⁰³ Kanunun yürürlükte olduğu dönemdeki tartışmalar için bakınız: Yörük, Onat, "Hukuk Reformu Metinleri 22: Abdurrahman Talat'ın Kaleminden 1274/1858 Tarihli Ceza Kanunu'nun Meşruiyeti Meselesi (Tazir-i Şer'i Mecmuası Olarak Ceza Kanunu, 1911)", s. 257-283.

kal'abendlik cezası da bir tür genişletilmiş hapis cezası şeklindedir. Yalnızca daha hafif bir şekilde belirli bir coğrafi alanda kısıtlı kalınarak ceza çekilmektedir. Ayrıca kanunda hapis ve adli para cezalarının daha hafif şekillerine de yer verilmiştir. Bu husus failin lehine bir hüküm olarak okunabilirse de aynı zamanda cezalandırma yetkisinin çapını genişlettiği için kanunkoyucunun lehinedir.²⁰⁴

Kanunun ceza siyasetini aktardıktan sonra *Fransa Ceza Kanunu* ile benzerlik meselesine de kısaca değinmek gerekmektedir. Zira benzerlik meselesinin kökeni, kanunlar arasında cezalandırma yetkisinin kullanımını esas almaktadır. *Fransız Ceza Kanunu* ile *Ceza Kanunu* kıyaslandığında Kayapınar'ın incelemesine göre şekli açıdan; tasnif, suç ve cezaların nitelendirilmesi ve modern birer kanun olma yönleriyle benzerlik olduğu belirtilmektedir. Elbette bu mukayeseye göre kanunumuz, şekli açıdan tam anlamıyla modern kanun fikrinin ilk mücessem halidir. Şentop'a göre *Fransız Ceza Kanunu*'ndan istifade edilmiştir. Fakat bu yararlanma bazı bölümlerde tercüme boyutuna varırken hazırlanan müsvedde üzerinde pek çok değişiklik yapılmıştır.²⁰⁵

Cezaların kıyasında kürek cezası ile ilgili hükümlerin benzerliği belirtilse de, daha üç yıl önce yürürlüğe giren *Men-i İrtikab Kanunu*'nda vurgulandığı gibi buradaki benzerliği kürek cezası açısından esas almak daraltıcı bir yorum olacaktır. Kal'abendlik cezası ile ilgili Kayapınar'ın yorumuna bir eklemede bulunmak gerekir: Her ne kadar Osmanlı'da evvelde mevcut olsa da, dediği üzere önceki iki genel kanunda yer almaması ve iktibas ettiği kanundaki hükümle benzerliği bu örfi düzenlemenin tekrar Türk ceza hukukundaki tezahürünün *Fransız Ceza Kanunu* kaynaklı olduğu açıktır.²⁰⁶

²⁰⁴ İşbilir, a.g.m., Murat Alakuş, *BOA 6 (H.1151-1152/M.1739) ve 31 (H.1221-1222/M.1806-1807) numaralı Kalebend Defterleri (İnceleme ve metin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016, s. 1-216.

²⁰⁵ Kayapınar, a.g.t., s. 46-51. Şentop, a.g.e., s. 194.

²⁰⁶ Kayapınar, a.g.t., s. 52-54.

Nefy cezasına ilişkin sürgün hükümleri cezanın şer'i gerekçeler gözetilerek tanzim edildiğine işaret etmektedir. Burada ayrıca Devlet-i Aliye'nin fethettiği topraklara ilişkin toprak rejimi de hükmün doğrudan iktibas edilmesini engellemiştir. Zira sömürgecilik anlayışının ürünü olarak sömürge topraklarına sürgün edilmesi hususu Osmanlı toprak rejimi açısından mümkün görünmemektedir.²⁰⁷

Hapis cezasına ilişkin olarak cezada hakime tanınan takdir yetkisi yönünde iktibas yapıldığı söylenebilir. Zira, daha önceki kanunlarda da hapis cezasının belirli ya da belirsiz süreli şekilde tanzim edildiği bilinmektedir. Fakat her bir suç için ayrı ayrı cezalandırma aralıkları verilerek “suçların ve cezaların kanuniliği” ilkesinin kanun üzerindeki tatbiki kuvvetlendirilmiştir. Bu açıdan kanun sistematığı toplu olarak bakıldığında, önceki ceza kanunları ile arasındaki önemli farklardan biri olarak ceza siyasetindeki bu belirlilik ilkesinin tatbik derecesi gösterilebilir. Ayrıca kanunlar arasındaki benzerlik ve birebir tercüme maddelerin varlığı da doğal olarak önceki kanunlar ile arasındaki ayrımı artırıcı özelliktedir.²⁰⁸

Fakat Akgündüz, Şentop ve Kayapınar'ın tespitleri ile Talat'ın yorumları birlikte değerlendirildiğinde, kanunun direkt bir tercüme kanun vasfını haiz olmadığı ortaya çıkmaktadır. Zira *Ceza Kanunu*, muhteva olarak *Fransa Ceza Kanunu*'nun yarısı boyutundadır. Ayrıca Ahmed Cevdet Paşa'ya ait olan müsvedde ile *Men-i İrtikab Kanunu*'na bakıldığında, kanundaki hakim zihniyetin yalnızca modern kanun fikrine bağlanamayacağı, şer'i hukuk ile örfi hukukun belirli bir oranda tesirli oldukları sarahaten görülecektir.

Fransa Ceza Kanunu'nda yer verilen kiliseye ilişkin hükümler ise Hristiyan inancına yönelik ve onların şeriatına atıf yapan şer'i hukuk hükümleri olup haliyle tercüme edilmemiştir. Ayrıca suç teorisine bakışta da fark bulunmaktadır. Zira Kayapınar'ın ifade ettiği üzere, *Fransız Ceza Kanunu*'ndaki iştirak hükümleri fail ile şeriki aynı kefeye koyarak hüküm verilmesini emreder. Fakat hem önceki kanunlarda

²⁰⁷ Bilmen, *a.g.e.*, s. 3/290., Kayapınar, *a.g.t.*, s. 56-57.

²⁰⁸ Kayapınar, *a.g.t.*, s. 61-67.

hem *Ceza Kanunu* 'nda şerik ile failin aynı şekilde cezalandırılması mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında suç teorisinin iştirak müessesesi yönüyle Tanzimat ceza hukukunun daha ileride olduğu söylenebilir. Kanunlar arasındaki mukayeseyi kaynak metinler ve yakın tarihli halleri üzerinden yapan Kayapınar'ın hükmünü zihniyet değerlendirmesi açısından dikkate almak gerekmektedir:

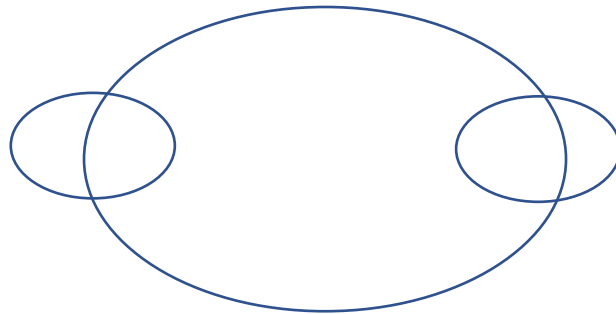
“Neticede denilebilir ki 1858 CKH hazırlanırken mehz Fransız CK birtakım süzgeçlerden geçirilmiş, bazı yerlerde değişikliğe uğramış, bazı yerleri hiç alınmamış, bazı yerleri ise olduğu gibi alınmıştır. 1858 CKH'deki bazı yerlerde ise Fransız CK'den faydalanılmamış maddeler müstakil olarak hazırlanmıştır. 1858 CKH'nin hazırlanışında Fransız CK'den faydalandığı açıktır. Ancak 1858 CKH için Fransız CK'nin kötü bir tercümesi olduğunu iddia etmek ya da olduğu gibi tercüme edilmiş hali olduğunu veya buna mukabil Fransız CK'den faydalanılmadığını iddia etmek doğru bir değerlendirme olmaz.”²⁰⁹

Çalışmada değerlendirilen son genel ceza kanunu, ceza hukuku zihniyeti, içerik ve şekil bakımından modern bir düzenleme görüntüsüne sahipken şer'i hukuk ancak içerik ve zihniyet olarak belirli bir oranda tesir etmiştir. Örfi hukuk ise içerik açısından pek çok hükümde yer almasına rağmen modern hukuk karşısında tesirini azaltmış ve bu kanun itibarıyla ceza hukukunda klasik manada örfi hukuk düzenlemesi son bulmuştur. Buradaki kastımız, bu modern ceza kanununun örfi hukuk içerisinde vasıflandırılması ile çelişki oluşturmamaktadır. Zira, bu kanun ile birlikte, örfi bir ceza düzenlemesinden bahsedildiğinde hem zihniyet hem içerik olarak da modern kanun fikri dairesinde kalınacağı artık belirgin hale gelmiştir. *Ceza Kanunnamesi* ile başlayan şekli değişim, *Men-i İrtikab Kanunu* ile bir hukuk üstdili kurulmasına ve netice olarak bu son kanun ile birlikte zihniyetin de değişmesine sebep olmuştur. Bütün bu sürecin, çalışma boyunca vurguladığımız süreklilik içinde değişim anlayışına uygun şekilde tecelli ettiği gösterilmeye gayret edilmiştir. Öteki türlü toptancı bir yaklaşım, bir kanun düzenlemesinin arka planını ele almadan tek

²⁰⁹ Kayapınar, a.g.t., s. 70-76.

Gerekli görülen bu açıklamadan sonra *Ceza Kanunu*’nun mevcut sistematik yapısı incelendiğinde bir fihrist hazırlanmasında gerek bırakmayacak denli belirlilik ilkesine göre tasnif edildiği görüldüğünden fihrist denemesine girişilmemiştir. Öte yandan uzun yürürlük süresi boyunca geçirdiği değişim ve kanun maddelerinin çokluğu sebebiyle, yukarıda ayrı ayrı değerlendirilen zihniyet kaynakları tablo üzerinde ayrıyeten gösterilmemiştir. Modern kanun zihniyetinin yansıması direkt olarak temsili şekil üzerinden değerlendirilmiştir.

ŞEKİL 6 I II III

143

Şeklin yorumuna gelecek olur isek; artık yeni ceza hukuku zihniyetine doğru büyük bir adım atıldığı aşikar hale gelmiştir. Şer’i hukuk meşruiyet kaynağı olmas vasfını büyük ölçüde kaybederken modern kanun fikri, cezalandırma yetkisinin müeyyide uygulayabilmesi adına meşruiyet kaynağı olarak ortaya çıkmıştır. Böylelikle kanunda modern kanunlara uymayan şer’i hukuk öğeleri ayrıksı bir halde görünmektedir. Örfi hukuk ise bu yeni hale ayak uydurarak yeni ifade şekli olarak modernlik vasıflarını benimsemiştir. Şekildeki kümelerin dışarıda kalan kısımları, yalnızca bu açıklamalara uymayan zihniyet öğelerine işaret etmek içindir. Değerleri de temsili niteliktedir.

Kanunun şeklen olmasa da zihniyet açısından *Islahat Fermanı*’na bağlıdır. Bu kanun içeriğinde herhangi bir maddede geçmese dahi *Ferman*’da belirtilmektedir:

“...hiçbir gûna mücâzât-ı cismaniye ve eziyet ve işkenceye müşâbih kâffe-i muamele dahi kâmilten lağv ve iptal kılınması ve bunun hilafında vuku bulacak hareket şediden men ve zecr olunacağından maada bunun icrâsını emreden memûrîn ile bilfiil icrâ eyliyen kesânın dahi ceza kanunnamesi iktizasınca tekdir ve tedip olunması.”²¹⁰

Bu iki hukuki metin arasında bir normlar hiyerarşisi olduğunu varsaymak mümkün görünmemektedir. *Tanzimat Fermanı* ile 1256/1840 tarihli Ceza Kanunnamesi arasındaki ilişkiye dair söylediklerimiz *Ceza Kanunu* için de geçerlidir. Ayrıca *Ferman* metninde doğrudan atıf yapılmamıştır. *Men-i İrtikab Kanunnamesi*’nde de doğrudan bir atıf olmamakla birlikte, esbab-ı mucibe layihasında bu kanunun fikri hazırlıklarından bahsedildiğini yukarıda belirtmiştik.

Kanunun dili, önceki kanun ile aynı seviyede olup üstünlük açısından pek çok yenilik barındırmaktadır. *Fransa Ceza Kanunu*’ndan iktibas edilip alınan unsurlar kelime

²¹⁰ Musa Gümüüş, “Anayasal Meşruti Yönetime Medhal: 1856 Islahat Fermanı’nın Tam Metin İncelemesi”, Bilig, Cilt: 0, Sayı: 47, 2008, s. 215-240.

olarak mevcut olsa da kanundaki bağlamından cezalara çizilen sınırlara kadar farklı açılardan yeni bir tanımlama ve üstdil inşasını da beraberinde gerektirmektedir. Örneğin Tanzimat ceza hukukunu değerlendiren Miller'in diskursif(itibarî) suç tanımı, kanunların suç tanımları açısından önemlidir. Suçların meşruiyetlerini kendilerinden devşirmesini anlatan bu kavram ceza hukukunun 19. yüzyıldaki genel gelişimine paralel şekilde Osmanlı'daki macerasını anlatmak için kullanılır. Tam da bu noktada modern kanun fikrinin felsefî altyapısını anlatırken belirttiğimiz üzere, pozitif hukukun otonom karakteri ortaya çıkmaktadır. Böylelikle Osmanlı da, Schmitt'in vurguladığı yasa devletine (*Gesetzstaat*) dönmeye azmetmiş demektir.²¹¹

Kanun devletine giden yolda en büyük emeği sarf edenlerden birisi ulema kökenli Ahmed Cevdet Paşa'dır. Bu kanun özelinde, onun hazırladığı müsvetde, kanun metni üzerinde yapılan değişiklikleri ve harcanan mesaiyi göstermeye kafidir.²¹² Sultan Abdülmecid, *Ceza Kanunnamesi* ile başlayan ceza hukukunu kanunlaştırma sürecini, bu kanunla hitama erdirmiştir. Genel ceza kanununun tadilinden, özel ceza kanunu tanzimine, iradeler yoluyla cezaların genişletilmesinden bu konuda fermanlar çıkarmaya kadar her yolu deneyen padişah, son olarak nispi bir iktibas yoluyla yeni bir ceza kanunu vücuda getirterek kronik problemlere çözüm aramaya devam etmiştir.

Nitekim bu dönemde dahi örfî hukuku tamamen tarihin uzak geçmişine hapsetmek mümkün görünmemektedir. Moğol yasa anlayışının etkinliğine karşı siyaset-i şer'îye formülasyonunu yapan İbn Teymiye'ye mukabil, 16. yüzyıldaki büyük örfî düzenlemelere karşılık fikhın cevabı Dede Cöngi tarafından verilmiş olabilir. Bir yorum olarak, 19. yüzyılda yapılan kodifikasyon ve resepsiyon tercihlerine ulemanın cevabı, siyaset-i şer'îye kavramının tercümeler yoluyla dolaşıma sokulması şeklinde

²¹¹ Miller, *a.g.e.*, s. 13., Yasa devleti kavramı için: Schmitt, *a.g.e.*, s. 48-62.

²¹² Bu hedefe geçişi sağlayan kadronun isimlerini meclis mazbatası dolayısıyla bilmekteyiz: "Ahmet Cevdet Paşa, Muhammed Rüştü, Ahmet Celal, Şevket, Seyyid Mustafa Hıfzı, Mahmut Paşa, İbrahim Edhem ve Muhammed Bey."Görüldüğü üzere listenin başında ilmiyeden mülkiyeye transfer olan Ahmed Cevdet Paşa bulunmaktadır. Zeki Yıldırım, "Türk Ceza Hukuku Açısından 1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunu", Suç ve Ceza, Cilt: 14, Sayı: 3, 2021, s. 543.'ten aktaran, Kayapınar, *a.g.t.*, s. 32. Yılmaz, *a.g.m.*, s. 262.

olabilir. Nitekim, Dede Cöngî'ye ait *Siyaset-i Şer'îye*'nin Osmanlı dönemindeki üç adet Türkçe tercümesinden ikisinin çalıştığımız dönemin arefesinde yer alan 1802 ve sonunda yer alan 1858 tarihlerini taşıması, ceza hukukunun zihniyetindeki hareketliliği de göstermektedir. 1858 yılındaki tercüme aynı zamanda Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliye üyesi olan Arif Efendi'ye aittir. Dolayısıyla modern dönemde de kanun yapıcı vasfını sürdüren ulema hala mevcut sistemin imkanlarını test ederek kanun-ı kadimi yeniden üretmektedir.²¹³

Kısacası 1274/1858 tarihli *Ceza Kanunu*; zihniyet kaynaklarının, esaslarının ve hukuk aktörlerinin tarihi tesirleri çerçevesinde tanzim edilen zihniyet bağlamında ilk modern kanun olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Tanzimat'ın koyduğu hedefler doğrultusunda -başarı oranı tartışılabilir olsa da- modern kanun fikrini etkin hale getirerek ceza hukuku zihniyetini modernleştirdiği kabul edilmelidir. Bunu yaparken yalnızca tercüme edilen maddeler yahut esas alınan kanunun menşei göz önüne alınmamalıdır. Asıl dikkat çekmesi gereken bir nokta, 1838 yılından 1858'e kadar gelen birikimin de kanun metninde yarattığı tesirin görülmesidir. Unutulmamalıdır ki, kanunkoyucu meclis, bizatihi eski ceza kanunlarını ve *Men-i İrtikab Kanunnamesi*'ni kaynak olarak zikretmektedir.²¹⁴

²¹³ Kavak, (2023), *a.g.e.*, s. 162. Arif Efendi'nin tercümesi yalnızca yazıldığı dönem itibariyle değil, bir telif-tercüme niteliği taşıması sebebiyle de önemlidir: Köksal, *a.g.e.*, s. 200.

²¹⁴ Akgündüz (1987), *a.g.m.*, s. 158.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

*“Mecbûr eden mezâlîme erkân-ı devleti
İsrâf-ı bi-lüzûm-ı sefâhat değil midir”
-Şeyhülislam Arif Hikmet Efendi-²¹⁵*

Bu çalışma kapsamında Tanzimat dönemi ceza hukuku, 15. yüzyılda kurulan klasik devlet düzeninde hukuki ifadesini bulan nizam-ı alem anlayışını içkin şekilde kanun-ı kadimin kendisini yeniden örgütlemesi şeklinde değerlendirilmiştir. Devlet sürekliliğini, ontolojik kaygıyı merkeze alarak sağlamaya çalışmaktadır. 1815 tarihli Viyana Kongresi ile kurulan yeni uluslararası düzene karşı iç hukuk düzenlemeleri yoluyla karşılık vermektedir.²¹⁶

Ayrıca 1768-1774, 1806-1807, 1812-1813, 1823, 1839 yıllarında Rusya ile yapılan savaşlar devleti bu tecdid ve tedvin hareketine mecbur bırakmıştır. 1798 Mısır’ın işgali ve sonrasında Mehmed Ali Paşa’nın Mısır’ı özerk bir vilayet haline getirmesi, Mora ve Sırp isyanları, Vehhabi isyanı ve 1223/1808 yılında *Sened-i İttifak*’ın ilanına

²¹⁵ Mahir Aydın, "Şeyhülislâm Ahmed Ârif Hikmet Beyefendi", *Belleten*, Sayı: 54, 1990, s. 250.

²¹⁶ Ayşegül Güler, "Avrupa Siyasi Haritasının Yeniden Çizilmesinde Viyana Kongresi’nin Yeri ve Şark Meselesi", *Anadolu Strateji Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2024 s. 1-13. Viyana Kongresi’nde Osmanlı’nın Avrupa devleti olma ihtimali hakkında bakınız: Gencer, *a.g.e.*, s. 199. Beydilli (2022), *a.g.e.*, s. 383-403.

giden ayanların ayaklanması süreçleri ise iç politikada başlayıp zamanla uluslararası meseleye dönüşen bu devirdeki diğer mühim tarihi hadiselerdir. 19 Safer 1249/8 Temmuz 1833 tarihli *Hünkar İskeleyi Antlaşması* ile 25 Cemaziyelevvel 1253/16 Ağustos 1838 tarihli *Baltalimanı Muahdesi* harp sahasındaki ve diplomasideki neticenin iktisadi faturasıdır.²¹⁷

II. Mahmud döneminde yapılan toplumsal, askeri ve hukuki reformlar kendisinden önceki yeniliklerin devamı niteliğindedir. Bu devrin ayırt edici özelliği; yeniçeriliğin kaldırılması, nazırlıkların kurulması, *Takvim-i Vekayi*’nin yayınlanması, Bektaşiliğin yasaklanması vb. daha önceki ıslahatlara nazaran köklü değişikliklere gidilmesidir. Elbette tarihi tecrübeler göz önüne alınarak örfî ve şer’î açıdan hukuki gerekçeler hazırlanmıştır. Yeniçeriliğin ilgasından önce alınan hüccet-i şer’iye, reformların meşveret meclislerindeki uzun soluklu görüşmelerde tartışılması örnekleri meşruiyet endişesinin tezahürleri olarak okunmalıdır.

Yeni bilginin dolaşımının artması ile askeri alanda yaşanan mağlubiyetlerin ve toplumsal olarak tesir eden modernleşme temayüllerinin öne çıkardığı Batıcılık düşüncesi, fikhî referanslara dayalı tecdid düşüncesi ve mevcut sistemin kendini yeniden organize etme çabası farklı ideolojik boyutlar kazanarak en temelde beka kaygısına yönelik fikirler üretmişlerdir. Bir yandan merkezileşme gayesi güden devlet, öte yandan devletin reformlarına karşı tepkiler sürecin aydınlatılması açısından birlikte değerlendirilmelidir.

19. yüzyıl ile birlikte devlet, ceza hukukunu yeniden düzenleme gereği duymuştur. Ayrıca çalışmanın esasını oluşturan Tanzimat devri ceza hukuku zihniyetinin meydana gelmesinde, zihniyet kodlarında yer alan denkleme yeni giren değişken Kıta Avrupası ceza hukukudur. 18. yüzyılda; Fransız Devrimi, Sanayi İnkılabı, sömürgeciliğin yayılması, bilimsel ve askeri alanda ortaya çıkan gelişmeler hep birlikte yeni bir toplumsal düzene geçişi ve bu düzeni sürdürecektir bir hukuk sisteminin tesisini zorunlu kılmıştır. Suç olarak görülen davranışların ilahi kökenli ceza ve kınamalara maruz bırakılmasından vatandaşın mekanik bir devlete karşı

²¹⁷ Dönemin özeti için bakınız: Beydilli (2022), *a.g.e.*, s. 15-366. Yeşil ve Çelik, *a.g.e.*, s. 13-212.

sorumluluklarını yerine getirmediği takdirde yargı makamları tarafından cezalandırılmasına doğru bir geçiş söz konusudur. Avrupa ile savaş, ticaret ve hukuki ilişki bakımından yoğun bir döneme giren Osmanlı Devleti de sayılan bu tarihi süreçlerden belli ölçüde etkilenmiştir.²¹⁸

Bu tesirin neticelerini bir zihniyet araştırması şeklinde inceleyen çalışmamız; 1838-1858 yılları arasında yürürlüğe giren altı adet normatif ceza düzenlemesini bunların kanunlatırma süreçlerini merkezine oturtmaktadır. Sonuç bölümü ise, çalışmanın genel bir değerlendirmesi ile birlikte, bu çalışmanın amacını ve eldeki malzeme ile bu amaca ulaşmanın imkanını vurgulamaktadır. Ayrıca daha sonraki çalışmalar açısından bir teklif niteliği taşımaktadır. Eksiklikleri de imkanlar nispetinde yeni bir teklifte bulunmanın muhtemel kusurları olarak görülmelidir.

Çalışmanın öznesi başlı başına ceza hukukudur. Zaman aralığı ise kanunların ömrü açısından kısa sayılabilecek, fakat içerisindeki düzenlemelerin önemi sebebiyle uzun vadeli sonuçları olan bir dönemi kapsamaktadır. Özne olarak ceza hukuku, kamu hukuku içerisinde devlet ile toplum arasındaki ilişkileri müeyyideler ile belirlemesi yönüyle öne çıkmaktadır, bu yönüyle sadece toplumun devlete ve insanlara karşı nasıl davranması gerektiğini değil, modern devletin vatandaşını koruma yükümlülüğünü de ihtar etmektedir. Ayrıca suç teorileri açısından klasik dönemdeki gibi gerçekleşen fiil neticesinde harekete geçen bir hukuk mekanizmasından ziyade suçların tehlike boyutunu da hesaba katan bir mekanizma öngörmektedir. Bu yönüyle klasik dönemdeki gibi tanrıya ve kullara karşı sorumlulukları ön planda tutan, devletin ancak fıkıhın müsaade ettiği örfi alanda kanunnameler vasıtasıyla düzenlemeler yaptığı tedvin edilmemiş bir alandan değil, mümkün olduğunca ayrıntılı şekilde tanzim edilmiş ve cezalandırma yetkisinin en üst seviyede kullanıldığı bir alandan bahsedilmektedir.

²¹⁸ 18. ve 19. yüzyılda Avrupa'nın ahvali için bakınız: Seyitdanlıoğlu (1996), s. 115 -124. Eric J. Hobsbawn, *Devrim Çağı*, (Çev: Bahadır Sina Şener), Dost Kitabevi, Ankara 2024.

Modern ceza hukuku zihniyetinin kökeni olarak modern kanun fikrinin benimsenmesi belirlenmiştir. Bu fikri doğuran yasal zemin ise ancak Devlet-i Aliye'nin şahsında bir hukuk devletinin inşası ile mümkündür. Bu inşanın çok boyutlu ihtimallerini değerlendirmek üzere dönemin padişahı olarak II. Mahmud sürekli hale getirdiği meclis-i meşveretlerinde meseleyi tartışmıştır. 1837 yılına gelindiğinde, mezkur tartışmalara yeni bir yön tayin edecek fikirler özellikle Sadık Rifat ve Mustafa Reşid paşalardan gelmiştir. Fikirlerin menşei ve tatbik önerileri farklılık arz etse de padişah ve ulema da dahil olmak üzere niyetlerin birliği, beka kaygısının hissedildiği bir ortamda uygulamaya geçilmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla *Tanzimat Fermanı* böyle bir vasatın meyvesidir. Ceza hukuku açısından da aynı yıl fikren olgunlaştığı özel ceza kanunları gibi zihniyet kaynakları ve unsurlarını bünyesinde barındırmaktadır. Çalışmadaki tesiri yönüyle bu açıdan kısaca değerlendirilmiştir.

Tanzimat devri ceza kanunları ile birlikte tanıştığımız modern kanun fikri, her iki adalet ve ahlak anlayışından izler taşımaktadır. *Tanzimat Fermanı*'nda korunacağı vaz edilen ırz, din, can ve namus esasen devletin tebaasına karşı korumakla yükümlü olduğu asgari çerçeveyi teyit etmektedir. Fakat burada ayırt edici nokta, aynı zamanda gayrimüslim tebaa üzerinde din ve millet kaynaklı otorite tesis etmeye çalışan Rusya, İngiltere ve Fransa'ya karşı uluslararası hale getirilen bir iç meselenin adaletle çözüleceğini ifade etmesidir. Ferman'ın bu çift yönlü okuması, onu yalnızca dış saiklerin dayatması şeklinde yapılabilecek bir okumaya göre daha sağlıklıdır. Ayrıca adaleti sağlayacak bir araç olarak tanzim edilecek bir ceza kanununun vaz edilmesi önemlidir. Padişah iradesiyle bütün dünyaya şeklen modern kanun fikrine dayalı bir kanunun yürürlüğe sokulacağı duyurulmaktadır. Bu duyurunun bir sebebi üstte vadedilen korumanın nasıl sağlanacağını gösterilmesi ise diğer bir sebebi de kanuna hiyerarşik olarak kanun üstü bir norm sağlamaktır. Ferman iç hukukta kanunun gerekçesini oluşturmaktayken uluslararası yönüyle kanuna meşruiyet de sağlamaktadır.

İşte bu noktada Tanzimat devrinden itibaren örfi düzenlemelerin kazuistik hale gelmesi ve ceza hukukunun çoğu konusunun kanunlar yoluyla tanzim edilmesi sebebiyle şeriatın bu denklemdeki yeri daraltılmıştır. Burada monarşik bir devlet üzerinden modern bir hukuk devletine geçişin gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Klasik döneme ilişkin ulema sınıfına yapılan tarif geçerliliğini 19. yüzyılda tam anlamıyla bulmaktadır. Artık ulemanın ve bürokrasinin kendi pozisyonlarının gereğini gözetmeleri değil, topyekün devletin varlığının devam edip etmeyeceği hususu bahis mevzuudur. Dolayısıyla ontolojik bir varlık kaygısı, epistemolojik ve politik kökenli kaygıları geriye atmayı gerektirmiştir. Bunun sebebini anlamak için 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası devletin karşı karşıya kaldığı büyük çaplı savaşlara bakmak yeterlidir. Tanzimat ve Islahat fermanları iç ve dış saiklerle bu kaygıya bir cevap olarak üretilmiş hukuki metinlerdir. Karakterlerinde yer alan ceza hukuku düzenlemeleri bozulan asayişin teminine yönelik hamleler olarak ele alınabilir.

Ayrıca bir kanun metnini tatbik ederken hangi yorum metodunun kullanıldığının önemi imkan veren bir yapıya sahiptir. Örneğin lafzi bir yorum ve şekilci bir bakış açısı ile bir hatt-ı hümayun suretinde olan metnin kendisini anayasal belge statüsüne dahil edemeyeceği görülmektedir. Batılılaşmanın başlangıcı, modernleşmenin miyarı veya padişah otoritesinin sınırlanmasının vesikası olarak da ele almak oldukça zor görünmektedir. Metindeki ifade kalıpları, taahhüt edilen düzenlemeler ve bunların taahhüt ediliş biçimi çalışmamızda üzerinde durduğumuz süreklilik içerisinde değişim fikrine uygunluk arz etmektedir. Metnin toplumsal adalet için öngördüğü anlayış yenilikleri barındırmak ile birlikte tercih edilen lafzi okuma usulü ve şekilci bakış açısı ile Devlet-i Aliye'nin mevcut sistemi içerisindeki yerinin bir kırılma noktası olarak ele alınmasını güçleştirecek denli sistemin hukuki koşullarına bağlıdır.

Fakat gai bir okuma yöntemi ile; hatt-ı hümayunun ilan edilme amacı, ilan edildiği bağlam, hazırlanan mazbata ve aslında şeriata yapılan atıflar ve örfi düzenlemenin

gerekliliği vurgusu da dahil olmak üzere bir arada dikkate alındığında Ferman'ın niçin kendisine kadar gelen tarihi süreci dönüştürecek şekilde yorumlandığına dair ipuçları vermektedir. Burada en az metin kadar, ilandan sonra farklı toplum katmanlarının ve iç-dış baskı gruplarının verdiği tepkiler ile yapılan bilimsel yorumların tesirini unutmamamız gerekir.

Ayrıca içerik olarak padişahın ulema ve vüzerâ şahitliğinde Hırka-ı Şerif huzurunda yemin etmesi bir yandan kendi otoritesini kendi eliyle sınırlandırdığı ve bunu yemin müessesini kullanarak uhrevî, ulema ve vüzerânın şahitliğini dahil ederek dünyevî müeyyidelere bağladığı görülmektedir. Yemin unsuru ve seçilen yer yapılan kanunî düzenlemenin meşruiyetini sağlamak açısından şer'î unsurların dikkate alındığını göstermektedir. Padişahın ulema ve vüzerâyı ayırmadan eşit şekilde muamele edeceğinin teminatı olarak daha sonra bir ceza kanunnamesi tanzim edileceğini vaat etmesi, ceza kanununun Tanzimat zihniyetini oluşturan başlıca unsurlardan birisi olduğuna delildir. Uygulama sahasında bu zihniyetin göstergelerinden birisi ileride tanzim edileceği belirtilen ceza kanunu olarak sunulmaktadır. Ferman'da vaat edilen bir diğer kanun 1271/1855 senesinde vücut bulacak olan *Men-i İrtikab Kanunnamesi*'dir. Rüşvet suçunun verdiği zararın büyüklüğü tasvir edildikten sonra tekraren ayrı bir kanun ile düzenleneceği belirtilerek bu konudaki kararlılık ortaya konulmaktadır. Bilindiği üzere ilmiye ve memurlara ilişkin kanunların ana gündem maddelerinden birini oluşturan mezkur suç, oluşmaya başlayan yeni ceza hukuku mevzuatında epey bir yer işgal etmektedir. Yukarıda zihniyet unsurları olarak belirlenen unsurlar açısından *Tanzimat Fermanı*'na bakıldığında, fermanın halka ilan yanında bütün sefirlere bildirileceğinin belirtilmesi; sırası ile hem meşruiyet kaygısı hem de fermanda düzenlenen unsurların uluslararası mesele haline gelmesinin önüne geçmeye matuf siyasi bir hamle olarak okunabilir.

Son olarak metnin ağır bir beddua ile bitirilmesi her ne kadar özellikle vakıf senedi tarzındaki fermanların tipik özelliği olsa da, halka ilan edilen ve yabancı sefirlere tebliğ edilen tarihi bir fermanda kullanılması dikkate değer bir husustur. Bu noktada merkezi devlet idaresinin bu yeni politikaları benimsetmek noktasındaki kararlılığını

en tesirli bir aktör olarak padişah üzerinden tebaaya ve dünyaya duyurmak istediği anlaşılmaktadır. Nitekim Ferman'ı okuyan Mustafa Reşid Paşa da kurulmak istenen yeni toplumsal düzenin fikri önderlerindendir.

Tanzimat Fermanı, ilk iki özel kanun haricinde arkasında ceza hukuku zihniyetine miras olarak 1256/1840 ve 1838/1851 tarihli genel ceza kanunları ile 1271/1855 tarihli *Men-i İrtikab Kanunu*'nu bıraktı. Bu zengin mevzuat mirası ceza hukuku zihniyetinin modernleşmesi yolunda kaynak olma vasfını haiz metinler olsalar dahi sonuncusu hariç kısa süre yürürlükte kalmışlardır. Meselenin yalnızca kanun koymakla çözülemeyeceğinin farkında olan devlet ricali, uygulama pratiklerini artırmaya da gayret etmiştir. Fakat özellikle Kırım Harbi sonrası yeniden genel mahiyette bir Ferman hazırlanması zaruri görülerek 1272/1856 tarihinde *Islahat Fermanı* ilan edilmiştir. Ferman, 1839 yılındaki taahhütlerin teyidi ve gelecekte devletin varlığını devam ettirmeye yönelik hamlesi olarak ceza hukuku açısından da önemli hükümler ihtiva etmektedir. Bu sebeple ceza hukuku haricinde üzerinde durulan ikinci genel düzenleme *Islahat Fermanı* 'dır.

Islahat Fermanı'nın içeriğinde kendisinden on yedi yıl evvel ilan edilen ve Tanzimat-ı Hayriye adıyla anılan Gülhane Hatt-ı Hümayunu'na atıf yapılarak fermanda özellikle Hristiyan tebaaya vaat edilen güvencelerin teyit edildiğini belirtmektedir. Buna ilave olarak daha önce Devlet-i Aliye tarafından Hristiyan tebaaya veirlen güvence ve imtiyazların dahi teyit edilmesi geçmişten beri uygulanan ferman, ahidname ve imtiyazların geçerliliğinin tahttaki padişah tarafından tekrar onaylanması anlamına gelmektedir. Böylelikle Küçük Kaynarca Antlaşması ile ilk kez Ortodoks tebaa üzerinden Rusya'nın ileri sürdüğü politikaya karşı hem tarihi derinliği olan hem de güncel mevzuatı kapsayan hukuki bir norm tesisi ile bu siyasetin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Diplomatik meselelerin bir iç hukuk düzenlemesi ile çözülmesine gayret edilmiştir. Yapılan düzenleme bir iç hukuk

normu iken düzenlemenin esbab-ı mucibesi Kırım Savaşı sonrası yaşanan uluslararası gelişmelerdir.²¹⁹

Fermanda dikkat çeken ikinci husus patrikhanelerde kurulması öngörülen meclislerin yapısıdır. Bu meclisler aldıkları kararları Babıali'ye sunmakla mükellef tutularak meclisler arası ikili bir hiyerarşi kurulmuştur. Böylelikle devlet, vermek zorunda olduğu teyit ve tavizlerin tesirini minimize etmek ve en azından patrikhanelerdeki meclisleri Babıali üzerinden kontrol etmek istemiştir. Burada direkt olarak Fatih Sultan Mehmet zamanında gayrimüslim tebaaya verilen ahidname ve fermanlara atıf yapılmıştır. Böylelikle Devlet-i Aliye'nin kadimden beri var olan nizam-ı alem düzeni ile yeni kurulmak istenen adalet düzeni arasında tarihi bir bağ kurulmaya çalışılarak *Islahat Fermanı*'na bilhassa gayrimüslim tebaa üzerinde bir geçerlilik ve bağlılık temenni edilmiş olabilir. Hukuki metinlerde daha önce yürürlükteki mevzuata yapılan atıflar yalnızca geçmişteki hükmün sürdürülmekte olduğunu göstermekle kalmaz, aynı zamanda yürürlüğe konulmak istenen yeni normun geçerliliğini de sağlamlaştırma işlevi görür.

Ferman içeriğinde millet-i hakime olarak yer alan Müslüman tebaanın tepkisine sebep olan hususlar; gayrimüslim tebaaya karşı kullanılan söylem dilindeki vurgular ve verilen yeni imtiyazlardır. Patrik ve hahamların kendi cemaatlerine ilişkin hastane, mektep ve mezarlıkların tamiri üzerindeki yetkileri, gayrimüslim tebaanın yapılacak ayınlerine karşı sağlanan serbestilerin metinde tafsilatlı bir şekilde ele alınması ve memurluğun “tebaa-yı şahâne”ye dahil bütün vatandaşlara din ayrımı gözetilmeksizin açılmasıdır. En büyük değişiklik ise şüphesiz gayrimüslim tebaanın askeri mekteplere ve mülkiye mekteplerine şartları sağlaması halinde kabulü ile her cemaatin mektep açabilme hakkını elde etmesidir. Devlet, sağladığı bu geniş çaplı imtiyazı padişah tarafından teşkil edilecek bir maarif meclisi üzerinden müfredat ve hocaların kontrolü ile dengelemeye çalışmıştır. Bu düzenlemeler ile devlet Tanzimat-ı Hayriye ile tesis etmeye çalıştığı düzeni revize etmek durumunda kalmıştır.

²¹⁹ Islahat Fermanı'nın Tanzimat'la ilişkisi ve maddelerinin yorumu için bakınız: Gümüş, *a.g.m.*, s. 219-230.

Artık vatandaşlık temelinde eşitliğin gözetildiği, millet sisteminin terk edildiği fakat merkezi karakterini muhafaza eden bir yönetim biçimi benimsenmektedir. Ecnebilere mülk edinme hakkının verilmesi ise fermanın uluslararası özel hukuk yönünü oluşturmaktadır. Bu yöndeki bir diğer adım “banka misillü şeyler”in yapılması ile modern bankacılık sisteminin kurulması ve bu yolla uluslararası ticarete hem hukuken hem iktisaden dahil olunması yönündeki gayrettir. Gayrimüslim tebaa vatandaş vasfı ile ecnebilere ayrı tutularak din merkezli bir yurttaşlık sisteminden tamamen tabiiyet merkezli bir sisteme geçiş planlanmaktadır.

Yargı teşkilatında yapılan değişikliğe bakıldığında, *Tanzimat Fermanı*’na göre *Islahat Fermanı*’nın köklü değişiklikleri havi olduğu görülmektedir. Öncelikle yargılamada eşitlik ilkesinin tesisi adına Müslüman ile gayrimüslim veya gayrimüslimlerin kendi aralarında ortaya çıkacak hukuki uyuşmazlıkların çözümü artık mevcut olan Nizamiye mahkemeleri veya patrikhaneler içerisinde kurulan mahkeme biçimindeki meclislerde yargılanacaktır. Yargı teşkilatında ikili bir sistem öngören bu yapı haliyle ceza hukukunun uygulanmasını da doğrudan etkilemektedir.²²⁰

Ceza hukukunun alt dalı olarak infaz rejimi kapsamında hapisanelerde eziyet ve işkence yasağına değinen fermanla bu suçları işledikleri tespit edilenlerin 1267/1851 tarihli Ceza Kanunnamesi hükmünce cezalandırılacağı belirtilmektedir. O dönemde iyiden iyiye düzenlenen infaz hukukunun tatbikinde ortaya çıkan maddi, hukuki ve personele ilişkin problemler ceza kanunlarında infaz hükümlerine aykırılıkları suç olarak düzenleyen hükümler ile azaltılmaya çalışılmıştır. Ayrıca hukuki açıdan kritik bir fermanla dahi bu konudan bahsedilerek bir nevi mer’i mevzuatın teyidi ve güçlendirilmesi ihtiyacı hissedilmiştir.

²²⁰ Nizamiye mahkemeleri için bakınız: M. Macit Kenanoğlu, "Nizâmiye Mahkemeleri", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 28.05.2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nizamiye-mahkemeleri>.

Gayrimüslimlere askerlik şartını getiren hüküm ile vergide eşitliği öngören hüküm birlikte değerlendirildiğinde fermanın gerçekten iç hukukta vatandaşlığa geçişin önemli bir merhalesini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca mezkur hükümler, fermanın yalnızca gayrimüslim tebaaya imtiyaz sağlamak amacıyla yapılan bir hukuki düzenleme olmadığını da göstermektedir. Bu noktada fermanın ortaya çıkmasına sebep olan Kırım Harbi'nin bazı tarihçiler tarafından aslında gerçek anlamda "ilk cihan harbi" olarak adlandırılmasına göz atmak gerekmektedir. 1853'e kadar yalnızca ordular eliyle yapılan savaş, toplumların da doğrudan dahil olduğu, savaşın yalnızca cephe hattında değil; sağlık hizmetleri, gazetecilik ve lojistik unsurlar ile cephe gerisinde de sürdürüldüğü bu savaş ile seyir değiştirmiştir. Dolayısıyla bu büyük harbin tarafı olan Devlet-i Aliye mecburi olarak askeri hukuk rejiminde değişikliğe gitmiştir.

Oluşturulacak karma meclislerin teşkilinin ardından ilan edilmesi gereğinin vurgulanması ise kamuoyu nezdinde meşruiyet sağlamanın bir gereğidir. Bu gereklilik modern dönem vasıtası olan gazetenin önemine dair ikinci bölümde söylediklerimizi teyit edecek mahiyettedir. Tanzimat ve Islahat fermanları peş peşe okunduklarında aralarındaki bariz farklılık ve köklü değişiklikler göze çarpmakta iken on yedi yıllık süreçteki mevzuat değişimleri kronolojik ve söylem açısından bir okumaya tabi tutulduğunda tedrici bir değişimin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple ceza hukuku mevzuatı değerlendirilir iken genel mahiyetteki fermanlar ilan edildikleri yıl içerisindeki bağlam göz ardı edilmeden ceza hukuku boyutuyla incelenmiştir.²²¹

Sonuç olarak, ceza hukukuna ilişkin mevzuat bir bütün olarak değerlendirildiği takdirde yorumlama usulüne göre mevzuat hakkındaki görüşün farklılık arz ettiği görülmektedir. Lafzî yorum açısından mevzuata yaklaşıldığında, değişiklikler

²²¹ Balcı, Tanzimat ve Islahat fermanları arasındaki farklılıklara dikkat çekmektedir. Hukuki açıdan asıl farklılık, klasik düzenden kopuşu ifade eden Müslümanlar ile zımmilerin hukuki eşitliğidir. Muharrem Balcı, *Tanzimat'tan Ulusal Programa: Yeniden Yapılanmanın Hukuki Gelişim Süreci*, Araştırma ve Kültür Vakfı, Ankara 2001, s. 11-18.

görölmek ile birlikte, modern hukuk devletine giden yolda adımların atıldığı şüphesizdir. Fakat bu adımlar atılırken devrim niteliğinde, Devlet-i Aliye'nin mevcut sistemini kökten dönüşüme uğratacak bir düzenleme yapılmadığı, şer'i hukukun çizdiği sınırların, metinsel olarak dahi kabul edilse bile, gözetildiği, uygulama hususundaki tecrübenin ve meşruiyet endişesinin kanunların söylem dilinde açıkça yer aldığı görölmektedir.

Örfün ise bizatihi modern kanun fikrinin ambalajı olarak varlığını sürdürdüğünü belirtmemiz gerekir. Neticede, modern kanun fikrinin şer'i hükümler karşısındaki pozisyonu, kendilerini tanzim ve ilan eden şârinin bizatihi devlet erki olması sebebiyle örfi düzenleme mesabesindeir. Mevzuata şekil açısından yaklaşıldığında klasik dönemdeki normların tanzimi ve tatbiki usullerinin çoğunlukla değiştiği ortadadır. Fakat bu biçimsel değişiklik tek başına hukuk sisteminin geçirdiği değişimi açıklamaya yeterli gelmeyecektir. Devletin 19. yüzyılda yeni yazım biçimleri, yeni cezalandırma metotları ve kanunları ilan şekillerini kolaylıkla benimsemesi bu yüzyılda artan diplomatik ilişkilerin, yapılan savaşların ve ekonomik-kültürel-bilimsel temasların tabii neticesidir.

Yukarıdaki açıklamalar ile birlikte, çalışmanın esası olan zihniyet incelemesi kapsamında asıl değişimin ceza hukuku zihniyeti alanında olduğu tezimizin temel iddiasıdır. Klasik dönem ile ayrılabilcek ilk ceza hukuku düzenlemesi olan 1254/1838 tarihli *Tarik-i İlmiye Ceza Kanunnamesi* ile birlikte görölen zihniyet dönüşümünün tesiri, ceza kanunlarıdaki nisbeti ve açıklanması amaçlanmıştır. Kast edilen zihniyetin geçirdiği değişikliklerin mevcut sistem içerisindeki yerinin tespiti ve süreklilik içinde değişim anlayışı çerçevesinde yorumlanmasıdır.

Ceza kanunlarında zihniyetin değişimi, süreklilik anlayışı bağlamında ele alınmıştır. Kadim-cedid ilişkisinin vurgulanması veya kanun-ı kadimin kendisini yeniden üretmesine misaller verilmesi gibi hususlar tarihe yakından baktığımızda bir gerilimi,

bir zıtlığı işaret ediyor görünebilir. Fakat bir adım geriden bakıldığı takdirde, iki asra yaklaşan modern ceza hukuku zihniyetimizin aslında bu gerilimler ile varlığını idame ettirdiği görülecektir. Nitekim günümüzde Avrupa Birliği hukukuna uyum kapsamında yapılan ceza hukuku reformları dahi, bir asır önce üretilen cedid'in günümüz dünyası ile arasındaki gerilimden doğmaktadır.²²²

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, *Hatt-ı Hümayun [HAT]*, No: 1242, Gömlek No: 48294.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, *Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Sicilleri Nizamât Defterleri [A.{DVNSNZAMd}]*, No: 46, 1.

KARAKOÇ Sarkis, *Külliyât-ı Kavânîn: Kavânîn ve Nizâmât ve Ferâmîn ve Bervât ve İrâdât-ı Seniyye ile Muâhedât ve Umûma Ait Mukâvelâtı Muhtevîdir*, TTK Kütüphanesi Y/1038, Ankara.

KİTAPLAR

²²² “Öte yandan, tarihî süreçte, kadim ile cedid ilişkisinin çift yönlü olduğu yani bazen cedidin kadime eklenerek sürekliliği sağladığı; bazen de icad edilen cedid'in, mevcut kadimi yerinden ettiği; ancak ister icadın mevcuda eklenmesi ister icadın mevcudu yerinden etmesi şeklinde olsun her iki durumda da cedidin, kendisine bir yer talep ettiği açıktır.”, İhsan Fazlıoğlu, “Kadim ile Cedid Arasında: Muhâsebe Çağı'nda Tıp Bilimi”, İDA, Erişim tarihi: 28 Mayıs 2025, <https://islamduşuncatlası.org /kadim-ile-cedid-arasinda-muhasebe-caginda-tip-bilimi>.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir*, (Cilt 1), Cavid Baysun (Haz.), TTK, Ankara 1953.

Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, Yusuf Halaçoğlu (Haz.), Çağrı Yayınları, İstanbul 1980.

Ahmed Lütfi, *Mirat-ı Adalet*, Matbai Nişan Berberyan, İstanbul 1304.

AKGÜNDÜZ Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1990, S. 1/346-367.

AKILLIOĞLU Tekin, *Hangi Hukuka Giriş?: Hukuk Üstdili İncelemesine Giriş*, Yetkin Yayınları, Ankara 2020.

AKYILDIZ Ali, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

AKYILDIZ Ali, *Sürgün Sefir: Sadullah Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 590-591.

ALPYAĞIL Recep (Ed.), *Felsefe Dili Olarak Türkçenin Gelişim Aşamaları ve Felsefe Sözlüklerimiz I*, İz Yayıncılık, İstanbul 2016.

ARSLAN Uğur, *Türk Ceza Hukukunun Dili*, Yetkin Yayınları, Ankara 2023.

ATÇIL Abdurrahman, *"Osmanlı Devleti'nin Ulemâsı"/ "Osmanlı Âlim-Bürokratlar Sınıfı"*, Ömer Mahir Alper vd. (Ed.), *Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası*, İçinde (s. 265-282), Klasik Yayınları, İstanbul 2015.

AYDIN Mehmet Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Basım Yayım, Ankara 2014.

AYKANAT Mehmet ve ÜLKER İbrahim (ed.), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukukuna Giriş Mahmud Esad Seydişehirî'nin Ceza Hukuku Dersleri*, On İki Levha Yayıncılık, Ankara 2020.

AYVERDİ İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2020.

BAKIR Muhammed Mahmut, *II. Mahmud'un Gölgesinde*, İnsan Yayınları, İstanbul 2022.

BALCI Muharrem, *Hukukun Yaygınlaştırılmasına Notlar -I-*, Adalet Yayınevi, Ankara 2022.

BALCI Muharrem, *Tanzimat'tan Ulusal Programa: Yeniden Yapılanmanın Hukuki Gelişim Süreci*, Araştırma ve Kültür Vakfı, Ankara 2001, s. 11-18.

BARKAN Ömer Lütfi, *İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri*, Yahya Kemal Taştan (Haz.), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2023.

BECCARİA Cesare, *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, Çev: Sami Selçuk, İmge Kitabevi Yayınları, 2024.

BİLMEN Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, (Cilt 1-3), Bilmen Yayınevi, İstanbul 1969, 8 Cilt.

BİX Brian H., *Hukuki Pozitivizm*, (Çev: Yusuf Umur Çil), *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Teorisi Rehberi*, Martin P. Golding, William A. Edmundson (Ed.), (Türkçe Ed.: Ertuğrul Uzun), İçinde s. 67-95. Isık Yayınları, İzmir 2021.

BOALER Jo, *Sınırsız Zihin: Sınırları Aşarak Öğren, Yönet Ve Yaşa*, (Çev: Zeynep Nur Ayanoglu), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2022.

BODİN Jean, *Egemenlik Üzerine*, (Çev: Reha Kuldaşlı), Timaş Yayınları, İstanbul 2024.

BOZKURT, Gülnihal. *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, TTK, Ankara 2020.

ÇADIRCI, Musa. “*Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Osmanlı İmparatorluğunda Kadılık Kurumu Ve 1838 Tarihli "Tarik-i İlmiyye'ye Dair Ceza Kanunname'si"*”, Tarih Araştırmaları Dergisi Cilt: 14 Sayı: 25, 1981, s. 139-161.

DEVELLİOĞLU Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2013.

DİDİN Dilara Buket, *Doğa Bilimlerinin Hukuk Felsefesine Etkisi: Modern ve Postmodern Paradigma Ekseninde Bir Değerlendirme*, Adalet Yayınevi, Ankara 2025.

DURALI Ş. Teoman, *Felsefe-Bilim Nedir?*, Dergah Yayınları, 2020.

EBU ZEHRA Muhammed, *Mezhepler Tarihi*, Çev: Sıbgatullah Kaya, Çelik Yayınevi, İstanbul 2016.

EL-MAVERDİ Ebu'l-Hasan Habib, *El-Ahkamü's-Sultaniye / İslam'da Devlet ve Hilafet Hukuku*, (Çev: Ali Şafak), Bedir Yayınları, İstanbul 2021.

Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü: Tüzukat-ı Timur*, Adnan Aslan ve Kutlukhan Şakirov (Haz.), İnsan Yayınları, İstanbul 2020.

EMİROĞLU İbrahim, *Klasik Mantığa Giriş*, Elis Yayınları, Ankara 2023.

ERDEM Tarhan, *Anayasalar ve Belgeler 1876-2012*, Doğan Kitap, İstanbul 2012.

Fatih Sultan Mehmed, *Atam Dedem Kanunu: Kanunnâme-i Âl-i Osman*, Abdülkadir Özcan(Haz.), Kronik Kitap, İstanbul 2018.

FİNDLEY Carter V., *Kalemiyeden Mülkiyeye: Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, (Çev: Gül Çağalı Güven), Alfa Yayınları, İstanbul 2020.

FİNDLEY Carter V., *Osmanlı İmparatorlugunda Bürokratik Reform: Babıâli, 1789-1922*, (Çev: Ercan Ertürk), Alfa Yayınları, İstanbul 2019.

Gazi Üniversitesi Türk Ceza Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, *Türk Ceza Hukuku Mevzuatı: Cilt 1 (Kanunlar)*, Seçkin, Ankara 2014.

GAZZALİ Muhammed bin Ahmed, *Sultana Öğütler: Nasihatü'l-mülûk*, (Çev: Şeyda Arısoy ve Deniz Erçavuş), Timaş Yayınları, İstanbul 2024.

GEDİKLİ Fethi, *Şer'îye Sicillerinin Hukuk Tarihi Açısından Önemi ve Sicillere Dayalı Araştırmalar*, Ali Akyıldız vd. (Ed.), *Dünden Bugüne Osmanlı Araştırmaları: Tespitler-Problemler-Teklifler*, İçinde s. 73-96, İSAM Yayınları, İstanbul 2007.

GEDİKLİ Fethi, *Osmanlı Mahkemesinde Fetva Kullanımı ve Fetva-Kaza İlişkisi Osmanlı Hukukunda Fetva*. haz. Süleyman Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul 2018.

GENCER Bedri, “Çağdaş Türkiye’de İslam Düşüncesi”, Selim Eren ve Ali Öztürk (Ed.), *Doğu’dan Batı’ya Düşüncenin Serüveni, İçinde* (s. 9/21-23), İnsan Yayınları, İstanbul 2015.

GENCER Bedri, *Gelenekten Modernliğe Osmanlı*, Ketebe Yayınevi, İstanbul 2019.

GENÇ Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021.

GİNZZBURG Carlo, *Peynir ve Kurtlar*, Çev: Ayşen Gür, Metis Yayınları, İstanbul 2019.

GÖKBİLGİN Tayyib, *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlimi*, Enderun Yayınları, İstanbul 1992.

GÖKDAĞ Kamuran, *İbn Haldûncu Bir Adalet Dairesi*, Ömer Türker, Yunus Kaplan (Ed.), *İslam Düşüncesinde Adalet*, İçinde (s. 313-326), Fikir Kitap, İstanbul 2024.

GÖZLER Kemal, *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2015.

GÖZLER Kemal, *Hukukun Temel Kavramları*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2010.

GÜRİZ Adnan, *Hukuk Başlangıcı*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2005.

GÜRKAN Ülker, *Hukuk Sosyolojisine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2017.

GÜRTEN Kadir, *Roma Hukuku’nda Crimen Kavramı*, Adalet Yayınevi, Ankara 2016.

HALLAQ Wael, *Bir Osmanlı Reform Öncüsü: Örf ve Hukuki Değişim Üzerine İbn Âbidîn*, Süleyman Kaya vd. (Ed.), *Osmanlı Hukukunda Fetva*, Klasik Yayınları, İstanbul 2018, s. 513-533.

HEPER Yunus, *Beka Kaygısı*, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2015.

HEYD Uriel, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, Oxford, 1973.

HİRŞ Ernest E., *Pratik Hukukta Metod*, Volf Çernis (Ed.), Banka Ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara 2023.

HOBBS Thomas, *Leviathan*, (Çev: Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

HOBSBAWN Eric J., *Devrim Çağı*, (Çev: Bahadır Sina Şener), Dost Kitabevi, Ankara 2024.

İbn Abidin, *Hanefîlerde Mezhep Usulü: Şerhu Ukûdi resmi'l-müftî*, (Çev: Şenol Saylan), Klasik, İstanbul 2016, s. 102-291.

İbn Haldun, *Mukaddime*, (Çev: Süleyman Uludağ), Dergah, İstanbul 2007.

İbn Haldun, *Muzîlû'l-Melam an Hükkamî'l-Enam: Kadılığın Ahlakî Hükümleri*, (Çev: Selim Güzel), İber, İstanbul 2022.

İbn Teymiyye, *Şer'î Siyaset: es-Siyasetü's-Şer'iyye fî Islâhi'r-Râi ve'r-Raiyye*, Timaş Yayınları, İstanbul 2021.

İNALCIK Halil, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar - I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021.

İNALCIK Halil, *Osmanlı Hukuk Sisteminde Adaletin Üstünlüğü*. Halil İnalcık (Ed.). *Adalet Kitabı*, İçinde (s. 155-217) Yeditepe Yayınevi. İstanbul 2015.

İNALCIK Halil, SEYİTDANLIOĞLU Mehmet, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix Yayınevi, İstanbul 2006.

İPŞİRLİ Mehmet, *Osmanlı İlmiyesi*, Kronik Kitap, İstanbul 2021.

JAGER Eric, *Son Düello: Ortaçağ Fransa'sında Suç, Skandal ve Düelloyla Yargının Gerçek Hikayesi*, (Çev: Uğur Gülsün), İthaki Yayınları, 2021.

JELLİNEK Georg, *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi Üzerine Modern Anayasa Tarihine Bir Katkı*, (Çev: Muzaffer Dülger), Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2017.

KARAKOÇ Sarkis, *Külliyat-ı Kavanin*, (C(Haz: Mehmet Akif Aydın vd.)), TTK, Ankara 2006.

KAVAK Özgür, *İslam Siyaset Düşüncesinin Fıkhi Temelleri*, Klasik Yayınları, İstanbul 2023.

KAYA Emir, *Hukuk Zihniyeti*. Eskiyei Yayınları, Ankara 2023.

KAYA Emir, *Fıkıhtan Hukuka*, Eskiyei Yayınları, Ankara 2023.

KAYNAR Reşat, *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat*, TTK, Ankara 1991.

KELSEN Hans, *Saf Hukuk Kuramı*, (Çev: Ertuğrul Uzun), Nora Kitap, İstanbul 2016.

KIRLI Cengiz, *Yolsuzluğun İcadı: 1840 Ceza Kanunu, İktidar ve Bürokrasi*, Verita, İstanbul: 2014.

KOÇ Yalçın *Anadolu Mayası: Türk Kimliği Üzerine Bir İnceleme*, Cedit Neşriyat, Ankara 2019.

KÖKSAL Asım Cüneyd, *Fıkıh ve Siyaset: Osmanlılarda Siyaset-i Şer'iyye*, Klasik Yayınları, İstanbul 2016.

KÖMBE İlker, *İslam Siyaset Düşüncesinin Bir Kaynağı Olarak Siyasetname-Nasihatname Türünde Siyaset Tasavvuru*, Lütfi Sunar, Özgür Kavak (Ed.), *İslam Siyaset Düşüncesi: Adil Devlet, Erdemli Şehir, Mükellef İnsan*, İçinde s. 231-233, Fikir Kitap, İstanbul 2025.

KRAMER Samuel N., *Tarih Sümerde Başlar: Yazılı Tarihteki Otuzdokuz İlk*, (Çev: Hamide Koyukan), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2017.

LÜTFİ Ahmed, *Mirat-ı Adalet*, Matbai Nişan Berberyan, İstanbul 1304, s. 150-177.

Maarif Vekaleti, *Tanzimat I*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940.

MACHİAVELLİ Niccolo, *Prens Hükümdarlıklar Hakkında*, (Çev: Buğra Poyraz), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2020.

MCNEİLL William H., *Dünya Tarihi*, Çev: Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2021.

Mehmed Sâdık Rifat Paşa, *Müntehabât-ı Âsâr*, (Cilt 2-10) Tatyos Dividciyan Matbaası, İstanbul 1290.

MİDİLLİ Muharrem, *Klasik Osmanlı Ceza Hukukunda Şeriat-Kanun Ayrımı*, Klasik Yayınları, İstanbul 2019.

MİLLER Ruth A., *Fıkıhtan Faşizme: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Günah ve Suç*, (Çev: Hamdi Çilingir), Ekin Yayınları, İstanbul 2018.

MONTESQUIEU, *Kanunların Ruhu Üzerine*, (Çev: Berna Günen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021.

MUMCU Ahmet, *Osmanlı Devletinde Rüşvet, İnkılap* Kitabevi, İstanbul 2005.

Müslim B. Haccac, *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*, (Çev: Mehmed Sofuoğlu), İrfan Yayıncılık ve Ticaret, İstanbul 1988, 8 Cilt, s. 3/374.

NİSSEN Hans J., *Ana Hatlarıyla Mezopotamya*, (Çev: Zühre İlkelen), Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, İstanbul 2004.

NUMANİ Şibli, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, Çev: Talip Yaşar Alp, Mahya Yayınları, İstanbul 2015.

ORTAYLI İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Kronik Kitap, İstanbul 2020.

ORTAYLI İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Kronik Kitap, İstanbul 2022.

OTACI Cengiz, *Hukukun Lâikleşme Serüveni*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2012.

ÖZGENÇ İzzet, *Türk Ceza Hukuku: Genel Hükümler*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018.

ÖZTÜRK Nail, *Asayiş Berkemal: Polis teşkilatının Kuruluşu ve Olay yeri İnceleme Çalışmaları 1844-1920*, Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2013.

PADOVANI Andrea ve STEIN Peter G. (Ed.), *Roma'dan On Yedinci Yüzyıla Hukukçuların Hukuk Felsefesi*, (Çev: Ertuğrul Uzun) Isık Yayınları, İzmir 2024.

POLATCI Türkan, *Osmanlı Diplomasisinde Oryantalist Memurlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2013.

ROTH Mitchel P., *Göze Göz Suç ve Cezanın Küresel Tarihi*, (Çev: Barışhan Erdoğan), Can Yayınları, İstanbul 2017.

SALİHPAŞAOĞLU Yaşar, *Din ve Devlet Arasındaki İktidar Mücadelesi*, Adalet Yayınevi, Ankara 2016.

SALİHPAŞAOĞLU Yaşar, TATAR Dilara Buket, *Teorik ve Pratik Hukuk Sosyolojisi*, Lykeion, Ankara 2023.

SAMİ Şemseddin, *Kamus-ı Türki*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

SARİYANNİS Marinos, TUŞALP ATİYAS E. Ekin, *Osmanlı Siyasal Düşünce Tarihi*, (Çev: Çağda Türkmen), Selenge Yayınları, İstanbul 2025.

SAVİGNY Friedrich Carl von , *Çağımızın Yasama ve Hukuk Bilimi Konusundaki Görevi Üzerine*, (Çev: Ali Acar), Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2018.

SCHACHT Joseph, *İslâm Hukukuna Giriş*, Çev: Abdülkadir Şener ve Mehmet Dağ, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1985.

SCHMİTT, Carl. *Hukuki Düşüncenin Üç Türü*. (Çev: Toros Güneş Esgün), Pinhan Yayıncılık İstanbul 2021.

SCHRAG Zachary M., *Tarihçinin Zanaatı Tarih Araştırması İçin Bir Rehber*, (Çev: Semih Türkoğlu), Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2023.

SEROZAN Rona, *Hukukta Yöntem*, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2015.

SEYİTDANLIOĞLU Mehmet, *Tanzimat Döneminde Yüksek Yargı ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye*, B. Arı vd.(Ed.), *Adâlet Kitabı*, Adalet Bakanlığı Yayını, Ankara 2007.

STOLLEİS Michael, *Yasanın Gözü*, (Çev: Arif Çağlar), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2021.

ŞAFİİ, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas, *er-Risale*, (Çev: Abdulkadir Şener ve İbrahim Çalışkan), Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.

ŞAHİN Haşim, *Fakihan-ı Rum: Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Fakihler*, Süleyman Kaya vd.(Ed.), *Osmanlı'da Fıkıh ve Hukuk*, İçinde s. 27-52, Mahya Yayınları, İstanbul 2017.

ŞEHRİSTANİ Muhammed, Milel ve Nihal, (Çev: Mehmet Dalkılıç), Litera Yayıncılık, İstanbul 2024, s. 209-223.

ŞENTOP Mustafa, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku: Kanunlar, Tadiller, Layihalar, Uygulama*, Yaylacık Matbaası, Ankara 2004.

ŞENTÜRK Recep, *İslam Dünyasında Modernleşme ve Toplumbilim*, İz Yayıncılık, İstanbul 2006,

ŞİMŞEK Ahmet (Ed.), *Tarih İçin Metodoloji*, TTK, Ankara 2022, s. 295.

Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, Muhammet Hekimoğlu (Haz.), Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2019.

TEMİZSU Habibe, *Yasak: Cengiz Han Yasası ve Moğol Devletleri Tarihinde Yaşadığı Değişim*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.

TOSUN Mebrure, YALVAÇ Kadriye, *Sumer-Babil-Asur Kanunları ve Ammi-Şaduga Fermanı*, TTK, Ankara 2002.

TOUMARKİNE Alexandre, LEVY Noemi (Ed.), *Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza (18.-20. Yüzyıllar)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.

TURAN Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, Nakışlar Yayınevi, 1978.

TURAN Süleyman ve BATTAL Emine, *Dünya Dinlerinde Kutsal Metinler*, Eskiyeini Yayınları Ankara 2024, s. 173-197.

- Türk Hukuk Kurumu, *Türk Hukuk Lügati*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991,
- UNAT Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Bekir Sıtkı Baykal (Haz.), TTK, Ankara 1968.
- UZUN Ertuğrul, *John Austin: Analitik Pozitivizm*, Çağdaş Hukuk Düşüncesine Giriş, Ertuğrul Uzun (Ed.), İçinde (s. 11-29), İthaki, İstanbul 2015.
- ÜLKEN Hilmi Ziya, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.
- YANYALI Ali Rıza ve ORFANİDİS Vasil, *Ceza hukuku felsefesi: (Mizan-ı Ceza’nın ilk kısmı: hikmet-i ceza)*, Adalet Bakanlığı, Ankara 2021.
- YAZIR Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2021, 6 Cilt.
- YENİDÜNYA GÜRGEN Süheyla, *Gelenekçi Laladan Şehzadeye Mektuplar Sultan II. Mahmud’a Şehzadeliğinde Sunulan Bir Siyasetname*, Dergah Yayınları, İstanbul 2022.
- YEŞİL Fatih ve ÇELİK Yüksel, *Osmanlı Modernleşmesinde Tereddüt ve Teceddüt Yılları (1768-1908)*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2023.
- YURDAKUL İlhami, *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı’nda Reform (1826-1876)*, İletişim Yayınları, 2024.
- YURTSEVEN Yılmaz, *Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Tazir Suç ve Cezaları*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2023.

TEZLER

- ALAKUŞ Murat, *BOA 6 (H.1151-1152/M.1739) ve 31 (H.1221-1222/M.1806-1807) numaralı Kalebend Defterleri (İnceleme ve metin)*, Yayınlanmamış Yüksek

Lisans Tezi, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul 2016, 216 s.

ÇATALKAYA Metin, Bir Kaynak Çalışması Olarak Takvim-i Vekayi (1840-1849), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Eskişehir 2017, s. 693.

GEBECE Emre, Tarih Araştırmalarına Bir Kaynak Olarak Takvim-i Vekayi (1831-1840), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Eskişehir 2014, s.521.

GEL Mehmet, Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Fakihler Ve Tursun Fakih, Yayınlanmamış Master Tezi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara 2004, s.196.

GÖKCEN Ahmet, Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul 1987, 266 s.

GÜNAY Bekir, Mehmed Sadık Rıfat Paşa'nın Hayatı Eserleri ve Görüşleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul 1992, 308 s.

KAYAPINAR Muhammed Mustafa, *1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunname-i Hümayunu'nun Kaynakları, Muhtevası ve Şer'î Hukukla Münasebeti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2024.

ÖNER Senem, Çeviri Yoluyla Kanun Yapmak: 1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunu'nun 1810 Tarihli Fransız Ceza Kanunu'ndan Çevrilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul 2013, 449 s.

TÜRKDEMİR Dilek, Osmanlı Devleti'nin Yeniden Yapılanma Sürecinde Önemli Bir Devlet Adamı Mehmed Sadık Rıfat Paşa, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sakarya 2007, 140 s.

MAKALELER

“Auguste Comte’un Mustafa Reşit Paşa’ya Mektubu”, *Umran*, Sayı: 183, s. 48-49.

AKGÜNDÜZ Ahmet, "1274/1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesinin Hukuki Kaynakları, Tatbik Şekli ve Men'-i İrtikâb Kanunnamesi", *Belleten*, Sayı: 51, 1987, s.153-192.

AKGÜNDÜZ Ahmet, “Kanunnamelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer‘î Tahlili”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, 1999, s. 1-16.

AKMAN Mehmet, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı Hukuk Mevzuatı 1: 1. Tertip Düstur’un Tarihi Fihrist ve Dizini”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı: 3, 2007, s. 67-224.

AKMAN Mehmet, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı Hukuk Mevzuatı 1: 1. Tertip Düstur’un Tarihi Fihrist ve Dizini”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı: 4, 2007, s. 41-368.

AKYILDIZ Ali, “Sened-i İttifak’ın ilk Tam Metni”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, 1998, s. 209-222.

ARTUK Mehmet Emin, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunlarından 1840 ve 1851 Tarihli Kanunların İncelenmesi”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı: 16, 2013, s. 5-20.

AVCI Mustafa, “Mecelle’ye Göre Hâkimin Nitelikleri Ve Yargılama Etiği”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Sayı: 27, 2016, s. 33-58.

AYDIN Fuat, “Nâmûs/Nomos Cebrâil Mi Tevrat mı?: ‘Bed’ü’l-vahy’ Hadisindeki Nâmûs Kavramı üzerine”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Sayı: 15, 2003, s. 53-85.

AYDIN Mehmet Akif, “Türk Hukuk Tarihçiliği”, *TALİD*, 2005, Cilt: 3, Sayı: 5, s. 19-23.

BARKAN Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğu Teşkilat Ve Müesseselerinin Şer’iliği Meselesi”, *Journal of Istanbul University Law Faculty*, Cilt: 11, Sayı: 3-4, 2011, s. 203-224.

- BİLGİN Fehmi Kerem, TÜRKOĞLU Halide Gökçe, “Cicero’nun İlk Müdâfiliği: Pro Sexto Roscio Amerino”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 69, Sayı: 2, 2020, s. 265-324.
- CANDAN Rabia Beyza, “1840 Tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu İncelemesi”. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 1, ss. 63–81.
- CEYLAN Ayhan, “Bir Danışma Kurumu Olarak Divan-ı Hümayun, İslam’ da Şura ve Divan-ı Hümayun’un ‘Şura Meclisi’ Niteliği”, *Yeni Türkiye*, Sayı: 31, 2000, s. 400-417.
- CİN Mehmet Onursal, “Ceza Yargılamasında Bilirkişilik ve Uygulama Sorunları”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 4, 2021, s. 170-184.
- DEMİRHAN ÇAVUŞOĞLU Halime Mücella, “Osmanlı Mesâha Literatürüne Genel Bir Bakış ve Bu Literatür İçerisinde Eğinli Nu’mân Efendi’nin Tebyînü A’Mâli’l-Misâha İsimli Eserinin Yeri”, *Dört Öge*, Sayı: 17, 2020, s. 95-120.
- DÖNMEZ Ahmet, “Mehmed Sadık Rifat Paşa’nın Viyana Elçiliği ve İtalya Misyonu (1837–1839)”, *History Studies*, Cilt: 16, Sayı: 1, 2024, s. 93-109.
- ERDEM Çiğdem, “Mehmet Sadık Rifat Paşa ve 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’na Batılılaşma Bağlamında Kameralizmin Girişi”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2, 2010, s. 171-196.
- FAZLIOĞLU İhsan, "İstanbul'dan Varlık, Var-olan ve Yokluk'a Kadîm bir Nazar", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 101, 2010, s. 128-140.
- FAZLIOĞLU İhsan, "Sözcük İle Kavram Arasında Medeniyet Mi, Temeddün Mü? - Eleştirel Bir Yaklaşım-(1)", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 117, 2014, s. 99-111.
- FAZLIOĞLU İhsan, “Türk Felsefe-Bilim Tarihi’nin Seyir Defteri (Bir Önsöz)”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Sayı: 18, 2005, s. 1-57.

GÖKTEPE Kaya, "Osmanlı Devleti'nde Mahkûmların İmar ve İnşa Faaliyetlerinde İstihdamı (1840-1920)", *Belleten*, Sayı: 87, 2023 s. 919-958.

GÜLER AYŞEGÜL, "Avrupa Siyasi Haritasının Yeniden Çizilmesinde Viyana Kongresi'nin Yeri ve Şark Meselesi", *Anadolu Strateji Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2024 s. 1-13.

GÜMÜŞ Musa, "Anayasal Meşrutî Yönetime Medhal: 1856 Islahat Fermanı'nın Tam Metin İncelemesi", *Bilig*, Cilt: 0, Sayı: 47, 2008, s. 215-240.

HEYD Uriel, "Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat", Çev: Selahaddin Eroğlu, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 26, Sayı: 1-4, 1983, s. 633-652.

İNALCIK Halil, "Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfî - Sultani Hukuk Ve Fatih'in Kanunları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 02, 1958, s.116-123.

İNALCIK Halil, "Osmanlılar'da Saltanat Verâseti Usûlü ve Türk Hakimiyet Telâkkisiyle İlgisi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* Cilt: 14, Sayı: 01, 1959, s. 69-94.

İNALCIK Halil, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı: 39, 1966, s. 259-271.

İPEK Nedim, "Churchill Vak'ası (1836)", *Belleten*, Sayı: 59, 1995, s. 661-714.

KALLEK Cengiz, "Mâverdi'nin Ahlâkî, İçtimaî, Siyasî Ve İktisadî Görüşleri", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Sayı: 17, 2004, s. 219-265.

KAPLAN Mikail Bora, "Medenî Usûl Hukukunda Bilirkişi Raporu ile Uzman Görüşü Arasındaki Çelişkinin Giderilmesi", *Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 2022, s. 557-586.

KILIÇ Halil, "İslâm Hukukunun Kazuistik Yapısına Yönelik Eleştiriler ve Karâfi'nin Bu Eleştirilere Karşı Müdafaası", İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı III: 28-29 Mayıs 2021 – Muş: Bildiriler, *İslâmî İlimler Araştırma Vakfı*, İstanbul 2021.

KOÇ Yunus ve TOPLUK, Gökhan “Osmanlı İslami Politik Düşüncesi ve İdari Tecrübesinin Machiavelli Üzerindeki Etkileri”, Cilt: 26 Sayı: 101, 2021, 123–141.

KORKUT Hasan, “Osmanlı Sefaretnâmeleri Hakkında Yapılan Araştırmalar”. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, sy. 2 (Eylül 2003): 491-512.

KÖPRÜLÜ Mehmed Fuad, “Ortazaman Türk Müesseseleri: İslam Amme Hukukundan Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok Mudur?”, *Belleten*, Cilt: 2, Sayı: 5-6, 1938, s. 39-72.

MAHMUTOĞLU Yakup, “İslâm Hukukunun Kazuistik Yapısı Üzerine”, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, 2012, s. 137-147.

NEMLİ Mekin, “Türk Ceza Hukukunda İrtikâp Suçu”, *Çekmece Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt: 11, Sayı: 22, 2023, s. 39-53.

OCAK Ahmet Yaşar, “XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Resmi Dini İdeolojisi ve Buna Muhalefet Problemi”, *İslami Araştırmalar*, 1990, Cilt: 4, Sayı: 3, s. 190-194.

ONAT Yörük, “Hukuk Reformu Metinleri 22: Abdurrahman Talat’ın Kaleminden 1274/1858 Tarihli Ceza Kanunu’nun Meşruiyeti Meselesi (Tazir-i Şer’i Mecmuası Olarak Ceza Kanunu, 1911)”, s. 257-283.

ÖZCAN Abdülkadir, “Türk Devlet Geleneğinde Osmanlı’nın Yeri”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2, 1999, s. 328-342.

ÖZEN Şükrü, “Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü”, Süleyman Kaya vd.(Ed.), *Osmanlı Hukukunda Fetva*, İçinde (s. 249-378), Klasik Yayınları, İstanbul 2018.

SEYİTDANLIOĞLU Mehmet, “Sadık Rıfat Paşa ve Avrupa’nın Ahvâline Dair Risâlesi”, *Liberal Düşünce*, Cilt: 1, Sayı: 3, 1996, s. 115 -124.

ŞEN Murat, “Osmanlı Hukukunun Yapısı”, Güler Eren (Ed.), *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 1999, s. 327-339.

TÜRKER Ömer, “İslam Düşüncesinde İlimler Tasnifi”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* Cilt:3, Sayı: 22, 2011, s. 533-56.

UĞURLU Seyit Battal, DEMİRTAŞ Mehmet, Mehmet Sadık Rifat Paşa ve Tanzimat, *History Studies*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2010, s. 44-64.

ÜÇÖK Coşkun, “Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler III”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* Cilt: 4, Sayı: 1, 1947, s. 48-74.

VURAL Başaran, “Bilim ve Teknoloji İlişkisine Dair Tarihsel Bir Perspektif”, *Üniversite Araştırmaları Dergisi* Sayı: 4, 2021, s.30-35.

YILDIZ Mehmet, “Tanzimat Fermanı Genel Değerlendirme; Karşılaştırmalı İlmî Metin İngilizce, Fransızca, Almanca ve Arapça Tercümeler”, *Journal of Islamic Research*, Sayı:1, 2012, s. 145-149.

YILMAZ Yasin (Haz.), “Tanzimat Dönemi Ceza Kanunlarına Medhal: Kanun-ı Cezamızın Edvar-ı Tekamülü”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı 25-26, 2018, s. 103-159.

YILMAZ,Coşkun “Osmanlı Siyaset Düşüncesi Kaynakları ile İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: Islahatnâmeler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)*, Sayı: 2, 2003, s. 299-338.

YILDIRIM Zeki, “Türk Ceza Hukuku Açısından 1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunu”, *Suç ve Ceza*, Cilt: 14, Sayı: 3, 2021, s. 1-258.

ÇEVİRİMİÇİ ORTAMLAR

APAYDIN H. Yunus, “Siyâset-i Şer‘iyye”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 23 Mayıs 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/siyaset-i-seriyye>.

BAKTIR Mustafa, “Kaide”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 25 Mayıs 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kaide>.

BEDİR Murteza, “Arayışlar Döneminde Fıkıh”, İslam Düşünce Atlası, Erişim tarihi: 08 Aralık 2024. <https://islamdusunceatlası.org/arayislar-doneminde-fikih>.

BEYDİLLİ Kemal, "Mahmud II", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 25.05.2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mahmud-ii--osmanli>.

DÖNMEZ İbrahim Kâfi, AKMAN Mehmet, “Örf”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim Tarihi 12 Şubat 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/orf>.

EBÜZZİYA Ziyad, "Cerîde-i Havâdis", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 26.05.2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ceride-i-havadis>.

ERUL Bünyamin, “Vedâ Hutbesi”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 20 Mayıs 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/veda-hutbesi>.

FAZLIOĞLU İhsan, “Kadîm ile Cedîd Arasında: Muhâsebe Çağı’nda Tıp Bilimi”, İDA, Erişim tarihi: 28 Mayıs 2025, <https://islamdusunceatlası.org/kadim-ile-cedid-arasinda-muhasebe-caginda-tip-bilimi>.

FAZLIOĞLU İhsan, “Muhâsebe Dönemi’nde Nazarî İlimler”, İDA, Erişim tarihi: 24 Mayıs 2025, <https://islamdusunceatlası.org/muhasebe-doneminde-nazari-ilimler>.

GAYRETLİ Mehmet, "1858 Osmanlı Ceza Kanununun Kaynağı Üzerindeki Tartışmalar ve Bu Kanuna Ait Bir Taslak Metnin Bir Kısımıyla İlgili Değerlendirmeler", www.e-akademi.org , Erişim tarihi: 28 Mayıs 2025, Sayı: 106, 2010, s. 1-15.

GEDİKLİ Fethi, “Yasa”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 12 Şubat 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yasa>.

GÖZLER Kemal, “İlk Osmanlı Anayasası: 1838 Sırp Knezliği Anayasası (Turski Ustav)”, Erişim tarihi: 23 Mayıs 2025, www.anayasa.gen.tr/turski-ustav.htm.

HACAK Hasan, “Klasik Dönemde Fıkıh Usûlü”, İDA, Erişim tarihi: 24 Mayıs 2025, <https://islamdusunceatlası.org/klasik-donemde-fikih-uslu>.

HAS Şükrü Selim, "MÜLTEKA'l-EBHUR", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 20.05.2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/multekal-ebhur>.

İNALCIK Halil, "Kanun", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 20 Mart 2024, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kanun--hukuk>.,

İNALCIK Halil, "Kanunnâme", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 20 Mart 2024, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kanunname>.

İPŞİRLİ Mehmet, "Kürek Cezası", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 20 Mart 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kurek-cezasi>.

İŞBİLİR Ömer, "Kalebend", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 20 Mart 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kalebend>.

İZGİ Cevat, "Nûman Efendi, Eğinli", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 26.05.2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/numan-efendi-eginli>.

KAYA Eyüp Said, "Telfik", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 20 Mart 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/telfik>.

KENANOĞLU M. Macit, "Nizâmiye Mahkemeleri", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 28.05.2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nizamiye-mahkemeleri>.

KÖKSAL Asım Cüneyd, "Yenilenme Döneminde Fıkıh Usûlü", İDA, Erişim tarihi: 24 Mayıs 2025, <https://islamdusunceatlası.org/yenilenme-doneminde-fikih-usulu>.

KÜÇÜK Cevdet, "Abdülmecid", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 25.05.2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulmecid>.

MUMCU Ahmet, "Dîvân-ı Hümâyûn", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 25.05.2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/divan-i-humayun>.

OKUYUCU Nail, Muhâsebe Dönemi'nde Fıkıh ve Usûlü, İDA, Erişim tarihi: 24 Mayıs 2025, <https://islamdusunceatlası.org/muhsebe-doneminde-fikih-ve-uslu>.

ÖZEL Ahmet, “Fıkıh”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 24 Mayıs 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fikih>.

ŞAKUL Kahraman, “Payitaht Halkı ve Siyaset”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, Erişim tarihi: 20 Mayıs 2025, <https://istanbultarihi.ist/42-payitaht-halki-ve-siyaset>.

TÜRKER Ömer, “Gazzâlî Sonrası Kelâm Geleneği”, İDA, Erişim tarihi: 20 Mayıs 2025, <https://islamdusunceatlası.org/gazali-sonrasi-kelam-gelenegi-kelam-ekollerinde-revizyonlar-ve-yeni-esarilik>.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), “Mevzuat Bilgi Sistemi”, Erişim tarihi: 13 Şubat 2025, <https://www.mevzuat.gov.tr/#mevzuatFihristleri>.

YAZICI Nesimi, "Takvîm-i Vekâyi'", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 26.05.2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/Takvim-i-vekayi>.

EKLER

I- Memurine Mahsus Ceza Kanunnamesi

1. İşbu kanunname ila maşaallahi teala düsturu'l-amel tutularak bundan böyle hilafına hareket edenler olur ise mazhar-ı ceza olacağı misillü faraza cünha-i vakıa sebebiyle layık-ı mücazât olan kimsenin ceza-yı mukarrerini hüküm ve icrada tesamuh ve gaflet veyahud bir sebebe mebni müsaadeye cesaret eden olur ise ol dahi cünha-i cesime eshabından madud olarak mücazât-ı şedîdeye şayan olmak lazım geleceğinden bu fıkra dahi kanunname-i hümayunumuzun en mu'tena ahkâmından addolunsun. Hak teala hazretleri cümleye dîn ve Devlet-i Aliyye'mize nâfi' harekât-ı makbuleye muvaffak buyursun. Amin.
2. Bi-hamdihi teâlâ müceddid-i kavanin-i devlet-kaviyy-i şevket-i İslâmiyye ve müşeyyid-i esas-ı masunü'l-indiras-ı saltanat-ı seniyye olan halifetullahi'l-a'zam ve şehinşah-ı muazzam dâme mâ-dâme'l-âlem efendimiz hazretlerinin

min kıbeli'r-rahman mevhûb ve mazhar buyruldukları tecelliyyat-ı madelet ve nasfet-i celile ve füyuzat-ı merhamet ve şefkat-i cezile-i cihan-bânileri iktizasınca cemi ahvalde merkez-i iktisad ve itidali iltizâm ve istifa ve mucibat-ı ifrat ve tefrit kazıyyelerini selb ve ilga buyurmakta olduklarına binaen bu defa dahi mahza lutfen ve ihsanen ve şeâir-i merâhim ve eşfâk-ı şâmiletü'l-âfâk-ı zıllullahilerini ibrazen ve ilanen ezman-ı sâlifede cari olan müsadere-i gayr-i icabiyye ile beraber siyaset-i örfiyye bi'l-küllîyye terk ve ilga ve şer'an kısas ve hudud icrası lazım gelenlerden maada sair erbab-ı cürm ve kabahatin cerâyim ve kabahatlerine göre âher gûne tedib olunmak üzere idam ve itlaf-ı nefslерinden sarf-ı enzâr-ı âtîfet-âsâr-ı hazret-i cihan-bâni şayan ve seza buyrulmuş olduğuna ve büyük ve küçük her kim olur ise olsun hidemât-ı şahânedен memur olduğu hizmetin şer'i şerif ve kanun-ı münife tatbiki ile ol vadide tahsil-i rıza-yı âli sûretine mücid ve sa'î olanlara mükafaten hizmeti mukabili mazhar-ı enva-ı inâyât ve atîfet ve nâil-i esnaf-ı feyz ü rifat olması hasâil-i memduha-i hazret-i padişahî iktizasından bulunmuş idüğüne binaen gerek Dersaadet ve gerek Memâlik-i Mahrûsatü'l-mesâlik-i hazret-i hilafet-penâhide bulunan şerif ve vazî kaffe-i memurîn haklarında erzân buyrulmuş olan işbu mevâhib-ulyâ-yı şahânenin kadr ü kıymetini ve hidemât-ı Devlet-i Aliyye'de usul-ı me'muriyyet ve mucib-i mükafât ve mücazâtını ali vechi'l-küllî bilmek üzere bi-lutfihi'l-müstean vaz' ü tesis kılınan kanunname-i ceza-i madelet-ihtivadır ki bervech-i ati zikr ve beyan kılınur.

3. İptidâ-yı emirde her bir memur taraf-ı hazret-i padişahîden memur buyrulmuş olduğu hidemât-ı seniyyenin usul ve fûru ve vakt-i icabını ve iktiza-yı hâliyesini bilerek ifa-yı memuriyyete ikdam etmek lazım geleceğinden mesanid-i celile eshabından nihayet ma-dununa varınca usûl-ı memuriyyetlerinin icrası talimâta hacet olmadığı misillü her bir memur dahi bulunduğu mertebe ve merkezde ancak din-i mübin ve Devlet-i Aliyye-i ebed-rehine ibraz-ı hüsn-i hizmet eylemek itikad-ı samimisiyle tevfikât-ı cenab-ı muvaffaku'l-umûra itimad birle ez-her cihet tahsil-i rıza-yı meyâmin irtiza-yı hazret-i şahâne ye bezl-i mâ-hasal-ı kudret ve bu mukabelede âmâl-i dünyeviyyesinin eltâf-ı şahâne ve ümniyye-i ferdiyyesinin tahsil-i dua-yı iksir-nümâ-yı hazret-i şehinşahî ile mir'at-ı husulde cılve-nümâ olmasını min

kıbeli'r-rahman istida ve feyz ü rif'at bu mecrada cari olacağını izan ederek iptida-i emirde şer'an ve aklen ve mülken mezmum olan ahz-ı rüşvet madde-i kerihisinin mukteza-yı şer'-i şerif üzere külliyyen memnuıyyeti bu defa dahi bâ-irade-i (te'kid) ve ol babta mütecâsir olan raşı ve mürteşiler haklarında ihbar-ı vaid buyrulmuş olduğundan bi'l-cümle memurin-i Devlet-i Aliyye'nin gerek kendüleri ve gerek tevâbii bi'l-külliyye işbu madde-i mezmume ve memnuadan mücanebet etmek lazım gelüb eğer hafî ve celî işbu emr-i kabîha büyük ve küçük yani vezâret ve müşirlik rüteb-i celilesinden ta piyade bir katibe varınca ferdin mücâsereti ba'de't-tahakkuk ve's-sübut bu makule kabahate mütecâsir olanların ceza-yı şer'isi cünha-i vakıasına göre olacağından eğer aldığı rüşvet zımnında görünen mazarrat mülk ve millet ve devlete raci ise mürteşi ne tarikden ve her kim olur ise olsun rüteb-i Devlet-i Aliyye'den bulunduğu rütbede bir mertebeden olmamak ve Hüdânegerde nazar-ı iksir-eser-i hazret-i şahânedan sukutunu kendüsü kesb etmiş olduğu işaa olunmak üzere bulunduğu rütbeden hat ve tenzil olunarak aldığı rüşvet akçesi istirdad ve raşıye verilmeyüb zecren lehu hazine-i beytü'l-male vaz' oluna ve bu makuleden olmadığı halde aldığı ba'de'l-istirdad icab eden taziri liecli't-terbiyye azl ü ilan ile ceza kılına.

4. Ve işbu mürteşi olan hakkında icra olunacak muamelatın bi-temamiha lede't-tahkik raşı hakkında dahi icrası lazım gelüb ve eğer raşinin rüteb-i saltanat-ı seniyyeden behresi yoğise haline göre tazir ile tekdir kılına ve fakat bir kimesne kendü nefsinden ehl-i cebrin mazarratını def' kasdıyla mecburen bir şey rüşvet suretiyle vermiş olduğu tahakkuk eder ise ol zaman mecburiyyeti cihetile vermiş olduğu her ne ise mürteşiden istirdad ve sahibine red ile mürteşi ceza olunarak raşı afv oluna.
5. Büyük ve küçük kaffe-i hidemât-ı Devlet-i Aliyye'de bulunan zevat memur oldukları mesalihinin hüsn-i idaresini amal-i şer'iyye ve zarurat-ı beşeriyyelerinden maada sair mesalih-i nefsiyyelerine takdim etmek iktiza-yı memuriyyetlerinden iken bunun aksi yani memur olduğu işini mesalih-i nefsiyyesine takdim etmeyüb bu cihetle tatil-i mesalih-i memuresine kendü sebeb olduğu tahakkuk eder ise iptida-yı emirde kendüsüne bir kere icabı vechile tenbih olunub mütenebbih olmadığı hâlde ibreten li's-sairin azl ile mücazât kılına.

6. Büyük ve küçük hidemât-ı Devlet-i Aliyye'de müstahdem olan zevat her kim olur ise olsun memur olduğu mesalihe dair bazı maslahatlı âdemleri huzuruna getürtmez veyahud tekebbür ve tecebbür vadilerine gidüp bi-gayr-ı hakkın erbab-ı mesalihi tekdir ve tevhiş ile ... u adl üzere işlerini görmez ve istirahat ve ifadelerini isga etmez ise bu keyfiyyet mesalih-i saltanat-ı seniyyeyi ve umûr-ı ibadî yani mesalih-i fukara ve zuafayı tatil ve tenfir-i kulubu müstelzim olacağından kezalik o makule zevata dahi icab eden taraftan evvel emirde bir kere tenbih ve tekid olunub olunan tenbihat ile mütenebbih ve amil olmadığı takdirce ol dahi liecli't-tekdir memuriyyetinden azl ile ceza kılınır.
7. İfşa-yı esrar maddesi şer'an ve mülken ve aklen mezmum olduğu ecilden o makule ketm-i esrara sabr ve dikkat etmeyen ve ale'l-husus mehâmm-ı seniyyede müstahdem olmuş ve kendüye esrar vedia kılınmış olup da vakıf olduğu serairi ahire nakl ü hikaye eyleyen her kim olur ise olsun keşf-i esrar maddesi sûri ve manevi mazarrat-ı müteaddideyi dâî ve calib olacağına ve o makulelerin tedib ve terbiyeleri muhafaza-i namus-ı din ve devletten bulunduğu binaen keşf-i esrar eylediği gereği gibi etrafiyle bi't-tahkik garaz ve ıvazdan âri olduğu halde sabit olur ise ol memurun ifşa eylediği esrardan terettüb edecek mazarrata göre iptida-yı emirde kendüsine müekkiden tenbih ve tehdid olunub eğer mütenebbih olmaz ise ikinci derecede serair-i Devlet-i Aliyye'ye dair hidemâtta kat'a istihdam olunmaya.
8. Memurin-i Devlet-i Aliyye'den mühimmât-ı cihadiyye veya elbise-i askeriyye ve ana mümasil eşya ve me'kulât mübayaasına memur olanların mübayaa ve imal ettiği eşya her ne makule ise numunesine gayr-ı mutabık ve matluba nâ-muvafık olduğu tahakkuk eylediği ve hin-i hacette işe yaramadığı ve çürük olduğu halde mühimmât-ı cihadiyyede olan kabahat sairlerden ziyade olup adem-i dikkati cihetiyle bayağı ihanet demek olacağından yaptırmış olduğu o makule mühimmat her ne ise ba'de't-tahkik ve'l-muayene külliyyen işe yaramayup kabil-i isti'mal olmadığı halde kendüsüne red ile behası tazmin ettirmek ve eğer kemaliyle matluba tevafuk etmeyüb maa'r-redae fi'l-cümle işe yarar makuleden ise muhasebesi rü'yet birle mesarifi imalat ve mübayaatına bi't-tatbik eğer zimmetinde fazla zuhur eder ise istirdad olunduktan sonra ... azl ve rütbesi madununa tenzil ile mücazât oluna ve eğer mübayaa olunan eşya elbise misillü eşyaya müteallik olup numuneye tevafuk

etmez ise kezalik hesabı rü'yet ve zimmetinde bir şey tebeyyün eder ise bi'l-istirdad azl ile mücazât kılına veyahud mübayaası ibadullahın muhtac olduğu zehayire müteallik olarak tama-ı ham ve isaet olmak üzere cünhası tahakkuk eder ise bu isaet hem canib-i miriye ve hem de ibadullaha raci olacağına mebni anın dahi usûl-i mezkure vechile evvela hesabı rü'yet olunup eğer zimmetinde bir şey zuhur etmez ise yalnız azli ve eğer zimmetinde akçe tebeyyün eder ve fahiş irtikabı anlaşılır ise ba'de't-tahakkuk zimmeti zuhur eden mebalîğ ba'de'l-istirdad azl ve rütbesinden tenzil ile mücazât oluna.

9. Bir memurun bulunduğu hizmetin usul ve fûruuna dair zuhur eden cünhasının eseri eğer Devlet-i Aliyye'nin nizamât-ı dahiliyye ve muamele-i hariciyye ve mesalih-i maliyyesinin cümlesine muzır olur ise cünha-i mezkure isaet-i azimeden ma'dud olacağından kendüsüne ceza olarak azl ile rütbesi ehl-i sûk menzilesine tenzil oluna ve eğer cünha-i mezkure umûr-ı maliyyeye dokunmayup da yalnız dahilen ve haricen nizamât ve muamelât-ı Devlet-i Aliyye'ye dokunur ise bu dahi şikk-ı evvele karib bir (cünha-i) azime olacağından azl ile rütbesi dahi madununa tenzil kılına ve eğer zuhur eden cünhası mülke dokunur kabilden olmaz ise ol dahi kezalik azl olunup rütbesi dahi madununa bi't-tenzil bu makule sahib-i isaet olanlar eshab-ı meratibden olmayup ketebe ve saireden ise olduğu memuriyyetten ihrac ile cürmünün envaina göre mücazât kılına.

10. Memurin-i Devlet-i Aliyye'den büyük ve küçük zevat mukteza-yı şer'-i şerif ve kanun-ı münif üzere mesalih-i memuresinin rıza-yı meyamin-irtiza-yı şahâneye muvafık olarak hüsn-i idaresine çalışıp çabalayacağı misillü mesalih-i lazimesine sekte vermemek için yani memurlarının dahi hâl ü hareket ve haysiyyetlerini gözetmek ve emaneti nâ-ehle vermeyüp ehil ve erbab olanlara vermek lazım geleceğinden mesela aklâm zabitanı zir-i idarelerinde bulunan ketebe ve memurin-i saireden birisinin hizmeti bir sebep ile münhal olup anın mahalline aherin memur olması lazım geldikde ol kalem zabiti bu hususda hatır ve gönüle ve taraf ve taalluka ve iltimas ve şefaate riayet ederek eğer gayr-i müstahakı müstahak olana takdim ile kendü tarafını himâyet eder ise bu keyfiyyet maslahat-ı Devlet-i Aliyye'ye muzır olacağından lede't-tahkik ve ba'de's sübut ceza olarak ol nâ-müstehak yine mahall-i evveline irca ve tenzil ve müstehak olan her kim ise merkez-i

layıkına ı'sad ve terfi ile zabitin bu babta kesr-i nüfuzu kendüsüne ceza add olunup sair zabitân-ı kaleme ibret olmak üzere bu keyfiyyet yani ol zabitin bu vechile nâ-hak davrandığı Devlet-i Aliyye'nin malumu olup hakkı nâ-ehline isal eylediği ve şu vechile kendüsü nüfuzunun kesrine (bâdi) olduğu ala vukuihi Takvim-i Vekayi'e derc ile ilan kılına ve her bir kalemde müstahdem hulefa ve ketebe dahi hilaf-ı memuriyyet ve münafi-i usul-ı kitâbet harekete mütecâsir olduğu tahakkuk eder ise tenbihât-ı lazıme zabiti tarafından ba'de'l-icra mütenebbih olmadığı mütehakkık olduğu surette cünhasına göre ta'zir ve terbiyesi caiz ola.

11. Taşra memuriyyetlerde bulunan müşiran ve vüzera ve ferikan ve mir-i miran ve mütesellimin ve voyvoda ve kereste nazırları ve mübayaacılar ve ayan vesair zabitân zât-ı şevket-simat-ı cenab-ı şahâneye veditullah olan ahali ve fukaranın zulüm ve taaddiden vikayeleri taraf-ı eşref-i hazret-i padişahîden ol memurun uhdesine ihale kılınmış olduğundan hilaf-ı memuriyyet zir-i idaresinde bulunan ahali ve reaya hakkında dest-i zulüm ve gadr-i dıraz ve ancak teferrüd-i nefis ve cerr-i menfaati zımnında bila-emr ü irade tekalif tarhı misillü cünhası ve bir de şer'an kısas lazım gelen veyahud hakkında emr-i sultani sadır olan mücrimden maada sair müstehakk-ı tedib olan mücrimi kable'l-istizan memnu olan siyaset ve ahz-ı mal ve cerayim vadilerinde pervaz eyler ise bu suret harabi-i bilâd ve itlaf-ı ibadı mucib olarak şer'an ve mülken muzır olacağından vüzeradan olsa bile o makulelerin mütecasir oldukları bu misillü hilaf-ı rıza cünhaları ba'de't-tahkik zulmen aldığı her ne ise kendüden alenen istirdad ve ashabı bulunmak mümkün olduğu halde red olunup bulunmadığı surette mesalih-i ibad-ı müslimine sarfolunmak üzere canib-i beytü'l-malden zapt olunmak ve telef eylediği şahıs bugattan ve ehl-i fesaddan ve hakkında kısas ve hudud-ı şer'iyye icrası lazım gelenlerden olmayup da taht-ı inkıyadda bulunanlardan olup idamı gazezen olmuş ise bi't-tahkik mukteza-yı şer'-i şerif ve kanun-ı münif üzere katil bakında iktiza-yı şer'isi ba'de'l-icra cenab-ı Hak hıfz eylesün o misillü sahib-i cünha olanlar bi'l-farz rütbe eshabından olsalar bile nezd-i canib-i ilahide kaffe-İ ibad hilkatte seyyan olduğu misillü bunlar dahi seyyan olup saire ibret olmak üzere haklarında ne vechile irade-i adalet-âde-i şehinşahî mehabet-efza-yı sudur buyrulur ise ana tatbikan icra-yı ceza oluna.

12. Bir memurun hakkında mesela hakikaten ve nefsanîyeten olsun bir kimesne ol memurun irtikab ve mesalihinde tekasül misillü hareketını vesair ol makule ahval-i reddiyyesini amiri olan zâta nakl ü hikaye ettikde ol şahsın ifadâtına itimad edüp de heman ol memurun haber verilen kabahatine göre bila-tahkik lazım gelen cezasının icrasında adalet ve hakkaniyyet bulunamayacağından evvel emirde itimad olunmayarak ve arkası dahi boşlanılmayarak o güne her mesmuatın çigûnegi-i hakikati gereği gibi istiknah ve istiksa ile hakikat-ı halde sahih olduğu takdirce balada muharrer cezalara tatbiken ol memurun mürtekib olduğu kabahatin nevine göre cezası icra ve bu vechile olmayup da eğer muhbir garezen ve nefsanîyeten ihbar ve inha etmiş olduğu tebeyyün eder ise iftira ve semere-i adâvet ve nefsanîyyet kabilinden olacağından kazib-i merkumun haber verdiği kabahat ne makule cerayimden ma'dud ise anın cezası müfterinin hakkında icra ve belki irtikab-ı kizb ve düruğ-ı hilaf-ı şer'-i şerif hareketi cihetiyle o misillü kazib şiddet-i ukubete dahi müstehak ola.
13. Bir memurun memuriyyetinde kusuru sebebiyle müstehak olduğu mücazâtı icra olunduktan sonra aklı başına gelüp ıslah-ı nefs ederek kendünün tövbe ve nedâmeti zahir olub merhameten hakkında afv-ı âli şayan buyrularak tekrar bir memuriyyette istihdamı takdirinde yine memuriyyetinde hıyaneti zuhur eder ise hidemât-ı Devlet-i Aliyye'de müstahdem olmaya ve bu takdirce mukteza-yı şer -i enver ve kanun-ı münif-i cenab-ı padişah-ı merhamet-küster üzere bab-ı tövbe ve şefa'at meftuh olmağla nedamet ve tövbesi zuhur edenlerin tövbeleri irade-i seniyye-i hazret-i padişahî ile liecli't-tecrübe makbul tutulmak ve memuriyyetlerinde kabahatleri zuhur edüp de rütbesinden tenzil ile icra-yı ceza olunan bendegânın dahi afvleri merhamet-i seniyye-i cenab-ı padişahîye muhavvel ve menut olub memuriyyetlerinde hafifce tekasülleri zuhur edenler haklarında rica ve şefa'at muamelesi caiz ola.
14. İşbu ceza kanunname-i hümayunu ila maşaallahı teala düsturu'l-amel tutularak mucib ve muktezası icra olunacak olmağla bundan sonra dahi icabına göre yine şer'-i şerife tatbikan bi'l-iktiza zuhur eden hususun zeyl olunması caiz ola.

I-A- Zeyl-i Kanunname-i Hümayun

1. İşbu kanunname-i hümaytun ahkâmı mucibince layık-ı mücazât olan kimse üzerinde taayyün eden cürm ü kabahatine bazı illel ve azar irad veyahud külliyyen inkar ile muhakeme olunmasını murad eylediği hâlde cürm ü kabahatine ve beyan ettiği mazeretine nazaran muhakeme talep etmesi beca ve yolunda olur ise o makulenin irade buyurulan meclisde muhakemesi caiz olup maslahatın icarp ve iktizasına göre mücrim-i mezkur ile meclise ihzarı lazım gelenler dahi ihzar ve müşafehe ve isticvab ve istiksa olunarak şer'-i şerif ve kanun-ı münif bi't-tahkik cerime-i vakıasının tahakkuk ve sübutunda şek ve şüphesi kalmamak derecede mücrim-i mezkur iskat ve ikna olunduktan sonra hakkında ceza kanunnamesi ahkâmı icra ve eğer lede'l-

muhakeme beyan ettiği azarı yerinde olarak iddia olunan cünhadan beriyyü'z-zimme olduğu tahakkuk ve tebeyyün eder ise keyfiyeti alâ vukuuha tarafg-ı meclisden arz ve inha oluna.

2. Bend-i evvel ve sanide mastur ve münderiç olduğu üzere rüşvet denilen şey nüsus-ı katıa ile münha ve mazallahi teala mürtekibi olanlar haklarında mücazât-ı şedide icra kılınacağı emr-i bedihi olduğuna biaeñ ahz-ı rüşvet madde-i mekruhasından ictinab olunmak lazım geldiği misillü mücerred teveddüd ve muhabbet zımnında li'l-garaz alınup verilen hediye-i mesnunenin ahzı icab edip şu kadar ki o misillü hediyeden kıymetleri cihatiyle nukud ve mücevherat ve zî-kıymet eşyanın itasında rüşvet olup olmadığı birbirinden fark ve temyiz umûr-i müşkileden olduğuna ve işbu nukud ve mücevherat suizandan kurtarılamayacağına mebni mansub ve mazul bi'l-cümle vüzera ve rical ve hademe-i saltanat-ı seniyye hiçbir taraftan bu makule eşya ahz ve kabul etmeyüp fakat eğer kendü müteallikat ve esdika ve akrabaları muhabbeten hediye namıyla bir şey verdikleri ve kendüleri dahi ita eyledikleri hâlde hadis-i şerif-i meşruha ittibaan tarafından kabulü caiz olmak ve bir dahi erzaktan yağ ve bal ve fâkihe misillü sair eşya öyle pek de külliyyetli ve kıymetli olamayacağı cihetle bunların ve köle ve cariyeden maada esb ve bargir ve koyun ve kuzu gibi şeylerin naçiz olduğundan keزالik kabulü tecviz olunmak ve hitan ve velime ve nikah ve bed^i mekteb gibi cemiyetlerde dahi pek de aşırı tekellüf olunmayarak ve aykırıdan olmayarak mücevherat ve madeniyât ve lahuri şaldan gayrı münasibi ve layıkı veçhile hediye verilmek suretlerinde beis görünmemiş olup ancak bu vesile ile zikrolunan cemiyetler hediyesinden ve sair tatad ve tasrih kılınan hedayâ-yı cüziyeden maada kabulü bi'l-küllîye memnu olan hedayâ hafî ve celî alınur ise bi'l-farz li-garazin olsa bile memnuiyeti cihetiyle o misillü hedayâ rüşvet kabilinden olacağından ol zaman veren ve alan her kim olur ise olsun haklarında ber-mucib-i kanunname râşi ve mürteşi gibi cezası icra olunmak hususlarına cümle tarafından kemal-i dikkat ve ihtimam ve hilafından gayetü'l-gaye ittika-ı tam oluna. fi RA 1254

II- Tarik-i İlmiye Ceza Kanunnamesi

1. Hâmi-yi hüma-yı din-i mübin hâdi-yi sebil-i şer'-i metin veliyy-i nimet-i bi-minnetimiz veliyy-i nimet-i alem bâis-i asâyış-i ümem şevket-meâb kudret-nisab halledallahu eyyam-ı şevketehu ila yevmi'l-hisab efendimizin mukarenet-i tevfik-i rabbani ve delalet-i feyz ü teyid-i samedâni ile bermukteza-yı müceddidiyet kavanin-i mülk ü millet ve ihkam-ı ahkâm-ı usul-ı şeriat mevadd-ı hayriyesine hemişe himmet-i bülend-mertebet-i padişahaneleri müsabakat-ârâ-yı eslaf-ı güzîn ve tefevvuk-ferma-yı selatin-i pişîn olduğu cümle indinde rehin-i hayz-ı bedahet ve bahusus umûr-ı

diniyenin merci-i aslisi ve kâffe-i mesalih-i saltanat-ı seniyyenin menba-ı hakikisi şariat-ı mutahharaya imtisalden ibaret olduğuna ve el-haletü hazihi hizmet-i şeriatta bulunan zevatın nüsha-i zâtları ve şiraze-i mecmua-yı sıfatları ziver-i iffet ü salah ile ârâste ve cevher-i hüner ü maarif ve zühd ü takva ile pirâste ve her veçhile nar u ihrakatten vâreste iseler dahi hasbe'l-beşeriyye içlerinde bazı cünha vukuu muhtemel ve la-siyemma nüvvab takımının ekserisi mechulü'l-ahval kimesneler olarak uygunsuz hareketi derkâr bulunduğuna binaen o makule hareket-ı nâ-marziyyeye cesaret edenlerin hakkında ve gayrılara dahi terbiye ve tenbih olmak üzere ol babda şeref-efza-yı sudur buyurulan emr ü ferman-ı keramet-unvan-ı hazret-i mülükane mucibince zât-ı fezâil-simât-ı hazret-i şeyhülislamî ile bi'l-müzakere kaleme alınan ceza kanunnamesidir ki ber-vech-i âti zikr ü beyan olunur.

2. Ulemâ-yı kirâmın merâtib-i mütefâvitesinden hizmet-i ibâdullahda bulunan zevât-ı fezâil-simâtın rü'yetine memur oldukları hizmetlerinde umûr-ı ibâda zarurât-ı beşeriye ve amâl-i şer'iyyelerinden gayrı bir şey takdim ve tercih eyledikleri mütehakkık olur ise hallerine göre tenbihât-ı layikalarıyla tenbih olunup mütenebbih olmadıkları hâlde hacr olunalar.
3. Büyük ve küçük her kim olur ise olsun hükûmât-ı şer'iyyede bulunanlar icra edecekleri ahkâm-ı şer'iyyede hatıra riayet ile ihkak-ı hakda rehavet ederler ise tazirât-ı layika ile mazhâr-ı ceza ve tazir veyahud ahz-ı rüşvete cesaret eyledikleri bade't-tahakkuk mehuzları olan şeyi redd ile kendüleri icabına göre tazir olunalar.
4. Sadâret-i Rumeli ve Anadolu'yu haiz olan zevât-ı izam müddet-i muayyenelerinde rüşvet ahz ederek tevcih-i kaza eyledikleri tahakkuk eder ise mehuzları olunan şey sahibine red olunarak râşi olan kimesnenin rüşvetiyle nail olduğu rütbesi üzerinden ref ve tazir ve kazasker-i müşarünileyh dahi hâline münasip tazir oluna.
5. Tarik-i kazadan bir mansıba müddet-i örfiyye ile mutasarrıf olan zâtın müddet-i örfiyyesine medd olunmak lâzım geldikde ba-ışaret-i aliyye-i şeyhülislâmi ola geldiği gibi müddet-i örfiyye olmayan mansıbların mutasarrıf ve muvakkitlerinin zaten haysiyyeti cihetiyle yahud meriyyü'l-hâtır bir zâtın istişfâıyla medd olunmak lazım geldikde mesned-i fetvada olan

zât-ı vâlâ-yı fetva-penâhiden bi'l-istizan tanzim olunup bila-ruhsat medd olunur ise tahkik olundukda itibar olunmayup müddet-i medd-i merkume ref ile mücazât oluna.

6. Merâtib-i mezkureden arpalık mutasarrıfları bulunan zevât-ı fihâm ve maişet mutasarrıfları müderrisîn-i zevi'l-ihtram ve menâsıb mutasarrıfları kûzât-ı kiram mutasarrıf oldukları kazalara naip tayinini murat eylediklerinde defter-i hazret-i fetva-penâhide mukayyed olduğu veçhile ber-mutad ala geldikleri mahiye ve haraç-ı babdan ziyade rüşvet olarak şey ahz eyledikleri mütebeyyin olur ise mehuzları olan şey mahalline lede'r-redd eğer o rüşvet yeden bi-yedin veyahud kapı kethüdaları ve sarraflar veyahud saire vasıtasıyla alınmış ise râşi olan naib her kim olur ise olsun bu makule efâl-i kerîheye cesaretine mücazât olarak naib olduğu kazadan derakap azl ve mürteşi ve vasıta olan kimesneler dahi tazirât-ı layikalarıyla tazir olunalar.
7. Hâlâ tarik-i tedris ve kazada bulunan kimesne her ne kadar ilm ü hüner ile mevsuf olsa dahi kizb ü düruğ ve heva-yı nefsine tebaiyyet ve sefahet ile maruf olur ise ol veçhile şer'an ve örfen tavr-ı ulemaya yakışmaz evsaf-ı gayr-ı makbuleye cesareti adet edindiğine mücazât olarak hiçbir kazanın icra-yı ahkâm-ı şer'iyyesine memur ve tayin olunmaya.
8. Bade'l-yevm her bir mechulü'l-ahval kimesne hizmet-i şariat talebinde gerek taraf-ı hazret-i fetva-penahi ve gerek şurayı ve burayı tasdi' etmemek için hizmet-i şeriatta istihdama liyakatleri memul olan birtakım kimesneler umûr-ı şer'iyye ile muarefesi bulunmuş üç dört zâtın marifeti ve zât-ı hazret-i şeyhülislâmînin nezareti ile imtihan olunup bunlardan icra-yı ahkâm-ı şer'iyyeye kabiliyeti olanların düşdükce hâllerine cesban kazalara gönderilmek üzere yedlerine taraf-ı eşref-i şeyhülislâmîden inde'l-imtihan istihkakları nümayan olunduğunu mübeyyin birer kıta memhur pusulalar ita olunup maadası ehliyet tedarik etmedikçe hizmet-i şariat talebinde olmamaları cevabı verilip ehliyeti olmayanlara bir takrib taklid-i kaza olunur ise ol makule nâ-ehiller azl ü hacr olunalar.
9. Bir kimesne hizmet-i şeriata talip oldukda kendüye Türkçeye tercüme olunmuş kütüb-i feteva-yı mutebereden bir yahut iki suret nukullü fetva ve mütûn-ı fıkıhdan bir mahall ders gösterilüp eğer ol talip ancak Türkçe sureti anlayup takrir ve tefhime kudreti olur ise edna ve suret-i mezkureyi hem

okuyup ve hem nakl-i arabîsine tatbik etmeye muktedir olur ise evsat ve suret-i mezkureyi okur ve nakl-i arabîsine tatbik eder ve mütûn-ı arabîyyeden gösterilen mahalde meseleyi istihraç eyler ise karib-i a'lâ ve bunların mecmuuna iktidarı olduktan sonra gösterilen meselenin kavâid-i usûl-i fikh üzere cihet-i istinbatına dahi âlim olur ise a'la itibar olunup ve bunların her biri mâ-fi'z-zamirlerini ifade edecek yazı yazmaya kudretleri olur ise bunlar merâtibince kazalara hâkim tayin buyurulup merâtib-i mezkureden hiçbirisinde de muktedir bulunamaz ise tahsil-i ilim etmek üzere cevap itasıyla mücza ola.

10. Bir sancak dahilinde olup da müstakilü'l-salyaneli hâkim gitmeye kabiliyeti olmayan küçük kazaların yine ol sancak dahilinde olarak civarında bulunan büyük kazaların hâkimlerine mahiyye-i kadimeleriyle havale olunup eğer ol küçük kaza civarında bulunduğu büyük kazaya pek yakın olur ise ol büyük kazanın hâkimi küçük kazaların hükümetini dahi bi'n-nefs kendüsü rü'yet ve istima ile ve eğer altı saatten ziyade baid olur ise kendüsünün nezaretiyle mutemed ve mevsuk gerek yerlûden ve gerek kendi âdemlerinden bir muktedir ve müteşerri âdem naib tayin ile ve eğer civarında büyük kaza bulunmaz ise iki yahut üç kaza ve belki daha ziyade birleştirilip bir naib tayin olunmak caiz ola.
11. Hiçbir kimesne rüşvet ve ubudiyyet ile bir mahalle hâkim tayin olunmayıp eğer bu veçhile tayin olunduğu mütehakkık olur ise mehuz olan nükud ve eşya her ne ise mürteşiden gasbû'l-istirdad derhal bu vech üzere nasb olunmuş olan hâkim mücazâten bade'l-arz mürteşi dahi tazir-i layıkıyla tazir oluna.
12. Bir kimesne hâkim nasb olundukda memur olduğu kazanın vali ve mütesellim ve voyvoda ve muhtarı ve vücuhunun bana muaveneti olur hülyasıyla hediye namıyla rüşvet makulesinden eşya verüp bu cihetler ile de dıçar olduğu mesârif-i kesire ve düyun-ı vefireyi çıkaracağım diyerek hâkim olduğu kazanın sekenesini ızrar kaydında oldukları mervi olduğuna mebni fimâ-ba'd kazalara niyabeten ve asalaten gidecek kudât ve nüvvâb efendiler o makule resmi hediye ve hediye suretli eşya götürmeyüp ba'de-ezin götürür ve verir ise bu misillü şeyler rüşvetten kurtulmayacağından haklarında râşi ve mürteşi cezası icra oluna.

13. Gerek Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye ve gerek bilâd-ı sairede hâkim olan zevat kendüye varide olan murafta-i şer'iyyede vazi' ve şerif ve müslim ve zimmi ve müstemen ve hür ü abd her kim olur ise olsun mesağ-ı şer'iyye mertebesi tarafeyni seyyan tutup hükmünde bir tarafa asla meyil eylemeyüp ve hâkim-i mumaileyhin üzerine tevarüt eden mesalih-i ahkâm ve sair senedât-ı şer'iyyede ancak hakkaniyet ve nasfeti iltizam edip bir ferdin şefaati ve iltimas ve rüşvet ve ubudiyetine iltifat eylediği bade't-tahakkuk aldığı şey mahalline lede'r-redd azliyle mücazât oluna.
14. Ve hâkim-i mumaileyh kendüye mahsus tereke mucib-i tahrir olduğu hâlde yani müteveffanın veresesinden bazısı sagir veya mecnun veya matuh veyahud gaib olup terekesi tahrir olundukda ber-mukteza-yı şer'-i şerif ve ferman-ı münif kuruşta bir pare resm-i kısmet ve bin kuruşta altmış pare ücret-i kaydiye ve sevk-i sultanîde lede'l-müzayede bey olunan terekenin esmanından bin kuruşta iki kuruş ücret-i dellaliye alınup bunlardan ziyade haraç-ı hüccet-i vesayet ve nafaka ve hademe ve ihzariyye ve kalemiyye namıyla ve nam-ı aherle bir akçe alındığı tahakkuk eder ise mehuz olan şey lede'l-istirdad ahz olan hâkim tazir oluna.
15. Bazı bilâdda olduğu misillü bir kimesne vefat eyledikde terekesinin tahriri esnasında müteveffanın gerek uruz ve gerek akarını bulunan hâkim lede'l-müzayede bey ü nakd etmeyüp ziyade alacağım diyerek gâli beha ile deftere tahrir ve esman-ı muhammenesini altına vaz edüp her ne kadar taksimini gösterse dahi o makule eşyanın telef ü ziya ve bekası eytam hakkında muzırr olarak ol veçhile bir takım eytam hâib ve hâsir kalmağla min-ba'd bir kimesne fevt oldukda eğer sagir ve sagire ve mecnun ve matuh ve gaib ve gaibe veresi bulunur ise evvela bir vasî ve kayyım ve hasbe'l-iktiza nazır nasb olunup bade gerek uruz ve gerek akar terekesi her ne ise sevk-i sultanîde lede'l-müzayede bey ve vech-i meşruh üzere mesarifi bade'l-ihraç hâkim-i mumaileyh tereke-i mezkurenin defter ü taksimini muvafık-ı sakk ve mesele-i şer'iyye olarak bade't-tahrir ve'l-kayd verese-i kibar hisselerini kabz edüp maada sigâr ve mecnun ve matuh ve gaibin hisseleri cem olunup el hâletü hazihi darü's-saltanatü's-seniyyede olduğu misillü o beldede bu makule emvali hıfza me'men bir mahal tahsis birle ol mahalle vaz' ve sigâr u mecnun ve matuhun emvalinden akçe lüzumu olan kimesnelere rehn-i kavi veyahud

üç nefer kefil-i melî ile onu on bir buçuk hesabı üzere marifet-i şer' ve vasîsi marifetiyle ba-devr-i şer'î idâne ve ikraz ve hasıl olan nemasından mesağ-ı şer'î olduğu veçhile mal-ı mevruslarına nazaran münasip meblağ karz ve nafaka takdir olunup ve üç senede bir muhasebeleri lede'l-rü'ye nema-yı mezkurdan nafaka ve kisve behası fûru-nihâde olundukda bâkî kalan meblağ asl-ı mala zamm ile kema-kân imal ve istirbah oluna ve müteveffanın veresei kibar olup bizzat kendüleri tahrir ve taksim talep etmedikçe hâkim tarafından kat'a müdahale olunmaya ve verese gerek kibar ve gerek sigâr olup hâkim bulunan kimesne terekeyi tahrir ve bir veçhile senedât-ı şer'iyye ita etmemiş ise rü'yet tezkiresi namıyla ve vech-i aher ile bir akçe mütalebe eylemeye ve şurut-ı muharrerenin mugayiri harekâtı ihsas olunur ise layıkıyla tazir oluna ve şurut-ı muharrereye muvafık vuku bulan terekenin tahririnde vali ve mütesellim ve voyvoda ve vücuha ve saire taraflarından kudâta bi-gayr-ı hakkın mümanaat ve müdahale olunduğu mütehakkık olur ise ol kimesneler layıkıyla tazir olunalar.

16. Gerek Asitâne-i Aliyye ve gerek bilâd-ı sairede bulunan hükkâm huzurunda vakıa olan murafaayı rü'yet ve fasl ve şu kadar kuruş ve şu kadar kuruşluk eşya hükm ü ilzam eyledikde ber-mucib-i nizâm ancak kuruşta bir pare resm alıp def-i resm namıyla ziyade bir akçe ve bir habbe almaya ve eğer ziyadeyi irtikab eder ise bade'l-istirdad olduğu hizmet-i şer'iyyeden ihraç oluna ve eğer tarafından birisi muarazadan men senedi almağa talip olur ise ol vakit layıkıyla ücret-i sened alınıp ziyade ücret-i vesika alınır ise redd ve tazir oluna ve ita eylediği senedât-ı şer'iyyesinin sakk ve sebki ve mesele-i şer'iyyesi çend defa hilaf-ı şer'-i şerif olup ikaz ve tenbih olunduktan sonra yine verdiği senedât mesâil-i şer'iyye ve sukûk-ı mutebereye muhalif olur ise ol senedi ita eden hâkimin azli ile mücazât oluna ve ancak sakk ve sebki muvafık ve mesele-i şer'iyyesi mugayir veyahud aksi vuku bulur ise hasbe'l-beşeriyye hata maznun olan mahalde tenbih ü afv ile muamele oluna.

17. Hidemât-ı şer'iyyede bulunan zevattan evsaf-ı hamide ve ulûm-ı şerife ile mevsuf olup gerek darü'l-hilafeti'l-aliyye ve gerek bilâd-ı sairede bulunan zâtlar emsalinden ziyade olarak din ü devlete ve kâffe-i ibâda hayırlı hidemât-ı mebrureye muvaffak olduğu surette gayrılarına teşvikan akranına faik ikram u eltaf-ı hazret-i padişahî ile nail-i mükafat ola.

18. Ber-vech-i bala tafsil ü inba olunan usul ve nizâmât-ı hasene iktizasınca bundan böyle nasb u tayin olunacak bi'l-cümle hükkâm ve nüvvâb ehl ü erbab olacaklarından evvelkiden ziyade ber-vech-i dikkat icra-yı ahkâm-ı şeriat ve hakkaniyet olunacağı derkar olup fakat vuku bulan deâvinin ber-nehc-i şer'î fasl olunması ibtida zabtına güzelce dikkat olunmasına mevkuf olduğuna binaen ol veçhile ba'd-ezin memur buyurulacak ümena-yı şer'-i şerif zuhur eden deâvinin zabtlarına dikkat ve bade icab-ı şer'îsine icraya mübaderet etmek ve bir de muğlak ve hâlli müşkil bir dava zuhur edip de meselesini bilemediği hâlde taraf-ı fetva-penâhiden ve taşrada ise bulunduğu beldenin müftüsünden istifta ve müftü olmadığı hâlde ulemasıyla istişareye itina edip bu suretlerde dahi hâll-i işkâl ve layıkıyla mesele zahire ihraç olunamadığı takdirce hükümde tacil etmeyerek Dersaadet'ten istifta ve istis'al eylemek ve verilecek ilamât ve sair senedât-ı şer'iyyenin siyak u sibakları sukûk-ı mutebereye tatbik ve mukteza-yı şer'-i şerife tevfiğ olunarak lede'l-hace ihticaca salih olup asla ve kat'a bir ilişiği kalmayacak suretle tesviyesine bakmak ve şuhud-ı udulün hüsn-i tezkiyesiyle şahid-i zûra dikkat olunmak vâcibeden olmağla bunların hilafı hareketleri vukuunda icabı veçhile haklarında icra-yı ceza oluna.
19. İşbu ceza kanunname-i hümayunu ila maşaallahi teala düsturu'l-amel tutularak mucib ve muktezası icra olunacak olmağla bundan sonra dahi icabına göre şer'-i şerife tatbikan bi'l-iktiza zuhur eden hususun zeyl olması caiz ola. RA 1254

II-A- Zeyl-i Kanunname-i Hümayun

1. Nizâm-ı mezkur ila maşaallahi teala düsturu'l-amel tutulmak ve hilafı hareket vukuundan teveffî ve mücanebet olunmak üzere icrasına dikkat oluna.
2. Cenab-ı rabb-i izzet müeyyid-i din ü şariat ve müceddid-i usul ü nizâm-ı devlet olan şehinşah-ı âli-menkabet ve padişah-ı sahib-i adalet velinimetimiz efendimiz hazretlerine bitmez tükenmez ömr ü ikbal ve afiyet ihsan ve inayet buyursun. Zaman-ı madelet unvan-ı cenab-ı şahanede rehberi-yi tevfik-i bâri ve imdad-ı ruhaniyet-i hazret-i risalet -penahi ile her bir husus ve nizâm şiraze-bend-i hüsn-i intizam olmuş ve olmakta olduğuna ve bir müddetten beri tarik-i kaza tavr-ı mergubundan çıkarak el-haletü hazihi ehl ü nâ-ehle layıkıyla dikkat olunamayıp eşhâs-ı muhtelifе çoğalmış ve bu cihetle ekser mahallerin hükümet-i şer'iyyesi niyabetle idare olunmakta bulunmuş olmasıyla şu husus-ı hayriyet-nüsusun dahi saye-i şevket-vaye-i cenab-ı hilafet-penâhide fîmâ-ba'd râh-ı rasttan ayrılmayacak suretle bir nizâm-ı kaviyyü'l-intizam tahtına idhali şân-ı müceddidiyet unvan-ı padişah-ı din-perverîden bulunduğu binaen ol babta şeref-sünuh ve sudur buyrulan irade-i keramet-âde-i cenab-ı şahane mucibince iktiza-yı hâl mecâlis-i âliyede mütalaa ve müzakere ve taraf-ı vâzıhu'ş-şeref-i fetva-penâhi ile muhabere olunarak çünkü bu madde şer'an ve dinen vâcibü'l-dikka bir keyfiyet ve bu babta elzem olan usul tarik-i mezkurda bulunacak dâiyânın cümlesi ehl ü erbab olmak kaziyesini istihsalden ibaret olmaktan naşı evvel emirde el-yevm Dersaadet ve Anadolu ve Rumeli'de tarik-i kazada bulunmuş olanların ehl ü erbab olup olmadıkları bi'l-imtihan bilinip içlerinden ehl ü erbab olanlar tarik-i mezkurda ibka kılınmak lâzım gelmiş ise de tarik-i mezkurda pek çok alil ü ihtiyar olup taayyüşü mansıp hasılatına hasretmiş olmalarıyla o makuleler bî-vâye kalacağı ecilden şimdiye kadar her ne olmuş ise olmuş tarik-i kazada el-yevm mevcut olanlar haklarında kulzüm-i rahm ü eşfak-ı cenab-ı mülükane mevcengîz buyrularak anların tevcihâtları kemakân icra buyrulmak ve bi-tevfikihi teala ilerisi bir hüsn-i nizâm ve rabıtaya tevsik olunmak hususuna müsaade-i seniyye-i cenab-ı şehinşahî şayan buyrulmuş olup şöyle ki ceza kanunnamesinde nüvvâb haklarında tensîs olunduğu veçhile ba'dezin tarik-i mezkure duhule talip zuhurunda bilâ-imtihan idhal olunmamak için bu hususa cânib-i cenab-ı şeyhülislamîden bi't-tettebbu fuzaladan mevsuk ve mutemet ve hakkaniyet ve iffeti müsellemler bir zât-ı

mümeyyiz nasb u tayin ve imtihan olunanların ehliyetini anlayıp ihbara muktedir ulemadan iki zât dahi şahit menzilesinde itibar ve ikame olunarak tarik-i kazaya müceddeden duhule talip olan kimesne memurin-i mumaileyhimin huzurlarında bi'l-imtihan ehliyetleri nümayan olur ise tarik-i mezkure idhal kılınmak ve el-haletü hazihi mansıp mutasarrıflarının içlerinden mesela birisi fevt oldukda mahlul olan mansıbı veyahud müddeti ahire tevcih olunmayıp nevbetlisi her kim ise ona tevcih ve hale buyrularak tenciz ve takrib usulü icra olunmak ve emr ü irade-i seniyye-i hazret-i mülükane müteallik buyrulmadıkça tarik-i kuzâtta dahi ale'l-ıtlak rütbe aşırı mansıp verilmemek ve rica ve şefaitle yekdiğere takdim kılınmamak üzere sadreyn-i muhteremeyn hazeratı huzurlarında senede tertibi mutat olan divanlarda tahrir ve terkim olunacak defter canib-i kazaskerîden bir kıta arz ile beraber canib-i meşihât-ı İslâmiye'ye ve bade bi't-telhis Babıali'ye ve Babıali'den dahi mübarek atebe-i felek mertebe-i hazret-i hilafet-penâhiye arz u takdim ile arz-ı mezkur bâlâsı hatt-ı hümayun-ı mevhibet-makrûn-ı şahane ile tezyin ve tevşih buyrulması hususları mecâlis-i âliyye-i mezkurede bi't-tensib hâkpây-i hümayun-ı şahaneden istizan olunmuş ve ol veçhile zikrolunan ceza kanunnamesine zeyl olunmak ve ila maşaallahi teala düsturu'l-amel tutulmak üzere vaz-ı nizâm-ı hayriyet-ittisam olunarak icra-yı iktizasına irade-i isabet-âde-i hazret-i mülükane taallukuyla ol babta hatt-ı hümayun-ı mekârim-merhun-ı cenab-ı şehinşahi levha-zîb-i sudur buyrulmuş olmağla mücip ve muktezası üzere amel ü hareket ve hilafından teveffî ve mübaadet oluna.

1. suret-i hatt-ı hümayun
2. manzur-u hümayunum olmuştur
3. işbu ceza kanunnamesi doğrusu pek güzel ve etraflı kaleme alınmış olduğundan taraf-ı şahanemizden dahi kabul ve tasdik olunmuştur. bunun ahkam-ı mündericesinin muhafaza ve icrası taraf-ı şahanemizden ve cümle tarafından olunan ahd ve misak iktizasınca herkese fariza-ı zimmet olmağla ona göre bu hususlarda gayet müdekkikâne ve müşikâfâne hareket olunmak lazımdır. ve bu müesses olan kanunnamenin aslı cümle kavaninin hâmi-i kavisi olan Meclis-i Ahkam-ı Adliye'de hıfz olunarak nüsa-ı matbuası dahi kâffe-i mehakimde ve memalik-i Devlet-i Aliyye'mizin meşveret meclislerinde ve sair iktiza eden yerlerde bulunup da mevadd-ı kanuniyye ve nizamiyede ona müracaat olunmak lazım geleceğinden bu hususun dahi icra-yı iktizasına ibtidar olunsun. ve bazı zeyil ve ilavesi muktezi olan şeyler oldukça onun dahi icabına bakılsın.

4. mukaddime

5. beyaz üzerine şerefsudûr buyurulup geçen elli beş senesi şaban-ı şerifinin yirmi altıncı günü Gülhane'de kıraat olunan hatt-ı humâyun-ı ma'delet-makrun-ı hazret-i şahane mucibince kâffe-i tebea-i Devlet-i Aliyye bilâ istisnâ emniyet-i can ve mal ve mahfuziyet-i ırz ve namus, hukuk-u mefruzasına ezser-i nev nail olmuş ve bermüktezayı hürriyet-i şeriyye huzur-u şer ve kanunda ve mevadd-ı hukukiyede herkesin yeksan ü seyyen olması umur-u tabiiyyeden bulunmuş olmakla badezin herkes kendi hukukunu bilip ondan vazgeçmemek ve diğer birisi kendi hukukuna tasallut edecek olursa onun defini davada muktedir olmak ve kavanini müesseseseye muhalif hareket edenler her kim ve hangi rütbede olursa olsun haklarında mücazat-ı mukarrara icra olunmak üzere bâ-iradei seniyye tertip olunan ceza kanunnamesidir.

6. evvelki fasıl

7. **birinci madde** bila istisna tebaa-yı Devlet-i Aliyye'den olanların metbuu şer'isi olan padişahına ihanet ve Devlet-i Aliyye aleyhine ikaz-ı fitneye cesaret ve katl-i nefse cüret misillü bir hareket-i sarihası vukû bulup da şer'an ve kanunen ve alenen ve tahkikat-ı lazıme ve tedkikat-ı mukteziye ile kiraren ve miraren davası görülerek bilâ garaz cünhası badessübut hüküm terettüp etmeksizin hafî ve celî ve katilen ve tesmîmen ve gerek her türlü suver-i mümküne ile hiç kimsenin canına kast olunmamasına taraf-ı eşref-i hazret-i şâhânedan ahd ü misak buyurulmuş olduğundan Devlet-i Aliyye memurlarından ve ale'l-ıtlak sair eşhasdan hiç kimse diğer birisinin canına kast edemiyeceğine binaen faraza vüzaradan birisi tarafından bir çobanın bile canına kast vukuunda ol vezirin hakkında dahi kısıs-ı şer-i icra oluna.
8. **ikinci madde** elhasıl işbu katl-i nefis maddesinde büyük ve küçük müsavi tutula.
9. **üçüncü madde** bu makule katl maddeleri Dersaadet'te olur ise mutlaka huzur-u fetvâpenahide görülerek tevatüren sabit olup şahitler dahi kemal-i dikkat ile tezkiye birle hakikat-i hal tahakkuk etmedikçe ve badehu hak-i pay-ı hümayuna arz ile fermanı âli sadır olmadıkça icrası caiz olmaya.
10. **dördüncü madde** taşralarda dahi vuku buldukda memleket meclisi meşveretinde marifet-i şer ile şerâit-i muharrereye tatbikan davası görülüp badehü ilâm-ı şer'isi ve meclis mazbatası Dersaadet'e bila-irsal taraf-ı fetvâpenâhiyeye takdim ile tasdik olunup ondan sonra dahi kezalik hak-i pay-i hümayûna arz ile ferman-ı âli gönderilmedikçe icra olunmaya.

11. ikinci fasıl

12. **birinci madde** sâi bil-fesat olanlar iki suretten hâli olmayıp birisi kavlen ve diğeri fiilen olacağından meselâ bir adam diğeri bir adamı veyahut bir takım adamları Devlet-i Aliyye'ye ve kavanin ve nizâmâta mugayir harekâta tergip vadisinde fesatlı sözler söyleyecek olur ise bir seneden beş seneye kadar fesadının derecesine göre vaz'ı kürek oluna.
13. **ikinci madde** fiilen olduğu halde yani bir kimseyi veya bir takım adamları bağı u isyana davet etmek ve onlara esliha ve barut vermek gibi şeylere tasaddi edecek olduğu takdirde bu makulelerin cünhası pek azim

olduğundan katl ve idam kılına, şu kadar ki bu makule siyaseten katl olunacakların idamına hüküm olunduktan sonra taraf-ı eşref-i hazret-i padişahiye arz ve istizan olundukda sahib-i cünhanın katle bedel müebbeten küreğe vaz'ı irade-i merâhimâde-i cenab-ı şahane'ye mufavvaz ola.

14. **üçüncü madde** bu misillü fesad-ı kavli ve fiiliye cesaret idenler Dersaadet'te oldukları halde davalarının rü'yeti ve tevatüren isbatı mutlaka Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'ye mahsus ve münhasır buluna.

15. **dördüncü madde** taşralarda vuku bulduğu takdirde dahi evvel emirde memleket meclisinde görülüp badehu meclis mazbatası ile beraber ol adam ve iktiza eden şahitler Dersaadet'e celb ile kezalik Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de tekrar davası görüle.

16. **üçüncü fasıl**

17. **birinci madde** ırz ve namusu dahi kişinin canı gibi aziz ve muhterem olarak muhafaza ve vikayesi mukteza-yı hamiyet ve mübtega-yı insaniyetden olup faraza bir adamın itibarına dokunacak söz söylemek ve bir adamı dövmek ve bir şahsa sövmek onun namusunu hetketmek demek olduğundan ve bundan böyle zabitan-ı askeriyye ve neferat ve kavas ve sair umuru zabtiye ve rabtiye memurları hod-be-hod kimseyi dövemeyip ve kimseye bedlakırdı söyleyemeyip fakat onların memuriyetleri sokaklarda kavgâ ve niza vukuunda bazı erbab-ı töhmetin zuhurunda tutup hiçbir şey yapmaksızın doğruca iktiza eden zabita mahalline götürüp teslim etmekten ibaret olacağından fîmâbad gerek umur-u zabtiye ve raptiyeye memur olan asakir ve kavalardan ve alelittlak herhangi rütbe ve sınıfdan olur ise olsun, her kim bir gayrisine sövecek ve itibarına dokunur bir söz söyleyecek olur ise faraza bu keyfiyet Dersaadet'te vuku bulup da buna mütecasir olan dahi ya Devlet-i Aliyye'nin eshab-ı meratibinden veyahut ulemadan olur ise davası muğlaka Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de görülerek cünhasının cesametine ve derecesine göre zabiti tarafından beş günden yirmi beş güne kadar mahpus ola ve cünhası gayet hafif olduğu tebeyyün ettiği takdirde meclisce kendisini tekdir ve tevbih ile iktifa oluna.

18. **ikinci madde** eshab-ı meratib ve ulemadan biri ile zabitan-ı askeriyeden biri beyinde bu misillü bir şey vukuunda davası kezalik Meclis-i Ahkâm-ı Adliye’de görülüp zabitan-ı askeriyeden olan şahsın askeri kanunnamesi iktizasınca tedibi icra olunmak için bab-ı ser-askeriyye ve hâssa ve bahriyye takımından oldukları halde dahi kezalik mahallerine havale kılın.

19. **üçüncü madde** eshab-ı meratibten olmayanlardan birinin yani herhangi sınıftan olur ise olsun avam-ı nasın bu makule davası ve nizamı zuhurunda mahalli zabiti tarafından tutularak ol mahalde bulunan mahkemede davası rü’yet ve isbat olunduktan sonra herhangi tarafa mensup ise zir’de gösterilecek tedibinin icrası için ilam-ı şer’isiyle beraber oraya gönderile, ve bu takımdan neferat-ı askeriyyenin ve askerden madut olan kavas takımının tedibat-ı icabiyesi askeri kanunnamesine tatbiken icra olunacağından onlardan maadasının berminvali muharrer sövme ve namus ve itibara dokunur bir söz söylemek misillü harekata tasaddisi takdirinde kezalik kabahati hafıfce olur ise tekdir ve tevbih ile iktifa olunup ağırca olduğu surette beş günden yirmi beş güne kadar hapis ettirile.

20. **dördüncü madde** taşra memleketlerde bu misillü maddeler vukunda beherhal meclis-i meşverette rü’yet olunarak tedipleri zabiti marifetiyle icra kılın.

21. **beşinci madde** kezalik herhangi sınıftan olur ise olsun bir kimse diğer bir kimseye el kaldırıp dövecek veyahut bir alet ile darp edecek olur ise berminval-i muharrer iktiza eden mahalde davası görüldükten sonra kabahatin derecesine göre on beş günden üç aya kadar hapsoluna ve bu maddeler kuru iftira ile hüküm olunmayıp tahkik ve tevkifine bakılarak müfterinin iftirası tebeyyün ettikte müfteri bulunan şahıs dahi tediben beş günden kırk beş güne kadar mahpus ola.

22. **dördüncü fasıl**

23. **birinci madde** taraf-ı Devlet-i Aliyye’den kimsenin mal ve emlâkına vaz’ı-yed olunmayacağına canib-i meali menakıb-ı hazret-i şahaneden kezalik ahd ü misak buyrulmuş olduğundan büyük ve küçük bir kimse diğer

bir kimsenin mal ve emlakine bigayrihakkın taarruz ve tasallut ve müdahale etmek veyahut cebren almak veya sattırmak için bizzat veyahut bilvasıta icbar eylemek misillü şeyler vechen minel-vücuha caiz olmaya.

24. **ikinci madde** badezin bu misillü madde-i memnua ve mekruhaya cesaret eden olur ise faraza birinin mal ve emlakına tasallutu vukuunda men' ve def' olunup şayet bir takrip ile zabtetmiş bulunur ise mazbut olan mal ve emlak mevcut ise aynen değil ise semenen sahibi evveline redd ettirildikten başka ol şahsın hilaf-ı kanun hareketi cesaretine binaen erbab-ı menasib ve memuriyetden ise hizmetinden tard ve ihraç olunup bu takımdan olmadığı halde memleketden ahir mahalle bir sene durmak üzere nefy ve tağrib kılına.

25. beşinci fasıl

26. **birinci madde** çünkü kaffe-i ulema ve vükela ve vüzera ve ümara-yı askeriyye ve rical ve sair memurin-i Devlet-i Aliyye ve efrad-ı asakir velhasıl hangi sınıf ve milletden olur ise olsun mecmu-u müstahdemin miktar-ı kifaye maaş ve mahiyeler ile muvazzaf olduklarından artık irtişâya ve irtişadan madud hedaya ahzına hiç mahal kalmamış olmakla fimabad bu fiili mekruha cesaret olunmaya.

27. **ikinci madde** eğerçi cesaret eden olur ise aldığı rüşvet beytülmale teslim olunmak üzere alınıp mürteşi bulunan adam dahi erbab-ı menasib ve memuriyetden bulunduğu halde badezin menasib u memuriyet-i Devlet-i Aliyye'de kullanılmamak üzere bulunduğu hizmetden azil ve ihraç ve rütbesinden hat ve tenzil ile üç sene müddet için küreğe vaz' oluna.

28. **üçüncü madde** bir güne memuriyet ve hizmet erbabından bulunmadığı surette onu da hiçbir mesalih-i Devlet-i Aliyye'de istihdam olunmamak üzere kezalik üç sene müddet için küreğe konula.

29. **dördüncü madde** raşi olan şahıs hakkında dahi mürteşi hakkında mukarrer olan ceza ve muamelat ayniyle icra oluna.

30. **beşinci madde** raşi olan adam şayet kendi emeli mahsusunu tervic ümidiyle ve kendi rızası ile vermeyip de mücerret mürteşinin icbar ve ihafesiyle vermiş ise ol halde mazlum olacağından verdiği şeyin kendisine

red ve ita ettirilmesi caiz ola. fakat öyle mecburen verdiği halde onu vaktiyle mahalline haber vermemek dahi kendine bir nevi kabahat olacağından akabinde haber vermez ise tediben bir sene müddet için memleketinden ahir mahalle nefy ve tağrib oluna.

31. **altıncı madde** bazı teatisi mutad olan hedaya-yı resmiye ve aleniyenin kabulü dahi mutlaka irade-i seniyye-i Hazret-i şahaneye mütevakkıf buluna.

32. **yedinci madde** düğünlerde ve bazı cihetlerle dostane ve muhibbane itası mesnun olan hedayanın dahi cins ü miktarı başkaca bir kanun ile tebyin ve tahdid olunarak onun tecavüzü bir vakitte caiz olmaya.

33. **altıncı fasıl**

34. **birinci madde** Devlet-i Aliyye'nin umur-u maliyesinde bulunanlar yani tahsilat ve imalat ve masarifat hususlarına memur olanlar ve taşralarda olan muhassıllar ve gümrük ve ebniyye ümenası ve onların istihdam edeceği adamlar hall ü halince saye-i Devlet-i Aliyye'de kaffeten muvazzaf olduklarından artık bunlar için irtikap ve sirkate kat'an mahal kalmamakla badezin bu fiil-i mekruhdan kemaliyle ittika oluna.

35. **ikinci madde** elhasıl taraf-ı eşref-i hazret-i şahaneden kendisine ta'yin olunan maaşdan maada hiçbir nam ve vesile ile bir yerden bir akçe alınması caiz olmaya.

36. **üçüncü madde** şayet sirkat töhmetine cesaret eden olur ise yani az çok bir şey irtikap eder ise herhangi rütbe-i aliyyede bulunur ise bulunsun alenen muhakeme olunarak cünhası sabit olduktan sonra fakat emval-i mesruka yedinden nez' ve istirdad ve nakd-i mevcudu olmadığı halde yalnız ol miktar şey emval ve emlakdan istifâ ile kendisi fimabad mesalih-i Devlet-i Aliyye'de istihdam olunmamak şartıyla rütbesinden hat ve tenzil olunarak üç sene müddet için küreğe vaz' kılma.

37. **yedinci fasıl**

38. **birinci madde** bundan böyle tahsilat ve imalat mesarifat memurları mahbemaş rü'yet olunan hesabı adiyelerinden başka senede bir kere dahi muhasebeleri hesaba memur olacak aklam marifetiyle yegan yegan rü'yet ve

istiknah olunduktan sonra defterlerini Meclis-i Ahkam-ı Adliye'ye arz etmeye mecbur ve her bir ahz ve italarından dolayı meclisce mesul olacaklarından makbuzat ve medfüatından bir şey çaldırmış ise mal-i mesruk, sirkat eden adamdan istirdat olunarak te'dib-i sirkat cezasına tatbikan icra kılına ve asıl memur olan zat dahi bu kaziyeye vakıf olduktan sonra iğmaz ve müsaade etmiş ise azil ile tedip oluna.

39. **ikinci madde** bir memur icab etmeyecek şeye ve mahalle akça itasıyla mal-i mirîyi itlâf etmiş ise ve imal olunan mühimmat ve sair eşya ira'e olunacak numuneye tevafuk etmez ise tebeyyün edecek telef ve zarar memuruna tazmin ettirile.

40. **üçüncü madde** çünkü her bir memur makbuzat ve medafüatından dolayı meclisce mesul ve zararına zamin olacağından, istihdam edecekleri adamların kendi indlerinde mutemet ve mutemen olması lazım geleceğine binaen badezin o makule hizmetlerinde hiçbir tarafın hatırı için adam istihdam caiz olmaya.

41. **dördüncü madde** bu mesuliyet maddesi yalnız makbuzat ve medfüata münhasır olmayıp çünkü Meclis-i Ahkamı Adliye cemi-i kavanin-i müessesenin ve nizam-ı mevzuanın hami-i kavisi olacağından mecmu-u ulema ve vükela ve kaffe-i memurin ve müstahdemin umuru memurelerine dair her bir ef'al ve hareketlerinden dolayı meclisce mesul olarak faraza birisine maslahatı memuresinde tekasülüne dair bir şey azv olunup da tebrie-i zimmete muktedir olamadığı ve ekseriyet ara onun aleyhinde bulunduğu halde ol memur derhal mansıbından istifaya mecbur ola.

42. **sekizinci fasıl**

43. **birinci madde** her bir memlekette hükümet üç nevi olup birisi hükkam efendilerdir ki umuru şer'îye ve kanuniyenin emin ve hafızlarıdır ve biri müşiran ve ümerayı askeriyedir ki memleketlerin asayiş ve istirahatı ve vikaye-i nizam-ı mevzuası onların uhdelerine muhavvel ve mufavvazdır ve üçüncüsü umur-ı maliyeye memur muhassıllardır ki emval-i mürettebe-i Devlet-i Aliyye'nin tahsil ve istifası ve vakit ve zamanı ile bu tarafa isrası bunların mesalih-i mahsusasındandır bunların mesalih-i vakıası beynlerinde

ve bulundukları memleketin meclisinde tefavüt-i meratibe bakılmayarak garazsızca ve karındaşca müzakere ve icabına göre birbirlerine muavenet etmeleri iktiza-yı memuriyetlerinden ise de birinin haberi olmaksızın onun umuruna diğerinin müdahale etmesi katiyyen caiz olmaya.

44. **ikinci madde** şayet müdahaleden ve cihat-ı saireden dolayı beynlerinde münafese zuhuru ile iştika vaki olursa tahkikat-ı lazıme ve tedkikat-ı mukteziyye ile badelmuhakeme töhmet ve kabahat herhangi tarafta tahakkuk eder ise onun tedibine bakıla.

45. dokuzuncu fasıl

46. **birinci madde** kavanin-i cedide iktizasınca herkes ale's-seviyye imtiyazat-ı tabiyye ve hukuk-u mefrüzasına nail olmuş ise de cümlesi emr-i ulülemre ve ahkam-ı şer'iye ve kanuniyeye itaat ve inkiyad ile memur ve mecbur olarak aksine hareketi takdirinde mesul ve muatep olacağından ezcümle büyük ve küçük herkes kuvvet-i maliyye ve kemiyet-i emlakına göre tayin olunacak vergisini vakti ve zamanı ile vermesi fariza-i zimmeti olmağla bu hususta muhalefeti vukuunda ahz ve hapis ile icbar oluna.

47. **ikinci madde** zabıt tarafından limaslahatin istenilip de özr-ü hakikisi olmaksızın gelmez ise lieclitte'dip on günden kırk güne kadar hapis kılına ve zabıt tarafından gidecek adama muhalefet gösterenler hakkında muamele-i cebriye icrası caiz ola.

48. **üçüncü madde** umur-u zabtiye ve rabtiye memurlarına karşı durup silah çekmek misillü halat-ı reddiyye cesaret edenler mukayyeden Dersaadet'e getirilip iki sene ve silâh boşaltmış olduğu halde velev rast gelmemiş olsa bile üç sene ve gerek kurşun ve sair alet-i cariha ile mecruh etmiş olduğu sürette dahi iltiyamına kadar masarifi ondan alınıp kendisi beş sene müddet için vaz'ı kürek oluna ve mecruh olan adam cerihan vefat ettiği halde artık madde katl meselesine intikal etmiş olacağından fasl-ı evvelde münderic olan ahkam-ı kısısiyye tatbikan icrası lazım gelür.

49. onuncu fasıl

50. **birinci madde** alelittlak nastan birisi diğetine silah çektiği halde bir sene ve silah boşaltmış ise iki sene ve mecruh eylemiş olduğu surette kezalik iltiyamına kadar masarifi alınmak üzere üç sene müddet için küreğe vaz' oluna.

51. **ikinci madde** cerhden müteessiren vefat vukuunda kezalik madde-i kısısiye icra kılınmak icap eder.

52. on birinci fasıl

53. **birinci madde** bazı yollarda kutta-i tarik olanlar eğer itlaf-ı nüfus-ı beşeriyye etmeyerek fakat adam soymak fazihasına cesaret etmişler ise yedi sene müddet için küreğe vaz' oluna.

54. **ikinci madde** bu makulelerin adam itlaf ettiklerine cezm ve yakın hasıl olduğu halde on sene için küreğe konula.

55. **üçüncü madde** adam telef ettikleri halde bittahkik sabit olduktan sonra mesele-i kısısiye icra kılın.

56. on ikinci fasıl

57. **birinci madde** bundan böyle herkes huzur-ı şer' ve kanunda ve mevaddı hukukiyede yeksan ü siyyan olacak ise de her bir sınıfın zabıta ve rüesasına itaat ve inkiyad ve her halde usul-i edebiyeye riayet etmeleri ve vazifesinden hariç şeylere tasaddi etmemeleri lazımeden olmağla buna muhalif harekette bulunanların cünhasına göre takdir ve terbiyeleri icra oluna.

58. **ikinci madde** şu kadar ki bade'l-muhakeme sabit olmayınca hiç kimsenin bilâ mucip habıs ve te'dib ve nef'i katiyyen caiz olmaya.

59. on üçüncü fasıl

60. taşralarda bulunan muhassıllara Bab-ı Ali' den ve hükkam efendilere saraf-ı fetvapenahiden ve umur-u zabtiye ve raptiye memurlarına dahi canib-i seraskeriden talimnameler verilmiş olduğundan onlara muhalif harekette bulunanlar işbu ceza kanunnamesinde munderic olan töhmet ve kabahatlerin

birinde bulunmuş olacağına binaen mücezat-ı mukarreresinin icrasında dakika fevt olunmaya.

IV- Kanun-u Cedîd

1. mukaddime

2. cümleye malum olduğu üzere bin iki yüz elli beş senesi Şaban-ı Şerifi'nin yirmi altıncı günü şeref-efzâ-i sahife-i sünüh ve sudûr buyurularak Gülhane'de kıraat olunan hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrun-ı hazret-i şahanede mansus olan mevadd-ı selase ki emniyeti can ve mal mahfuziyet-i ırz ve namustur. bunlar esas-ı adimü'l-indiras şer-i şerif üzerine mebni olarak tegallubât-ı dehriye ile kabil-i tagayyür ve tezelzül olamayacağı derkârdır. fakat bunlara müteferri olup ittifak-ı ârâ ile vaz' ve tesis buyurulmuş olan kavanin-i cezaiyenin havadisat-ı kevnîyyeye tatbikan ve mizac-ı mülk ve millete tevfikân vakit be vakit tahfif ve teşdit ve teshil ve tazyik ve tevsî' ve taklil ile tadili icap edeceği kazâya-i müsellemeden olmak ve Kanunname-i Hümayun hatimesinde tezyil ve ilaveye gösterilmiş olan mesaj dahi buna binaen kayıt ve tezkir olunmak hasebiyle muahharen vücuda gelen bazı hadisenin asıl cezası nâmevcut ve cezası mevcut olan bazı hadise-i icranın dahi tegallubat-ı dehriye mümanaatıyla icra-yı cezasında teassür ve belki teazzür nümud olduğundan ledel iktiza teşhiz-i ezhan ve efkar ve usul-ı haliye ve kevnîyyeye sarf-ı im'an ve inzâr olunarak bu hususlara dair halen ve istikbalen kesb-i teassür ve teazzür etmeyecek vech ile ittifak-ı ârâ ile biddefaat karargir olan mevadd-ı tezyiliye müteferrika olduğuna mebni birleştirilmesi icabı halden olmakla suret-i tertib-i mevadd-ı selase-i mezkurenin müteallik olacağı vech ile fasl-ı can ve fasl-ı ırz ve namus ve fasl-ı mal olan esasa müteferri olmak üzere üç fasla hasren maddeleri bittefrîk zir-i fusule terkim ve tanzim olunup infaz-ı ahkâm-ı münifesine her tarafta memurin-i saltanat-ı seniyye caniplerinden itina olunmak için ahkâmı sabıka ve tadiliye tezyiliyeyi şamil ba-irade-i seniyye tab' ve temsil olunan kanunname-i hümayundur.

3. fasl-ı evvel

- 4. birinci madde** bila istisna tebaa-yı Devlet-i Aliyye'den olanların metbuu şer'isi olan Devlet-i Aliyye aleyhine ikaz-ı fitneye cesaret ve katli nefse cüret misillü bir hareket vukû bulup da şer'an ve kanunen ve alenen ve tahkikat-ı lazıme ve tedkikat-ı mukteziye ile kiraren ve miraren davası görülerek bilâ garaz cünhası badessübut hükm-i şer'i terettüp etmeksizin hafi ve celî katilen ve tesmîmen ve gerek her türlü suver-i mümkün ile hiç kimsenin canına kast olunmaya ve kasd vukuunda bizzat etsin veya ettirsin her kim olursa olsun hakkında kısas ve hükmü şer'i icra oluna. velev ol maktulün vereseşi diyet ahzıyla razı olmak veyahut ol kâtili bütün bütün affetmek suretinde olsalar bile iş bu idam meadde-i kabihasına cesaret eden memur beher hal siyaseten ve nizamen idam kılına. velhasıl iş bu katli nefis maddesinde büyük küçük musavi tutula.
- 5. ikinci madde** Dersaadet'te vuku bulan katli ve idam maddesi mutlaka huzur-u hazret-i fetvapenahide görülerek tevatüran sabit olup veyahut şahidler kemal-i dikkatle tezkiye birle hakikat-ı hal tahakkuk etmedikçe ve badehu hak-i pay-ı hümayuna arz ile ferman-ı ali sadır olmadıkça icrası caiz olmaya.
- 6. üçüncü madde** taşralarda vuku bulan katli ve idam maddeleri memleket meclis-i meşveretinde marifet-i şer ile tevatüren isbat olunup veyahut şahitler kemal-i dikkatle tezkiye birle davası görülüp badehü ilm-i şer'isi ve meclis mazbatası Dersaadet'e bi'l-irsal taraf-ı fetvapenahiye takdim ile tasdik olunup ondan sonra dahi hak-i pay-ı hümayuna arz ile ferman-ı ali gönderilmedikçe icra olunmaya.
- 7. dördüncü madde** Devlet-i Aliyye'nin her sınıfında bulunan memurlarından birisi ber vech-i meşruh muhakemesi memleket meclisinde sebkât ve murafaası marifet-i şer ile ru'yet olunarak katli madde-i fezihasına ictisarı sabit ve kısasına hükmü şer'i lahık olan şahıs hakkında suret-i muhakemeyi mutazammın tuğralı ferman-ı ali sarih bulunmaksızın icra-yı kısas hususu kanunen men' olunmuş olduğundan usul-ü meşruhaya riayet ve itina etmeyen memur hilaf-ı kanun harekete cesaret etmiş olacağından hakkında nizamen mücazat-ı layık icra kılına.

- 8. beşinci madde** sai-bi'l-fesad olanlar iki nevi suretten hali olmayıp birisi kavlen ve diğeri fiilen olacağından mesela bir adam diğeri bir adamı veyahut bir takım adamları Devlet-i Aliyye'ye kavanin ve nizamata mugayir harekata tergip vadisinde fesadlı sözler söyleyecek olur ise bir seneden beş seneye kadar fesadının derecesine göre vaz'ı kürek ve prangabent ola.
- 9. altıncı madde** fiilen olduğu halde yani bir kimseyi veya bir takım adamları bağye isyana davet etmek ve onlara esliha ve barut vermek gibi şeylere tasaddi edecek olduğu takdirde bu makulelerin cünhası pek azim olacağından siyaseten katl ve idam kılına şu kadar ki bu makule siyaseten katl olunacakların idamına hükm olunduktan sonra taraf-ı eşref-i Hazreti Padişahiye arz ve istizan oluna ve sahibi cünhanın katle bedel müebbeten küreğe vaz'ı irade-i merahimade-i Cenab-ı Şahaneye mefuz ola.
- 10. yedinci madde** fesadı kavli ve fiiliye cesaret edenler Dersaadet'te oldukları halde davalarının rü'yeti ve tevatüran isbatı mutlaka Meclis-i Ahkam-ı Adliye'ye mahsus ve münhasır buluna.
- 11. sekizinci madde** taşralarda fesad-ı kavli ve fiiliye cesaret edenler olduğu takdirde ol emirde memleket meclisinde görülüp badehü meclis mazbatasıyla beraber ol memleketin mensup olduğu müşiri tarafına gönderilerek şayan-ı kabul olduğu halde iktizasının icrası ile badehu keyfiyeti bu tarafa bildirile ve katl terettüp eder ise istizan eyleye ve böyle hususat daima taraf-ı saltanat-ı seniyyeden taharri olunacağından ona göre her tarafda tetkik kılına.
- 12. dokuzuncu madde** kutta-i tarik olanlar eğer itlaf-ı nüfus-ı beşeriyye etmeyerek fakat adam soymak fezihasına cesaret etmiş ise yedi sene müddet için vaz'ı kürek oluna ve o misillüler adam telef ettikleri halde bi't-tahkik sabit olunduktan sonra iktiza-i şer'iyesi vechile idam kılına.
- 13. onuncu madde** müsellaah olan erbab-ı fitne ve isyan ve kutta-i tarik takımının beher hal kuvve-i müsellaaha ile üzerlerine varılacağından ol hinde maktul olanlar için kisası lazım gelmez ise de hayyen tutulan eşhasın bilamuhakeme idamı caiz olmayacağından buna cesaret edenler hakkında dahi hükmü kisas icra oluna.

- 14. on birinci madde** mucibi kısas olup sonradan bazı veresenin afvı veyahut sulh ile diyete ve mala munkalip olan ve mucibi ibtida diyet bulunan madde-i katlin iktiza-sı şer'iyyesi icra olunduktan sonra Dersaadet'te ise bu makule şahıs katl derecesine göre bir seneden beş seneye kadar küreğe ve taşrada ise bulunduğu mahallin mensup olduğu şehir-i muazzam neresi ise onda prangaya konularak süfli hizmetlerde kullanıla.
- 15. on ikinci madde** maktul diyar-ı aherde olur veya veresesi taşrada bulunur ise zuhuru melhuz olan veresenin vüruduna kadar şahs-ı katil mahbusen tevkif olunup fakat veresesi bulunmayan maktulün davası taraf-ı saltanat-ı seniyyeye isabet edeceğinden bade't-terafi sabit olduktan sonra o misillü katilin kısasen idam veyahut beytülmal için diyet ahziyle mücazat olunmasını re'y-i ulü'l-emre mufavvaz bulunduğundan ol vechile icra oluna.
- 16. on üçüncü madde** madde-i katl amden olmayıp hataen olduğu takdirde o makule hataen olan maktulün katli kendisinden o misillü efal vuku bulmamış kimse olduğu ve sabıkası olmayıp hakkında hüsnü şehadet olunarak mazanne-i su olmadığı inde'ş-şer'i tebeyyün eder ise yalnız icab-ı şer'isinin icrasıyla iktifa olunup mazanne-i su olduğu halde nizamen bir sene müddet için küreğe veya prangaya vaz'ı dahi oluna.
- 17. on dördüncü madde** bir adam diğer adamın canına kasd ile fakat bizzat icra etmeyerek başka bir şahsı akçe veyahut sair cihetle itma ve iğfal edip de onun vesatatıyla idam ettirecek olur ise asıl katil hakkında şer'an ve kanunen iktiza eden hüküm icra olunacağından madde-i katli amir olan şahıs derecesine göre bir seneden beş seneye ve katil-i muini bulunan kimse kezalik bir seneden üç seneye kadar vaz'ı kürek ve pranga kılına.
- 18. on beşinci madde** nisadan katil zuhurunda katil ve katile hakkında diyet ve kısas mukteza-ı şer'i şerif üzere bir raddede olduğundan o makule katile hakkında zükür hakkında olan kanun icra olunup fakat muin-i katil nisadan ise taife-i nisaya mahsus mahbesde ıslah-ı nefis edinceye kadar haps ile müddet-i mahbusiyetinde infak ve iksasına icbar olunacak veli ve akrabası olmadığı halde canib-i beytü'l-maldan infak ve iksa oluna.

19. on altıncı madde umur-u zabtiye ve rabtiye memurlarına karşı durup silah çekmek misillü halat-ı reddiyeve cesaret edenler işbu kabahatten maada zabite adem-i itaat töhmetiyle dahi müttehem olacağından derece-i cünhasına göre iki aydan iki sene ve silah boşaltmış olduğu halde üç aydan üç sene ve gerek kurşun ve sair alat-ı cariha ile cerh etmiş olduğu surette iltiyamına kadar mesarifi ondan alınıp kendisi beş aydan beş seneye kadar tayin-i müddetle vaz'ı pranga olunarak hidamat-ı süfliyede istihdam oluna ve mecruh olan adam cer'ihan vefat ettiği halde artık madde-i katl meselesine intikal edeceğinden iktiza-i şer'i ve kanunisi icra oluna.

20. on yedinci madde alelîtlak nasdan birisi diğerine silah çektiği halde derece-i cünhasına göre bir aydan bir sene ve silah boşaltmış ise iki aydan iki sene ve cerh etmiş ise kezalik iltiyamına kadar mesarifi alınmak üzere cerhin derecesine nazaran üç aydan üç seneye kadar prangaya konula, Ve cerhden müteessiren vefat vukuunda icabı şer'i ve kanunisi icra kılın.

21. fasl-ı sani

22. birinci madde kaffe-i tebaa-i Devlet-i Aliyye emniyet-i can ve mal ve mahfuziyet-i ırz ve namus hukuk-u şer'iyyesine nail olduklarından serbestiyet derecesine varmayarak ber-muktaza-i hürriyet-i şer'iyye küçük ve büyük herkes kendi hukukunu iddiaya muktedir olup ırz ve namusu dahi kişinin canı gibi aziz ve muhterem olarak muhafaza ve vikayesi mukteza-i insaniyetten olmağla faraza bir adamın itibarına dokunacak söz söylemek ve bilamucip dövmek veya sövmek onun namusunu hetketmek olduğundan o makule hetk-i namusa mütecasir olan kesanın cünhası şer'an sabit olup hadd-i şer'i lazım geldiği halde hadd-i şer'isi icra oluna.

23. ikinci madde bu misillü madde Dersaadet'te vuku bulduğu ve cünhası yalnız tazirde kaldığı surette tazir dahi herkesin hal ve şanına göre olduğundan ol kimse ulema-ı fihamdan ve sadat-ı kiramdan ve zi-rütbe zevattan ise Meclis-i Vala'ya celb ile tazir kılın ve evsat-ı nas ve ehli suk ve burada da olanlar iktizasına göre ihzar ve hapis ve nefy oluna ve ahad-ı nas makulesi kezalik ihzar ve hapis ve nefyden başka vechi şer'i üzere üçten nihayet yetmiş dokuz adede kadar değnek darbıyla tedip kılın taşralarda dahi bulunduğu mahallin

meclisi marifetiyle bu vechile icra oluna ve bu misillü mevad vukuunda kavlı i mücerred ve kuru iftira ile hükm olunmayarak tahkik ve tetkikine bakılıp müfterinin iftirası tebeyyün ey lediği halde müfteri olan şahıs tediben beş günden kırk beş güne kadar hapis oluna.

24. üçüncü madde Meclisi Vala meclisi dikkat ve hakkaniyet olacağından bu misillü mevaddın tesahub ve garaz maddelerinden ari olarak fark-ı temyizine kemal-i dikkat ve hilafında vaki olacak mesuliyetten mübaadet eylemek ve doğruyu çekinmeyerek söyleyip ihzarda kusur eylememek meclisi mezkurun vazife-i zimmeti ola

25. dördüncü madde zabitan-ı askeriye ve nefarat ve sair umur-u zabtiye memurları hod-be-hod kimseyi dövemeyip ve bedlakırtı söylemeyip fakat onların memuriyetleri sokaklarda ve kavga ve niza vukuunda bazı erbab-ı töhmetin zuhurunda tutup hiçbir şey yapmaksızın doğruca iktiza eden zabıt mahalline götürüp teslim etmesi ve götürülecek olanlar dahi özr-i şer'isi olmadıkça zabite itaatle istenilen mahalle gitmeye müsaraat eylemesi lazım geleceğinden o misillülerden zabite adem-i itaatle huysuzluk edenler bulunur ise haklarında icab-ı vechile muamale-i cebriye icrası caiz görüle.

26. beşinci madde bazı esvak ve mahall-i sairede şuna buna sarkıntılık eden sekranın bernehc-i şer'i lede's-sübut hadd-ı şer'isi icra olunup fakat narazen olan edepsizler ve alâmetiyle tutulan kumarbazlara dahi cünhalarına göre mesağ-ı şer'i olduğu vechile öldüresiye olmayarak kaimen üçten nihayeten nihaye yetmiş dokuz adede kadar değnek darbıyla tazir kılına ve bu surette bulunan edepsiz ve kumarbazların bir iki defaya kadar tutulur ise yine haklarında tazir-i mezkur icra olunup ondan sonra fezahat-i mezkureyi ihtiyar eyler ise ısrar demek olacağından ol vechile ısrarı takdirinde kendide nedamet ve tevbe-i sahiha hasıl oluncaya kadar Dersaadet'te ise küreğe ve taşrada ise prangaya vaz' oluna.

27. altıncı madde gerek ehl-i islam ve gerek reaya kızlarının bulundukları memleketin mahkemesinden başka kaza-yı ahar mahkemesinde akdetmek za'mıyla kaçırmak veyahut memlekette harice çıkarmak misillü vaz'ı namaraziye cesaret edenler olur ise tutulup keyfiyetleri mahalli meclisinde

tahkik olunduktan sonra mensup olduğu sancak meclisine ba-mazbata inha olunarak o makuleler li-ecli't-tedip mahallinde nizamen altı mah hapsiyle mücazat oluna ve o misillülerden birisi kaçırıldığı kızı kaza-yı ahar mahkemesine getirir ise kifaet maddesi bilinemeyeceğinden hükkam efendiler tarafından akdi hususuna mesağ gösterilmeyerek mülkiye memuru tarafına bi'l-ihbar tutturulup mahalli mahkemesine götürüle.

28. yedinci madde alet-i carihadan madud olmayan şeyler ile birbirlerini darba cesaret edenlerin kabahati derecesine göre on beş günden üç maha kadar hapis ile tazir olunacakları misillü kezalik sureti şer'isine tatbiken bu makulelerin yine derecesi cünhasına göre üçten yetmiş dokuz adede kadar değnek darbı ile dahi tazirleri caiz ola.

29. fasl-ı salis

30. birinci madde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kimsenin mal ve emlakine vaz'ı yed olunmaya ve büyük ve küçük bir kimse diğer birisinin mal ve emlakına bigayrihakkın taarruz ve tasallut ve müdahale etmek veyahut cebren almak veya sattırmak için bizzat veyahut bilvasıta icbar eylemek misillü şeyler vechen mine'l-vücuha caiz olmaya ve eğer bu misillü madde-i memnu ve mekruheye cesaret eden olur ise faraza birinin mal ve emlakına tasallutu vukuunda men ve def olunup şayet bir takrip ile zapdetmiş bulunursa mazbut olan mal ve emlak mevcut ise aynen değil ise semenen sahib-i evveline reddettirildikten sonra ol şahsın hilaf-ı kanun harekete cesaretine binaen erbab-ı menasib ve memuriyetden ise hizmetinden tard ve ihraç olunup bu takımdan olmadığı halde memleketinden ahar mahalle bir sene durmak üzere nefy ve tağrip kılına.

31. ikinci madde Devlet-i Aliyye'nin umur-u maliyesinde bulunan yani tahsilat ve imalat ve mesarifat hususlarına memur olanlar ve taşralarda olan mal ve umur-u mülkiye memurları ve gümrük ve ebniye ümenası ve onların istihdam edecekleri adamlar hall ü halince saye-i Devlet-i Aliyye'de kaffeten muvazzaf olduklarından artık bunlar için irtikap ve sirkate kat'a mahal kalmamakla ba'dezin bu fiil-i mekruhtan kemaliyle ittika oluna velhasıl taraf-ı eşref-i hazret-i şahaneden kendisine tayın olunan maaştan maada hiçbir nam

ve vesile ile bir yerden bir akçe alması caiz olmaya ve şayet bu habasete cür'et eden olur ise yani az çok bir şey irtikap eder ise herhangi rütbe-i aliyede bulunur ise bulunsun alenen muhakeme olunarak cünhası sabit olduktan sonra fakat tebeyyün eden emval yedinden nez' ve istirdad ve nakt-i mevcudu olmadığı halde yalnız ol miktar şey emval ve emlakından istifa ile kendisi fimabad mesalih-i Devlet-i Aliyye'de iatihdam olunmamak şartıyla rütbesinden had ve tenziliyle nefy ve tağrib ve vaz'ı kürek misillü mücâzata müstahak olacağından şahsına ve derece-i cünhasına göre bunların cümlesi veyahut bazısıyla tedip oluna.

32. üçüncü madde bundan böyle tahsilat ve imalat ve mesarifat memurları mah-be-mah rüyet olunan hesab-ı adilerinden başka senede bir kere dahi muhasebeleri hesaba memur olacak aklam marifetiyle yegan yegan rüyet ve istiknah olunduktan sonra defterlerini Meclis-i Ahkam-ı Adliye'ye arz etmeye mecbur ve her bir ahz ve italarından dolayı meclisce mesul olacaklarından makbuzat ve medfuatından bir şey telef ve irtikap olunmuş ise mal-ı mezkuru irtikap eden adamdan istirdad olunup tedibi sirkat cezasına tatbiken icra kılına ve asıl memur olan zat dahi bu kaziyyeye vakıf olduktan sonra iğmâz ve müsaade etmiş ise azl ile tedip oluna ve bir memur icap etmeyecek şeye ve mahalle akçe itasıyle mal-ı miri-yi itlaf etmiş ise ve imal olunan mühimmat ve sair eşya irae olunacak numuneye tevafuk etmez ise tebeyyün edecek telef ve zarar memurine tazmin ettirile.

33. dördüncü madde çünkü her bir memur makbuzat ve medfuatından dolayı meclisce mesul ve zararına zamin olacağından istihdam edecekleri adamların kendi indlerinde mutemet ve mutemen olması lazım geleceğine binaen badezin o makule hizmetlerde hiçbir tarafın hatırı için adam istihdamı caiz olmaya.

34. beşinci madde bu mesuliyet maddesi yalnız makbuzat ve medfuata münhasır olmayıp çünkü Meclis-i Ahkam-ı Adliye cemi-i kavanin-i müessese ve nizam-ı mevzuanın hami-i kavisi olacağından mecmu-u ulema ve vükela ve kaffe-i memurin ve müstahdemin umur-ı memurelerine dair her bir efal ve hareketlerinden dolayı meclisce mesul olarak faraza birisine maslahat-ı memuresinde tekasülüne dair birşey azr olunup da tebric-i zimmete muktedir

olmadığı ve ekseriyet aranın aleyhinde bulunduğu halde ol memur derhal mansıbından istifaya mecbur ola.

35. altıncı madde her bir memlekette hükümet üç nev olup birisi hükkam efendilerdir ki umuru şer'iye ve kanuniyenin emin ve hafızlarıdır ve biri umur-ı mülkiye memurlarıdır ki memleketin asayiş ve istirahatı . ve vikaye-i nizam-ı mevzuası onların uhdelerine muhavvel ve müfavvazdır ve üçüncüsü umur-ı maliyeye memurlarıdır ki emval-i mürettebe-i Devlet-i Aliyye 'nin tahsil ve istifası ve vakit ve zamanıyla bu tarafa isrası bunların mesalih-i mahsusasındandır bunların mesalih-i vakıası beynlerinde bulundukları memleketin meclisinde tefavüt-i meratibe bakılmayarak garazsızca ve karındaşca müzakere ve icabına göre birbirlerine muavenet etmeleri iktiza-yı memuriyetlerinden ise de birinin haberi olmaksızın onun umuruna diğerinin müdahale etmesi katiyyen caiz olmaya ve şayet müdahaleden ve cihat-ı saireden dolayı beynlerinde münafese zuhuruyla iştika vaki olur ise tahkikatı lazıma ve tetkikat-ı mukteziye ile bade'l-muhakeme töhmet ve kabahat herhangi tarafa tahakkuk eder ise onun tedibine bakıla.

36. yedinci madde herkesin alesseviyye imtiyazat-ı tabiiyye ve hukuk-u mekruzası kavanin-i cedide iktizasınca tekid olmuş ise de cümlesi emr-i ulü'l-emre ve ahkam-ı şer'iye ve kanuniyye itaat ve inkiyad ile memur ve mecbur olarak aksine hareketi takdirinde mesul ve muatеп olacağından ezcümle büyük ve küçük herkes kuvvet-i maliye ve kemiyet-i emlakına göre tayin olunacak vergisini vakt ve zamanıyla vermesi lazıme-i zimmeti olmağla bu hususta muhalefeti vukuunda ahz ve hapis ile icbar oluna.

37. sekizinci madde irtişa maddesi şer'an ve kanunen emr-i münker olmağla fimabad işbu irtişa fiili mekruhuna hiç kimse tarafından ceseret olunmaya ve eğer cesaret eden olur ise aldığı rüşvet beytü'l-mala teslim olunmak üzere alınıp mürteşi bulunan adam dahi erbab-ı menasib ve memuriyetten bulunduğu halde badezin menasib ve memuriyyet-i Devlet-i Aliyye'de kullanılmamak üzere bulunduğu hizmetten azl ve ihraç ve rütbesinden had ve tenzil ile şahsına göre tedib kılına ve bir güna memuriyet ve hizmet

erbabından bulunmadığı surette hiç mesalih-i Devlet-i Aliyye'de istihdam olunmamak üzere kezalik tedib oluna.

38. dokuzuncu madde raşı olan şahıs hakkında dahi mürteşi hakkında mukarrer olan ceza ve muamelat aynıyle icra olunup fakat raşı olan adam şayet kendi emeli mahsusunu tezvic ümidiyle ve kendi rızası ile vermeyip de mücerret mürtesinin icbar ve ihafesiyle vermiş ise ol halde mazlum olacağından mecburiyeti müsbit olduğu takdirde vermiş olduğu şey kendisine red etirile ve bazı teamüliyesi mutad olan hedaya-yı resmiye ve aleniyenin kabulü dahi mutlaka irade-i seniyye-i hazret-i şahaneye mütevakkıf buluna ve dostane itası mesnun olan hedaya muhabbetten gayri garaz ve ıvazdan ari olmak lazım geleceğine ve ihsan ve sadakat ise erbabına emr-i meşru olacağına mebni bu makulelerin kanuna derci eğerçi mütehammil olmayıp fakat ol suretle olmaz ise rüşvet hükmünü tazammun edeceğinden mücazat-ı maneviye ve zahiriyesini müşahedededen herkes ihtiraz eyleye.

39. onuncu madde cerime maddesi külliyyen memnu olduğundan buna cesaret eden eşhas hakkında dahi mürteşi hakkında mukarrer olan ceza kamilen icra kılına ve tecrim olunan kimse mazlum ve acezeden bulunacağından vaktiyle haber vermediği halde mazur ise tedibinden sarf-ı nazar oluna.

40. on birinci madde tebaadan şer'i bulunmayan madde-i sirkatte nisab-ı sirkat bulunup da birkaç yüz kuruşluk şey ahzedenlere ziyade müddet tahsisıyla mücazat olunması usulü adle tevafuk etmeyeceğinden ahz olunan eşyanın kıymetine nazaran ahiz olan şahıs üç aydan bi't-tefavüd nihayet üç seneye kadar prangabent olarak hidamat-ı süfliyyede istihdam oluna.

41. on ikinci madde taraf-ı Devlet-i Aliye'den verilen evamir-i aliyye ve memurin-i saltanatı seniyye taraflarından ita olunan evrak-ı resmiye ve senadat-ı şer' iyye ve mürur tezkirelerine taklit ve bazı mahallerini hak ve tağyir eden sahtekar şahsın mertebe-i töhmetine göre dört aydan dört sene ve sair nasın evrakına taklid eden üç aydan üç seneye kadar kürek ve pranga ve şahsına göre nefy ve tağrib ile tedib kılına ve sikke-i sultaniye ve evrak-ı nakdiyeyi taklid eden kalpazan eşhas dahi derece-i su-i imaline göre altı mahadan dört seneye kadar prangaya konula ve kalp sürücülerinin haklarında

dahi derece-i cürüm ve kabahatlerine nazaran kalpazan cezası aynıyla icra oluna.

42. on üçüncü madde şerir makulesinden yani bazı cihetle uygunsuzlukları tebeyyün ederek kendisinden emniyet-i ahali meslub olduğu halde tedib ve terbiyeleri iltimas olanlar şahsına göre bir sene müddetle nefy ve tağrib ve prangabent olunup eğerçi bu misillü eşhas müddet-i merkume içinde ıslah-ı nefis edip kendisinden emniyet hasıl ettirterek ahaliden kefil verebilir ise sebil-i tahliye ve bu suretle salahı zahir olmadığı takdirde salah hali zahir oluncaya kadar müddeti temdid kılına.

43. on dördüncü madde zahirelerine öşür vermemek için bila-özür şer'i kaldıranlar hem emvali beytü'l-malı telef etmiş ve hem de ol zahireyi kendilerine haram eylemiş olacaklarından o makule zabitanın haberi olmaksızın ve öşrü alınmaksızın harman yerinden zahireyi kaldırıp ketmü-a'shar edenler olur ise gümrükten mal kaçırınlar haklarında iki kat gümrük alındığı misillü bunlardan dahi kaldırdığı zahireden nizamem iki kat öşür tahsisıyla haklarında mücazat oluna.

44. on beşinci madde taşralarda zuhur eden erbabı cünhadan katl ve sa-i-bi'l-fesat olan büyük kabahatlardan maada yine ber mantuk-ı kanun-ı ceza vaz-ı kürek olunmaları lazım gelen eşhasın Dersaadet'e gönderilmelerinden ise mahallerinde ber mucib-i kanun mücazat-ı layıklarının icrası emsalinin terhibine sebep olacağından badezin o makule eshab-ı cünha Dersaadet'e gönderilmeyerek mahallerinde hapisleri tarihinden itibaren cünha-ı vakıa ve müddet-i muayyenelerini mübin yedlerine meclisçe tezkire itasıyla prangabent olarak hidamat-ı süfliyede bi'l-istihdam lazım gelen mücazatlari icra ve badehü keyfiyetleri meclisi kebir tarafından mah-be-mah ilmühaber suretiyle Dersaadet'e inha oluna ve eğer tedip olunacak eşhaş küçük kaza ve karye ahalisinden bulunur ise münasebet-i mevkiyesine göre kürsi-yi eyalet ve re's-i sancak ve cesim kazalara gönderilerek mücazat-ı mukteziyeleri oralarda icra kılına ve icabına göre bu makulelerin Dersaadet'e dahi celbiyle icra-i ahkam-ı cezaiyeleri caiz ola.

45. on altıncı madde alelîtlak mahpus olanlardan ağırca hasta olanların kavi kefile rabtıyla tahsil-i bür-i tam edinceye kadar hanelerinde ikamet ve tedavi eylemelerine ruhsat verilip eyyam-ı hastalıkları müddet-i muayyene-i mahbusiyetlerine mahsup oluna ve bu vecihle hasta olduğu cümle indinde tebeyyün ederek ruhsat verilen mahbusun kesb-i ifakat edip etmedikleri on beş günde bir kere tahkik olunmasına ol beldenin umur-u mülkiyesine memur tarafından dikkat kılına.

46. on yedinci madde li-ecli't-tedip habs olunmuş dan fukara-yı eshab-ı cünhadan müddet-i mahbusiyetlerinde infak ve iksasına icbar olunacak veli ve akrabası bulunmayanların nafakaları bulundukları mahallin emval-i mürettebe-i miriyesinden verilecek ancak miktar-ı kifayeden ziyade sarf ile emval-i mezkurenin itlafından ittika ve mücanebet oluna.

47. on sekizinci madde çiftçi hizmetkarlarından suret-i sirkatte tohum ahzedenlerin sirkatte müttehem olan eşhas hakkında muharrer bulunan mücazat ile tedibi ve ziraat maslahatının tadilini mucip olacağından bu makulelerin dahi mehuzları meclisce tebeyyün eylediği halde ne miktar şey almış ise metbuu tarafından verilecek ücret ve temettüünden kifayet miktarı kendisine verilip bakiye-i mehuzu olan tohum bahasına mahsuben kat' ve tenzil ve bu suretle istifa olunarak madde-i ziraatin tadilden vikayesi zımında bu makuleler haklarında lazım gelen tedibin bu vechile icrası ile iktifa oluna.

48. on dokuzuncu madde bakkal ve kasap ve habbaz ve sair bu misillü esnaftan dirhemi noksan olanlar veyahut narhdan ziyade fûrüht edenlerin haps ile tedibinde dükkanları kapanıp bir nev'i ahz ve itasının tatilini müstelzim olacağından bunlar haklarında suret-i şer'iyyesi üzere derece-i cünhasına göre kaimen üçden yetmiş dokuz adede kadar hapishane önünde değnek darbıyla icrayı tedib kılına ve fakat ısrarları takdirinde dahi hapisleri caiz ola ve bu makule esnaf üç defa kabahat ile tutulup icabına göre haps ve darb ile tedib olunduktan sonra defa-i rabiada yine bu suretle habasete cüret eder ise ol halde alıp vereceği ihtisap nezareti ve esnaf kethüdaları marifetiyle tesviye ettirilerek kendisi fimabad çıkarıldığı esnafılıkta olmamak üzere memleketine tard ve defi oluna.

gulam ve cariyeye haklarında dahi lede'l-iktiza hudud-ı şer'iyyenin ikamesi taraf-ı saltanatı seniyyeye ve tazir ve tediplerinin icrası efendilerine aid ve raci bulunduğundan efendilerin bazıları tedip ve tazir hususunda ifrat ile gulam ve cariyelerine zulüm ve teaddi ve bazılarının tefrit ile ihmal ve müsamaha edip veyahut hemen bey' ile mefsetet vakasını ahara sirayete badi ve bu vecihle nizam-ı umumiyyeyi ihlale müeddi olmaları ile fimabad bittabi aşikar olacak vechile mucib-i tazir cünhaları ve vukuu ve sübutunda hem aceze-i abid ve ima-yı bervech muharrer teaddiden vikaye ve hem dahi nizam-ı umumiyyeyi halelden vikaye niyeti hayriyesi ile sair nas haklarında cereyan etmekte olan kanuna tatbikan gulam ve cariyeden katl-i nefis sudurunda verese-i maktul afv edip de kısas veya diyet sakıt oldukta gulam bir seneden beş seneye ve carih zuhurunda üç aydan üç seneye kadar iktiza eden müddetle prangabent ve vaz-ı kürek olunmak ve cariyeye dahi kezalik müddeti mezkure için nisaya mahsus mahbesde haps ettirilmek ve değnek darbıyla taziri lazım gelenler dahi aded ve keyfiyeti darbi malum olan vechi şer'i üzere değnek darbıyla tazir kılınmak mer'i ola

katl-i nefis ve kat-ı uzuv maddelerinde emir iki nev'i olarak evvelkisi mükrih-i mücbir yani tehdidini ika'a muktedir olup bu nev'i aynı katil hükmünde olacağından verese kısasdan afv eylediği halde derece-i kabahatine göre beş seneden on beş seneye ve bu misillü amirin emri kat-ı uzuv için olduğu takdirde carih cezasına kıyas olunmayarak üç seneden altı seneye kadar temdid olunması ve ikinci nev'i gerek katl-i nefsin ve gerek kat-ı uzvun amiri olan tehdidini ika'a muktedir kabilinden olmadığı halde bu makule emr-i gayr-i mücbirin dahi iki seneden beş seneye ve amir gayri mekruh ile katl-i nefis ve katl-i uzva mücaseret eden şahıs için dahi katil ise kezalik beş seneden on beş ve katl-i uzuv ise bir seneden üç sene tahsis kılına ve muavin-i katilin dahi beş seneden yedi seneye kadar müddet-i mücazaları temdid kılına ve muavin-i katilin dahi beş seneden yedi seneye kadar müddet-i mücazaları temdid oluna.

katil nisadan olduğu halde beş seneden on beş seneye ve emr-i mücbirr olduğu surette kezalik beş seneden on beş sene ve emre-i gayr-i mücbirenin dahi iki seneden beş seneye ve muini katil nisadan zuhurunda beş seneden yedi seneye kadar nisaya mahsus mahbesde haps ile müddet-i mahbusiyetinde infak ve ikzasına icbar olunacak veli ve akrabası olmadığı takdirde canibi beytü'l-maldan infak ve iksa oluna.

